

Міністерство внутрішніх справ України
Національна академія внутрішніх справ

ЮРИДИЧНИЙ ЧАСОПИС

***Національної академії
внутрішніх справ***

2(18)'2019

**Журнал індексується в таких базах даних
і пошукових системах:**

- Index Copernicus International (ICV 2016 = 34.63, ICV 2017 = 50.16);
- Academic Resource Index ResearchBib;
- Polska Bibliografia Naukowa;
- Google Scholar (h-індекс – 16, i10-індекс – 27);
- Центр досліджень соціальних комунікацій;
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського;
- Електронний репозитарій НАВС

**Київ
2019**

Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ

2
(18)
2019

Науковий журнал • Виходить двічі на рік • Заснований 2011 року • Засновник – Національна академія внутрішніх справ • Свідectво про державну реєстрацію серії KB № 17476-6226 ПР від 1 лютого 2011 року • Включений до переліку наукових фахових видань України за категорією «В» (наказ МОН України від 15 січня 2018 року № 32) • Рекомендовано вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 27 серпня 2019 року (протокол № 18)

Редакційна колегія:

Чернявський С. С. (головний редактор), доктор юридичних наук, професор;

Бараш Є. Ю., доктор юридичних наук, професор;

Відацкі Ян, доктор філософії, професор;

Джуза О. М., доктор юридичних наук, професор;

Дрозд О. Ю., доктор юридичних наук, доцент;

Кришевич О. В., кандидат юридичних наук, доцент;

Олійник О. С., кандидат юридичних наук, доцент;

Орлов Ю. Ю., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;

Павленко С. О., кандидат юридичних наук;

Савченко А. В., доктор юридичних наук, професор;

Севрук В. Г., кандидат юридичних наук;

Сергєєва Д. Б., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;

Удалова Л. Д., доктор юридичних наук, професор;

Чорноус Ю. М., доктор юридичних наук, професор

Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів статей. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть особисто автори

Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ : наук. журн. / [редкол.: С. С. Чернявський (голов. ред.) та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. – № 2 (18). – 140 с.

Адреса редакції:

пл. Солом'янська, 1,

м. Київ, Україна, 03035

Тел.: (097) 851-72-96

E-mail: rvc@naiau.kiev.ua

lawjourn.naiu.kiev.ua

**Ministry of Internal Affairs of Ukraine
National Academy of Internal Affairs**

LAW MAGAZINE

***of the National Academy
of Internal Affairs***

2(18)'2019

**Journal is indexed in such databases
and search engines:**

- Index Copernicus International (ICV 2016 = 34.63, ICV 2017 = 50.16);
- Academic Resource Index ResearchBib;
- Polska Bibliografia Naukowa;
- Google Scholar (h-index – 16, i10-index – 27);
- Social Communications Research Center;
- The Vernadsky National Library of Ukraine;
- Electronic Repository NAIA

**Kyiv
2019**

Law Magazine of National Academy of Internal Affairs

**2
(18)
2019**

Ūridičnij časopis Nacional'noi akademii vnutrišnih sprav

Scientific magazine • Issued two times a year • Established in 2011 • Founder – National Academy of Internal Affairs • State registration certificate series KB No. 17476-6226 ПП dated February 1th, 2011 • Included into the Ministry of Education and Science of Ukraine's law sciences special editions list by category «B» (order No. 32, dated January 15th, 2018) • Recommended by National Academy of Internal Affairs' Scientific Council (Record No. 18, dated August 27th, 2019)

Editorial board:

Cherniavskiy S. (chief editor), Doctor of Law, Professor;

Barash Ye., Doctor of Law, Professor;

Vidatski Yan, Doctor of Philosophy, Professor;

Dzhuzha O., Doctor of Law, Professor;

Drozd O., Doctor of Law, Associate Professor;

Kryshevych O., Ph.D in Law, Associate Professor;

Oliinyk O., Ph.D in Law, Associate Professor;

Orlov Yu., Doctor of Law, Senior Research Fellow;

Pavlenko S., Ph.D in Law;

Savchenko A., Doctor of Law, Professor;

Sevruk V., Ph.D in Law;

Serhieieva D., Doctor of Law, Senior Research Fellow;

Udalova L., Doctor of Law, Professor;

Chornous Yu., Doctor of Law, Professor

The editorial board does not always share the views of the authors of the articles. Responsibility for their quality as well as the lack of information constituting state secret and official information are sponsored by the authors

Law Magazine of National Academy of Internal Affairs : scientific magazine / [editorial board: S. Cherniavskiy (chief editor) etc.]. – Kyiv : National Academy of Internal Affairs, 2019. – No. 2 (18). – 140 p.

Editors office address:

Ukraine, 03035, Kyiv

1, Solomianska square

Phone: (097) 851-72-96

E-mail: rvc@naiau.kiev.ua

ЗМІСТ

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

НЄБИТОВ А. А.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання
сексуальній експлуатації8

NIEBYTOV A.

Specially-Criminological Measures to Prevent Sexual Exploitation

СТОЛІТНІЙ А. В., КАЛАНЧА І. Г.

Концепція інформаційно-телекомунікаційної системи
органу досудового розслідування.....14

STOLITNII A., KALANCH A I.

The Conception of Information and Telecommunication Systems
of the Pre-Trial Investigation Body

ТЕПЛИЦЬКИЙ Б. Б.

Завдання, об'єкти та питання
комп'ютерно-технічної судової експертизи24

TEPLYTSKYI B.

Tasks, Objects and Computer Forensics Issues

ЗЕЛЬКІНА Т. Є.

Особливості адміністрування та характеристика активів,
що можуть бути передані в управління АРМА.....33

ZELKINA T.

Features of Administration and Characteristics of Assets
which may be Transferred in ARMA Management

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

ДЖУЖА О. М., ТИЧИНА Д. М.

Віктимологічне запобігання злочинам
у сфері фізичної культури і спорту42

DZHUZH A O., TYCHYNA D.

Victimological Prevention the Crimes in the Field
of Physical Culture and Sports

САКОВСЬКИЙ А. А., КЛИМЧУК М. П.

Особливості документування кримінальних правопорушень,
пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів,
психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів49

SAKOVSKYI A., KLYMCHUK M.

Peculiarities of Documentation of Criminal Offenses Related to Illegal Trafficking

БУСОЛ О. Ю.

Організована злочинність в Україні: стан і проблеми реалізації
державної політики у сфері протидії цьому явищу60

BUSOL O.

Organized Crime in Ukraine: Status and Problems of Implementing State Policy
in the Sphere of Countering this Phenomenon

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПРАВА

КНЯЗЄВ С. М.

Негласна робота як фундаментальна категорія теорії
оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу72

KNIAZIEV S.

Unofficial Investigation as a Fundamental Category of the Theory of Operational
Investigation Activity and Criminal Process

ЮСУПОВ В. В.

Предмет криміналістики як системоутворювальний чинник
криміналістичних знань79

YUSUPOV V.

The Subject of Forensics as a System Forming Factor of Forensics Knowledge

SHAPTALA N.

Logical (Mental) Part of the Knowledge of the Truth
in the Constitutional Court Process86

ШАПТАЛА Н. К.

Логічний (розумовий) аспект пізнання істини
в конституційному судовому процесі

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

ДУДКО О. В.

Помилки адвоката під час вирішення питання
про застосування запобіжного заходу92

DUDKO O.

The Lawyer's Errors While Decision Application

БУРАК М. В.

Корупційні ризики в державних оборонних закупівлях:
шляхи мінімізації 103

BURAK M.

Corruption Risks in the Public Defense Procurement: Ways to Minimize it

СТРІЛЬЦІВ О. М.

Напрями правового врегулювання та організаційного забезпечення
використання безпілотних повітряних суден в Україні
на сучасному етапі..... 116

STRILTSIV O.

Areas of Legal Settlement and Organizational Provision of the Use of Unmanned
Air Vehicles in Ukraine at the Modern Stage

ДМИТРИЄВ С. М., КАЛІНЮК А. Л.

Законний цивільний процесуальний інтерес як елемент
цивільного процесуального статусу заявника
у справах окремого провадження 125

DMYTRIIEV S., KALINIUK A.

Legitimate Civil Procedural Interest as an Element of the Applicant's
Civil Procedural Status in Separate Proceedings

РЕЦЕНЗІЇ

СТРЕЛЬБИЦЬКИЙ М. П.

Протидія злочинам проти моральності: сучасний стан,
проблеми правового забезпечення, міжнародний досвід..... 130

*Рец. на кн.: Ємець О. М. Захист суспільної моралі від злочинних посягань :
монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2019. 560 с.*

STRELBYTSKYI M.

Countering Crimes against Morality: Current Status, Problems
of Legal Support, International Experience

*Review of the book: Yemets O. Protection of Public Morals from Criminal Trespasses :
monograph. Kyiv : FOP Maslakov, 2019. 560 p.*

КУЗНЕЦОВ В. В.

Кримінально-правове забезпечення протидії злочинності:
напрями біоетизації 133

*Рец. на кн.: Триньова Я. О. Біоетика кримінально-правового забезпечення
протидії злочинності : монографія. Харків : Право, 2019. 536 с.*

KUZNETSOV V.

Criminal Justice for Combating Crime: Directions of Bioetization

*Review of the book: Trynova Ya. Bioethics of Criminal Legal Support
for Combating Crime : monograph. Kharkiv : Pravo, 2019. 536 p.*

ДО УВАГИ АВТОРІВ 135

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

УДК 343.54

Небитов А. А. – доктор юридичних наук, начальник Головного управління Національної поліції в Київській області, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8493-3064>

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання сексуальній експлуатації

Мета статті полягає в комплексному вивченні та розробленні пропозицій з удосконалення системи спеціально-кримінологічних заходів запобігання сексуальній експлуатації. **Методологія.** З огляду на поставлену мету, специфіку об'єкта і предмета дослідження обрано методологічний інструментарій. Методологічну основу публікації становить діалектичний підхід до аналізу ситуації в Україні та поза її межами. Під час дослідження використано систему методів наукового пізнання: формальної логіки (абстрагування, аналогію, дедукцію, індукцію, синтез) – для з'ясування змісту розглядуваних питань; емпіричний – під час проведення експериментального дослідження й інтерв'ювання експертів; метод системного аналізу – для окреслення напрямів запровадження інноваційних підходів до розв'язання проблеми; теоретичний – у процесі дослідження наукової та навчально-методичної літератури; моделювання – під час вивчення обраних об'єктів за допомогою моделювання їхніх окремих ознак. **Наукова новизна** зумовлена необхідністю вдосконалення наявних форм і методів правоохоронної діяльності в аналізованій сфері. Обґрунтовано нагальність потреби запровадження нового інструментарію в протидії злочинності, а також використання якісно нових й інноваційних підходів для належного виконання поставлених завдань. **Висновки.** Спеціально-кримінологічні заходи запобігання сексуальній експлуатації передбачають системну роботу державних органів, громадських організацій та громадян щодо розроблення й реалізації запланованих дій, пов'язаних з усуненням негативних явищ і процесів, які спричиняють пов'язані з нею злочини та сприяють їх учиненню, а також недопущення їх здійснення на різних стадіях кримінальної діяльності. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання сексуальній експлуатації спрямовані на людину або певну групу людей з метою корекції їхньої поведінки від антигромадської до законослужняної.

Ключові слова: запобігання; порнографія; проституція; сексуальна експлуатація; сутенерство; торгівля людьми.

Вступ

Сексуальна експлуатація є складним явищем, індикатором соціального, економічного становища країни, зазнає сукупного впливу причинності злочинності й становить одну з форм експлуатації, яка на підставі комерційної угоди полягає у використанні проти волі людини її фізичних здібностей (можливостей) для задоволення власних сексуальних потреб або потреб іншої особи (осіб) з метою отримання суб'єктом експлуатації фінансової або іншої вигоди. Реальні масштаби сексуальної експлуатації значно ширші від загальної кількості зареєстрованих злочинів. Соціально-економічні фактори пов'язані здебільшого зі зростанням рівня безробіття та складним матеріальним становищем. Унаслідок сексуальної експлуатації суттєвої шкоди завдають як психологічному, так і фізіологічному здоров'ю людини. Для держави, суспільства, кожної особи, утягнутої до сфери сексуальної експлуатації, оптимальним способом розв'язання цієї проблеми слід вважати запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальною експлуатацією.

Мета і завдання дослідження

Аналізу різних питань, пов'язаних із запобіганням сексуальній експлуатації, присвятили свої праці такі вчені, як В. В. Василичук,

В. К. Весельський, В. Я. Горбачевський, О. М. Джу́жа, О. М. Ємець, К. Б. Левченко, В. Б. Розвадовський, Т. А. Шевчук, С. С. Чернявський та ін. Однак проблема протидії таким правопорушенням залишається актуальною, адже в разі вчинення злочинів, пов'язаних із сексуальною експлуатацією, руйнується життя втягнутих у протиправну діяльність людей, а також ставиться під загрозу генофонд нації, загострюється демографічна криза в країні тощо. Зазначене зумовлює актуальність поставленої мети публікації стосовно вдосконалення системи спеціально-кримінологічних заходів запобігання сексуальній експлуатації.

Виклад основного матеріалу

Заходи запобігання сексуальній експлуатації можна здійснювати не лише на загально-соціальному рівні, а й на спеціально-кримінологічному, хоча вони нерозривно пов'язані між собою. Загальносоціальні заходи є виявами зусиль суспільства й держави щодо профілактики злочинів, підґрунтям для формування стратегії боротьби з використанням спеціально-кримінологічних заходів (Ostapenko, 2016). Основна відмінність спеціально-кримінологічних заходів запобігання від загальносоціальних полягає в тому, що їх дія має спрямування тактичне, а не стратегічне (Ruban, 2012). Диференціація

запобігання злочинності на загальносоціальну та спеціально-кримінологічну є умовною. Розроблено низку заходів, які поєднують риси загальносоціальної та спеціальної профілактики (Dzhuzha et al., 2009). Досліджуючи питання про спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам проти моральності, С. Г. Кулик стверджує, що вони, безумовно, мають бути комплексними та системними, а також упроваджуватися одночасно з успішною реалізацією запобіжних загальносоціальних заходів. Спеціально-кримінологічні форми впливу в цьому разі є багаторівневими, їх слід застосовувати в тісному зв'язку із загальносоціальними заходами (Kulyk, 2012).

Теорія та практика розроблення й реалізації методів і заходів руйнівного впливу на явища та процеси, які спричиняють або можуть спричинити активізацію криміногенного потенціалу суспільства як злочинних виявів, а також недопущення їх здійснення на різних стадіях злочинної поведінки, тобто на стадіях формування кримінальної мотивації, виникнення умислу на вчинення злочину, готування до злочину та замаху на злочин, називається спеціально-кримінологічним запобіганням злочинності. Спеціально-кримінологічне запобігання – це не простий і не випадковий набір певних заходів, а комплекс науково обґрунтованих, практично необхідних та реально здійснюваних заходів, спрямованих саме на недопущення потенційних злочинів на різних етапах їх кримінального формування. Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності спрямоване не тільки на недопущення конкретних її виявів з боку певних осіб, а й на ті негативні явища та процеси в суспільстві, які створюють певний рівень і структуру криміногенного потенціалу, що виявляється в частоті й тяжкості вчинених злочинів (Holina, 2011).

Із цього приводу М. М. Биргеу зазначає, що спеціально-кримінологічне запобігання охоплює, передусім, комплекс цілеспрямованих заходів, що спрямовані виключно на боротьбу зі злочинністю, їх здійснюють органи й організації, які наділені нормативно визначеними функціями, безпосередньо пов'язаними з протидією злочинності (Burgeu, 2004). Це заходи з виявлення, усунення, послаблення, нейтралізації криміногенних факторів, а також впливу на осіб, які можуть учинити злочин. На рівні спеціальної профілактики мета боротьби зі злочинністю, її окремими видами та конкретними злочинами визначена як єдина, головна для відповідних заходів соціального контролю, соціальної реабілітації або правоохоронної діяльності. Розроблення та реалізація спеціальних заходів обумовлені наявністю злочинності, її рівнем і характером, впливом криміногенних детермінант (Dzhuzha et al., 2009). Завдання спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинності полягає в недопущенні можливих

злочинів на різних стадіях їх учинення та здійснення відповідного впливу на тих осіб, які вже вчинили злочин (злочини) (Chabanenko, 2015). Об'єктами для проведення такої роботи є:

- антигромадська поведінка та спосіб життя особи, що призводять до вчинення злочинів;
- кримінологічно значущі особистісні характеристики людини, що спричиняють деформацію поведінки;
- кримінологічно значущі психофізіологічні особливості (залежно від схильності їх до виправлення, зміни, лікування);
- безпосередні умови несприятливого формування та життєдіяльності особистості (насамперед у родині) чи побутовому оточенні, у сферах праці, навчання, дозвілля, інших мікросоціальних групах, передусім антигромадської спрямованості, а також несприятливі умови індивідуального буття;
- елементи несприятливої життєвої ситуації, які об'єктивно мають криміногенний характер й існують упродовж тривалого часу (Dzhuzha et al., 2011).

Ідеться про спільну роботу державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямовану на усунення причин й умов, що породжують та сприяють сексуальній експлуатації, а також недопущення вчинення пов'язаних із нею злочинів на різних стадіях протиправної поведінки. Запобігання злочинам охоплює сукупність заходів, спрямованих на окремі групи та конкретних осіб, що виношують злочинні наміри, замислюють учинення злочинів і позитивно сприймають злочинний спосіб життя, з метою дискредитування злочинної поведінки, відмови від злочинної мотивації та наміру або продовження злочинної діяльності. Запобігання злочинності необхідно розглядати як сукупність видів діяльності, що виконують з метою усунення вірогідності вчинення задуманих злочинів шляхом розроблення й здійснення цілеспрямованих заходів. Запобіжні заходи протидії злочинній мотивації доцільно розділити на дві групи: заходи переорієнтування антисуспільної установки й активні контрзаходи. До останніх належать заходи, що ґрунтуються на оперативній інформації, переконання, різні форми примусу, застереження потенційних потерпілих щодо можливості злочинного посягання та допомоги потенційним злочинцям з метою відвернення злочину або рецидиву злочину. Заходи переорієнтування антисуспільної установки передбачають розроблення створення й підтримання на належному рівні:

- спеціальних економічних і соціально-психологічних програм, які розраховані на те, щоб людина в суспільстві мала змогу задовольнити власні потреби й відмовлялася від злочинних намірів;
- організаційно-правових заходів, які підвищують у людей почуття відповідальності й

формують уявлення про допустимі засоби досягнення потреб;

– кримінологічної поінформованості населення для його тісного співробітництва з правоохоронними органами (Danshyn, Holina, Kalman, & Lysodied, 2003).

Важливе місце в комплексі спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинам, пов'язаним із сутенерством і втягненням особи в заняття проституцією, вважає Т. А. Шевчук, посідає морально-правове виховання. Саме воно покликане позитивно впливати на формування особистості, правильно спрямовувати її поведінку з метою подальшого усвідомлення нею аморальності, протизаконності такої поведінки. Морально-правове виховання є частиною культурного виховання населення, що охоплює низку заходів запобігання поширенню цього злочину. Слід акцентувати увагу на розвитку системи статевого виховання, яке формує мораль, орієнтацію, погляди, інтереси й мотиви вчинків людей (Shevchuk, 2011).

Індивідуальні заходи запобігання сексуальній експлуатації передбачають систему цілеспрямованого організованого, на підставі педагогічних вимог, виховного впливу на свідомість, почуття, волю особи з метою усунення, нейтралізації, блокування в неї негативних і формування позитивних рис, стереотипів і звичок законотворчої поведінки (Aleksiev, & Sakharov, 1982). До таких заходів належать:

– профілактична бесіда – її застосовують за наявності інформації про те, що особа вчинила протиправні дії, які можуть призвести до вчинення злочину, з метою роз'яснення суспільної небезпечності й усного попередження про неприпустимість протиправних та антигромадських дій;

– офіційне застереження – особі оголошують офіційне застереження про неприпустимість протиправної поведінки та можливі заходи профілактичного впливу;

– профілактичний облік – використовують для систематичного та цілеспрямованого здійснення індивідуальних заходів щодо особи, поведінка якої засвідчує реальну можливість учинення нею злочину (тому така особа підлягає взяттю на профілактичний облік);

– адміністративний контроль – застосовують до особи, щодо якої встановлюють, здійснюють і припиняють адміністративний нагляд;

– соціальний патронаж – це комплекс заходів державної підтримки та допомоги щодо особи, яка потребує її (Dzhuzha et al., 2011).

Значних зусиль щодо запобігання сексуальній експлуатації докладає Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна» ("Mizhnarodnyi zhinochyi pravozakhysnyi tsentr", 2019), який організує та забезпечує роботу:

– національної гарячої лінії з протидії торгівлі людьми;

– національної гарячої лінії з протидії домашньому насильству та захисту прав дитини;

– електронної гарячої лінії з протидії дитячій порнографії в Інтернеті.

Наукова новизна

Людина, яка збирається виїхати за кордон на заробітки чи з іншою метою, отримує каліфіковану допомогу юристів про те, як належно оформити відповідні документи й уникнути потрапляння до тенет торговців «живим товаром». Крім того, особі, яка звернулася до правозахисного центру з інформацією про факти сексуальної експлуатації, якщо дозволяють обставини, рекомендують звернутися до правоохоронних органів.

Завдання щодо запобігання сексуальній експлуатації покладено насамперед на органи Національної поліції, до якої структурно належать оперативні підрозділи, що здійснюють запобіжні заходи в цій сфері відповідно до своїх повноважень. Так, 3 травня 2000 року було створено окремий оперативний підрозділ для боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, який згодом набув статусу Департаменту. Однак до запобігання сексуальній експлуатації долучаються й інші оперативні підрозділи Національної поліції України, зокрема: карного розшуку, кримінальної розвідки, захисту економіки, оперативної служби, оперативно-технічних заходів, протидії наркозлочинності, кіберполіції в межах своєї компетенції та залежно від обставин протиправної діяльності. Важливу роль у запобіганні сексуальній експлуатації відіграють й інші підрозділи Національної поліції України, які не є оперативними, а саме: слідчі, Робочий апарат Укрбюро Інтерполу, дільничні офіцери поліції.

До проведення спеціально-кримінологічних заходів запобігання сексуальній експлуатації залучаються також інші правоохоронні та державні органи, насамперед – Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України та прокуратура. Крім того, правоохоронні органи під час проведення заходів із запобігання сексуальній експлуатації активно взаємодіють з різними неурядовими організаціями, серед яких Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна», Всесвітня мережа за виживання, Коаліція проти незаконного вивезення жінок, Всесвітній альянс проти незаконного вивезення жінок.

Співробітництво правоохоронних органів України та інших країн як загалом, так й у сфері спеціально-кримінологічного запобігання сексуальній експлуатації, здійснюють за допомогою Міжнародної організації кримінальної поліції Інтерпол, що координує спільну діяльність. У структурі директорату з окремих видів злочинів Генерального секретаріату Інтерполу створено спеціаль-

ний відділ протидії злочинам, пов'язаним з торгівлею людьми. Взаємодію також здійснюють за допомогою Європолу, що координує певні операції, наприклад, з перекриття каналів вивозу з України до Євросоюзу жінок для сексуальної експлуатації. Чимало зусиль для забезпечення взаємодії правоохоронних органів України й інших країн у запобіганні сексуальній експлуатації докладають міжнародні організації, зокрема Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Міжнародна організація з міграції, Міжнародна організація праці, Організація за демократію та економічний розвиток – ГУАМ, Регіональний центр Південно-Східної Європейської ініціативи (SECI).

Висновки

Здійснене дослідження спеціально-кримінологічних заходів запобігання сексуальній експлуатації надає можливість дійти таких висновків. В Україні заходи запобігання сексуальній експлуатації проводять не тільки на загально-соціальному, а й на спеціально-кримінологічному рівні. Попри те, що вони нерозривно поєднані між собою, останні є не стратегічними, а тактичними, хоча їх упровадження ґрунтується на успішній реалізації загальносоціальних запобіжних заходів.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання сексуальній експлуатації передбачають системну роботу державних органів, громадських організацій і громадян щодо розроблення та реалізації запланованих дій, пов'язаних з усуненням негативних явищ і процесів, які спричиняють злочини, пов'язані з нею та сприяють їх учиненню, а також недопущення їх здійснення на різних стадіях кримінальної діяльності.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання сексуальній експлуатації спрямовані на людину або певну групу людей з метою корекції їхньої поведінки від антигромадської до законослухняної. Такі заходи передбачають комплексну роботу щодо отримання інформації про реальну загрозу вчинення ними злочинів, пов'язаних із сексуальною експлуатацією, збирання відомостей про спосіб їх життя, зв'язки, джерела походження негативних чинників з подальшим плануванням і проведенням заходів групового або персонального запобіжного впливу, моніторингом подальшої поведінки для відвернення загрози можливого повернення до реалізації задумів щодо вчинення протиправної діяльності загалом і сексуальної експлуатації зокрема.

REFERENCES

- Alekseev, A.I., & Sakharov, A.B. (1982). *Prichiny prestuplenii i ustranenie ikh organami vnutrennikh del* [Causes of crimes and their elimination by internal affairs bodies]. Moscow [in Russian].
- Byrgeu, M.M. (2004). *Organizatsiia profilaktiki prestuplenii organami vnutrennikh del: kontseptualnye osnovy, praktika, perspektivy sovershenstvovaniia (opyt Respubliki Moldova)* [Organization of crime prevention by law enforcement bodies: conceptual framework, practice, prospects for improvement (experience of the Republic of Moldova)]. Kharkov: Nats. un-t vnutr. del [in Russian].
- Chabanenko, S. (2015). Spetsialno-kryminolohichni zakhody zapobihannia nezakonnomu vykorystanniu koshtiv pozabudzhetykh tsilovykh fondiv [Special Criminological Measures to Prevent Illegal Use of Extrabudgetary Trust Funds]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy, Scientific journal of the National Academy of Public Prosecutor of Ukraine*, 4, 166-174 [in Ukrainian].
- Danshyn, I.M., Holina, V.V., Kalman, O.H., & Lysodied, O.V. (2003). *Kryminolohiia: Zahalna ta Osoblyva chastyny* [Criminology: General and Special Part]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Dzhuzha, O.M., Vasylevych, V.V., & Hida, O.F. (et al.). (2011). *Profilaktyka zlochyniv* [Crime prevention]. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
- Dzhuzha, O.M., Vasylevych, V.V., & Kolb, O.H. (et al.). (2009). *Kryminolohiia* [Criminology]. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
- Heather, Th. (2018). Human Trafficking: Reframing Expectations. *Online Archive of University of Virginia Scholarship*. Virginia. doi: 10.18130/V34T6F30T.
- Hladkyi, V.V. (2019). Zviazok torhivli liudmy z koruptsiieiu [Corruption trafficking in human beings]. *Vyshcha osvita - studentska nauka - suchasne suspilstvo: napriamy rozvytku, Higher education - student science - modern society: directions of development: Proceedings of the International Students Scientific and Practical Conference* (pp. 85-89). Kyiv: Mizhnar. nauk.-tekhn. un-t im. akad. Yu. Buhaia. doi: 10.5281/ZENODO.3235701 [in Ukrainian].
- Holina, V.V. (2011). *Zapobihannia zlochynnosti (teoriia i praktyka)* [Crime Prevention (Theory and Practice)]. Kharkiv: Nats. yuryd. akad. Ukrainy [in Ukrainian].
- Jelley, S., Sierra, B., & Ashley, M. (et al.). (2019). *Human Trafficking*. doi: 10.25611/RJXH-HA75.
- Kulyk, S.H. (2012). Spetsialno-kryminolohichni zakhody zapobihannia zlochynam proty moralnosti [Special criminological measures to prevent crimes against morality]. *Derzhava ta rehiony, State and regions*, 4(38), 141-143 [in Ukrainian].
- Mizhnarodnyi zhinochyi pravozakhysnyi tsentr "La Strada-Ukraina", La Strada-Ukraine International Women's Rights Center. (2019). (n.d.). *la-strada.org.ua*. Retrieved from <http://la-strada.org.ua> [in Ukrainian].
- Murray, C. (2019). Technology and Child Sex Trafficking: A Comparative Study Of The United States, Venezuela, and The Philippines. *Plan II Honors Theses - Openly Available*. doi: 10.26153/TSW/2591.

- Navtika, S. (2017). Trafficked Bride: Whether A Dream From Hell To Heaven Or A Reality Of Sexual Exploitation: A Study. *International Journal of Interdisciplinary Research in Arts and Humanities (IJIRAH)*, 1(2), 283-289. doi: 10.5281/ZENODO.832300.
- Nnorom, S., & Castor, G. (2016). *Modern Day Slavery: Human Trafficking*. Liberty University Research week, Lynchburg. doi: 10.13140/RG.2.2.35167.05289.
- Orlean, A.M. (2019). Kryminalno-pravova kvalifikatsiia torhivli liudmy: naukovo-praktychnyi komentar do st. 149 KK Ukrainy [Criminal Legal Qualification of Trafficking in Human Beings: Scientific and Practical Commentary on Art. 149 of the Criminal Code of Ukraine]. *Zhurnal skhidnoievropeiskoho prava, Journal of Eastern European Rights*, 64, 28-40. doi: 10.5281/ZENODO.3267075 [in Ukrainian].
- Ostapenko, Ya.S. (2016). Spetsialno-kryminolohichni zakhody zapobihannia sluzhbovomu pidroblenniu [Special criminological measures to prevent office counterfeiting]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, Scientific Bulletin of Kherson State University*, 1(4), 31-34 [in Ukrainian].
- Ruban, K.P. (2012). Spetsialno-kryminolohichni ta indyvidualni zakhody protydii zlochynnosti v mistsiakh pozbavlennia voli [Special criminological and individual measures against crime in prisons]. *Pravo i bezpeka, Law and security*, 3, 218-221 [in Ukrainian].
- Shevchuk, T.A. (2011). Sutenerstvo ta vtiahennia osoby v zaniattia prostytutsiieiu: kryminolohichna kharakterystyka i zapobihannia [Pimping and engaging a person in prostitution: a criminological characteristic and prevention]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Tabitha, B., & Hyunjung, Mo C. (2018). *Human_Trafficking_Figure*. Harvard Dataverse. doi: 10.7910/DVN/YTZZIT/KV5KCQ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Алексеев А. И., Сахаров А. Б. Причины преступлений и устранение их органами внутренних дел. М., 1982. 47 с.
- Быргэу М. М. Организация профилактики преступлений органами внутренних дел: концептуальные основы, практика, перспективы совершенствования (опыт Республики Молдова) : монография. Харьков : Нац. ун-т внутр. дел, 2004. 253 с.
- Чабаненко С. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання незаконному використанню коштів позабюджетних цільових фондів. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 4. С. 166–174.
- Даньшин І. М., Голіна В. В., Кальман О. Г., Лисодед О. В. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник. Харків : Право, 2003. 352 с.
- Профілактика злочинів : підручник / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.]. Київ : Атіка, 2011. 720 с.
- Кримінологія : навч. посіб. / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.]. Київ : Атіка, 2009. 312 с.
- Heather Th. Human Trafficking: Reframing Expectations. *Online Archive of University of Virginia Scholarship*. Virginia, 2018. 68 p. doi: 10.18130/V34T6F30T.
- Гладкий В. В. Зв'язок торгівлі людьми з корупцією. *Вища освіта – студентська наука – сучасне суспільство: напрями розвитку* : матеріали Міжнар. студ. наук.-практ. конф. (Київ, 19 квіт. 2019 р.). Київ : Міжнар. наук.-техн. ун-т ім. акад. Ю. Бугая, 2019. С. 85–89. doi: 10.5281/ZENODO.3235701.
- Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
- Human Trafficking / [S. Jelley, B. Sierra, M. Ashley et al.]. Rice University, 2019. 18 p. doi: 10.25611/RJXH-HA75.
- Кулик С. Г. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам проти моральності. *Держава та регіони*. 2012. № 4 (38). С. 141–143. (Серія «Право»).
- Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда – Україна». 2019. URL: <http://la-strada.org.ua>.
- Murray C. Technology and Child Sex Trafficking: A Comparative Study of the United States, Venezuela And The Philippines. *Plan II Honors Theses – Openly Available*. 2019. 89 p. doi: 10.26153/TSW/2591.
- Navtika S. Trafficked Bride: Whether A Dream From Hell To Heaven Or A Reality Of Sexual Exploitation: A Study. *International Journal of Interdisciplinary Research in Arts and Humanities (IJIRAH)*. 2017. Vol. 2. Issue 1. P. 283–289. doi: 10.5281/ZENODO.832300.
- Nnorom S., Castor G. Modern Day Slavery: Human Trafficking. *Liberty University Research week*. Lynchburg, 2016. 16 p. doi: 10.13140/RG.2.2.35167.05289.
- Орлеан А. М. Кримінально-правова кваліфікація торгівлі людьми: науково-практичний коментар до ст. 149 КК України. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 64. С. 28–40. doi: 10.5281/ZENODO.3267075.
- Остапенко Я. С. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання службовому підробленню. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. № 1. Т. 4. С. 31–34. (Серія «Юридичні науки»).
- Рубан К. П. Спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи протидії злочинності в місцях позбавлення волі. *Право і безпека*. 2012. № 3. С. 218–221.
- Шевчук Т. А. Сутенерство та втягнення особи в заняття проституцією: кримінологічна характеристика і запобігання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 23 с.
- Tabitha B., Hyunjung Mo C. *Human_Trafficking_Figure*. Harvard Dataverse, 2018. doi: 10.7910/DVN/YTZZIT/KV5KCQ.

Стаття надійшла до редколегії 17.07.2019

Niebytov A. – Doctor of Law, Head of the Main Department of the National Police in the Kiev region, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8493-3064>

Specially-Criminological Measures to Prevent Sexual Exploitation

*The **purpose** of the article is a comprehensive study and development of proposals to improve the system of special criminological measures to prevent sexual exploitation. **Methodology.** Taking into account the goal, the specificity of the object and subject of the study, the methodological tools were chosen. The methodological basis of the article is a dialectical approach to the analysis of the situation in Ukraine and beyond. During the research, a system of methods of scientific knowledge was used: formal logic (abstraction, analogy, deduction, induction, synthesis) for a detailed examination of the issues; the empirical – during experimental research and expert interviewing; system analysis method – to determine the direction of implementation of innovative approaches to solving the problem; theoretical – in the study of scientific and educational literature; modeling – in the study of certain objects by modeling their individual characteristics. **Scientific novelty** is caused by the need to improve the existing forms and methods of law enforcement. The necessity of introduction of new tools in combating crime, as well as the use of qualitatively new and innovative approaches to the proper implementation of the tasks. **Conclusions.** Special criminological measures to prevent sexual exploitation provide for systematic work of state bodies, public organizations and citizens to develop and implement planned actions related to the elimination of negative phenomena and processes that predetermine related crimes and contribute to their commission, as well as preventing their implementation at different stages of criminal activity.*

Keywords: prevention; pornography; prostitution; sexual exploitation; pimping; trafficking in human beings.

УДК 343.13:004+342.9

Столітній А. В. – доктор юридичних наук, доцент, радник директора Державного бюро розслідувань, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2886-9379>;

Каланча І. Г. – кандидат юридичних наук, прокурор Київської місцевої прокуратури № 2 міста Києва, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5246-7337>

Концепція інформаційно-телекомунікаційної системи органу досудового розслідування

Мета статті полягає у формулюванні ключових положень Концепції інформаційно-телекомунікаційної системи органу досудового розслідування. **Методологія.** Методологічною основою цієї роботи є сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів: діалектичний, системно-структурний, аналогії, системного аналізу, формально-юридичний, моделювання, синергетичний тощо. **Наукова новизна.** У публікації представлено Концепцію інформаційно-телекомунікаційної системи органу досудового розслідування, яка визначає систему поглядів на забезпечення інформатизації органу досудового розслідування шляхом створення відомчої інформаційно-телекомунікаційної системи, спрямованої на інформаційно-технологічне супроводження роботи органу досудового розслідування. Сформульовано ключові положення зазначеної Концепції, серед яких: завдання, етапи й заходи її створення, суб'єкти, категорії та їх ролі, функціональна архітектура, інформаційна безпека, схема інтеграції до єдиного електронного інформаційного поля органів кримінальної юстиції. Запропоновано етапи реалізації Концепції інформаційно-телекомунікаційної системи органу досудового розслідування. Розроблено схему інтеграції інформаційно-телекомунікаційної системи органу досудового розслідування до єдиного електронного інформаційного поля органів кримінальної юстиції, процесуальної надбудовою якого є електронне кримінальне провадження. **Висновки.** З огляду на одночасну потребу реформування й уніфікації наявних відомчих інформаційно-телекомунікаційних систем органів досудового розслідування, а також доцільність упровадження єдиної інформаційно-телекомунікаційної системи для реалізації всіх аспектів роботи певного органу досудового розслідування, вбачається, що пропонується Концепція є ефективною та універсальною для організації відповідних процесів.

Ключові слова: кримінальне провадження; орган досудового розслідування; інформаційно-телекомунікаційна система; суб'єкт; функціональна архітектура; інформаційна безпека; інтеграція.

Вступ

В умовах системної інформатизації кримінального процесу України ефективна робота органів досудового розслідування (далі – ОДР) об'єктивно неможлива без застосування сучасних інформаційних технологій.

Повноваження щодо створення інформаційних систем визначено для більшості ОДР у профільних законах. Крім того, нині деякі ОДР використовують електронні системи: Національна поліція – Інтегровану інформаційно-пошукову систему Національної поліції України (ІІПС «АРМОР»), Систему централізованого управління нарядами поліції «ЦУНАМІ» (Krasnobryzhyi, Prokhorov, & Ryzhkov, 2018) тощо, НАБУ – систему багатофункціонального електронного документообігу АСКОД. Загалом налічується кілька десятків електронних систем і баз даних органів правопорядку, у структурі яких функціонують електронні системи ОДР. Однак усі вони не виконують на належному рівні завдання щодо комплексного інформаційно-технологічного супроводження роботи ОДР і частково технологічно застаріли. Зазначені електронні системи не інтегровані між собою та з електронними кримінальними процесу-

альними правореалізаційними засобами, передбаченими КПК України: автоматизованою системою документообігу суду (ст. 35); Єдиним реєстром адвокатів України (ст. 45); Єдиним реєстром досудових розслідувань (далі – ЄРДР) (ст. 214); Єдиним державним реєстром судових рішень (ст. 535); Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (ст. 535). З огляду на функціонал застосовуваних ОДР інформаційних систем, така інтеграція технічно складна та потребує комплексного доповнення й уніфікації функціоналу наявних в ОДР електронних систем, а отже, недоцільна як концептуально, так і фінансово.

Зазначене зумовлює необхідність створення в усіх ОДР відомчих інформаційно-телекомунікаційних систем (далі – ІТС), що забезпечуватимуть реалізацію відповідними органами своїх функцій в електронному середовищі.

Питання забезпечення системної та уніфікованої інформатизації роботи ОДР і реалізації повноважень щодо самостійного створення інформаційних систем учені майже не досліджували.

Пропоновану Концепцію ІТС ОДР створено в контексті реалізації Концепції електронного кримінального провадження (Stolitnii, 2018) в частині створення для всіх ОДР електронних правореалізаційних інструментів з метою залучення їх до єдиного електронного інформаційного поля органів кримінальної юстиції.

Мета і завдання дослідження

Метою публікації є формулювання ключових положень Концепції ІТС ОДР. У статті сформульовано: завдання ІТС ОДР, етапи та заходи її створення, суб'єкти ІТС ОДР, категорії та їх ролі, функціональну архітектуру ІТС ОДР, її інформаційну безпеку, схему інтеграції ІТС ОДР до єдиного електронного інформаційного поля органів кримінальної юстиції.

Виклад основного матеріалу

Представлена Концепція ІТС ОДР визначає систему поглядів на забезпечення інформатизації ОДР шляхом створення відомчої ІТС, спрямованої на інформаційно-технологічне супроводження роботи органу й інтегрованої до єдиного електронного інформаційного поля органів кримінальної юстиції.

Повноваження щодо створення інформаційних систем, визначені для більшості ОДР у профільних законах, відображають адміністративну, слідчу (процесуальну) й оперативну спрямованість їхньої роботи. Зокрема, Національна поліція може створювати власні бази даних, необхідні для забезпечення щоденної діяльності органів (закладів, установ) поліції у сфері трудових, фінансових, управлінських відносин, відносин документообігу, а також міжвідомчі інформаційно-аналітичні системи (ч. 3 ст. 25 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII); Державне бюро розслідувань – самостійно створювати інформаційні системи та вести оперативний облік; з метою оперативно-розшукової та слідчої діяльності створювати інформаційні системи та вести оперативний облік (п. 10 ч. 1 ст. 6, п. 7 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» від 12 листопада 2015 року № 794-VIII); Служба безпеки України – в інтересах контррозвідки й оперативно-розшукової діяльності створювати інформаційні системи та вести оперативний облік (п. 12 ч. 1 ст. 25 Закону України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 року № 2229-XII); Національне антикорупційне бюро України – у межах оперативно-розшукової та слідчої діяльності створювати інформаційні системи та вести оперативний облік (п. 14 ч. 1 ст. 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII).

Виконання положень абз. 3 п. 5.12 Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки щодо покращення управління та забезпечення сумісності інформаційних систем судів, прокуратури, адвокатури, пенітенціарної служби й інших органів юстиції потребує забезпечення інтеграції ІТС ОДР до єдиного електронного інформаційного поля органів кримінальної юстиції.

З огляду на це, ІТС ОДР має забезпечувати завдання щодо: внутрішньої електронної комунікації ОДР, ефективної електронної організації роботи й управління шляхом формулювання завдань і контролю за їх виконанням; ведення уніфікованого обліку (реєстрації) інформації; автоматизації ведення статистики; аналізу діяльності ОДР (серед яких автоматизований); виконання інших адміністративних функцій (трудових, фінансових, господарських тощо) підрозділами ОДР; ведення оперативного обліку; забезпечення електронної комунікації ОДР із суб'єктами кримінального провадження (зокрема в порядку електронного кримінального провадження); електронної комунікації ОДР з органами державної влади й управління в електронному інформаційному середовищі.

Правовий статус ОДР передбачає створення його ІТС як відомчої електронної системи, концептуальна структура (рис. 1, с. 16) якої обумовлена визначеними завданнями, функціональною спрямованістю діяльності ОДР та охоплює три складові, що формують її концептуальну структуру: *адміністративний блок* (організація роботи, безпеки, документообіг і внутрішнє ділове листування, кадрова робота тощо), *процесуальний блок* (інтеграція з програмним забезпеченням електронного кримінального провадження як процесуальної надбудови єдиного електронного інформаційного поля органів кримінальної юстиції) та *оперативні обліки* (діяльність оперативних підрозділів ОДР в інформаційній сфері).

Створення ІТС ОДР охоплює її розроблення (нормативної бази роботи та програмного забезпечення), упровадження в роботу й інтеграцію до єдиного електронного інформаційного поля, що слід реалізувати в межах окремих етапів: 1) створення нормативної бази; 2) розроблення програмного забезпечення; 3) розширення технічної інфраструктури; 4) тестування ІТС ОДР як пілотного проекту; 5) навчання суб'єктів ІТС ОДР роботи з функціоналом електронної системи; 6) упровадження ІТС ОДР у роботу правоохоронного органу; 7) інтеграція ІТС ОДР до єдиного електронного інформаційного поля органів кримінальної юстиції (зокрема електронного кримінального провадження як його процесуальної надбудови).

Рис. 1. Концептуальна структура ІТС ОДР

Перший етап – створення нормативної бази – передбачає здійснення заходів з розроблення та затвердження низки документів: Технічного завдання на розробку програмного забезпечення ІТС ОДР; Технічного завдання для серверної системи апаратної частини ІТС ОДР (аналітична); Технічного завдання для комплексної системи захисту інформації ІТС ОДР; Специфікації (технічні вимоги) до ІТС ОДР; Положення про порядок ведення ІТС ОДР; Правил розмежування прав доступу до ресурсів ІТС ОДР (затверджених керівником ОДР); Положення про обмін даними між ІТС ОДР та ЄРДР (затвердженого керівником ОДР і Генеральним прокурором) тощо.

Суб'єктами ІТС ОДР є держатель, адміністратори та користувачі.

Держатель – ОДР, який створює нормативно-правову базу для розроблення та функціонування ІТС ОДР; встановлює організаційні, методологічні принципи ведення ІТС ОДР; забезпечує функціонування ІТС ОДР; є володільцем бази даних ІТС ОДР; здійснює контроль за виконанням заходів, пов'язаних із захистом інформації, що міститься в базах даних ІТС ОДР; організовує взаємодію з іншими державними інформаційними системами, реєстрами та базами даних. Держатель ІТС ОДР забезпечує розроблення Системи інформаційної безпеки ІТС ОДР і гарантує забезпечення доступу до інформації з обмеженим доступом шляхом запровадження системи автентифікації користувачів з наданням доступу до інформації в межах процесуальних та/або адміністративних повноважень її користувачів.

Адміністратор – ОДР та його територіальні підрозділи, які забезпечують: виконання заходів зі створення, упровадження й технологічного супроводження програмного забезпечення ІТС

ОДР; виконання заходів із технічного та програмно-технологічного забезпечення функціонування електронної системи; виконання заходів, пов'язаних зі збереженням і захистом інформації, що міститься в базах даних ІТС ОДР; структурну систематизацію несортованої інформації, відповідно до тематичних класифікаторів; надання користувачам доступу до ІТС ОДР; надання цілодобового доступу до ІТС через телекомунікаційні мережі закритого користування.

Користувач (згідно з абз. 12 ст. 1 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах») – працівник ОДР, якому надано доступ до функціоналу (або його частини) електронної системи відповідно до займаної посади, а також процесуальних та/або адміністративних повноважень. Користувачам ІТС ОДР для отримання доступу до електронної системи відведено роль в електронній системі відповідно до займаної посади, процесуальних та/або адміністративних повноважень.

Ефективне розмежування повноважень суб'єктів ІТС ОДР у частині доступу до його ресурсів зумовлює визначення їхніх ролей в електронній системі, які можна поділити на дві категорії:

– *адміністративні ролі*: *адміністратор безпеки* забезпечує захищеність ресурсів ІТС, доступ користувачам до ресурсів згідно з їх повноваженнями, контроль за виконанням користувачами й іншими адміністраторами вимог політики безпеки; *адміністратор мережевих сервісів* налаштовує та обслуговує операційні системи активного мережевого обладнання, створює резервні копії та відновлює функціонування цього обладнання; *системний адміністратор* інсталує, налаштовує та обслуговує операційні системи серверів, установлює на них

програмне забезпечення; адміністратор баз даних інсталує, налаштовує та обслуговує системи керування базами даних, розгортає й обслуговує бази даних ІТС (Kalancha, 2018);

– експлуатаційні ролі: «користувач» має доступ до функціоналу ІТС ОДР відповідно до займаної посади, процесуальних та/або адміністративних повноважень. Експлуатаційні ролі (користувачів) визначаються відповідно до займаної посади, наданих процесуальних та/або адміністративних повноважень, тобто структури ОДР.

Забезпечення належного рівня безперервного функціонування електронної системи та захисту інформації дає змогу поєднувати дві та більше адміністративних ролей, за винятком ролі адміністратора безпеки. Водночас заборонено суміщення адміністративних та експлуатаційних ролей (Kalancha, 2018).

Функціональність ІТС ОДР визначатиме для кожної з експлуатаційних ролей користувачів додаткові опції, спеціалізований функціонал, модифікації інтерфейсу та можливість персонального налаштування електронного кабінету.

Другий етап – створення програмного забезпечення – передбачає здійснення таких заходів:

– розроблення програмного забезпечення ІТС ОДР (серед яких елементи комплексної системи захисту інформації ІТС ОДР): проектування; тестування функціональності, застосовності й безпеки; аудит інформаційної та криптографічної безпеки програмного забезпечення;

– тестування дієвості та продуктивності ІТС ОДР (зокрема елементи комплексної системи захисту інформації ІТС ОДР): функціональне; дослідницьке; у сфері технічного захисту інформації.

Рис. 2. Функціональна архітектура ІТС ОДР

Функціональна архітектура ІТС ОДР (рис. 2) відображає структуру програмного забезпечення електронної системи відповідно до її завдань і має такі складові:

I. Система інформаційної безпеки ІТС ОДР містить підсистему автентифікації користувачів (систему паролів доступу до електронної системи); підсистему управління повноваженнями користувачів; підсистему фіксації та аналізу дій користувачів.

Підсистема автентифікації користувачів забезпечить надання працівникам ОДР паролів доступу до електронної системи. Також ІТС ОДР дає змогу інтегрувати технологію кваліфікованого електронного цифрового підпису, розроблену відповідно до вимог Закону України «Про електронні довірчі послуги» від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII.

Підсистема управління повноваженнями користувачів ІТС ОДР призначена для виконання завдань автоматизації обслуговування її користувачів, серед яких: накопичення персональних даних користувачів ІТС ОДР; структуроване зберігання організаційної та штатної структури ОДР; автоматизація підготовки даних для генерування паролів доступу до ІТС ОДР; автоматизація обліку паролів доступу до ІТС ОДР; облік та управління повноваженнями користувачів. Підсистема управління повноваженнями користувачів ІТС ОДР працює надає послуги цілодобово. Перерви в роботі підсистеми можливі лише для виконання необхідних технологічних процесів і в разі виникнення непередбачуваних обставин. Окреслена підсистема містить три компоненти: серверне програмне забезпечення – відповідає за накопичення даних і надання

сервісів як зовнішнім системам, так й операторам системи; єдине програмне забезпечення генерування паролів доступу; програмне забезпечення для самостійної підготовки персональних даних потенційними користувачами ІТС ОДР. Доступ до елементів цієї підсистеми мають користувачі, адміністратори й технічний персонал з обслуговування в межах наданих їм повноважень.

Підсистема фіксації та аналізу дій користувачів: виконує завдання щодо фіксації та зберігання інформації про дії користувачів ІТС ОДР в електронній системі. Вона функціонує та надає послуги цілодобово; доступ до елементів підсистеми мають користувачі, адміністратори й технічний персонал з обслуговування в межах наданих їм повноважень.

II. Підсистема організації роботи та управління – підсистема, що відображає структуру ОДР і мережу електронних зв'язків між ними та забезпечує: формування й розподіл завдань між структурними підрозділами і працівниками шляхом накладання електронних резолюцій, ведення календаря виконання завдань, контроль за їх виконанням і реалізацію інших адміністративних функцій структурних підрозділів ДБР.

Окреслена система містить модуль організації внутрішнього документообігу, який здійснює доставляння внутрішньовідомчих електронних документів (повідомлень, файлів тощо) й електронних повідомлень від зовнішніх електронних інформаційних ресурсів, спрямованих за результатами накладання керівником електронних резолюцій.

III. Електронний кабінет – підсистема, що забезпечує доступ користувачів до функціоналу ІТС ОДР для виконання завдань щодо формування документів, обміну даними, доступу до інформації ІТС ОДР в обсязі, визначеному залежно від займаної посади, наданих процесуальних та/або адміністративних повноважень (ролі в системі). Електронний кабінет разом з модулем обміну структурованою електронною інформацією з підсистемою електронного кримінального провадження забезпечує зв'язок з електронним кримінальним процесуальним правореалізаційним середовищем.

Електронний кабінет має комунікаційний модуль – функціонал ІТС ОДР, що забезпечує формування та скерування електронних повідомлень (охоплює базу даних внутрішніх комунікацій ІТС ОДР та Базу даних електронних адрес органів державної влади, органів місцевого самоврядування, органів кримінальної юстиції тощо).

IV. Підсистема аналізу – забезпечує аналіз діяльності користувачів ІТС ОДР шляхом формування стандартизованих й авторських (на підставі заданих користувачем параметрів і змісту) аналітичних звітів у формі таблиць та візуалізацій.

V. Підсистема обліку та статистики – забезпечує облік діяльності користувачів ІТС ОДР на підставі даних, згенерованих підсистемою фіксації та аналізу дій користувачів системи інформаційної безпеки ІТС ОДР, і формування статистичних відомостей у вигляді затверджених керівником ОДР форм обліку діяльності ОДР.

VI. Підсистема управління персоналом (облік кадрів) забезпечує автоматизацію процесів кадрового обліку, формування кадрової звітності.

VII. Підсистема управління фінансово-господарськими процесами здійснює автоматизацію процесів фінансового та бухгалтерського обліку, формування фінансової та бухгалтерської звітності, автоматизацію процесів з інших питань управління фінансово-господарською діяльністю ОДР.

VIII. Підсистема ведення оперативного обліку забезпечує відображення, систематизацію та узагальнення первинних показників роботи оперативних підрозділів ОДР, здійснює їх перетворення в структуровану електронну інформацію.

IX. Інтеграційна шина обміну даних між ІТС ОДР та зовнішніми електронними інформаційними ресурсами – підсистема, що забезпечує обмін електронними даними між ІТС ОДР і зовнішніми електронними даними із зовнішніми електронними інформаційними ресурсами шляхом кодування та відправлення електронних транспортних пакетів, сформованих користувачем за допомогою комунікаційного модуля електронного кабінету, а також доставляння електронних повідомлень від зовнішніх електронних інформаційних ресурсів (до комунікаційного модуля електронного кабінету або модуля організації внутрішнього документообігу підсистеми організації роботи та управління).

X. Модуль обміну структурованою електронною інформацією з підсистемою електронного кримінального провадження – підсистема, що забезпечує двосторонній обмін електронною інформацією у формі шифрованих електронних транспортних конвертів між ІТС ОДР і процесуальною інформаційною системою електронного кримінального провадження – ЄРДР.

Слід зауважити, що програмне забезпечення ІТС ОДР, розроблене на замовлення ОДР та/або придбане ним, уся інформація баз даних ІТС ОДР є власністю держави в особі зазначеного органу.

Третій етап – створення (розширення) технічної інфраструктури – передбачає здійснення таких заходів:

- створення центру зберігання й обробки даних ІТС ОДР (центральный і резервний);

- забезпечення підрозділів ОДР пристроями для оцифрування документів, отриманих у паперовій формі; збільшення пропускної здатності мережевого підключення приміщень підрозділів ОДР для забезпечення суб'єктів кримінального

провадження можливістю працювати з відео-файлами й іншими матеріалами великого обсягу.

Четвертий етап – запровадження пілотного проекту ІТС ОДР – передбачає здійснення заходів з:

- апробації електронної системи у формі пілотного проекту (тестування зручності використання й інтерфейсу користувача) в одному з територіальних підрозділів ОДР строком від одного до трьох місяців;

- проведення (за потреби) коригування програмного забезпечення ІТС ОДР відповідно до отриманих зауважень.

Реалізація пілотного проекту ІТС ОДР покликана забезпечити апробацію електронної системи для виявлення недоліків системи, урахування досвіду користувачів для покращення функціоналу чи інтерфейсу. Наприклад, інтерфейс ІТС ОДР для її користувачів представлений у вигляді електронного робочого столу, функціонал якого буде визначено залежно від ролі користувача в електронній системі, що потребує попереднього тестування користувачами й оптимізації перед упровадженням у роботу.

П'ятий етап – навчання суб'єктів ІТС ОДР роботи з функціоналом електронної системи – передбачає здійснення таких заходів:

- професійне навчання для роботи з ІТС ОДР (для окремих працівників – також із комплексною системою захисту інформації ІТС ОДР) у відомчому (спеціалізованому) закладі вищої освіти ОДР;

- створення спеціалізованих програм-тренажерів для дистанційного навчання роботи з функціоналом ІТС ОДР.

Шостий етап – упровадження ІТС ОДР у роботу правоохоронного органу – передбачає здійснення таких заходів:

- проведення приймальних випробувань ІТС ОДР;

- перевірку технічної інфраструктури ІТС ОДР;

- отримання сертифіката відповідності за результатами державної експертизи ІТС ОДР у сфері технічного захисту інформації;

- оцінювання результатів апробації електронної системи у формі пілотного проекту;

- оцінювання ступеня готовності користувачів за результатами навчання роботи з функціоналом ІТС ОДР;

- затвердження відомчого документа про впровадження ІТС в експлуатацію та її обов'язкове застосування.

Невід'ємним аспектом ефективної роботи ІТС ОДР, без якого неможливе її впровадження, є інформаційна безпека, яку слід розглядати в адміністративному (організаційному) й технічному аспектах.

Відповідно до ч. 2 ст. 8 Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 5 липня 1994 року

№ 80/94-ВР, державні інформаційні ресурси або інформацію з обмеженим доступом, вимога щодо захисту якої встановлена законом, слід обробляти в системі із застосуванням комплексної системи захисту інформації з підтвердженою відповідністю.

Комплексна система захисту інформації – взаємопов'язана сукупність організаційних та інженерно-технічних заходів, засобів і методів захисту інформації (абз. 11 ст. 1 цього Закону).

Створення комплексної системи захисту інформації здійснюють відповідно до НД ТЗІ 3.7-003-2005 «Порядок проведення робіт із створення комплексної системи захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційній системі».

Вимоги до інформаційної безпеки ІТС ОДР мають відповідати таким, що визначені для інформаційної безпеки електронного кримінального провадження (Kalancha, 2018).

Адміністративний (організаційний) аспект інформаційної безпеки ІТС ОДР охоплює адміністративні (організаційні) заходи захисту апаратного забезпечення ІТС ОДР й адміністративні (організаційні) заходи захисту інформації ІТС ОДР.

Адміністративні (організаційні) заходи захисту апаратного забезпечення ІТС ОДР визначені комплексною системою захисту інформації.

Процес розроблення та реалізації організаційних заходів захисту інформації окреслено в п. 6.2 ДСТУ 3396.1-96 «Захист інформації. Технічний захист інформації. Порядок проведення робіт». Цей документ регулює загальні положення відповідного процесу.

Володільцем інформації ІТС ОДР (згідно з абз. 4 ст. 1 цього Закону) слід визначити держателя електронної системи, тобто ОДР.

На відміну від вимог до інформаційної безпеки електронного кримінального провадження (Kalancha, 2018), яка має три категорії інформації, що підлягають захисту (з огляду на процесуальну сутність електронної системи), інформацію ІТС ОДР, що підлягає захисту, можна поділити на чотири категорії: конфіденційну (дані користувачів ІТС ОДР, для яких забезпечено вимоги щодо збереження конфіденційності й цілісності персональних даних, їх доступності та спостережності дій користувачів з ними); службову (відомча інформація ОДР, що створюється внаслідок діяльності працівників ОДР в електронній системі та належить до інформації з обмеженим доступом. Для окресленої категорії інформації забезпечено вимоги щодо збереження конфіденційності й цілісності даних, їх доступності та спостережності дій користувачів з ними); технологічну (налаштування програмно-технічних засобів ІТС ОДР, права доступу її користувачів, атрибути доступу, відомості про події, які генеруються програмно-

технічними засобами електронної системи. Розмежування доступу до об'єктів, що містять технологічну інформацію, забезпечено на рівнях: операційної системи (до файлів операційної системи та файлів, створених користувачами); системи керування базами даних; активного мережевого обладнання. Технологічну інформацію містять: файли програмних і технічних засобів ІТС ОДР з їх налаштуваннями; файли програмних і технічних засобів ІТС ОДР, що мають журнали подій, зокрема: системні журнали подій операційної системи, журнали подій безпеки операційної системи, журнали подій активного мережевого обладнання (відомості про дії користувачів під час обробки конфіденційної інформації). Для зазначеної категорії інформації забезпечено вимоги щодо збереження конфіденційності й цілісності технологічної інформації, її доступності та спостережності дій користувачів з ними; відкриту (дані, що містять статистичну

інформацію, нормативно-правове забезпечення діяльності ОДР та іншу інформацію, яка не потребує захисту від несанкціонованого ознайомлення сторонніми особами, а також публічну інформацію, яка належить ОДР, що не стосується інформації з обмеженим доступом (зокрема інформація, розміщена на зовнішньому веб-сайті ОДР). Для цієї категорії інформації забезпечено вимоги щодо збереження цілісності відкритої інформації, її доступності й спостережності дій користувачів з ними.

Правовий режим інформації ІТС ОДР і порядок доступу до неї запропоновано врегулювати шляхом затвердження керівником ОДР Правил розмежування прав доступу до ресурсів ІТС ОДР і реалізувати через упровадження автоматизованої системи контролю доступу до інформації ІТС ОДР (рис. 3).

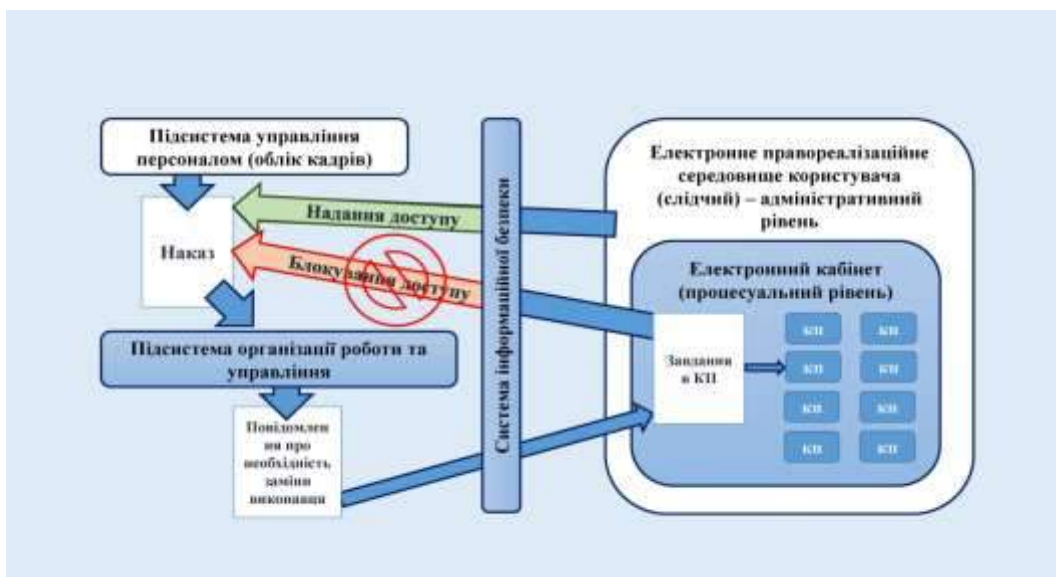

Рис. 3. Система контролю доступу до інформації ІТС ОДР

Технічний аспект інформаційної безпеки ІТС ОДР охоплює інженерно-технічні заходи захисту апаратного забезпечення ІТС ОДР і технічні заходи захисту інформації ІТС ОДР. Інженерно-технічні заходи захисту апаратного забезпечення ІТС ОДР визначені комплексною системою захисту інформації.

Забезпечення технічного захисту інформації ІТС ОДР передбачає розроблення програмного модуля (як складової software) «Система інформаційної безпеки», ключовими функціями якого є: автентифікація користувачів; авторизація користувачів; надання доступу до ІТС ОДР відповідно до повноважень користувачів; фіксація та аналіз дій користувачів ІТС ОДР.

Також слід зазначити про необхідність забезпечення кібербезпеки ІТС ОДР, що потребує

застосування посиленних механізмів захисту інформації: захист від DDoS-атак шляхом організації розподіленої системи серверів; застосування подвійного криптографічного захисту інформації в процесі обміну даними із зовнішніми системами; захищені тунелі обміну даними між ІТС ОДР та електронними системами й базами даних органів кримінальної юстиції, органів державної влади, місцевого самоврядування тощо.

Сьомий етап – інтеграція ІТС ОДР до єдиного електронного інформаційного поля органів кримінальної юстиції (зокрема, електронного кримінального провадження) – передбачає здійснення таких заходів:

– розроблення та затвердження Положення про обмін даними між ІТС ОДР та Єдиним

реєстром досудових розслідувань, затвердженням керівником ОДР та Генеральним прокурором;

– функціональне й технічне підключення до інтеграційного середовища електронного кримінального провадження для забезпечення обміну даними в порядку електронного кримінального провадження (Stolitnii, 2018) з ЄРДР.

Передумовою інтеграції ІТС ОДР до єдиного електронного інформаційного поля органів кримінальної юстиції (рис. 4) є положення абз. 3 п. 5.12 Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки й норми профільних законів. Національна поліція має безпосередній оперативний доступ до інформації та інформаційних ресурсів інших органів державної влади (ч. 1 ст. 27 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII); Національне антикорупційне бюро України має безпосередній доступ до автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем (адміністратором) яких є державні органи або органи місцевого самоврядування, користується державними, зокрема урядовими,

засобами зв'язку та комунікацій, мережами спеціального зв'язку й іншими технічними засобами (абз. 3 п. 3 ч. 1 ст. 17 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII); Державне бюро розслідувань має доступ як користувач до інформаційних систем органів державної влади, перелік яких встановлює Кабінет Міністрів України (п. 10 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» від 12 листопада 2015 року № 794-VIII).

Електронні цифрові контури ІТС ОДР мають бути технологічно сумісні та логічно продовжувати особистий віртуальний кабінет ЄРДР. Обмін інформацією з ЄРДР здійснюватиметься автоматично за допомогою захищеної системи обміну даними в обсязі, визначеному Положенням про обмін даними.

Реалізація окреслених вище етапів дасть змогу забезпечити послідовне проектування й запровадження ІТС ОДР, належну апробацію її функціоналу та врахувати інтереси користувачів.

Рис. 4. Схема інтеграції ІТС ОДР до єдиного електронного інформаційного поля органів кримінальної юстиції

Наукова новизна

У публікації вперше сформульовано ключові положення Концепції ІТС ОДР, а саме: завдання ІТС ОДР, етапи та заходи її створення, суб'єкти ІТС ОДР, категорії та їхні ролі, функціональну архітектуру й інформаційну безпеку ІТС ОДР, схему інтеграції ІТС ОДР до єдиного електронного інформаційного поля органів кримінальної юстиції.

Висновки

Розвиток кримінального процесу України в напрямі створення електронного кримінального

провадження передбачає системну інформатизацію всіх суб'єктів кримінального провадження, зокрема ОДР. Зазначене виявляється в потребі розроблення для ОДР ефективних електронних правореалізаційних засобів, що забезпечуватимуть здійснення повноважень в електронному інформаційному середовищі. З огляду на одночасну необхідність реформування й уніфікації наявних відомчих ІТС ОДР, а також доцільність упровадження єдиної ІТС для реалізації всіх аспектів роботи певного ОДР, запропонована Концепція видається ефективною та універсальною для організації відповідних процесів.

REFERENCES

- Frappalo, C. (1995). Electronic document management system analysis report and system plan for the Environmental Restoration Program. *Delphy Consulting Group*. doi: <https://doi.org/10.2172/661548>.
- Gordon, D. (2017). The Electronic Panopticon: A Case Study of the Development of the National Criminal Records System. *Surveillance, Crime and Social Control*, 383-411. doi: <https://doi.org/10.4324/9781315242002-18>.
- Kalancha, I. (2018). Informatsiina bezpeka elektronnoho kryminalnoho provadzhennia Ukrainy [Information security of the electronic criminal case of Ukraine]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy, Scientific Journal of National Academy of Prosecution of Ukraine*, 3, 11-22. Retrieved from <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/3-2018/kalancha.pdf>.
- Krasnobryzhyi, I.V., Prokopov, S.O., & Ryzhkov, E.V. (2018). *Informatsiine zabezpechennia profesinoi diialnosti [Information provision of professional activity]*. Dnipro: DDUVS [in Ukrainian].
- Olugasa, O. (2013). *ICT for Criminal Justice System in Nigeria and Ethical Considerations*. Autónoma University, Portugal. doi: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2510444>.
- Poriadok provedennia robiz iz stvorennia kompleksnoi systemy zakhystu informatsii v informatsiino-telekomunikatsiini systemi. ND TZI 3.7-003-2005 [The order of work on creation of the complex system of information security in the information and telecommunication system. Regulatory document of the technical protection of information 3.7-003-2005]. (n.d.). www.dsszzi.gov.ua. Retrieved from http://www.dsszzi.gov.ua/dsszzi/control/uk/publish/article%3Bjsessionid=9082A42798BC38188D392292242BFBA2?showHidden=1&art_id=102232&cat_id=46556&ctime=1344503967308 [in Ukrainian].
- Sangero, B., & Halpert, M. (2011). A Safety Doctrine for the Criminal Justice System. *Michigan State Law Review*. doi: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1922251>.
- Simmons, R. (2016). Quantifying Criminal Procedure: How to Unlock the Potential of Big Data in Our Criminal Justice System. *Ohio State Public Law Working Paper*, 362, 947-1017. doi: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2816006>.
- Stolitnii, A.V. (2018). Kontsepsiia elektronnoho kryminalnoho provadzhennia v Ukraini [Electronic criminal case concept in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy, Journal of the National Prosecution Academy of Ukraine*, 4, 24-35. Retrieved from http://www.visnyknapu.gp.gov.ua/files/issues-2018/Visnyk-NAPU_4_2018.pdf [in Ukrainian].
- Zakhyst informatsii. Tekhnichniy zakhyst informatsii. Poriadok provedennia robiz. DSTU 3396.1-96 [Technical protection of information. The order of works. State standard of technical specifications 3396.1-96]. (n.d.). www.dsszzi.gov.ua. Retrieved from http://www.dsszzi.gov.ua/dsszzi/control/uk/publish/article?art_id=38911&cat_id=38836 [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro Derzhavne biuro rozsliduvani": vid 12 lystop. 2015 r. No 794-VIII [Law of Ukraine "On the State Bureau of Investigation" from November 12, 2015, No. 794-VIII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy": vid 14 zhovt. 2014 r. No. 1698-VII [Law of Ukraine "On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine" from October 14, 2014 r. No. 1698-VII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro Natsionalnu politsiyu": vid 2 lyp. 2015 r. No. 580-VIII [Law of Ukraine "On National Police" from July 2, 2015, No. 580-VIII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro Sluzhbu bezpeky Ukrainy": vid 25 berez. 1992 r. No. 2229-XII [Law of Ukraine "On the Security Service of Ukraine" from March 25, 1992, No. 2229-XII]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro zakhyst informatsii v informatsiino-telekomunikatsiyni systemakh": vid 5 lyp. 1994 r. No. 80/94-VR [Law of Ukraine "On the protection of information in information and telecommunication systems" from July 5, 1994, No. 80/94-VR]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Frappalo C. Electronic document management system analysis report and system plan for the Environmental Restoration Program. *Delphy Consulting Group*. 1995. doi: <https://doi.org/10.2172/661548>.
- Gordon D. The Electronic Panopticon: A Case Study of the Development of the National Criminal Records System. *Surveillance, Crime and Social Control*. 2017. P. 383–411. doi: <https://doi.org/10.4324/9781315242002-18>.
- Каланча І. Інформаційна безпека електронного кримінального провадження України. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 3. С. 11–22. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/3-2018/kalancha.pdf>.
- Краснобрижій І. В., Прокопов С. О., Рижков Е. В. Інформаційне забезпечення професійної діяльності : навч. посіб. Дніпро : ДДУВС, 2018. 220 с.
- Olugasa O. ICT for Criminal Justice System in Nigeria and Ethical Considerations. Autónoma University, Portugal, 2013. P. 15. doi: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2510444>.
- Порядок проведення робіт із створення комплексної системи захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційній системі. НД ТЗІ 3.7-003-2005. URL: http://www.dsszzi.gov.ua/dsszzi/control/uk/publish/article%3Bjsessionid=9082A42798BC38188D392292242BFBA2?showHidden=1&art_id=102232&cat_id=46556&ctime=1344503967308.

- Sangero B., Halpert M. A Safety Doctrine for the Criminal Justice System. *Michigan State Law Review*. 2011. P. 34. doi: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1922251>.
- Simmons R. Quantifying Criminal Procedure: How to Unlock the Potential of Big Data in Our Criminal Justice System. *Ohio State Public Law Working Paper*. 2016. No. 362. P. 947–1017. doi: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2816006>.
- Столітній А. Концепція електронного кримінального провадження в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 4. С. 24-35. URL: http://www.visnyknapu.gp.gov.ua/files/issues-2018/Visnyk-NAPU_4_2018.pdf.
- Захист інформації. Технічний захист інформації. Порядок проведення робіт. ДСТУ 3396.1-96. URL: http://www.dsszzi.gov.ua/dsszzi/control/uk/publish/article?art_id=38911&cat_id=38836.
- Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листоп. 2015 р. № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19>.
- Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.
- Про Національну поліцію: Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
- Про Службу безпеки України: Закон України від 25 берез. 1992 р. № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.
- Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від 5 лип. 1994 р. № 80/94-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80>.

Стаття надійшла до редколегії 14.05.2019

Stolitnii A. – Doctor of Law, Associate Professor, Advisor to the Director of the State Bureau of Investigation, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2886-9379>;

Kalancha I. – Ph.D in Law, Prosecutor of the Kyiv Local Prosecutor's Office No. 2 of Kyiv city, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5246-7337>

The Conception of Information and Telecommunication Systems of the Pre-Trial Investigation Body

The **purpose** this study is to formulate key principles of the Conception of information and telecommunication systems of the pre-trial investigation body. **Methodology.** The methodological basis of this paper is represented by the set of general scientific and specialized judicial methods, such as: dialectical, systemic-structural, methods of analogy, system analysis, formal-judicial, modeling, synergetic etc. **Scientific novelty.** The article presents the Conception of information and telecommunication system of the pre-trial investigation body, which defines a system of views on ensuring the informatization of the pre-trial investigation body through the creation of the departmental information and telecommunication system aimed at providing the pre-trial investigation body with informational and technological support. The authors have elaborated the following key principles of the Conception of information and telecommunication systems of the pre-trial investigation body: the tasks, stages and steps of its creation, subjects, categories and types of their roles, functional framework, informational security, the scheme for integrating criminal justice bodies into a unified electronic information field. The research propounds implementation stages of the Conception of information and telecommunication system of the pre-trial investigation body. The authors have developed the scheme for integrating information and telecommunication system of the pre-trial investigation body into a unified electronic information field of criminal justice bodies. Its procedural superstructure is viewed as Electronic criminal case. **Conclusions.** Taking into account the simultaneous need for reforming and unifying the existing departmental information and telecommunication systems of all pre-trial investigation bodies as well as the expedience of introducing a unified information and telecommunication system aiming at the implementation of all aspects of a certain pre-trial investigation body operation, the proposed conception is considered effective and universal for organizing the relevant processes.

Keywords: criminal proceedings; pre-trial investigation body; information and telecommunication system; subject; functional framework; informational security; integration.

УДК 343.98:343.23:681.142.35

Теплицький Б. Б. – директор Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України – керівник Експертної служби МВС України, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4820-5684>

Завдання, об'єкти та питання комп'ютерно-технічної судової експертизи

Мета статті полягає у спробі розв'язати теоретичні та практичні проблеми, пов'язані із застосуванням інформаційних технологій безпосередньо в судово-експертній діяльності під час проведення комп'ютерно-технічних судових експертиз. **Методологія.** Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові та спеціальні методи, які є засобами наукового пошуку. Зокрема, метод системного аналізу, а також системно-структурний, формально-логічний і статистичний методи надали можливість проаналізувати генезис становлення та розвитку комп'ютерно-технічної судової експертизи, висвітлити сутність її завдань та особливості дослідження відповідних об'єктів як окремо, так і в комплексі. **Наукова новизна** обумовлена формуванням нового інструментарію в протидії злочинності. Виокремлено основні завдання комп'ютерно-технічної судової експертизи: діагностування апаратних засобів комп'ютерної системи; визначення функціонального призначення, характеристик і реалізованих вимог, алгоритму й структурних особливостей, поточного стану системного й прикладного програмного забезпечення; пошук, виявлення, аналіз й оцінювання кібернетичної інформації (комп'ютерних даних), підготовленої користувачем або створеної програмами для організації інформаційних процесів у комп'ютерній системі. Класифіковано об'єкти комп'ютерно-технічної судової експертизи. **Висновки.** Узагальнено основні вимоги до запитань, які ставлять на вирішення експерта у відповідному виді експертиз. Проаналізовано помилки, яких найчастіше припускаються в кримінальних провадженнях слідчі й оперативні працівники під час підготовки об'єктів для дослідження, а також суди (слідчі судді), коли призначають комп'ютерно-технічні судові експертизи. Сформульовано перелік типових запитань, що можуть бути поставлені на вирішення експерта, а також загальні вимоги до об'єктів, які надсилають для проведення комп'ютерно-технічної судової експертизи.

Ключові слова: судово експертиза; комп'ютерно-технічна судово експертиза; програмне забезпечення; апаратний об'єкт; програмний об'єкт; інформаційний об'єкт; помилка слідчого.

Вступ

Аналіз сучасної криміногенної ситуації та практики розслідування злочинів засвідчує стапу тенденцію до збільшення питомої ваги злочинів, що пов'язані з обігом комп'ютерної інформації, а також у яких комп'ютерні інформаційні системи є засобами та знаряддям учинення злочину або використовуються злочинцями для приховування факту й слідів злочинної діяльності, спрямування зусиль працівників правоохоронних органів на хибні об'єкти. Водночас слід констатувати, що зазначена тенденція цілком природна, оскільки процеси інформатизації суспільства позначаються й на такій сфері, як злочинна діяльність: з'являються нові види та способи злочинних посягань, пов'язаних із використанням комп'ютерних технологій, злочинність освоює інформаційний простір, середовище комп'ютерних мереж (Butuzov, 2010, p. 7).

Вирізняє злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку здебільшого латентний характер, вони не залишають видимої слідової картини на місці вчинення, є складними для виявлення й розкриття, що зумовлено, зокрема, як застосуванням засобів віддаленого доступу, так і специфічним, нематеріальним, у традиційному криміналістичному значенні, місцем учинення

злочину – кібернетичним простором. Поділяючи думку науковців (Korap, & Skulysh, 2012), кібернетичним простором ми вважаємо штучне електронне середовище існування інформаційних об'єктів у цифровій формі, утворене внаслідок функціонування кібернетичних комп'ютерних систем управління й обробки інформації, що забезпечує користувачам доступ до обчислювальних та інформаційних ресурсів систем, вироблення електронних продуктів, обмін електронними повідомленнями, а також можливість за допомогою електронних інформаційних образів у режимі реального часу вступати у відносини (взаємодіяти) щодо спільного використання обчислювальних та інформаційних ресурсів системи (Korap, & Skulysh, 2012, p. 87-88).

Така злочинна діяльність має системний характер, набуває організованих форм, тому постає необхідність розроблення комплексу спеціальних сучасних знань і практичних навичок у різномірних науково-технічних сферах, таких як електроніка, електротехніка, програмування, зв'язок тощо.

Ні слідчий, ні оперативний працівник з об'єктивних причин не можуть бути носіями таких спеціальних знань і навичок, а отже, не можуть ефективно провадити свою діяльність із виявлення та розкриття злочинів відповідної категорії без участі фахівця – носія таких

спеціальних знань і навичок. На практиці будь-які непрофесійні слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи, що пов'язані з інформаційними мережами, комп'ютерними системами, носіями цифрової інформації, можуть призвести до їх руйнування, незворотної втрати, знищення або зміни цінної для органів розслідування розшукової інформації, втрати джерел доказів.

Безперечно, найважливішою процесуальною формою використання спеціальних знань у виявленні та розслідуванні злочинів, на думку Є. Г. Коваленка (Kovalenko, 2006), є судова експертиза – найбільш значуща та кваліфікована форма під час провадження доказування обставин злочину (р. 481).

Судова експертиза, відповідно до Закону України «Про судову експертизу» ("Zakon Ukrainy", 1994), – це дослідження на підставі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду (st. 1). Комп'ютерно-технічна судова експертиза (далі – КТЕ), акцентує В. Я. Колдін (Koldin, 2002), становить самостійний вид судових експертиз, що належить до класу інженерно-технічних, її проводять з метою визначення статусу об'єкта як комп'ютерного засобу, виявлення й вивчення його слідової картини в розслідуваному злочині, а також одержання доступу до інформації на носіях даних з подальшим усебічним її дослідженням (Koldin, 2002, р. 161). Тільки КТЕ спроможна, забезпечивши отримання органами досудового розслідування унікальної розшукової інформації, створити відповідно до норм КПК України ("Kryminalnyi protsesualnyi kodeks", 2012) процесуальне джерело доказів – висновок експерта (ch. 2, st. 84). За таких умов невідкладними й найважливішими завданнями слідчих та оперативних працівників є пошук, фіксація, вилучення й надання експерту в непошкодженому вигляді матеріальних об'єктів – носіїв комп'ютерної інформації, що набувають статусу об'єктів експертного дослідження, і правильне визначення завдань КТЕ.

Отже, необхідність з'ясування завдань та об'єктів КТЕ актуалізується в контексті стрімкого розвитку та модернізації високих інформаційних технологій, які дедалі ширше застосовують представники кримінального середовища для вчинення злочинів, відповідає потребам як криміналістичної науки, так і правозастосовної практики правоохоронних органів.

Проблемні аспекти, пов'язані з протидією, виявленням і розслідуванням злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і

мереж електрозв'язку, вивчали такі провідні вітчизняні науковці, як В. М. Бутузов, М. В. Гуцалюк, О. В. Копан, С. А. Кузьмін, В. І. Осадчий, М. А. Погорецький, Є. Д. Скулиш, О. А. Федотов, В. Г. Хахановський, Д. М. Цехан, В. П. Шеломенцев, О. М. Юрченко та ін.

Дослідники порушували різні питання, зокрема обробки ("Systemy obrobky", 2018) і захисту інформації, інформаційних ресурсів (Skulysh et al., 2011; Zybin, 2007), забезпечення інформаційної безпеки (Martynova, & Baranov, 2010), розглядали інформаційні технології (Stefanchuk, 2018), комп'ютерні системи (Shoroshev, & Khoroshko, 2007; Salnyk, Storchak, & Kramskyi, 2019), різні аспекти кіберзлочинності (Kharin, & Plotnikova, 2018; Huey, Nhan, & Broll, 2013), захисту інформації (Degtyareva, Miroshnykova, & Voloshko, 2019), висвітлювали проблеми цифрового криміналістичного аналізу (Carvey, 2015), експертизи комп'ютерних документів (Flynn, 2006) тощо.

Проте слід констатувати, що бракує ґрунтовних досліджень теоретичних і практичних питань, пов'язаних із застосуванням сучасних інформаційних технологій безпосередньо в судово-експертній діяльності під час проведення КТЕ, визначенням завдань та об'єктів КТЕ, що й актуалізує порушену проблематику.

Мета і завдання дослідження

Мета публікації полягає в окресленні в контексті діяльності судового експерта, з огляду на практику розслідування злочинів, пов'язаних з обігом комп'ютерної інформації, а також злочинів, у яких комп'ютерні інформаційні системи є засобами та знаряддями вчинення злочину, проблемних питань, пов'язаних з особливостями визначення завдань та об'єктів КТЕ, і в розробленні певних рекомендацій. Для досягнення поставленої мети необхідно: виокремити основні завдання, класифікувати об'єкти КТЕ відповідно до потреб практики, сформулювати перелік типових запитань, що можуть бути поставлені на вирішення КТЕ.

Виклад основного матеріалу

З огляду на сучасні потреби слідчої та оперативно-розшукової практики, досвід роботи відповідних підрозділів Експертної служби МВС, до основних завдань КТЕ, на нашу думку, слід віднести лише такі:

– діагностування апаратних засобів комп'ютерної системи;

– визначення функціонального призначення, характеристик і реалізованих вимог, алгоритму й структурних особливостей, поточного стану пред-

ставленого програмного системного та прикладного забезпечення;

– пошук, виявлення, аналіз й оцінювання кібернетичної інформації (комп'ютерних даних), підготовленої користувачем або створеної програмами для організації інформаційних процесів у комп'ютерній системі.

У контексті застосування норм закону про кримінальну відповідальність доцільно зауважити, що поняття комп'ютерної (кібернетичної) інформації можна ототожнити з поняттям комп'ютерних даних, які, вважають В. М. Бутузов, С. А. Кузьмін і В. П. Шеломенцев (Butuzov, Kuzmin, & Shelomentsev, 2010), слід тлумачити як сукупність усіх даних, які обробляють в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах, передають мережами електрозв'язку незалежно від засобу їх фізичного та логічного представлення, а також зберігають на електронних носіях інформації (Butuzov, Kuzmin, & Shelomentsev, 2010, p. 22).

Крім діагностичних, коли виконують КТЕ, традиційно можуть вирішувати й ідентифікаційні завдання (наприклад, ототожнення файлів з різних носіїв інформації).

Під час експертних досліджень комп'ютерних програм і компіляцій даних, зазначають Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфрем'ян (Holovchenko, Lozovyi, & Simakova-Yefremian, 2016), використовують формально-логічні методи пізнання, а також набір програмно-технічних засобів для встановлення працездатності та функціональності комп'ютерних програм (Holovchenko, Lozovyi, & Simakova-Yefremian, 2016, p. 422).

Також варто зауважити, що погляд деяких учених (Koldin, 2002) щодо завдань КТЕ (Koldin, 2002, p. 163) досить дискусійний, оскільки занадто розширений через фактичну підміну завдань КТЕ конкретними прикладними питаннями, зумовленими окремими кримінальними провадженнями.

Систему об'єктів КТЕ становлять класи (які поділяють на види й підвиди), а саме:

апаратних об'єктів:

– персональні комп'ютери (у будь-яких варіантах виконання);

– периферійні пристрої до персональних комп'ютерів;

– мережеві апаратні засоби (сервери, робочі станції, комутатори, модеми, роутери й інше серверне обладнання);

– інтегровані системи (мобільні телефони тощо);

– будь-які комплектувальні всіх зазначених вище компонентів (апаратні блоки, блоки живлення, плати розширення тощо).

Ці види можуть поєднуватися. Безпосередньо в контексті криміналістики найважливіший підвид

запам'ятовувальних пристроїв та інших носіїв інформації (електронних даних) – усі відомі на момент призначення експертного дослідження носії інформації (електронних даних): жорсткі диски, флеш-накопичувачі, диски для лазерних систем зчитування, карти пам'яті тощо. До апаратних об'єктів належать: системний блок; жорсткий диск; інші накопичувачі даних – гнучкі диски (5.25" і 3,5"), CD-ROM, магнітооптичні диски; сервер (на платформі Intel-процесорів або сумісних із ними); RAID-масиви; принтери (під час виконання комплексної експертизи разом із технічною експертизою документів);

програмних об'єктів:

– системне програмне забезпечення – комплекс програм, призначених для управління роботою обчислювальної системи, розподілу її ресурсів, підтримання діалогу з користувачами, надання їм допомоги в обслуговуванні комп'ютера, а також для часткової автоматизації розроблення нових програм. Системне програмне забезпечення поділяють на три основні складові: операційні системи, системи програмування, сервісні програми;

– прикладне програмне забезпечення – комплекс програм, призначених для виконання прикладних завдань фахової діяльності людини (виробничі, наукові, навчальні, розважальні тощо);

інформаційних об'єктів (електронних даних):

– текстові й графічні файли, створені з використанням комп'ютерів або мобільних пристроїв;

– аудіовізуальні (мультимедійні) дані;

– інформація у форматах баз даних та іншого прикладного програмного забезпечення.

До інформаційних об'єктів (даних) належать файли, підготовлені з використанням зазначених вище й інших програмних засобів – з розширеннями текстових форматів (.txt, .doc), графічних форматів (.bmp, .jpg, .tif, .cdr), форматів баз даних (.dbf, .mdb), електронних таблиць (.xls, .cal) тощо.

Складнощі в слідчій і судовій практиці виникають тоді, коли перед судовим експертом некоректно поставлено запитання. Тому, формулюючи їх, обов'язково дотримуються певних правил і рекомендацій, які ґрунтуються на класичних принципах криміналістики. Від того, наскільки компетентно формулюватимуть такі запитання, залежить і результат (повнота й об'єктивність) експертного дослідження.

Зокрема, поставлені перед судовим експертом запитання мають бути максимально конкретизовані, лаконічні, а також ґрунтуватися на попередньо встановлених слідчим процесуальним шляхом фактичних обставинах у кримінальному провадженні й не виходити за межі

спеціальних знань експертної спеціальності судових експертів, які здійснюють конкретну КТЕ. Їх слід розміщувати в логічній послідовності – спочатку ті, від вирішення яких залежатиме можливість вирішення інших.

Максимально повний і завершений перелік поставлених на вирішення експерта запитань становить передумову для забезпечення вичерпності висновку. Проте недопустимим є механічне відтворення в ухвалі про призначення експертизи загального списку запитань, які можуть вирішуватися КТЕ.

Крім того, перед судовим експертом не ставлять запитання, які, зважаючи на сучасний стан судово-експертної та криміналістичної науки, вирішити взагалі неможливо.

Отже, окреслимо основні вимоги, яких слід дотримуватися, формулюючи запитання для вирішення КТЕ.

Насамперед необхідно використовувати усталений понятійний апарат, не послуговуватися жаргонними й напівпрофесійними термінами (наприклад, «вінт», «логи» тощо). Потрібно застосовувати термінологію, визначену законами України, державними стандартами й іншими нормативно-правовими актами, а за браком такої – використовувати терміни, які використовують розробники технічних засобів, програмних продуктів у супровідній документації.

Запитання формулюють максимально чітко, щоб судовий експерт мав можливість надати однозначну відповідь. Вони не повинні стосуватися етапів дослідження інформації (опис характеристик носіїв інформації та особливостей розміщення інформації на них, відновлення й дослідження інформації серед знищених файлів є обов'язковим етапом дослідження інформації), мати довідкове, правове спрямування та виходити за межі компетенції судового експерта певної експертної спеціальності (спеціальних знань). Вони мають відповідати чинній методичній і технічній базі, доступній судовому експерту, бути спрямованими на встановлення конкретних обставин події, що належить до предмета доказування, формулюватися так, щоб витрати (фінансові, технічні, часові тощо) на проведення дослідження, коли виконують конкретні завдання розслідування, були мінімальні.

За результатами аналізу судово-експертної практики, слідчі судді, признаючи, відповідно до змісту клопотань слідчих, КТЕ, припускаються типових помилок, унаслідок чого подовжуються терміни експертизи й ускладнюється або унеможливується її проведення. Зокрема:

– на експертизу надають об'єкти, які не містять і не можуть містити інформації, що має значення для доказування;

– однією ухвалою слідчого судді призначають судові експертизи за надмірною кількістю об'єктів, що фактично унеможлиблює своєчасне та належне їх дослідження;

– однією ухвалою призначають експертизи за різними видами об'єктів (сервери та персональні комп'ютери або мобільні телефони й «планшетні» комп'ютери), для дослідження яких потрібно залучати відповідних спеціалістів;

– судовому експерту надають об'єкти, які з об'єктивних причин неможливо належно дослідити (через відсутність відповідних програмних й апаратних засобів і пристроїв).

Крім того, на вирішення судовому експерту не слід виносити запитання, які не мають змістовного навантаження, а також такі, що виходять за межі КТЕ, як-от:

- яка інформація міститься на носії;
- які файли та папки містяться на носії;
- який зміст інформації, що міститься на носії;
- яке цільове призначення інформації, що міститься на носії;
- чи міститься на конкретному електронному носії інформація про фінансово-господарську діяльність підприємств (суб'єктів господарської діяльності тощо);
- хто є користувачем комп'ютера;
- чи містить носій інформації програмне забезпечення з ознаками контрафактності (питання вирішують під час експертизи у сфері інтелектуальної власності);
- чи містить носій інформації відомості про втручання до автоматизованої системи.

Також необхідно зауважити, що перед судовим експертом, коли призначають КТЕ, не ставлять запитання про: правомірність дій користувачів; ліцензійність програмних продуктів; вартість комп'ютерної техніки та програмних продуктів, оскільки такі запитання належать або до компетенції виключно правозастосовного органу, або судових експертів з іншого виду експертиз. Експертна практика доводить, що об'єднання КТЕ з іншими видами експертиз у комплексну експертизу є недоцільним через її специфічність.

Для оптимізації навантаження на експертів за напрямом КТЕ, скорочення строків їх виконання й підвищення якісної значущості висновку експерта як джерела доказів у кримінальному провадженні пропонується запровадити такий алгоритм підготовки заходів під час призначення КТЕ та розподілу навантаження на фахівців, зокрема Експертної служби МВС України.

Перед призначенням КТЕ (поданням клопотання слідчому судді) слідчому необхідно:

1. Провести попередній огляд об'єктів із залученням фахівців (зокрема Експертної служби

МВС України) для встановлення наявності даних, що можуть мати доказове значення в кримінальному провадженні, і вирішення питання про доцільність подальшого призначення експертизи.

2. Узгодити з фахівцями (судовими експертами) перелік запитань за конкретними об'єктами й оптимізувати їх кількість. Ставити такі запитання, які стосуються безпосередньо об'єктів дослідження в конкретному кримінальному провадженні, виключаючи запитання юридичного змісту й такі, вирішення яких не потребує спеціальних знань.

3. Визначати першочерговість і пріоритети дослідження наданих на експертизу об'єктів.

4. У разі об'єктивної необхідності дослідження значного обсягу різноманітної комп'ютерної техніки (понад 10 одиниць) варто призначати експертизи, поділяючи об'єкти дослідження на групи, або проводити окремі експертизи за кожним об'єктом дослідження.

З огляду на сучасні потреби органів досудового розслідування, можна сформулювати й перелік типових запитань, що можуть бути поставлені на вирішення КТЕ:

1. Чи в робочому стані системний блок, якщо ні, то які несправності він має?

2. Чи міститься на цьому носії інформація стосовно... (зазначити, яка інформація становить інтерес)?

3. Чи міститься на наданому на дослідження носії інформація з такими ключовими словами та словосполученнями: ... (надати перелік ключових слів, словосполучень)? (До переліку ключових слів не включають так звані стоп-слова, що є послідовністю символів, які не мають змістового навантаження. Послугуються такими словами, зокрема, в усіх найвідоміших документах, проте пошук за ними не дасть певних результатів (приклади стоп-слів: договір, угода, справа тощо).

4. Чи містить носій досліджуваного комп'ютера інформацію про дії користувача (зазначити, які саме)?

5. Чи могла бути створена ця інформація на наданому на дослідження комп'ютері, чи її перенесено на цей комп'ютер з носія цифрової інформації?

6. У який спосіб інформацію (зазначити, яку саме) перенесено на наданий на експертизу комп'ютер або носій цифрової інформації?

7. Якою є хронологія створення електронного документа, які інформаційні технології для цього використовували?

8. Якими є атрибути (дата, час створення, редагування, друкування, видалення тощо) файлів, що містять інформацію (зазначити, яку саме)?

9. Чи міститься на носіях інформації наданого на дослідження комп'ютера програмне забезпечення (зазначити, яке саме)?

10. Які саме функціональні несправності має надана на дослідження комп'ютерна система або її окремі складові, як ці несправності (у разі їх виявлення) впливають на роботу комп'ютерної системи загалом?

11. Чи наявне на носіїв цифрової інформації електронне й поштове листування?

12. Встановити зміст журналу дзвінків, телефонної книги, смс-повідомлень наданого на дослідження стільникового (мобільного) телефона.

13. Встановити історію відвідування Інтернету за певний період.

14. Чи міститься на жорсткому диску, наданому на дослідження, інформація про відвідування інтернет-сайту (зазначити, якого саме)?

15. Чи міститься на наданих на дослідження об'єктах серед наявних і видалених файлів інформація про ключові слова (зазначити, які саме)? Якщо так, то які атрибути (дата й час створення, редагування, друкування, видалення тощо) файлів, що містять цю інформацію?

16. Чи містяться на наданих на дослідження об'єктах наявні та видалені файли документів формату «doc», «docx», «pdf» та електронних таблиць формату «xls», «xlsx»?

17. Чи містяться на наданих на дослідження об'єктах серед наявної та видаленої інформації графічні або відеофайли з ознаками порнографічної продукції? (Виключно в разі призначення комплексної комп'ютерно-технічної та мистецтвознавчої судової експертизи).

18. Чи містяться на наданих на дослідження об'єктах файли листів електронної пошти? У разі наявності скопіювати зазначену інформацію на окремий носій.

19. До яких веб-адрес Інтернету та коли здійснювали доступ з наданих на дослідження об'єктів?

20. Чи містяться на наданих на дослідження об'єктах облікові дані (логіни та паролі) для доступу до інтернет-ресурсів?

21. Чи встановлені на наданих на дослідження об'єктах програми, призначені для спілкування в Інтернеті (Viber, Skype, Telegram, WhatsApp тощо)? Якщо так, чи містять вони інформацію про історію повідомлень і дзвінків?

22. Чи міститься на наданих на дослідження об'єктах програмне забезпечення, призначене для віддаленого керування комп'ютером (TeamViewer, Ammyu Admin, Radmin, UltraVNC тощо)? Якщо так, чи містяться на наданих на дослідження об'єктах лог-файли використання виявлених програм?

23. Чи наявні на наданих на дослідження об'єктах програми (клієнти) для дистанційного банківського обслуговування на зразок «Клієнт-

Банк», «Інтернет-Банкінг»? Якщо так, чи містять вони лог-файли використання зазначених програм?

24. Чи міститься на наданих на дослідження об'єктах програмне забезпечення (зазначити назву або функціональне призначення, а також вид – встановлене чи невстановлене)? (Щодо грального бізнесу – iConnect, iChampion, G-slot, Gaminator, Superomatic, iGaming Casino, Megasuperomatic).

25. Чи можна виконати певні дії (зазначити, які саме) за допомогою цього програмного продукту?

26. Чи можна виконати завдання (зазначити, яке саме) за допомогою цього програмного продукту?

27. Чи реалізовано в цьому програмному продукті функції, передбачені технічним завданням на його розроблення?

28. Чи містяться на наданому на дослідження відеореєстраторі відеозаписи, створені в період (зазначити дату й час необхідних відеозаписів)? Якщо так, то виявлені відеозаписи скопіювати на окремий носій.

29. Чи міститься в пам'яті наданих на дослідження стільникових (мобільних) телефонів інформація про список контактів, журнал дзвінків, текстові та мультимедійні повідомлення, веб-історії, повідомлення в Інтернеті, а також текстові, графічні, відеофайли користувача? За наявності цієї інформації скопіювати її на окремий носій інформації.

Запропонований перелік запитань не є вичерпним. Він може розширюватися залежно від тих експертних завдань, що виникатимуть за певних обставин учинення злочину в конкретному кримінальному провадженні.

Щоб уникнути складнощів під час експертизи, сформулюємо загальні вимоги, яких мають дотримуватися сторони кримінального процесу, надсилаючи об'єкти дослідження на КТЕ. Зокрема, для дослідження інформації, що міститься на носіях цифрової інформації, експерту надають носій цифрової інформації, за необхідності – разом із системним блоком. Сторони кримінального провадження вживають заходів щодо забезпечення збереження носіїв цифрової інформації в робочому стані та їх відповідного пакування. Системні блоки персональних комп'ютерів пакують під час вилучення та надсилання для проведення експертизи так, щоб унеможливити потенційний доступ до носіїв цифрової інформації та підключення системного блока комп'ютера до електромережі.

У разі потреби встановити, застосовуючи КТЕ, факт робочого стану комп'ютерно-технічних засобів, судовому експерту в обов'язковому порядку мають надавати не тільки досліджувані засоби, а й відповідну технічну документацію виробника.

Наукова новизна

Наукова новизна цієї статті полягає в аналізі теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із застосуванням інформаційних технологій у судово-експертній діяльності під час КТЕ. Реалізуючи поставлені завдання, слід зважати на такі чинники:

- сутність й основні завдання КТЕ;
- особливості дослідження відповідних об'єктів як окремо, так і в комплексі;
- діагностування апаратних засобів комп'ютерної системи, що має забезпечувати відповідна методика;
- визначення функціонального призначення, характеристик і реалізованих вимог, алгоритму й структурних особливостей, поточного стану наданого системного та прикладного програмного забезпечення;
- пошук, виявлення, аналіз й оцінювання кібернетичної інформації (комп'ютерних даних), підготовленої користувачем або створеної програмами для організації інформаційних процесів у комп'ютерній системі;
- особливості класифікації об'єктів КТЕ;
- вимоги до запитань, що ставлять на вирішення експерта у відповідному виді експертизи;
- аналіз помилок, яких найчастіше припускаються в кримінальних провадженнях слідчі й оперативні працівники під час підготовки об'єктів для дослідження, а також суди (слідчі судді), коли призначають КТЕ;
- перелік типових запитань, що можуть бути поставлені на вирішення експерта, а також загальні вимоги до об'єктів, які надсилають для проведення КТЕ.

Висновки

Виокремлено основні завдання КТЕ, до яких належать: діагностування апаратних засобів комп'ютерної системи; визначення функціонального призначення, характеристик і реалізованих вимог, алгоритму й структурних особливостей, поточного стану наданого програмного системного та прикладного забезпечення; пошук, виявлення, аналіз й оцінювання кібернетичної інформації (комп'ютерних даних), підготовленої користувачем або створеної програмами для організації інформаційних процесів у комп'ютерній системі.

З огляду на сучасні потреби органів досудового розслідування сформульовано перелік типових запитань, що можуть бути поставлені на вирішення КТЕ, а також загальні вимоги до об'єктів, які надсилають на КТЕ.

Підрозділи експертної служби МВС України у сфері КТЕ потребують оснащення сучасним апаратним і ліцензійним програмним забезпеченням. Слід розробляти та впроваджувати

автоматизовані робочі місця, які сприятимуть підвищенню ефективності досліджень як комп'ютерної техніки, виконаної на різних платформах, так й інших новітніх гаджетів. Водночас необхідно поширювати позитивний іноземний досвід у цій сфері.

КТЕ – порівняно новий вид експертизи, який потребує вдосконалення та впровадження відповідного науково-методичного забезпечення. Доцільно активізувати підготовку наукових публікацій із цієї тематики, у яких має бути висвітлено актуальні для практики питання розроблення

усталеної термінології та, безперечно, результати ґрунтовних наукових досліджень, зокрема на дисертаційному рівні.

Застосування зазначених положень під час проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, призначення КТЕ забезпечать належний рівень судово-експертної діяльності в кримінальних провадженнях щодо злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, а також розслідування споріднених видів злочинів.

REFERENCES

- Butuzov, V.M. (2010). *Protydiia kompiuternii zlochynnosti v Ukraini (systemno-strukturnyi analiz) [Computer Crime in Ukraine (Structural Analysis)]*. Kyiv: KYT [in Ukrainian].
- Butuzov, V.M., Kuzmin, S.A., & Shelomentsev, V.P. (2010). *Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. Osoblyva chastyna. Rozdil XVI. Zlochyny u sferi vykorystannia elektronno-obchysluvalnykh mashyn (kompiuteriv), system ta kompiuternykh merezh i merezh elektrosvyazku [Scientific and Practical Commentary to the Criminal Code of Ukraine. The special part. Section XVI. Crimes in the use of electronic computers (computers), systems and computer networks and telecommunication networks]*. Kyiv: Palyvoda A.V. [in Ukrainian].
- Carvey, H. (2015). *Windows Registry Forensics. Advanced Digital Forensic Analysis of the Windows Registry* (2nd ed.). doi: <https://doi.org/10.1016/C2014-0-03973-1>.
- Degtyareva, L., Miroshnykova, M., & Voloshko, S. (2019). Analiz struktury systemy zakhystu informatsii [Analysis of the structure of the information security system]. *Systemy upravlinnia, navihatsii ta svyazku, Management, navigation and communication systems*, 2(54), 78-82. doi: <https://doi.org/10.26906/sunz.2019.2.078> [in Ukrainian]
- Flynn, W. (2006). The Examination of Computer-Generated Documents. *Forensic and Police Science Series*, 191-216. doi: <https://doi.org/10.1201/9781420003765.ch16>.
- Holovchenko, L.M., Lozovyi, A.I., & Simakova-Yefremian, E.B. (2016). *Osnovy sudovoi ekspertyzy [Basics of forensic examination]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Huey, L., Nhan, J., & Broll, R. (2013). Uppity civil iansand cyber-vigilantes: The role of the general publicin policing cyber-crime. *Criminology and Criminal Justice*, 1(13), 81-97. doi: 10.1177/1748895812448086.
- Kharin, V.V., & Plotnikova, T.V. (2018). Kiberprestupnost kak ugroza mezhdunarodnoi bezopasnosti [Cybercrime as a threat to international security]. *Aktualnye problemy gosudarstva i prava, Actual problems of state and law*, 8(2), 96-107 [in Russian]. doi: <https://doi.org/10.20310/2587-9340-2018-2-8-96-107> [in Russian].
- Koldin, V.Ia. (Eds.). (2002). *Veshchestvennye dokazatelstva: Informatsionnye tekhnologii protsessualnogo dokazyvaniia [Physical evidence: information technology procedural evidence]*. Moscow: Norma [in Russian].
- Kopan, O.V., & Skulysh, Ye.D. (Eds.). (2012). *Slovnyk terminiv z kiberbezpeky [Dictionary of cybersecurity terms]*. Kyiv: Avanpost-Prym [in Ukrainian].
- Kovalenko, Ye.H. (2006). *Teoriia dokaziv u kryminalnomu protsesi Ukrainy [Evidence theory in the criminal process of Ukraine]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
- Martynova, O.P., & Baranov, V.L. (2010). Obespechenie informatsionnoi bezopasnosti i kachestva obsluzhivaniia v kompiuternoi seti [Ensuring information security and quality of service in a computer network]. *Zakhyst informatsii, Protection of information*, 4(49), vols. 12. doi: <https://doi.org/10.18372/2410-7840.12.1980> [in Russian].
- Salnyk, S.V., Storchak, A.S., & Kramskyi, A.Ye. (2019). Analiz vrazlyvostei ta atak na derzhavni informatsiini resursy, shcho obrobliaiutsia v informatsiino-telekomunikatsiinykh systemakh [Analysis of vulnerabilities and attacks on state information resources processed in information and telecommunication systems]. *Systemy obrobky informatsii, Information processing systems*, 2(157), 121-128. doi: <https://doi.org/10.30748/soi.2019.157.17> [in Ukrainian].
- Shoroshev, V.V., & Khoroshko, V.O. (2007). Systemy vyavleniia atak na kompiuterni systemy [Systems for detecting attacks on computer systems]. *Ukrainian Information Security Research Journal*, 4(36), vols. 9. doi: <https://doi.org/10.18372/2410-7840.9.4124> [in Ukrainian].
- Skulysh, Ye.D., Korchenko, O.H., Horbenko, Yu.I., Pushkarov, O.I., Soloviov, O.A., & Koriakov, I.V. (2011). Suchasni systemy zakhystu derzhavnykh informatsiinykh resursiv [Modern systems of protection of state information resources]. *Zakhyst informatsii, Protection of information*, 4(53), vols. 13. doi: <https://doi.org/10.18372/2410-7840.13.2041> [in Ukrainian].
- Stefanchuk, R. (2018). Informatsiini tekhnolohii ta pravo: quo vadis? [Information technology and law: quo vadis?]. *Pravo Ukrainy, Law of Ukraine*, 1, 30. doi: <https://doi.org/10.33498/louu-2018-01-030> [in Ukrainian].

- Systemy obrobky informatsii. (2018). *Information processing systems*, 4(155), vols. 23. doi: <https://doi.org/10.30748/soi> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro sudovu ekspertyzu": vid 25 liut. 1994 r. No. 4038-XII [Law of Ukraine "On Forensics" from February 25, 1994, No. 4038-XII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> [in Ukrainian].
- Zybin, S.V. (2007). Model obiekta zakhystu informatsii i modeli kanaliv vytokiv informatsii [Model of information security object and model of information leakage channels]. *Ukrainian Information Security Research Journal*, 4(36), vols. 9. doi: <https://doi.org/10.18372/2410-7840.9.4127> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бутузов В. М. Протидія комп'ютерній злочинності в Україні (системно-структурний аналіз) : монографія. Київ : КИТ, 2010. 408 с.
- Бутузов В. М., Кузьмін С. А., Шеломенцев В. П. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина. Розділ XVI. Злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електроз'язку. Київ : Паливода А. В., 2010. 152 с.
- Carvey H. Windows Registry Forensics. Advanced Digital Forensic Analysis of the Windows Registry. 2nd ed. 2015. doi: <https://doi.org/10.1016/C2014-0-03973-1>.
- Дегтярьова Л. М., Мірошникова М. В., Волошко С. В. Аналіз структури системи захисту інформації. *Системи управління, навігації та зв'язку*. 2019. Т. 2 (54). С. 78–82. doi: <https://doi.org/10.26906/sunz.2019.2.078>.
- Flynn W. The Examination of Computer-Generated Documents. *Forensic and Police Science Series*. 2006. P. 191–216. doi: <https://doi.org/10.1201/9781420003765.ch16>.
- Головченко Л. М., Лозовий А. І., Сімакова-Єфремян Е. Б. Основи судової експертизи : навч. посіб. Харків : Право, 2016. 925 с.
- Huey L., Nhan J., Broll R. Uppity civil iansand cyber-vigilantes: The role of the general publicin policing cyber-crime. *Criminology and Criminal Justice*. 2013. No. 1. Vol. 13. P. 81–97. doi: 10.1177/1748895812448086.
- Харин В. В., Плотникова Т. В. Киберпреступность как угроза международной безопасности. *Актуальные проблемы государства и права*. 2018. № 8. Т. 2. С. 96–107. doi: <https://doi.org/10.20310/2587-9340-2018-2-8-96-107>.
- Вещественные доказательства: Информационные технологии процессуального доказывания / под общ. ред. В. Я. Колдина. М. : Норма, 2002. 768 с.
- Словник термінів з кібербезпеки / за заг. ред. О. В. Копана, Є. Д. Скулиша. Київ : Аванпост-Прим, 2012. 214 с.
- Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 632 с.
- Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- Мартынова О. П., Баранов В. Л. Обеспечение информационной безопасности и качества обслуживания в компьютерной сети. *Захист інформації*. 2010. № 4 (49). Т. 12. doi: <https://doi.org/10.18372/2410-7840.12.1980>.
- Сальник С. В., Сторчак А. С., Крамський А. Є. Аналіз вразливостей та атак на державні інформаційні ресурси, що обробляються в інформаційно-телекомунікаційних системах. *Системи обробки інформації*. 2019. № 2 (157). С. 121–128. doi: <https://doi.org/10.30748/soi.2019.157.17>.
- Шорошев В. В., Хорошко В. О. Системи виявлення атак на комп'ютерні системи. *Ukrainian Information Security Research Journal*. 2007. № 4 (36). Т. 9. doi: <https://doi.org/10.18372/2410-7840.9.4124>.
- Скулиш Є. Д., Корченко О. Г., Горбенко Ю. І., Пушкар'єв О. І., Соловійов О. А., Коряков І. В. Сучасні системи захисту державних інформаційних ресурсів. *Захист інформації*. 2011. № 4 (53). Т. 13. doi: <https://doi.org/10.18372/2410-7840.13.2041>.
- Стефанчук Р. Інформаційні технології та право: quo vadis? *Право України*. 2018. № 1. С. 30. doi: <https://doi.org/10.33498/louu-2018-01-030>.
- Системи обробки інформації*. 2018. № 4 (155). Т. 23. doi: <https://doi.org/10.30748/soi>.
- Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
- Зибін С. В. Модель об'єкта захисту інформації і моделі каналів витоків інформації. *Ukrainian Information Security Research Journal*. 2007. № 4 (36). Т. 9. doi: <https://doi.org/10.18372/2410-7840.9.4127>.

Стаття надійшла до редколегії 30.04.2019

Тeplytskyi B. – Director of the State Scientific Research Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine – Head of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4820-5684>

Tasks, Objects and Computer Forensics Issues

The **purpose** of this article is to attempt to address theoretical and practical issues related to the use of information technology directly in forensic activities when conducting computer forensics. **Methodology.** To achieve this goal, we use general scientific and special methods, which are the means of scientific search. In particular, the method of system analysis, as well as system-structural, formal-logical and statistical methods made it possible to analyze the genesis of the formation and development of computer-technical forensic examination, to reveal the essence of its tasks and the peculiarities of the study of relevant objects both individually and in complex. **Scientific novelty** is due to the formation of new tools in combating crime. The main tasks of computer-aided forensic analysis are distinguished: diagnostics of computer system hardware; determination of functional purpose, characteristics and realized requirements, algorithm and structural features, current state of the presented system and application software; search, detection, analysis and evaluation of cybernetic information (computer data) prepared by the user or created by programs for organizing information processes in the computer system. The objects of computer forensics are classified. **Conclusions.** The main requirements for the questions to be answered by the expert in the appropriate type of expertise are summarized. The mistakes most often made in criminal proceedings by investigators and operatives during the preparation of objects for investigation, as well as the courts (investigating judges) when appointing computerized forensics are analyzed. A list of common questions that can be asked by an expert is formulated, as well as general requirements for the objects that are submitted for the computer forensic examination.

Keywords: forensic examination; computer-technical examination; software; hardware object; software object; information object; error investigator.

УДК 343.272(477)

Зелькіна Т. Є. – аспірант кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4751-5514>

Особливості адміністрування та характеристика активів, що можуть бути передані в управління АРМА

Метою статті є дослідження активів, що можуть бути передані в управління Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, й особливостей управління ними. **Методологію** публікації сформовано на підставі використання загальнонаукових і спеціально-наукових методів пізнання, конкретне поєднання яких зумовлено метою та завданнями. Застосування формально-логічного методу дало змогу визначити й доповнити окремі поняття категорії, упорядкувавши понятійно-категоріальний апарат. Також було використано методи формальної та змістовної логіки: аналіз і синтез, дедукцію та індукцію, аналогію, узагальнення тощо. **Наукова новизна** статті полягає в дослідженні окремих проблемних питань стосовно активів, які можуть бути передані в управління Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, а також характеристики зазначених активів. **Висновки.** На практиці на реалізацію за рішенням суду передають активи, про які не йдеться в Примірному переліку, затверджену Кабінетом Міністрів України. Проте це не є проблемою правозастосування через встановлені законом дискреційні повноваження Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, які передбачають установлення належності або неналежності активів до визначених у Примірному переліку видів майна, а також необхідність установити, який шлях управління активами найефективніший. Задля розв'язання проблеми суперечностей норм закону і Кримінального процесуального кодексу України запропоновано узгодити норми Кодексу й імплементувати їх до системи кримінального процесуального законодавства України. Необхідно закріпити в законі і Кримінальному процесуальному кодексі України вимоги до активів, що можуть бути передані в управління Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, і до передання разом із супровідною документацією задля ефективного користування та розпорядження ними. Варто дослідити судову практику оскарження рішень про передання активів в управління Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами.

Ключові слова: активи; Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів; АРМА; управління активами.

Вступ

Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (далі – Національне агентство, або АРМА), є новоствореним органом зі спеціальним статусом, до повноважень якого належить виявлення й розшук активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, а також управління ними. Під час реалізації повноважень з управління активами виникають два цілком різні види правовідносин, кожен з яких має певну специфіку (Buiadzhy, 2018). Зазначені відносини потребують комплексного дослідження, оскільки є предметом вивчення цивільного, адміністративного та кримінального процесуального права. Крім того, це питання недостатньо досліджено у вітчизняній науці, а проблематика протидії корупції та економічним злочинам загалом є одним із найпріоритетніших напрямів сучасної кримінально-правової політики України (Biletskyi, 2017).

Досі не здійснено комплексних досліджень активів, що можуть бути передані в управління АРМА, та особливостей управління ними. Лише Г. Буяджи здійснив порівняльно-правовий аналіз відносин, які виникають під час управління арештованими Національним агентством активами та їх передання в управління за договором

управління майном. Крім того, ця стаття ґрунтується на положеннях міжнародних нормативних актів і чинному законодавстві України, а також матеріалах Національного агентства.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є дослідження активів, що можуть бути передані в управління АРМА, та особливостей управління ними. Завдання статті: схарактеризувати активи, що можуть бути передані в управління АРМА; визначити особливості управління ними; проаналізувати відносини, які виникають під час управління арештованими Національним агентством активами, та передавання їх в управління за договором управління майном.

Виклад основного матеріалу

Правове підґрунтя діяльності АРМА становлять Конституція України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Закон України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» (далі – Закон) та інші закони України, а також прийняті відповідно до них інші нормативно-правові акти. Орієнтирами в роботі АРМА є

правові акти ЄС, аналітичні матеріали фахових міжнародних організацій.

Питання розшуку, арешту й управління активами, одержаними внаслідок корупційних та інших злочинів, на міжнародному рівні регулюють Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом ("Konventsiiia Rady Yevropy", 2005), Конвенція ООН проти корупції ("Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsaii", 2003), Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією ("Kryminalna konventsiiia", 1999), Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму ("Konventsiiia Rady Yevropy", 2005), Рішення Ради Європейського Союзу 2007/845/JHA від 6 грудня 2007 року ("Council Decision", 2007) щодо співпраці між офісами з повернення активів у сфері розшуку та виявлення доходів від злочинів або іншого майна, пов'язаного зі злочинами, Директива ЄС 2014/42/EU «Про замороження і конфіскацію знарядь і доходів від злочинів у Європейському Союзі» від 3 квітня 2014 року ("Directive", 2014).

Одним із ключових актів права ЄС у сфері розшуку, арешту й управління активами, одержаними внаслідок корупційних та інших злочинів, є Директива ЄС № 2014/42/EU від 3 квітня 2014 року ("Directive", 2014), що передбачає необхідність ужиття заходів з ефективного розпорядження активами, на які накладено арешт, а також створення спеціальних інституцій, відповідальних за управління такими активами з метою збереження їх або їхньої вартості. У Директиві зазначено, що з метою ефективного управління наявна можливість здійснення реалізації активів.

«Велика вісімка» в межах підгрупи з кримінально-правових питань 27 квітня 2005 року схвалила Кращі практики щодо адміністрування арештованих активів ("G8 Best Practices"). У рекомендаціях зазначено, що вони мають на меті, зокрема, допомогти державам у збереженні вартості арештованих активів. Із цього приводу Г. Буяджи зауважує: одна з ключових рекомендацій полягає в тому, що в судовому провадженні, відповідно до національного законодавства, має бути дозволено продаж активів до винесення остаточного рішення суду у справі та застосування заходів конфіскації або стягнення активів у дохід держави стосовно тих із них, які швидко псуються або знецінюються (наприклад, судна, літаки, автомобілі, тварини, ферми з вирощування сільськогосподарських культур) (Buiadzhy, 2018, р. 189). Держава має забезпечити розгляд питання про надання дозволу на продаж до винесення остаточного рішення суду у справі щодо активів, які є надто обтяжливими для управління. Отримані від

реалізації доходи мають бути збережені, відповідно до національного законодавства, до винесення остаточного рішення суду та застосування заходів конфіскації або стягнення активів у дохід держави. Саме це буде сприяти виконанню одного з основних завдань кримінального судочинства – захисту прав та законних інтересів осіб та організацій, потерпілих від злочинів, що є одним з важливих заходів, які застосовує держава щодо забезпечення законності та зміцнення правопорядку (Malanchuk, 2018).

Для виконання зазначених вище міжнародно-правових актів і рекомендацій в Україні було розроблено відповідні законодавчі акти і внесено зміни в чинні.

У науці й правозастосовній практиці увагу акцентують на новому органі, суб'єкті повернення активів, одержаних злочинним шляхом, – Національному агентству, яке успішно функціонує у сфері управління арештованими або конфіскованими активами в кримінальному провадженні.

Звітуючи про виконання відомством функцій управління арештованими активами, голова АРМА повідомив, що станом на кінець 2018 року ухвалами слідчих суддів в управління Національного агентства було передано 646 різноманітних об'єктів, арештованих у межах кримінальних проваджень, з них: 57 % – передано в управління за договором, 42 % – знаходяться на різних стадіях опрацювання, 1,24 % – реалізовано. Завдяки діяльності управителів до державного бюджету 2018 року безповоротно перераховано 9 020 064,25 грн. Депозитний портфель АРМА на кінець 2018 року становив понад 150 млн грн та був представлений у гривні, доларі та євро. Ці кошти було передано Національному агентству в управління або виручено внаслідок реалізації арештованого майна. На них було нараховано відсотки на понад 16 млн грн. Станом на лютий 2019 року від реалізації арештованих активів АРМА отримано 24 924 770,75 грн. Кошти від реалізації розміщено на депозитному рахунку АРМА в державному банку, на які будуть нараховувати відсотки за користування банком ("Sait "Natsionalnoho ahentstva").

На офіційному сайті АРМА розміщено перелік арештованих активів, переданих в управління Національного агентства, який є систематизованим викладом інформації: вид, опис, регіон розміщення відповідних активів, підстава їх передання в управління, статус управління й інші відомості. Наказом Національного агентства від 5 березня 2019 року № 109 затверджено Вимоги до змісту Переліку арештованих активів, переданих в управління АРМА ("Nakaz Natsionalnoho ahentstva", 2019).

Метою створення переліку арештованих активів, переданих в управління Національного агентства, є: мотивація бізнесу до співпраці з

АРМА; спонукання правоохоронних органів і власників заарештованих активів у кримінальних провадженнях до їх передання в управління АРМА; підвищення прозорості управління АРМА заарештованими активами; запобігання поширенню неправдивої інформації про АРМА ("Sait "Natsionalnoho ahentstva"). Перелік підлягає актуалізації раз на календарний місяць та оприлюдненню на офіційному веб-сайті АРМА.

Відповідно до відомостей офіційного сайту Національного агентства, станом на 15 березня 2019 року перелік арештованих активів, переданих в управління АРМА, становив 726 одиниць: 480 – об'єкти нерухомого майна, 4 – майнові комплекси, 54 – об'єкти рухомого майна, 110 – транспортні засоби, 59 – позиції майна, що засвідчує корпоративні права, 1 – майнові та інші права, 18 – грошові кошти. До топ-5 регіонів України, де розташовані арештовані активи, належать Чернігівська, Одеська, Київська, Харківська та Сумська області ("Sait "Natsionalnoho ahentstva").

Станом на 29 березня 2019 року перелік арештованих активів, переданих в управління АРМА, становив 866 позицій, на 26 квітня 2019 року – 989, на 31 травня 2019 року – 1443, що свідчить про дієвість і постійне зростання обсягу роботи АРМА з управління арештованими активами.

Проаналізувавши цей перелік, можна дійти висновку, що на практиці на реалізацію за рішенням суду передають, зокрема майнові комплекси, серед яких об'єкти нерухомого майна, тобто активи, які не зазначені в Примірному переліку. Наприклад, нерухоме майно, а саме нежитлова восьмиповерхова будівля загальною площею 1 547 м², передано для реалізації ухвалою слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 4 грудня 2018 року у справі № 761/46066/18.

Проте, на наш погляд, це не є проблемою правозастосування. По-перше, Примірний перелік не є вичерпним. По-друге, згідно з ч. 1 ст. 21 цього Закону ("Закон України", 2015) управління рухомим і нерухомим майном, цінними паперами, майновими та іншими правами здійснює АРМА шляхом реалізації відповідних активів або передання їх в управління (за договором).

У цьому положенні Закону встановлено дискреційні повноваження АРМА: самостійно визначати належність або неналежність активів до видів майна відповідно до Примірного переліку та з огляду на принцип верховенства права, з'ясувати, який шлях управління активами найефективніший, тобто дає змогу зберегти або підвищити вартість активів. Це право обумовлене функцією АРМА щодо організації заходів з управління активами, що закріплене п. 4 ч. 1 ст. 9 Закону. Також це повноваження безпосередньо передбачене пп. 15 п. 4

Положення про АРМА ("Postanova Kabinetu Ministriv", 2018), згідно з яким Національне агентство приймає рішення стосовно визначення шляху управління активом (реалізацією відповідного активу, переданням його в управління за договором або в інший спосіб, визначений законом) з метою здійснення ефективного управління, а також збереження та підвищення економічної вартості активу.

Згідно з положеннями Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № R (80)2 стосовно здійснення адміністративними органами влади дискреційних повноважень, ухваленої 11 березня 1980 року, дискреційними слід вважати повноваження, які адміністративний орган може реалізувати на власний розсуд, тобто маючи змогу обирати з кількох юридично допустимих рішень найкраще. АРМА під час виконання відповідного судового рішення має керуватися нормами Закону, з огляду на те, що необхідно забезпечити виконання цього судового рішення шляхом (реалізація чи управління за договором) максимального досягнення окресленої мети управління. Оскільки мета є першочерговою, то похідними – шляхи досягнення ("Nastanovy z upravlinnia", 2019).

Під час виконання такого судового рішення з метою досягнення зазначеної в Законі мети управління АРМА має право самостійно обирати шлях управління активом (реалізація або передання в управління за договором), тобто діяти в межах дискреції. Зазначене підтверджено судовою практикою. Наприклад, ухвалою слідчого судді Дніпровського районного суду м. Києва від 15 червня 2018 року у справі № 755/16396/16-к визначено, що під час виконання судового рішення АРМА має можливість як користуватися порядком, передбаченим в ухвалі суду, так і діяти в межах своїх повноважень.

Упродовж 2018 року дії та рішення АРМА оскаржували в понад 90 судових провадженнях (адміністративних, господарських, цивільних), у жодному з яких не було встановлено порушень законодавства. З них у дев'яти випадках суди застосовували заходи забезпечення позову шляхом заборони управління активами, сім разів за такими заборонами АРМА доведено їхню незаконність, і вони були скасовані судами апеляційної інстанції; за двома справами стосовно суддів, які постановили заборони вчиняти дії з управління активами, детективи НАБУ внесли відомості в Єдиний реєстр досудових розслідувань (ЄРДР) щодо винесення завідомо неправосудного рішення.

Серед найбільших активів, переданих АРМА в управління управителям на підставі договорів, – Новороздільська та Новояворівська ТЕЦи у Львівській області, чотири поверхи в БЦ «Гулівер», понад 100 об'єктів нерухомості у

18 обласних центрах України, які належать групі компаній «AIC», Одеський ЦУМ та готель «Чорне море» в м. Одесі.

Національне агентство АРМА на конкурсних засадах 2018 року обрало двох реалізаторів арештованих активів – ДП «СЕТAM» та Українську універсальну біржу. Того самого року реалізовано ДП «СЕТAM» – автомобіль Lexus RX350 і 134 т кукурудзи; Українською універсальною біржою – два автомобілі Renault Dokker та чотири автомобілі Toyota Camry.

АРМА є відповідальним за збереження активів резиденції «Межигір'я» на підставі ухвал Печерського районного суду м. Києва від 29 травня 2018 року № 757/25776/18-к та від 6 червня 2018 року № 757/27722/18-к. Конкурс управителя арештованими активами у вигляді корпоративних прав ТОВ «Танталіт», нерухомого та рухомого майна, розташованого у с. Нових Петрівцях Вишгородського району Київської області (резиденція «Межигір'я»), завершився 29 травня 2019 року. Проте аналіз повідомлень у ЗМІ засвідчує, що деякі журналісти, активісти й громадська рада при Національному агентстві не поділяють рішення Тендерного комітету та закликають АРМА до скасування результатів конкурсу й оголошення нового відбору управителя. Конкурсний відбір управителя активами резиденції «Межигір'я» триває понад півроку. АРМА п'ять разів продовжувало строки відбору, запрошувало долучитися до конкурсу активістів, бізнесменів, усіх охочих. Державне бюро розслідувань внесло відомості в ЄРДР щодо можливої службової недбалості службовців АРМА в затягуванні конкурсного добору. Однак за законодавством України Тендерний комітет АРМА не має права скасувати результати конкурсу на підставі незгоди з його результатами журналістів чи рекомендації громадської ради. Наразі питання стосовно резиденції «Межигір'я» вирішують.

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону ("Postanova Kabinetu Mininstriv", 2015), управління активами – діяльність із володіння, користування та/або розпорядження активами, тобто забезпечення збереження активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні, та їх економічної вартості або реалізація таких активів чи передача їх в управління відповідно до цього Закону, а також реалізація активів, конфіскованих під час кримінального провадження.

Арешт, який накладено на майно, полягає в забороні власнику розпоряджатися майном та здійсненні операцій з грошовими коштами або іншими цінностями, що знаходяться на зберіганні, рахунку або вкладі в кредитних організаціях у межах, у яких накладають арешт (Girginov, 2017).

За результатами аналізу особливостей відносин, що виникають під час управління арештованими активами безпосередньо Національним

агентством та передання арештованих активів до управителя на підставі договору управління майном, попри спільні ознаки, вони різняться за: правовим змістом (перші є публічно-правовими відносинами, другі – приватно-правовими з елементами публічно-правових); підставами виникнення та припинення; колом суб'єктів, а також повноваженнями щодо переданого майна.

В обох видах відносин Національне агентство діє як квазівласник арештованого майна. Відносини управління, суб'єктом яких є АРМА, існують у двох формах, виникають по чергову та з різних підстав – на підставі ухвали суду чи відповідного договору управління. Після винесення ухвали слідчим суддею (судом) і передання майна Національне агентство стає управителем. Надалі воно може безпосередньо управляти переданим майном або укласти договір управління, у якому АРМА діє як установник. В обох видах відносин зазначений орган є квазівласник арештованого майна.

Тобто є дві групи прав управління арештованим майном: перша охоплює права, що належать АРМА, друга – управителеві за договором управління. Специфіка обох груп полягає в тому, що ці права є строковими та цільовими. Строк дії управління за законом безпосередньо залежить від терміну дії арешту в кримінальному провадженні чи наявності кримінального провадження. З припиненням арешту чи закриттям кримінального провадження припиняється і дія управління арештованим майном. Тому строк таких прав управління невизначений і залежить від моменту настання обставини (припинення дії арешту чи самого кримінального провадження), що не охоплено компетенцією АРМА чи залучених ним третіх осіб.

Слушною є думка Г. Буйаджи (Buiadzhy, 2018), що управління активами, здійснюване Національним агентством, – це професійна строкова діяльність із володіння, користування та (або) розпорядження арештованими у кримінальному провадженні активами, яка здійснюється на підставі відповідної ухвали слідчого судді або суду з метою збереження або підвищення їхньої економічної вартості й подальшої реалізації на користь держави, або повернення власникові (Buiadzhy, 2018, р. 187). Права АРМА з управління арештованими активами є пріоритетнішими за права власника.

Положення Закону визначають порядок управління так, що АРМА не здійснює безпосереднього управління арештованими активами, на це уповноважено дібраного за конкурсом управителя на підставі договору управління, за реалізацію такого майна відповідає дібраний за конкурсом реалізатор. Якщо йдеться про грошові кошти й банківські метали, такими активами управляє банк (ст. 20 Закону). Права АРМА з

управління арештованим майном є правами з організації управління такими активами.

Тобто права АРМА з управління арештованим майном охоплюють права володіння, користування та/або розпорядження активами, проте в такий спосіб, щоб забезпечити подальше безпосереднє управління ними спеціальними суб'єктами – управителем, реалізатором, банком.

Відповідно до Методичних рекомендацій, затверджених наказом Національного агентства від 29 листопада 2018 року № 343 ("Nastanovy z upravlinnia", 2019), будь-який арештований у кримінальному провадженні актив може бути передано в управління АРМА, якщо він відповідає встановленим Законом і КПК України вимогам, незалежно від типу й виду такого активу (транспортні засоби, рухоме майно, нерухомість, підприємства, цілісні майнові комплекси, кошти, цінні папери, усі види енергії, корпоративні права тощо).

Проте системне тлумачення кримінального процесуального законодавства та практика діяльності Національного агентства дають змогу виокремити такі вимоги до активів, що можуть бути передані в його управління:

1) будь-яке майно має бути арештовано в кримінальному провадженні, відкритому в Україні, водночас арешт має бути накладено з будь-якою метою, передбаченою ст. 170 КПК України, крім забезпечення цивільного позову (виняток не стосується випадку, коли арешт накладено для забезпечення цивільного позову, пред'явленого в інтересах держави Україна);

2) арешт має передбачати заборону розпорядження (обов'язково) або користування майном (бажано). На практиці організація заходів з управління активами може бути ускладнена, якщо арешт не передбачає заборони користування майном;

3) сукупна вартість активів, які передають в управління АРМА на одній правовій підставі, має становити понад 200 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Закон із цього питання містить вимогу щодо мінімальної вартості таких активів у понад 200 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої станом на 1 січня відповідного року, а КПК України – у понад 200 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Водночас в Україні розмір прожиткового мінімуму зазвичай менший за розмір мінімальної заробітної плати.

Попри суперечність норм Закону і КПК України, передавання активу в управління відбувається в межах кримінального процесу, тобто процедуру такої передачі встановлено в КПК України. За своїм правовим змістом управління арештованим майном має на меті досягнення цілей арешту майна як заходу забезпечення кримінального провадження.

Дискусійним залишається питання, чи є Закон частиною кримінального процесуального законодавства України, незважаючи на наявні в ньому норми про переважну силу його положень над положеннями інших актів законодавства в разі суперечності. На нашу думку, для розв'язання цієї проблеми Закон слід узгодити з нормами КПК України й імплементувати до системи кримінального процесуального законодавства України;

4) активи мають бути визнані речовими доказами. Така вимога передбачена КПК України, хоча її немає в Законі, а отже, вона обов'язкова до виконання;

5) передавання активів в управління не має завдавати шкоди кримінальному провадженню, відповідно до КПК України, хоча її і немає в Законі, а отже, вона обов'язкова до виконання ("Nastanovy z upravlinnia", 2019). Проте така вимога КПК України надає повноваження органу досудового розслідування чи процесуального керівництва в кожному конкретному випадку зважувати, чи завдаватиме шкоди кримінальному провадженню факт передавання активу в управління.

Ні Закон, ні КПК України не містять вимоги про передавання в управління активів разом із супровідною документацією, що є необхідною умовою для ефективного користування та розпорядження ними. Проте АРМА завжди зацікавлене в одержанні від органів досудового розслідування та прокуратури більш комплексної інформації та документації стосовно переданих в управління активів, оскільки від якості та повноти таких відомостей безпосередньо залежить оперативність організації заходів з управління активами. Зокрема, ідеться про: опис ідентифікаційних даних, характеристик і властивостей активу; правовстановлюючі документи на актив; визначення кола осіб, яким належать майнові права щодо активу, підстав виникнення таких майнових прав; визначення кола судових спорів, інших обтяжень юридичного, економічного чи фактичного характеру, наявних щодо активу; будь-які інші відомостей, що мають значення для досягнення мети управління – збереження чи підвищення вартості активу ("Nastanovy z upravlinnia", 2019).

Слід констатувати, що проблематика передавання активів в управління АРМА полягає в тому, що значна частина окресленого майна не має належної ідентифікаційної, розрізнявальної інформації (передавали в управління без зазначення його характеристик, властивостей тощо). Статистика засвідчує існування тенденції до зростання обсягів активів, які будуть передавати в управління АРМА найближчим часом.

Відповідно до ч. 4 ст. 21 Закону ("Zakon Ukrainy", 2015), постанови Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2017 року № 685, майно,

зокрема предмети чи великі партії товарів, зберігання якого неможливе без труднощів, або витрати із забезпечення спеціальних умов зберігання якого чи управління яким співмірні з його вартістю, або яке швидко знецінюється, а також майно у вигляді товарів чи продукції, що швидко псуються, мають реалізувати за цінами не нижчими за ринкові.

З метою врегулювання деяких питань щодо управління арештованими транспортними засобами прийнято постанову Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України» ("Postanova Kabinetu Ministriv", 2019). Постанову підготував АРМА з метою реалізації положень ч. 1–5 ст. 21 Закону та п. 22 Порядку реалізації арештованих активів на електронних торгах, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2017 року № 719. Контроль за ефективністю управління переданими активами АРМА здійснює періодично (не менше ніж раз на місяць) ("Postanova Kabinetu Ministriv", 2018).

Наукова новизна

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в статті виокремлено проблемні питання, пов'язані з активами, які можуть бути передані в управління АРМА, і здійснено характеристику таких активів.

Висновки

Управління арештованим майном як одна з функцій Національного агентства є вдалою імплементацією відповідних практик ЄС у законодавство України. Ця функція не є черговою регуляторною діяльністю держави, вона створює принципово новий механізм державно-приватного партнерства, наслідком якого є поява нового ринку послуг управління арештованим майном і ринку арештованого (проте не конфіскованого) майна.

Управління здійснюють шляхом прийняття активів на збереження, здійснення контролю за збереженням активів, на які накладено арешт, або за додержанням власником активів відповідних обмежень чи заборон, встановлених ухвалою слідчого судді або суду щодо

арештованих активів. Також Національне агентство здійснює управління конфіскованими активами (згідно із судовими рішеннями про конфіскацію, спеціальну конфіскацію, задоволення позовів на користь держави в кримінальних провадженнях).

Відповідно до ч. 1 ст. 21 Закону, управління рухомим і нерухомим майном, цінними паперами, майновими й іншими правами здійснює АРМА шляхом реалізації відповідних активів або передання їх в управління (за договором).

Отже, у цьому положенні Закону встановлено дискреційні повноваження АРМА, відповідно до яких воно самостійно встановлює належність або неналежність активів до видів майна, визначених у Примірному переліку, і на цій підставі визначає, з огляду на принцип верховенства права, який шлях управління активами найефективніший, тобто дає змогу забезпечувати збереження вартості активів, а також підвищити її. Це право обумовлене функцією АРМА щодо організації заходів з управління активами. Також Національне агентство приймає рішення щодо визначення шляху управління активом (реалізація відповідного активу, передання його в управління за договором або в інший спосіб, визначений законом) з метою здійснення управління на умовах ефективності, а також стосовно збереження та підвищення економічної вартості активу.

Практика передання активів в управління АРМА й оскарження відповідних судових рішень засвідчує, що під час розгляду питання про передання активу в управління в ухвалі слідчий суддя чи суд мають розглянути й установити питання відповідності майна вимогам до активів, що можуть бути передані в управління АРМА, а також дотримання процедурних питань передання такого майна в управління.

Реалізацію активів здійснює АРМА на прилюдних (аукціонах) та/або електронних торгах. Держава несе відповідальність за втрату (нестачу) або пошкодження активів, прийнятих на зберігання Національним агентством, незалежно від його вини. Позитивною практикою також є те, що АРМА формує та веде Єдиний державний реєстр активів, на які накладено арешт у кримінальному провадженні, який є відкритим і розміщений на його офіційному веб-сайті.

REFERENCES

- Biletskyi, A.V. (2017). Dosvid uchasti hromadskosti u zakhodakh shchodo zapobihannia korupciinii zlochynnosti v Ukraini [Experience of public participation in anti-corruption activities in Ukraine]. *Problemy zakonnosti, Problems of legality*, 136, 225-235. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.136.93223> [in Ukrainian].
- Buiadzhy, H. (2018). Osoblyvosti upravlinnia mainom Natsionalnym ahentstvom Ukrainy z pytan vyaviennia, rozshuku ta upravlinnia aktyvamy, oderzhanymy vid korupciinykh ta inshykh zlochyniv [Features of property management by the National Agency of Ukraine for Detection, Investigation and Management of Assets Received from Corruption and Other Crimes]. *Pravo Ukrainy, Law of Ukraine*, 185-198. doi: <https://doi.org/10.33498/louu-2018-02-185> [in Ukrainian].

- Council Decision 2007/845/JHA of 6 December 2007 concerning cooperation between Asset Recovery Offices of the Member States in the field of tracing and identification of proceeds from, or other property related to, crime. (n.d.). *eur-lex.europa.eu*. Retrieved from [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX %3A32007D0845](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32007D0845).
- Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union. (n.d.). *eur-lex.europa.eu*. Retrieved from <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0042>.
- G8 Best Practices for the Administration of Seized Assets. (n.d.). *docplayer.net*. Retrieved from <http://docplayer.net/16960901-G8-best-practices-for-the-administration-of-seizedassets.html>.
- Girginov, A. (2017). Confiscation and Criminal Assets Recovery - Review of Bosnian Law. *Beijing Law Review*, 8, 252-270. doi: <https://doi.org/10.4236/blr.2017.83015>.
- Konventsia Rady Yevropy pro vidmyvannia, poshuk, aresht ta konfiskatsiiu dokhodiv, oderzhanykh zlochyynnym shliakhom, ta pro finansuvannia teroryzmu: vid 16 trav. 2005 r. [Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism from May 16, 2005]. (n.d.). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_948/conv [in Ukrainian].
- Konventsia Orhanizatsii Obiednanykh Natsaii proty koruptsii: vid 31 zhovt. 2003 r. [The United Nations Convention against Corruption from October 31, 2003]. (n.d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c16/conv [in Ukrainian].
- Konventsia pro vidmyvannia, poshuk, aresht ta konfiskatsiiu dokhodiv, oderzhanykh zlochyynnym shliakhom: vid 8 lystop. 1990 r. [Convention on the Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds of Crime from November 8, 1990]. (n.d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_029/conv [in Ukrainian].
- Kryminalna konventsia pro borotbiu z koruptsiieiu (ETS 173): vid 27 sich. 1999 r. [Criminal Convention for the Suppression of Corruption (ETS 173) from January 27, 1999]. (n.d.). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_101/conv [in Ukrainian].
- Malanchuk, P.M. (2018). Zastava v systemi zapobizhnykh zakhodiv chynnoho kryminalno-protseusualnoho zakonodavstva Ukrainy [Collateral in the system of preventive measures of the current criminal procedural legislation of Ukraine]. *Pravovi horyzonty, Legal horizons*, 73-77. doi: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i10.p73> [in Ukrainian].
- Nakaz Natsionalnoho ahentstva Ukrainy z pytan vyavleniia, rozshuku ta upravlinnia aktyvamy, oderzhanymy vid koruptsiinykh ta inshykh zlochyyniv "Vymohy do zmistu Pereliku areshetovanykh aktyviv, peredanykh v upravlinnia ARMA": vid 5 berez. 2019 r. No. 109 [Order of the National Agency of Ukraine for Detection, Investigation and Management of Assets Received from Corruption and Other Crimes "Requirements for the contents of the List of arrested assets transferred to the management of the ARMA" from March 5, 2019, No. 109]. (n.d.). *arma.gov.ua*. Retrieved from <https://arma.gov.ua/files/general/2019/03/21/20190321100642-99.pdf> [in Ukrainian].
- Nastanovy z upravlinnia areshetovanykh mainom [Guidelines for the Management of Arrested Property]. (2019). Kyiv: VAITE. Retrieved from <https://arma.gov.ua/files/general/2019/03/18/20190318181722-40.pdf> [in Ukrainian].
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Natsionalne ahentstvo Ukrainy z pytan vyavleniia, rozshuku ta upravlinnia aktyvamy, oderzhanymy vid koruptsiinykh ta inshykh zlochyyniv": vid 11 lyp. 2018 r. No. 613 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "About the approval of Regulation on the National Agency of Ukraine for Detection, Investigation and Management of Assets Received from Corruption and Other Crimes" from July 11, 2018, No. 613]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/613-2018-%D0%BF?lang=ru> [in Ukrainian].
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro vidbir na konkursnykh zasadakh yurydychnykh osib, yaki zdiisniuiut realizatsiiu areshetovanykh aktyviv": vid 9 serp. 2017 r. No. 558 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the selection on the competitive basis of legal entities carrying out the sale of seized assets" from August 9, 2017, No. 558]. (n.d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/558-2017-%D0%BF> [in Ukrainian].
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy": vid 23 sich. 2019 r. No. 46. [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Amendments to Some Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine" from January 23, 2019, No. 46]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/46-2019-%D0%BF> [in Ukrainian].
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Prymirnyi perelik maina, v tomu chysli u vyhliadi predmetiv chy velykykh partii tovariv, zberihannia yakoho cherez hromizdkist abo z inshykh prychyn nemozhlyve bez zaivnykh trudnoshchiv, abo vytraty na zabezpechennia spetsialnykh umov zberihannia yakoho chy upravlinnia yakym spivmirni z yoho vartistiu, abo yake shvydko vtrachaie svoiu vartist, a takozh maina u vyhliadi tovariv abo produktsii, shcho pidaiutsia shvydkomu psuvanniu, shcho pidliahaie realizatsii": vid 13 veres. 2017 r. No. 685 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Exemplary inventory of property, including in the form of objects or large consignments of goods, the storage of which is impossible or unnecessarily difficult to store, for other reasons, or the cost of providing special storage conditions or management which is commensurate with its value, or which loses its value rapidly, as well as property in the form of goods or products subject to rapid deterioration to be sold" from September 13, 2017, No. 685]. (n.d.). *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/685-2017-%D0%BF> [in Ukrainian].
- Postanovova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia Poriadku zdiisnennia kontroliu za efektyvnistiu upravlinnia aktyvamy": vid 10 trav. 2018 r. No. 351 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Order of wallisnennia control for efektyvnist upravlinnia aktyvamy" from May 10, 2018, No. 351]. (n.d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/351-2018-%D0%BF> [in Ukrainian].

- Sait "Natsionalnogo ahentstva Ukrainy z pytan vyavlennia, rozshuku ta upravlinnia aktyvamy, oderzhanymy vid koruptsiinykh ta inshykh zlochyniv" [Site "National Agency of Ukraine for Detection, Search and Management of Assets Received from Corruption and Other Crimes"]. *arma.gov.ua*. Retrieved from <https://arma.gov.ua/files/general/2019/03/20/20190320070715-54.pdf> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro Natsionalne ahentstvo Ukrainy z pytan vyavlennia, rozshuku ta upravlinnia aktyvamy, oderzhanymy vid koruptsiinykh ta inshykh zlochyniv": vid 10 lystop. 2015 r. No. 772-VIII [Law of Ukraine "About the National Agency of Ukraine for Detection, Investigation and Management of Assets Received from Corruption and Other Crimes" from November 10, 2015, No. 772-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 1, 1 [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Білецький А. В. Досвід участі громадськості у заходах щодо запобігання корупційній злочинності в Україні. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 136. С. 225–235. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.136.93223>.
- Буяджи Г. Особливості управління майном Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. *Право України*. 2018. С. 185–198. doi: <https://doi.org/10.33498/ouu-2018-02-185>.
- Council Decision 2007/845/JHA of 6 December 2007 concerning cooperation between Asset Recovery Offices of the Member States in the field of tracing and identification of proceeds from, or other property related to, crime. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32007D0845>.
- Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0042>.
- G8 Best Practices for the Administration of Seized Assets. URL: <http://docplayer.net/16960901-G8-best-practices-for-the-administration-of-seizedassets.html>.
- Girginov A. Confiscation and Criminal Assets Recovery – Review of Bosnian Law. *Beijing Law Review*. 2017. № 8. P. 252–270. doi: <https://doi.org/10.4236/blr.2017.83015>.
- Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму: міжнар. док. від 16 трав. 2005 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_948/conv.
- Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: міжнар. док. від 31 жовт. 2003 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_c16/conv.
- Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом: міжнар. док. від 8 листоп. 1990 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_029/conv.
- Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 173): міжнар. док. від 27 січ. 1999 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_101/conv.
- Маланчук П. М. Застава в системі запобіжних заходів чинного кримінально-процесуального законодавства України. *Правові горизонти*. 2018. С. 73–77. doi: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i10.p73>.
- Вимоги до змісту Переліку арештованих активів, переданих в управління АРМА: наказ Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів від 5 берез. 2019 р. № 109. URL: <https://arma.gov.ua/files/general/2019/03/21/20190321100642-99.pdf>.
- Настанови з управління арештованим майном: метод. рек. Київ: ВАТЕ, 2019. 208 с. URL: <https://arma.gov.ua/files/general/2019/03/18/20190318181722-40.pdf>.
- Про затвердження Положення про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: постанова Кабінету Міністрів України від 11 лип. 2018 р. № 613. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/613-2018-%D0%BF?lang=ru>.
- Про відбір на конкурсних засадах юридичних осіб, які здійснюють реалізацію арештованих активів: постанова Кабінету Міністрів України від 9 серп. 2017 р. № 558. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/558-2017-%D0%BF>.
- Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 23 січ. 2019 р. № 46. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/46-2019-%D0%BF>.
- Примірний перелік майна, в тому числі у вигляді предметів чи великих партій товарів, зберігання якого через громіздкість або з інших причин неможливе без зайвих труднощів, або витрати на забезпечення спеціальних умов зберігання якого чи управління яким співмірні з його вартістю, або яке швидко втрачає свою вартість, а також майна у вигляді товарів або продукції, що піддаються швидкому псуванню, що підлягає реалізації: постанова Кабінету Міністрів України від 13 верес. 2017 р. № 685. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/685-2017-%D0%BF>.
- Про затвердження Порядку здійснення контролю за ефективністю управління активами: постанова Кабінету Міністрів України від 10 трав. 2018 р. № 351. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/351-2018-%D0%BF>.
- Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: [сайт]. URL: <https://arma.gov.ua/files/general/2019/03/20/20190320070715-54.pdf>.
- Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10 листоп. 2015 р. № 772-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 1. Ст. 1.

Стаття надійшла до редколегії 26.04.2019

Zelkina T. – Postgraduate Student of the Department of Criminal Procedure of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4751-5514>

Features of Administration and Characteristics of Assets which may be Transferred in ARMA Management

The **purpose** of the article is to study the assets that can be transferred to the management of ARMA, and the features of management of them. **Methodology.** The paper uses general scientific and special-scientific methods of cognition, the concrete combination of which is determined by the purpose and objectives of the study. Using the formal-logical method has allowed to define, clarify and supplement the individual concepts of the category and thus to organize the conceptual-categorical apparatus. Methods of formal and logical logic were also used, in particular methods of analysis and synthesis, deduction and induction, analogies and generalizations, and others like that. The **scientific novelty** of the article is due to the fact that it is a study of some problematic issues regarding the assets that can be transferred to the management of ARMA, in addition, the characteristics of such assets are carried out. **Conclusions.** To date, in practice, assets that are not listed in the Model List approved by the Cabinet of Ministers are transferred to the court for implementation by the court. However, this is not a problem of enforcement due to the discretionary powers of the ARMA established by the law, which consist in the competence of the ARMA to independently establish the affiliation or inadequacy of assets to the types of property specified in the Model List and, depending on this, to determine, taking into account the rule of law, which way the asset management is most effective. In order to resolve the issue of conflict with the norms of the Law and the CPC of Ukraine, it is proposed to bring the CPC of Ukraine into line with the norms of the CPC and implement it in the system of criminal procedural legislation of Ukraine. It is also proposed to consolidate in the Law and the CPC of Ukraine requirements for assets that can be transferred to ARMA management, as well as requirements about transfer to asset management, along with accompanying documentation, for efficient use and disposal. In the future it would be interesting to investigate the judicial practice of appealing decisions on the transfer of assets in the management of ARMA.

Keywords: assets; National Agency of Ukraine on the Detection, Investigation and Management of Assets Received from Corruption and Other Crimes; ARMA; asset management.

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

УДК 343.9.02

Джу́жа О. М. – доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1347-4937>;

Тичина Д. М. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9430-6101>

Віктимологічне запобігання злочинам у сфері фізичної культури і спорту

Метою статті є аналіз віктимологічного запобігання злочинам у сфері фізичної культури та спорту. Здійснено загальний аналіз віктимологічного запобігання злочинам. Окреслено перелік злочинів, унаслідок вчинення яких безпосередньо заподіюють фізичну, матеріальну чи моральну шкоду спортсменам. Ці злочини розподілено на дві групи: унаслідок яких жертвами стають виключно спортсмени або ж як звичайні громадяни, так і спортсмени. Класифіковано спортсменів, які стали жертвами злочинних посягань, запропоновано напрями віктимологічного запобігання злочинам у цій сфері. **Методологія.** Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання, що дає змогу розглядати правові, функціональні, організаційні та процедурні аспекти запобігання злочинам у їх розвитку, взаємозв'язку та взаємовпливові. У статті також застосовано окремі наукові методи пізнання. За допомогою логіко-семантичного методу поглиблено понятійний апарат теорії запобігання злочинам, визначено сутність, особливості та значення віктимологічного запобігання злочинам у сфері фізичної культури та спорту. На підставі системно-структурного методу досліджено стан, структуру й основні тенденції запобігання злочинам у сфері фізичної культури та спорту в Україні. Структурно-логічний метод застосовано для окреслення основних напрямів удосконалення та оптимізації віктимологічного запобігання злочинам у сфері фізичної культури та спорту в Україні. **Наукова новизна** отриманих результатів полягає в тому, що в публікації вперше комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, на підставі новітніх досягнень правової науки та практики запобігання злочинам окреслено віктимологічні заходи запобігання злочинам у сфері фізичної культури та спорту. **Висновки.** Загальні заходи віктимологічного запобігання спрямовані на виявлення віктимогенних факторів і вжиття заходів щодо їх усунення або нейтралізації, тобто виявлення причин та умов, під впливом яких особа стає жертвою, для захисту інтересів потенційних потерпілих загалом, а також подолання причин віктимізації. Загалом проблеми захисту прав і законних інтересів осіб, які потерпіли від злочинів, ефективного поновлення їхніх прав, відшкодування шкоди, заподіяної злочинцем, які актуалізувалися в середині 90-х років минулого століття у зв'язку зі стрімким зростанням рівня злочинності, досі залишаються нерозв'язаними, зокрема й у сфері фізичної культури та спорту.

Ключові слова: віктимологія; злочин; віктимологічне запобігання; жертва; «спортивна» злочинність; фізична культура; спорт.

Вступ

Початок ХХІ ст. означився активізацією молодіжних рухів. Соціально-економічні й політичні перетворення в країні, процеси інтеграції в глобалізовану світову спільноту спричинили злам моральних цінностей, норм і традицій. Перманентні суспільні трансформації за недостатньої уваги з боку уповноважених органів державної влади до питань організації дозвілля дітей та молоді, їх зайнятості й відпочинку призвели до посилення радикальних течій, існування яких стало виявлятися в протиправній діяльності неформальних об'єднань, зокрема й у сфері спорту.

Нині в Україні склалася доволі складна криміногенна обстановка, зокрема у сфері охорони публічного порядку, що засвідчують щорічні статистичні звіти МВС і Національної поліції України. Злочини проти громадського

(публічного) порядку посідають п'яте місце в загальній структурі злочинності (серед них вияви хуліганства впродовж 2014–2018 років становлять близько 14,5 %). Порушенням публічного порядку є хуліганські дії, які вчиняють під час спортивних змагань, зокрема «футбольне хуліганство», що поширене в більшості країн світу (78 %). Широкого суспільного резонансу набули масові порушення порядку під час проведення футбольних матчів останніх чемпіонатів Європи (2012-го і 2016 року) та світу (2014-го і 2018 року), а також різноманітні інциденти під час клубних турнірів, що підтверджують підвищену небезпеку радикально налаштованих угруповань фанатів, схильних до неконтрольованого насильства й агресії, вандалізму та інших суспільно небезпечних діянь, які загрожують життю і здоров'ю людей, посягають

на право власності, а також створюють ризик зриву спортивних змагань.

Пошук шляхів удосконалення заходів запобігання злочинам, зокрема під час проведення спортивно-масових та інших публічних заходів, був предметом активних дискусій у різні періоди, зокрема в працях Ю. М. Антоняна, М. М. Бабаєва, М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, В. В. Василевича, А. А. Васильєва, В. В. Голіни, Б. М. Головіна, О. М. Гуміна, Н. О. Гуторової, І. М. Даньшина, С. Ф. Денисова, Т. А. Денисової, О. М. Джужі, А. І. Долгової, О. О. Дудорова, А. П. Закалюка, А. Ф. Зелінського, К. Є. Ігошева, І. І. Карпеця, О. О. Кваші, О. М. Костенка, І. М. Копотуна, В. М. Кудрявцева, В. В. Кузнєцова, В. М. Куца, О. Г. Колба, О. М. Литвинова, В. В. Лунєєва, В. А. Мисливого, П. П. Михайленка, А. А. Музики, В. О. Навроцького, Р. П. Олійничука, А. В. Савченка, В. В. Сташиса, Є. Л. Стрельцова, В. Я. Тація, В. П. Тихого, Є. В. Фесенка, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка, В. І. Шакуна, Н. В. Яницької, Н. М. Ярмиш та ін.

Напрацювання зазначених учених містять низку положень і висновків, які безпосередньо чи опосередковано стосуються аспектів запобігання злочинам у сфері публічного порядку й безпеки та створюють теоретичне підґрунтя для подальших досліджень. Однак вивчення комплексу проблем запобігання злочинам у сфері фізичної культури та спорту не було здійснено. Зважаючи на те, що проблема профілактичного впливу на девіантну поведінку учасників неформальних молодіжних об'єднань у сфері організації та проведення спортивних заходів, її корекції завжди була актуальною в кримінології, її розв'язання потребує розроблення новітнього інструментарію відповідно до положень чинного законодавства, правозастосовної практики й іноземного досвіду.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є аналіз віктимологічного запобігання злочинам у сфері фізичної культури та спорту.

Завданнями статті є:

- здійснити загальний аналіз віктимологічного запобігання злочинам;
- розробити класифікацію злочинів, унаслідок вчинення яких безпосередньо заподіюють фізичну, матеріальну чи моральну шкоду спортсменам;
- схарактеризувати осіб (спортсменів), які стають жертвами злочинних посягань;
- запропонувати напрями віктимологічного запобігання злочинам у цій сфері.

Виклад основного матеріалу

Актуальною потребою сьогодення у сфері аналізу зазначеної проблеми як на теоретичному, так і практичному рівнях є: по-перше, розроблення

проблемних питань соціально-правового та кримінологічного наукового осмислення з огляду на завдання запобігання злочинам, що вчиняють у сфері фізичної культури та спорту; по-друге, концентрування уваги на формуванні чіткого визначення компетентного кола суб'єктів й учасників запобіжної діяльності.

Зокрема, посиленої уваги в цій діяльності потребує: динамічний процес запобігання злочинам у середовищі молоді з огляду на умови функціонування суб'єктів й учасників; визначення причинно-наслідкових зв'язків; виявлення реальних суперечностей, неузгодження інтересів окремих громадян, груп молоді з інтересами соціальної моралі та правилам поведінки; з'ясування справжніх пріоритетів запобіжного впливу; реалізація принципу рівних можливостей перед законом; розроблення спеціальних (специфічних) методик виконання запобіжних заходів (діагностики, прогнозування, планування та вибору способу їх реалізації) (Dzhuzha, 2015, p. 14). Зазначені кримінологічні потреби має бути задоволено завдяки віктимологічним запобіжним заходам.

Сучасна кримінологічна віктимологія (Dzhuzha, 2015, p. 35) як галузь кримінологічних знань отримує, накопичує та узагальнює наукові відомості про жертву злочину й пропонує дослідникам нові напрями для її подальшого розвитку (Nichols, 2010, p. 45). З появою нової приватної кримінологічної теорії злочинності у сфері фізичної культури та спорту України постала необхідність аналізу її віктимологічного аспекту.

Так, жертвами помсти уболівальників (фанатів), очікування яких не були виправдані, можуть стати не лише спортсмени, які виступали на змаганнях, а й пересічні громадяни.

Відповідно, кримінологічна віктимологія в аналізованій сфері має не тільки наукову цінність, а й практичне значення. У межах цього напряму слід розглядати низку питань, що належать до його предмета, без яких неможливим є подальше його пізнання.

Віктимологічне запобігання злочинам – це специфічний вид діяльності соціальних інститутів, спрямований на виявлення, усунення або нейтралізацію чинників, обставин, ситуацій у сфері фізичної культури та спорту, які формують віктимну поведінку й обумовлюють учинення злочинів; виявлення груп ризику і конкретних осіб з підвищеним ступенем віктимності з метою відновлення або активізації їх захисних властивостей; розроблення або вдосконалення наявних спеціальних засобів захисту громадян (конкретних осіб) від злочинів (Dzhuzha, 2016, p. 64).

Зміст віктимологічного запобігання злочинам становлять специфічні об'єкти, суб'єкти, форми й методи. До об'єктів належать: віктимна поведінка особи; реальні та потенційні жертви; чинники формування індивідуальної, групової чи масової

віктимності; обставини віктимної ситуації; процес віктимізації; до суб'єктів – центральні й місцеві органи державної влади (визначають стратегію профілактичної діяльності залежно від специфіки регіонів і проблем територіальних громад, забезпечують фінансування й реалізацію регіональних та місцевих програм, координують діяльність підвідомчих їм структур); правоохоронні органи та їх підрозділи (важливе місце посідає Національна поліція, уповноважена забезпечувати охорону прав і свобод людини, протидію злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку); підприємства, установи й організації всіх форм власності, територіальні громади, інші інституції громадянського суспільства. Найпоширенішими формами реалізації заходів віктимологічного запобігання слід вважати: нормотворчу роботу; запровадження відповідних програм і планів; проведення цільових наукових досліджень; правопросвітницьку та консультаційну діяльність (у дитячих колективах, молодіжному середовищі, з представниками певних професій тощо), зокрема за участю засобів масової інформації та з використанням інтернет-ресурсів; психологічну та медико-реабілітаційну допомогу жертвам злочинів; спеціальні тренінги щодо застосування засобів безпеки. Заходи індивідуального віктимологічного запобігання ґрунтуються на методах переконання, надання допомоги, самозахисту та примусу (Dzhuzha, 2016, p. 155).

Віктимологічне запобігання злочинам слід тлумачити як специфічну діяльність соціальних інституцій, спрямовану на усунення (нейтралізацію) факторів (обставин, ситуацій), що сприяють віктимній поведінці та учиненню злочинів; виявлення груп ризику й окремих осіб з метою превентивного впливу на них, а також активізації їхніх захисних можливостей; розроблення (удосконалення) засобів захисту різних груп населення від подальшої їх віктимізації. У віктимологічному запобіганні необхідно розрізняти загальносоціальний (нейтралізація чинників загальної віктимізації), спеціально-кримінологічний (обмеження, усунення й відвернення чинників віктимності) та індивідуальний (вплив на конкретних осіб) рівні. Одним з ефективних напрямів індивідуального віктимологічного запобігання, згідно з результатами опитування, є девіктимізація (63,0 % респондентів), що спрямована на запобігання рецидиву жертви (Ihnatov, 2013, p. 97).

Кримінологічні дослідження останніх років дають підстави стверджувати, що правоохоронні органи не адаптовані до сучасних умов боротьби зі злочинністю ні в матеріально-ресурсному, ні в організаційно-управлінському, ні в методичному, ні в професійному аспектах. Результативність такої протидії загалом й окремим злочинам надзвичайно низька. Порівняно зі Швецією, у якій кількість поліцейських на 100 тис. населення в

4,5 раза менша, ніж в Україні, «обслуговують» у 6,5 раза більше зареєстрованих злочинів. І це за умови, що рівень латентної злочинності в Україні значно вищий, ніж у Швеції. До запобігання злочинам, учиненим футбольними вболівальниками, правоохоронні органи України виявилися не готовими. Ужиті Національною поліцією заходи не чинять відчутного запобіжного впливу на неформальні об'єднання громадян протиправної спрямованості. Попри те, що кількість злочинів, учинених членами таких груп, у загальній структурі злочинності становить незначну частку, ці кримінальні вияви негативно позначаються на суспільному порядку, можуть спровокувати масові заворушення, зіткнення на національному підґрунті, формують невпевненість громадян у власній безпеці й негативну думку щодо діяльності правоохоронних органів.

Робота із запобігання злочинам з боку неформальних об'єднань громадян протиправної спрямованості також ще не стала пріоритетним напрямом у діяльності всіх служб поліції. Керівники територіальних органів поліції не приділяють належної уваги організації роботи з виявлення активних учасників неформальних об'єднань громадян, дорослих осіб, які залучають неповнолітніх до таких угруповань. На оперативних нарадах керівники зазначають про вкрай слабку організацію роботи з отримання запобіжної інформації про місця збору, чисельність, наміри, а також лідерів й активних учасників неформальних груп. Члени неформальних об'єднань громадян потрапляють під контроль співробітників поліції тільки після вчинення ними протиправних діянь. Оперативна обізнаність служб кримінальної поліції щодо цієї категорії осіб знаходиться на низькому рівні (Rudyk, 2016, p. 39).

Зазначене вище дає підстави згрупувати злочини, унаслідок вчинення яких безпосередньо заподіюють фізичну, матеріальну чи моральну шкоду спортсменам, зокрема:

1. Злочини, унаслідок вчинення яких жертвами стають виключно спортсмени

1.1. Злочини, учинені спортивними вболівальниками й фанатами проти життя і здоров'я, публічного порядку та публічної безпеки. Учिनючи злочин, уболівальники й фанати можуть мститися команді-супернику за перемогу над улюбленим клубом, як у випадку зі спортсменами футбольного клубу «Фейєноорд» (Роттердам, Голландія), які зазнали нападу фанатів футбольного клубу «Зеніт» (Санкт-Петербург, Росія). Це сталося на міжнародному турнірі у Швейцарії в травні 2010 року, де «Зеніт» поступився суперникам у матчі за третє місце (Antypenko, 2011).

У місцях проведення спортивних заходів правоохоронні органи забезпечують охорону публічного порядку та припиняють будь-які

спроби нападу на спортсменів. Однак поза зоною спортивних ігор ключова роль у запобіганні таким злочинам належить організаціям і клубам, членами яких є спортсмени. Саме вони зобов'язані забезпечити охорону гравців, ураховуючи, що будь-які публічні особи мають підвищену віктимність.

Однак не варто цілком ігнорувати можливості спортсменів щодо самооборони, оскільки їх підготовленість, володіння прийомами самозахисту можуть істотно знизити ризик отримання травм під час нападу злочинців.

1.2. Злочини, учинені посадовими особами, пов'язані з неналежним виконанням посадових обов'язків.

Ці злочини можуть вчиняти щодо спортсменів унаслідок порушення правил охорони публічного порядку чи недотримання правил техніки безпеки під час проведення спортивних заходів. Це травми на хокейному полі, у секторі стрибків із жердиною, де спортсмени можуть стати жертвами неналежного виконання обов'язків посадовими особами, відповідальними за проведення спортивних заходів (ст. 367 КК України «Службова недбалість»).

1.3. Злочини, учинені спортсменами, у співучасті з ними або в їхніх інтересах щодо спортивних суперників

Боротьба за перемогу між спортсменами часто відбувається на межі їхнього емоційного напруження, тому поразка, що супроводжується сильними душевними переживаннями, може спровокувати спортсменів на злочинну поведінку.

Прикладом є випадок, що стався у квітні 2007 року в Тель-Авіві (Ізраїль) у парку Яркон, де проходив любительський футбольний матч, під час якого одна з команд стала лідирувати з явною перевагою. Засмучений таким перебігом подій футболіст команди-аутсайдера Ю. Пардесія під час перерви приніс із роздягальні молоток і напав на суперника, завдавши йому черепно-мозкової травми, чим заподіяв тяжку шкоду здоров'ю (Findlay, 2014).

Таким чином, змагальність у спорті спричиняє сильні психологічні переживання в спортсменів, які подеколи не здатні з ними впоратися. У своїй поразці вони звинувачують не себе, а суперника, і для емоційної розрядки застосовують до нього насильство, що супроводжується агресивною поведінкою.

1.4. Злочини, учинені спортсменами внаслідок неконтрольованого застосування своїх навичок щодо потерпілих

Такі інциденти найчастіше трапляються зі спортсменами, які займаються або в минулому здобули навички занять єдиноборствами. Причому ступінь їх провини може бути абсолютно різним.

Наприклад, боксер А. Кузнецов перевищив межі необхідної оборони, спровоковані насильством до дитини з боку загиблого. На думку

експертів, майстру спорту з боксу досить одного удару, щоб убити людину. І вина А. Кузнецова полягала тільки в тому, що він не зміг упоратися з емоціями й не розрахував силу удару під час затримання насильника. У цій ситуації А. Кузнецов став жертвою негативної поведінки злочинця (Lytvynov, 2018; Babenko, 2018; Barash, 2019).

В описаному й аналогічному випадках винні спортсмени стають жертвами негативної поведінки злочинця, що провокує їх до активного захисту життя, здоров'я, майна та інших благ.

2. *Злочини, жертвами яких стають як звичайні громадяни, так і спортсмени*

Це, зокрема, злочини, де спортсмени є випадковими жертвами. Для групування цих злочинів оптимальною є класифікація за мотивами злочинної діяльності.

2.1. Злочини, учинені з насильницьким мотивом. Це тяжкі й особливо тяжкі діяння, такі як заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, убивства тощо. Визначальним фактором у вчиненні таких злочинів стає перевага фізичної сили нападників і відсутність або невміле застосування навичок самооборони в жертв злочинів, які й призвели до тяжких наслідків.

2.2. Злочини, учинені з корисливо-насильницьких мотивів. Крім насильницьких, у злочинців нерідко наявні й корисливі мотиви, причому останні часом є визначальними, тобто злочинці вимагають віддати їм наявні в спортсмена гроші й особисті речі. Коли спортсмени чинять опір – їм часто завдають ножових і вогнепальних поранень. Зазначене детерміновано наявністю майна, яке привертає увагу злочинців, і перевагою фізичної сили нападників.

2.3. Злочини, учинені з корисливих мотивів. Дороге майно, власниками якого є високооплачувані спортсмени, привертає увагу злочинців, що пов'язано з розголосом високих матеріальних статків, а не професійною приналежністю цих осіб.

Таким чином, підвищений рівень віктимності потерпілих від аналізованих діянь зумовлений як їхніми особистісними, так і поведінковими особливостями. Саме поведінка потерпілих є безпосередньою причиною вчинення стосовно них злочинів.

На підставі зазначеного можна класифікувати спортсменів, які стали жертвами злочинних посягань.

1. Залежно від соціально-демографічних і біофізичних характеристик:

а) за статтю:

– чоловіки – 56,4 %;

– жінки – 43,6 %;

б) за віком:

– неповнолітні – 10,2 %;

– молодь – 65,9 %;

– середній вік – 22,7 %;

– літні – 1,2 %;

в) за фізичним станом:

– нормальний – 98,7 %;

– хворобливий – 1,3 %.

2. Залежно від психологічного стану:

а) спортсмени з певними морально-психологічними особливостями – 78,3 %;

б) з відхиленнями у психіці – 10,1 %;

в) спортсмени-симулянти (уявні потерпілі) – 11,6 %.

3. Залежно від ролі жертви у генезисі злочину:

а) спортсмени – нейтральні жертви – 46 %;

б) жертви-співучасники – 13,7 %;

в) жертви-провокатори – 40,3 %.

4. Залежно від змісту суб'єктивної сторони злочину:

а) спортсмени – жертви умисного злочину – 84,8 %;

б) жертви необережного злочину – 15,2 %.

5. Залежно від характеру заподіяної шкоди:

а) спортсмени, яким заподіяно фізичної шкоди, – 39,1 %;

б) спортсмени, яким заподіяно матеріальної шкоди, – 33,7 %;

в) спортсмени, яким завдано моральної шкоди, – 27,2 %.

На підставі результатів дослідження можна дійти висновку, що частіше за інших жертвами злочинних посягань у сфері спорту стають молоді чоловіки з певними морально-психологічними особливостями, що постраждали від умисних злочинів, унаслідок яких їм було заподіяно фізичної та матеріальної шкоди. Така категорія жертв мала в передзлочинній ситуації нормальний фізичний стан, який не провокував злочинців до активних дій. Водночас вони нехтували своїми професійними навичками, які могли б захистити їх за активної позиції в криміногенній ситуації (Tastan, 2019, p. 30; Makarenko, 2018, p. 140; Campbell, 2016, p. 132).

Залежно від джерел створення віктимних ситуацій їх можна об'єднати в такі групи:

1) створені обоюсторонніми діями злочинця й потерпілого, які характеризуються взаємною виною жертви і злочинця, – 23,7 %;

2) створені неправомірними й аморальними діями потерпілого, у яких поведінка жертви має яскраво виражений антигромадський, протиправний, негативний характер, – 3,8 %;

3) створені правомірними діями потерпілого, у яких поведінка жертви була законослухняною, – 72,5 %.

Отже, рівень законослухняності представників сфери спорту та їхньої правосвідомості за ігнорування елементарних правил безпеки не здатний уберегти їх від можливості стати жертвою злочинного посягання. Тільки цілеспрямована робота з віктимологічного запобігання злочинам серед членів цієї професійної групи може

захистити від злочинних дій, спрямованих проти спортсменів.

Заходи запобігання злочинам проти конкретних осіб мають сприяти недопущенню формування в особи антигромадської установки на вчинення злочинів. Працівники поліції організовують зустрічі з керівництвом спортивних товариств, фанатських груп з метою роз'яснення чинного законодавства про проведення масових заходів (уточнюють програму, місце, час і порядок проведення заходу, кількість і склад учасників або глядачів); дільничні офіцери поліції проводять індивідуально-профілактичну роботу з особами, схильними до вчинення правопорушень і злочинів, а також з населенням та громадськими формуваннями на адміністративній дільниці; здійснюють нагляд і реєстрацію місцевих груп футбольних хуліганів протягом років; вивчають настрої та здійснюють документування дій учасників радикально налаштованих груп й окремих осіб, які мають наміри вчинити правопорушення (злочини) під час міжнародних футбольних матчів; здійснюють розвідувально-пошукові заходи в місцях компактного проживання або перебування іноземних делегацій, організованих груп уболівальників з метою виявлення та недопущення протиправних дій; створюють агентурну мережу у фанатському середовищі для отримання точної й оперативної інформації про масові акції фанів; забезпечують супроводження груп уболівальників до транспортних засобів і в них (польські полісмени, які працюють з уболівальниками, чітко поділяються на дві категорії: патрульні та групи спостереження (моніторинг)). Жодна організована група фанів не може пересуватися територією Польщі без супроводження поліції. Кількість полісменів у співвідношенні до фанів становить один до десяти; заплановано збільшити кількість поліцейських для співвідношення один до семи) (Kleymenov, M.P., & Kleymenov, I.M., 2019; Kolodiazny, 2018).

Наукова новизна

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що у статті вперше комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, на підставі новітніх досягнень правової науки та практики запобігання злочинам окреслено віктимологічні заходи запобігання злочинам у сфері фізичної культури та спорту.

Висновки

Необхідно констатувати, що загальні заходи віктимологічного запобігання спрямовані на виявлення віктимогенних факторів і вжиття заходів щодо їх усунення або нейтралізації, тобто з'ясування причин та умов, за яких особа

стає жертвою, для захисту інтересів потенційних потерпілих загалом, а також подолання причин їх віктимізації. Проблеми захисту прав і законних інтересів осіб, які потерпіли від злочинів, ефективного поновлення їхніх прав,

відшкодування шкоди, заподіяної злочином, які актуалізувалися із середини 90-х років минулого століття у зв'язку зі стрімким зростанням рівня злочинності, залишаються нерозв'язаними, що стосується і сфери фізичної культури та спорту.

REFERENCES

- Antypenko, V.F. (Eds.). (2011). *Mizhnarodna kryminolohiia - problemne pole mizhnarodnykh doslidzhen [International Criminology is a challenging field of international research]*. Kyiv: Stal. doi: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.22.6643> [in Ukrainian].
- Babenko, A.M. (2018). Review on the training manual "Criminology. general part. album scheme". *Criminal Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow*, 1(3), 232-234. doi: <https://doi.org/10.32755/sjcriminal.2018.01.232>.
- Barash, Ye.Yu. (2019). Kryminolohichni oznaky "profesiinoi" zlochynnosti: sotsialno-pravove doslidzhennia [Criminological Characteristics of the "Professional" Crime: Social-Legal Research]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrisnikh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 1(110), 29-36. doi: <https://doi.org/10.33270/01191101.29> [in Ukrainian].
- Campbell, L. (2016). "Corruption by Organized Crime" - A Matter of Definition? *Current Legal Problems*, 69(1), 115-141. doi: <https://doi.org/10.1093/clp/cuw004>.
- Dzhuzha, A.O. (2016). Osnovni napriamy udoskonalennia viktyimologichnoho zapobihannia pravoporushenniam v Ukraini [The main directions of improving victim victimization in Ukraine]. Kyiv: NAVS [in Ukrainian].
- Dzhuzha, O.M. (2015). *Zapobihannia zlochynam: kryminoloho-viktyimologichna paradyhma [Crime Prevention: A Criminological and victimological paradigm]*. Kyiv: NAVS [in Ukrainian].
- Findlay, M. (2014). Crime, Development and Corruption: Cultural Dynamic - Global Challenge? *Organized Crime, Corruption, and Crime Prevention*, 179-186. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-319-01839-3_21.
- Ihnatov, O.M. (2013). Struktura zahalnokryminalnoi nasylnoy zlochynnosti v Ukraini [Structure of generally criminal violent crime in Ukraine]. *Pravo i bezpeka, Law and Safety*, 4(51), 95-100. doi: <https://doi.org/10.18411/b-2016-036> [in Ukrainian].
- Kleymenov, M.P., & Kleymenov, I.M. (2019). Criminology in the world today. *Juridical sciences and education*, 59, 147-166. doi: <https://doi.org/10.25108/2304-1730-1749.iolr.2019.59.127-166>.
- Kolodiaznyi, M. (2018). Prostorova profilaktyka zlochynnosti: zarubizhnyi dosvid i shliakhy uprovdzhennia v Ukraini [Spatial Crime Prevention: Foreign Experience and Implementation Ways in Ukraine]. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu, The issue of fighting crime*, 35, 20-29. doi: <https://doi.org/0.31359/2079-6242-2018-35-1-20> [in Ukrainian].
- Lytvynov, O.M. (2018). Current Edition of the Criminal Executive Law (Criminal Executive Law of Ukraine). *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 4(25). doi: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2018-25-4-211>.
- Makarenko, N.K. (2018). Kryminolohichna kharakterystyka osoby profesiinoho zlochyntsia: ohliad sotsiologichnoho monitoryngu [Criminological characteristic of a professional offender: review of sociological monitoring]. *Visnyk Penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy, Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, 3, 136-142 [in Ukrainian].
- Nichols, G. (2010). Sport and Crime Reduction. *The Role of Sports in Tackling Youth Crime*. London: Imprint Rutledge. doi: <https://doi.org/10.4324/9780203089156>.
- Rudyk, M.M. (2016). Zapobihannia zlochynam, shcho vchyniautsia molodizhnymy futbolnymy uhrupovanniamy v Ukraini [Prevention of crimes committed by youth football fun groups in Ukraine]. *Candidate's thesis*. Kharkiv: KhNUVS [in Ukrainian].
- Tastan, S. (2019). White-Collar Criminals and Organizational Criminology: Theoretical Perspectives. *Ethics in Research Practice and Innovation*, 27-32. doi: 10.4018/978-1-5225-6310-5.ch016.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Міжнародна кримінологія – проблемне поле міжнародних досліджень : матеріали наук.-практ. семінару / за заг. ред. В. Ф. Антипенка. Київ : Сталь, 2011. 236 с. doi: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.22.6643>.
- Babenko A. M. Review on the training manual «Criminology. general part. album scheme». *Criminal Executive System: Yesterday. Today. Tomorrow*. 2018. No. 1 (3). P. 232–234. doi: <https://doi.org/10.32755/sjcriminal.2018.01.232>.
- Бараш Є. Ю. Кримінологічні ознаки «професійної» злочинності: соціально-правове дослідження. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1 (110). С. 29–36. doi: <https://doi.org/10.33270/01191101.29>.
- Campbell L. «Corruption by Organized Crime» – A Matter of Definition? *Current Legal Problems*. 2016. No. 69 (1). P. 115–141. doi: <https://doi.org/10.1093/clp/cuw004>.
- Джуза А. О. Основні напрями удосконалення віктимологічного запобігання правопорушенням в Україні : монографія. Київ : НАВС, 2016. 304 с.
- Джуза О. М. Запобігання злочинам: кримінологічно-віктимологічна парадигма : монографія. Київ : НАВС, 2015. 331 с.
- Findlay M. Crime, Development and Corruption: Cultural Dynamic – Global Challenge? *Organized Crime, Corruption, and Crime Prevention*. 2014. P. 179–186. doi: https://doi.org/10.1007/978-3-319-01839-3_21.
- Ігнатів О. М. Структура загальнокримінальної насильницької злочинності в Україні. *Право і безпека*. 2013. № 4 (51). С. 95–100. doi: <https://doi.org/10.18411/b-2016-036>.
- Kleymenov M. P., Kleymenov I. M. Criminology in the world today. *Juridical sciences and education*. 2019. No. 59. P. 147–166. doi: <https://doi.org/10.25108/2304-1730-1749.iolr.2019.59.127-166>.

- Колодажний М. Просторова профілактика злочинності: зарубіжний досвід і шляхи упровадження в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. № 35. С. 20–29. doi: <https://doi.org/0.31359/2079-6242-2018-35-1-20>.
- Lytvynov O. M. Current Edition of the Criminal Executive Law (Criminal Executive Law of Ukraine : textbook : in 2 vol. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2018. No. 4. Vol. 25. doi: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2018-25-4-211>.
- Макаренко Н. К. Кримінологічна характеристика особи професійного злочинця: огляд соціологічного моніторингу. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 3. С. 136–142.
- Nichols G. Sport and Crime Reduction. *The Role of Sports in Tackling Youth Crime*. 2010. London : Imprint Rutledge. doi: <https://doi.org/10.4324/9780203089156>.
- Рудик М. М. Запобігання злочинам, що вчиняються молодіжними футбольними угрупованнями в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 260 с.
- Tastan S. White-Collar Criminals and Organizational Criminology: Theoretical Perspectives. *Ethics in Research Practice and Innovation*. 2019. P. 27–32. doi: <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-6310-5.ch016>.

Стаття надійшла до редколегії 13.05.2019

Dzhuzha O. – Doctor of Law, Professor, Chief Researcher Fellow of the Department of Organization of Scientific Activity and Protection of Intellectual Property Rights of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3107-146>;

Tychyna D. – Ph.D in Law, Senior Researcher Fellow, Senior Research Fellow of the Scientific Laboratory of the Problems of Combating Crime of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9430-6101>

Victimological Prevention the Crimes in the Field of Physical Culture and Sports

The purpose of the article at both theoretical and practical levels are: first, the intensified and purposeful development of problematic issues of socio-legal and criminological scientific thinking, taking into account the tasks of preventing the crimes committed in the field of physical culture and sports; second, the concentration of attention on the formation of a clear definition of the competent circle of subjects and participants of this preventive activity. The **purpose** of the article is to analyze the victimological prevention of crimes in the field of physical culture and sports. A general analysis of victimological crime prevention was conducted. The list of crimes that directly causes physical, material or moral harm to athletes is determined by committing them to crimes: as a result, only sportsmen and sportsmen fall victim to casualties, as well as casualties to both ordinary citizens and athletes. Based on the motivation, the classification of athletes who have been victims of criminal offenses has been conducted and the directions of victim prevention in this area have been proposed. **Methodology.** The methodological basis of the study is the dialectical method of scientific cognition, which allows us to consider the legal, functional, organizational and procedural aspects of crime prevention, interconnection and interplay. On this methodological basis, the article also applies certain scientific methods of cognition. Using the logical-semantic method, the conceptual apparatus of the theory of crime prevention was deepened, the essence, features and significance of victim-psychological crime prevention in the field of physical culture and sport were determined. Using the system-structural method, the state, structure and main trends of crime prevention in the field of physical culture and sports in Ukraine were investigated. The structural-logical method is applied to determine the main directions of improvement and optimization of victimological prevention of crimes in the field of physical culture and sports in Ukraine. The **scientific novelty** of the obtained results is that, for the first time, the article comprehensively, using modern methods of cognition, taking into account the latest achievements of legal science and practice of crime prevention, developed victimological measures for crime prevention in the field of physical culture and sports. **Conclusions.** General victim-prevention measures are aimed at identifying victim-specific factors and taking measures to eliminate or neutralize them, ie to identify the causes and conditions of victimhood related to the protection of the interests of potential victims in general, and to eliminate the causes of victimization. In general, the problem of protection of the rights and legitimate interests of victims of crime, the effective restoration of their rights, and compensation for the harm caused by crime, which has been investigated since the mid-1990s due to the increasing rate of crime, remains unaddressed. in the field of physical culture and sports in particular.

Keywords: victimology; crime; victim; victim victimization; «sport» crime; physical culture; sports.

УДК 343.102:343.132

Саковський А. А. – кандидат юридичних наук, доцент, директор навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0762-859X>;

Климчук М. П. – кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0488-5470>

Особливості документування кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів

Мета статті – з'ясувати сутність й особливості документування оперативними підрозділами кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів, а також визначити можливість використання результатів дослідження в доказуванні. **Методологія.** Методологічну основу дослідження становлять методи та прийоми наукового пізнання. Їх застосування обумовлене системним підходом, який надає можливість розглядати окреслені проблеми в єдності їх соціального змісту і юридичної форми. Шляхом використання методів системного аналізу, системно-структурного та формально-логічного з'ясовано сутність взаємодії слідчих та оперативних підрозділів щодо документування фактів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів. Методи статистичного та документального аналізу сприяли виявленню позитивних і негативних тенденцій у процесі доказування та використання під час досудового розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень, результатів оперативно-розшукової діяльності. Методи моделювання та прогнозування використано для формування пропозицій з удосконалення теоретичних положень, пов'язаних із можливістю застосування фактичних даних, отриманих унаслідок документування факту незаконного обігу наркотичних засобів. **Наукова новизна** полягає в системному аналізі особливостей діяльності оперативних підрозділів з документування кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів. Схарактеризовано типові оперативно-розшукові заходи, які здійснюються з метою виявлення та розкриття кримінальних правопорушень, передбачених ст. 305–320 Кримінального кодексу України, залежно від слідчої та оперативно-розшукової ситуації. Надано рекомендації щодо оптимізації документування з подальшою можливістю реалізації його результатів під час розслідування означених кримінальних правопорушень. **Висновки.** Важливою складовою забезпечення оперативними підрозділами доказування в кримінальних провадженнях за фактом учинення кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів, є документування відповідних фактичних даних, яке здійснюють під час як оперативно-розшукової діяльності, так і виконання оперативними підрозділами доручень слідчого, прокурора на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Основними оперативно-розшуковими методами виявлення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів є такі: контрольована поставка; контрольована й оперативна закупка; встановлення конфіденційного співробітництва; розвідувальне опитування; оперативне спостереження. Результатом документування є створення документів, що після відповідної оцінки та перевірки слідчим, прокурором можуть бути використані як докази в кримінальному провадженні. Результати документування оперативними підрозділами фактів незаконного обігу наркотичних засобів можуть бути використані як для забезпечення доказування в конкретному кримінальному провадженні, так і для інших цілей, встановлених Кримінальним процесуальним кодексом та Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Ключові слова: незаконний обіг; наркотичні засоби; розслідування; взаємодія; документування; оперативно-розшукова діяльність; докази; слідчі й оперативні підрозділи.

Вступ

Останніми роками глобальних змін зазнали всі сфери життєдіяльності суспільства, що стосується і сфери обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, які використовують для реалізації злочинних намірів. Рівень уживання в Україні синтетичних наркотиків і психотропних речовин, передусім – симуляторів амфетамінового ряду, стрімко зростає ("International Narcotics", 2018). За статистичними даними, кількість осіб, які їх уживають, становить близько 500 тис. ("Statystychni dani", 2017).

Незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів не лише завдає значної шкоди здоров'ю населення та генофонду нації, а є реальною загрозою національній безпеці будь-якої держави (Albul, 2018). Водночас на законодавчому рівні передбачено, що кожна людина має право на охорону здоров'я (ст. 49 Конституції України), яке забезпечує держава. Зокрема, розділ XIII Особливої частини КК України «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші

злочини проти здоров'я населення» визначає суспільно небезпечні діяння, які за особливостями об'єкта посягання та характером і змістом об'єктивної сторони належать до таких категорій: злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, інші злочини проти здоров'я населення.

Найкращих результатів у будь-якій діяльності можна досягти шляхом поєднання зусиль зацікавлених сторін, які мають спільну мету або завдання (Sakovskiy, & Zhyzhyn, 2019). Протистояти наркозагрозі на належному рівні можливо тільки шляхом удосконалення внутрішньої та зовнішньої взаємодії, спільної роботи всіх підрозділів і служб правоохоронних органів, органів державної влади й місцевого самоврядування, засобів масової інформації та громадськості.

Дослідженню питань взаємодії підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування присвячено праці вітчизняних й іноземних науковців (Afonin, Osipov, & Prusak, 2017; Krychun, 2018; Nykyforchuk, 2019; Palamarchuk, 2017; Petukhov, 2018; Tsutskiridze, 2018). Водночас недостатньо дослідженими лишаються питання щодо процесуальних можливостей оперативних підрозділів органів Національної поліції України та інших правоохоронних органів у документуванні протиправної поведінки осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. 305–320 КК України.

У межах реформування чинного КПК України й оперативного-розшукового законодавства актуальними є проблеми ефективної взаємодії слідчих та оперативних підрозділів під час протидії зазначеним кримінальним правопорушенням, зокрема, стосовно документування злочинних дій і використання його результатів у кримінальному процесуальному доказуванні.

Обрана для дослідження проблематика засвідчує відповідність змісту статті критерію наукової новизни.

Мета і завдання дослідження

Мета статті – з'ясувати сутність й особливості документування оперативними підрозділами кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів, а також визначити можливість використання в доказуванні результатів окресленого виду оперативного-розшукової діяльності.

Для досягнення поставленої мети слід виконати такі завдання:

- проаналізувати локальну взаємодію оперативних підрозділів з органами досудового розслідування;

- визначити характерні особливості наркозлочинності, схарактеризувати основні напрями діяльності оперативних підрозділів щодо виявлення та розкриття кримінальних право-

порушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів;

- з'ясувати можливість використання результатів документування в доказуванні під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів.

Виклад основного матеріалу

Розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, є доволі складним процесом. Передусім це стосується виявлення та розкриття всього ланцюга руху наркотичних засобів (від постачальника до споживача), встановлення всіх учасників злочинної групи, а також доказування їх причетності до вчинення цього злочину (Okushko, 2017). Адже рівень злочинної підготовки осіб, причетних до вчинення зазначених кримінальних правопорушень, зростає, а способи їх конспірації, учинення та маскуванія урізноманітнюються.

Інформацію про нелегальні джерела виготовлення й поширення наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів, діяльність осіб, яких підозрюють у причетності до вчинення незаконних операцій з ними, а також про факти виявлення окремих правопорушень може бути отримано як із гласних, так і з негласних джерел. З огляду на специфіку незаконної діяльності в аналізованій сфері, значущу інформацію одержують здебільшого з негласних джерел під час здійснення підрозділами кримінальної поліції оперативного-розшукової діяльності.

У межах виявлення та розкриття кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, на організації і тактиці взаємодії підрозділів кримінальної поліції з органами досудового розслідування позначаються такі чинники: стан і рівень аналізованого виду злочинів; статистика загальнокримінальних злочинів, учинених наркозалежними; соціально-психологічні особливості наркозлочинців; наявність необхідних сил і засобів суб'єктів запобігання, виявлення, припинення, розкриття й розслідування наркозлочинів, установлення осіб, причетних до них; результати оперативно-службової діяльності з розкриття зазначених злочинів; соціально-економічний стан регіону, його демографічні особливості й географічне розташування (Elisin, Izotov, & Shornikova, 2017). Слід проаналізувати локальну взаємодію оперативних підрозділів з органами досудового розслідування стосовно документування окреслених кримінально проти-

правних виявів, визначити доцільність і способи документування залежно від типової слідчої, оперативно-розшукової ситуації, з'ясувати можливості використання результатів документування в кримінальній процесуальній діяльності.

Насамперед зазначимо, що оперативно-розшукову діяльність здійснюють оперативні підрозділи таких суб'єктів: Національної поліції; Державного бюро розслідувань; Служби безпеки України; Служби зовнішньої розвідки України; Державної прикордонної служби України; Управління державної охорони України; органів доходів і зборів; органів та установ виконання покарань і слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України; розвідувального органу Міністерства оборони України; Національного антикорупційного бюро України. Здебільшого успішність їхньої діяльності залежить від відомчої, а подеколи – й міжвідомчої взаємодії (закони України «Про оперативно-розшукову діяльність» і «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»).

Інструкцією з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженою наказом МВС України від 7 липня 2017 року № 575, визначено, що взаємодію між підрозділами кримінальної поліції та органами досудового розслідування передбачено в разі: надходження до органу, підрозділу поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та під час реагування на них; направлення оперативним підрозділом матеріалів за результатами оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) до органу досудового розслідування; створення слідчо-оперативних груп для досудового розслідування кримінальних правопорушень; отримання працівниками оперативного підрозділу органу, підрозділу поліції доручень слідчих про проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій; проведення окремих слідчих (розшукових) дій та виконання заходів забезпечення кримінального провадження; зупинення досудового розслідування; на стадії судового розгляду кримінальних проваджень.

У доктрині ОРД та кримінального процесу виокремлюють низку ознак взаємодії: відповідність законам і підзаконним нормативно-правовим актам; комплексність, узгодженість діяльності за завданнями, напрямками, місцем і часом; наявність єдиної мети узгоджених дій суб'єктів взаємодії (Elesin, Izotov, & Shornikova, 2017). Окреслені ознаки притаманні також документуванню в кримінальному процесі.

Науковець Ю. Ю. Орлов визначав оперативне документування як здійснюваний відповідно до

чинного законодавства суб'єктами ОРД процес збирання, закріплення, систематизації, перевірки й оцінки фактичних даних, необхідних для доказування в кримінальній справі, вирішення інших завдань кримінального судочинства та ОРД, а також створення умов для використання цих даних у розслідуванні (Orlov, 2007). Дослідник П. В. Жовтан документуванням вважає передбачений законами та підзаконними нормативними актами комплекс дій, спрямованих на достовірне відображення (закріплення, фіксацію) у матеріалах ОРД порядку й результатів як окремих оперативно-розшукових заходів і рішень, так і всього перебігу й результатів ОРД, охоплює збирання, закріплення, систематизацію, перевірку та оцінку фактичних даних, необхідних для доказування в кримінальному провадженні, вирішення інших завдань кримінального судочинства та ОРД, а також створення умов для використання цих даних у розслідуванні (Zhovtan, 2014).

У згадуваній вище Інструкції від 7 липня 2017 року № 575 документування визначено як процес відображення в службових документах фактичних даних, отриманих шляхом оперативно-розшукових заходів.

Відповідно до положень Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», метою оперативного документування є «припинення правопорушень». Водночас мета документування злочинної діяльності полягає в запобіганні правопорушенням і розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення або переховуються від органів розслідування, суду чи ухиляються від відбування кримінального покарання, а також безвісно зниклих осіб.

Документування злочинів у сфері обігу наркотичних засобів потребує використання положень ст. 305–320 КК, законів України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, який затверджує та змінює Кабінет Міністрів України за поданням спеціально уповноваженого органу виконавчої влади у сфері охорони здоров'я, а також Таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться в незаконному обігу, затверджених спеціально уповноваженим органом виконавчої влади у сфері охорони здоров'я.

Науковці виокремлюють такі негативні чинники, що позначаються на якості документування злочинів в аналізованій сфері: неузгодженість законодавства щодо оперативно-розшукового документування в межах ведення оперативно-розшукових справ, оскільки з моменту виявлення злочину їх ведення

призупиняють; надмірно розширений список наркотичних засобів, який постійно поповнюють; використання технічних засобів у наркобізнесі (розповсюдження наркотиків та їх оплата за допомогою Інтернету, банківських терміналів); знання злочинцями кримінально-правових норм (зберігають обмежену кількість наркотиків, що не підпадає під ознаки злочину); високий рівень прибутковості наркобізнесу, що створює корупційний захист деяким державним чиновникам (Hren, 2017); недостатнє використання слідчими й оперативними підрозділами техніко-криміналістичного забезпечення (особисто та із залученням спеціаліста) (Deriugin, 2016; Meretukov, 2017).

До основних напрямів оперативного пошуку злочинів у сфері обігу наркотичних засобів належать: факти вчинення або готування зазначених злочинів; предмети й документи, що містять ознаки злочинної діяльності; осіб, яких може бути віднесено до категорії підозрюваних, очевидців або потерпілих (Sereda, 2001). Одержання під час ОРД повної й достовірної гласної та негласної інформації про ознаки підготовки або вчинення незаконного обігу наркотичних засобів має певні особливості, передусім – відсутність заяв потерпілих та очевидців. У такому випадку оперативному співробітнику слід вчасно прийняти рішення про оперативну перевірку отриманих відомостей, визначити коло осіб, причетних до наркозлочину, і послідовність здійснення заходів щодо його виявлення (Lukashov, 1988).

Оперативним підрозділам слід реалізовувати повноваження, надані законодавством про ОРД, з огляду на специфічні особливості боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, вагоме місце серед яких належить саме документуванню. Під час реалізації матеріалів оперативно-розшукового документування необхідно вживати вичерпні заходи для встановлення всіх учасників злочину, обсягів незаконного обігу наркотичних засобів, грошей, майна, які надалі можуть арештувати й конфіскувати, для забезпечення відшкодування завданих злочинами збитків. Увагу акцентують на тактиці затримання найбільш кваліфікованих учасників виготовлення та реалізації наркотичних засобів (організованих злочинних груп, які займаються наркобізнесом), а також зважають на способи безконтактного розповсюдження наркотичних засобів і розрахунки через банківську систему (термінали) (Hren, 2017).

Результати документування можуть бути використані в кримінальному провадженні як докази за умови здійснення ОРД згідно з правилами, визначеними КПК України, і лише стосовно кримінальних правопорушень, які готують, або осіб, які їх готують.

Відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК України, доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані в передбаченому цим Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя й суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження й підлягають доказуванню. Частина 2 ст. 84 КПК України одним із процесуальних джерел доказів визначає документи, якими, зокрема, можуть бути матеріали, де зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб і груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». За умови відповідності вимогам цієї статті такі документи можуть бути використані в кримінальному провадженні як докази (абз. 2 ч. 2 ст. 99 КПК України). Крім того, ст. 10 цього Закону визначає, що матеріали ОРД використовують для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами в кримінальному провадженні.

З'ясувавши сутність таких важливих у контексті дослідження понять, як взаємодія слідчих та оперативних підрозділів і документи як джерело доказів, слід акцентувати увагу на організаційно-тактичних і процесуальних особливостях документування кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів.

Виявлення таких кримінальних правопорушень передбачає одержання максимально повної й достовірної інформації про ознаки підготовки або вчинення кримінальних правопорушень цього виду шляхом установаження відповідних носіїв інформації. Практика засвідчує, що більшість досліджуваних кримінальних правопорушень учиняють після попередньої підготовки, зокрема розроблення плану; добору співучасників і розподілу ролей; вибору місця та засобів для виготовлення наркотичних засобів; визначення місця для їх зберігання; вибору об'єктів збуту (Kovalenko, Moisieiev, Tatsii, & Shemshuchenko, 2007; Shevchuk et al., 2007).

Основними напрямками оперативно-розшукового документування є такі: встановлення осіб, які можуть бути свідками в кримінальному провадженні; виявлення предметів і документів, які мають доказове значення; фіксація дій підозрюваних осіб для подальшого використання отриманих даних під час розслідування (Р. С. Бєлкін, с. 120). Варто акцентувати на важливості отримання інформації в процесі документування фактів незаконного обігу наркотичних засобів за допомогою мережі Інтернет (Nedilskyi, 2012; Mamleev, 2016; Shapovalova, 2018).

Під час документування оперативні працівники мають уживати заходів щодо виявлення та

збереження предметів і документів, які після відкриття кримінального провадження можуть стати доказами у справі, серед них: наркотичні речовини; сировина для їх виготовлення; інструменти і пристосування для виготовлення, уживання, зберігання, перевезення наркотиків; поштові й телеграфні відправлення (листи, телеграми, заповнені бланки на відправлення посилок, бандеролей, грошові перекази); грошові вклади в банках (пластикові картки); проїзні квитки; підроблені рецепти, документи про списання, прийом, відправлення, перевезення, переробку наркотиків, а також акти документальних ревізій (Goncharov, & Tikhonenko, 1987).

Ефективність боротьби з кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з незаконним обігом наркотичних засобів, безпосередньо залежить від стратегії підрозділів Національної поліції, що охоплює: особливості оперативної обстановки; рівень і якість організації ОРД оперативними підрозділами за окресленим напрямом роботи, особливості нормативно-правового та структурно-функціонального забезпечення, організацію інформаційно-аналітичної роботи; рівень взаємодії оперативних підрозділів з іншими підрозділами органів Національної поліції; рівень взаємодії органів Національної поліції з іншими правоохоронними органами, органами державної влади, ЗМІ, громадськістю.

Злочини, пов'язані з нелегальним виготовленням і поширенням наркотичних засобів, вирізняються значною кількістю епізодів, тривалим характером, залученням до їхньої підготовки та вчинення осіб, що займаються переміщенням наркосировини чи готових наркотиків, їхнім виробництвом і реалізацією. Здійснюючи заходи припинення незаконної наркодіяльності, слід ретельно і якнайшвидше розробити план їх проведення, дослідити зібрані матеріали, визначити достатність їх для подальшого розслідування, узгодити дії залучених працівників, зберегти джерела доказової інформації, встановити інших осіб, причетних до злочинної діяльності, тощо. Водночас значення має взаємодія оперативних і слідчих підрозділів. Окреслені питання враховують незалежно від того, на якому етапі реалізації злочинного умислу прийнято рішення припинити злочинну діяльність (як під час готування до неї, так і після початку безпосереднього вчинення злочину) (Nozdrin, 2011).

У матеріалах оперативно-розшукового документування має бути зафіксовано: факт незаконного обігу наркотичних засобів, у яких конкретно злочинних діях виявляється (виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання, збут, розкрадання, посів і вирощування наркотичних засобів, а також організація або утримання місць для їх уживання тощо); хто вчинив цей злочин (склад групи і роль

кожного учасника); яку кількість і якого виду наркотичних засобів чи нарковмісних ліків вилучено; канал надходження наркосировини, наркотичних засобів чи лікарських препаратів тощо (Shevchuk et al., 2007).

Досліджуючи організаційні питання використання результатів документування під час досудового розслідування щодо виявлення та припинення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, слід урахувати низку умов, що забезпечують допустимість використання даних, отриманих оперативним шляхом у процесі доказування в кримінальному провадженні. З-поміж них слід виокремити: організуючу роль слідчого та його процесуальну самостійність у реалізації даних, отриманих оперативно-розшуковим шляхом; розмежування компетенції суб'єктів взаємодії під час отримання й реалізації оперативно-розшукової інформації; вибір суб'єктами взаємодії форм, методів і засобів легалізації даних, одержаних у процесі документування; своєчасний обмін оперативно-розшуковою та іншою інформацією між учасниками взаємодії.

Основну діяльність підрозділів кримінальної поліції спрямовано на виявлення й отримання оперативно значущої інформації про підготовку чи вчинення злочину, а також осіб, які його готують або вчиняють. Відповідно до п. 2 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», оперативні підрозділи мають право здійснювати контрольовані поставки й оперативні закупки товарів, предметів і речовин, зокрема заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення й документування фактів протиправних діянь.

Правовою підставою для проведення оперативно-розшукових заходів у таких кримінальних провадженнях є наявність необхідної інформації, одержаної в установленому законом порядку, про особу чи групу осіб, які займаються незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Також ці відомості потребують за допомогою оперативно-розшукових заходів в межах ведення відповідної справи оперативного обліку. Такі дії вчиняють згідно з п. 1 ч. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Тобто результати документування під час здійснення контрольованої та оперативної закупки в межах заведеної оперативно-розшукової справи до внесення відомостей до ЄРДР можуть згодом отримати статус доказів у кримінальному провадженні за умов підтвердження інформації, що їх здійснювали стосовно особи, яка готувала вчинення злочину.

Оперативні підрозділи в межах виконання завдань ОРД мають право проводити контрольовану поставку та контрольовану й

оперативну закупку товарів, предметів і речовин, зокрема заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення й документування фактів протиправних діянь. Крім того, на підставі запитів правоохоронних органів інших держав, а також за ініціативою правоохоронних органів України в разі виявлення ними наркотиків у транзитних міжнародних вантажах можуть проводити транзитні контрольовані поставки наркотичних засобів.

Слід також зауважити, що предметом дослідження в межах заведеної оперативно-розшукової справи може бути не будь-який злочин, а лише той, що готується, за наявності підстав, визначених ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Відповідні повноваження можуть бути реалізовані оперативними підрозділами за наявності достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів щодо злочинів, що готуються, та осіб, які готують учинення злочину, до внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР. Натомість якщо в розпорядженні оперативних підрозділів є відомості про вчинення конкретною особою злочину, а не про підготовку до нього, то є підстави для внесення таких відомостей до ЄРДР у порядку ч. 1 ст. 214 КПК України та перевірки факту вчинення кримінального правопорушення за допомогою визначених КПК слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій у межах розпочатого кримінального провадження.

Основним оперативно-розшуковим методом виявлення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів є встановлення конфіденційного співробітництва з громадянами – негласного (таємного), з дотриманням суворої конспірації співробітництва осіб з працівниками оперативних підрозділів на добровільних засадах (Bandurka, 2002).

З метою виявлення злочинців у сфері обігу наркотичних засобів проводять розвідувальні опитування затриманих за споживання і збут наркотиків осіб, що перебувають на оперативному обліку. Успіху таких опитувань сприяє уміння оперативного співробітника переконати наркомана в тому, що потрібно захистити інших людей від цього соціального зла, а також отримати необхідні відомості, важливі для виявлення злочинів (Hren, 2017).

Одним з методів виявлення свідків і джерел доказів у справі є розвідувальне опитування осіб, що вживають наркотики. Здійснюючи оперативне спостереження за наркозалежними, оперативний працівник встановлює місця їх зустрічі зі збувальниками наркотиків. Важливу роль відіграє оперативне опитування збувальника наркотиків,

яке слід здійснювати відповідно до правил конспірації з метою недопущення витоку інформації. Планування цієї роботи переважно полягає у виявленні характеру зв'язків збувальника з оптовими постачальниками наркотиків: чи є збувальник членом наркооб'єднання та наскільки він поінформований про його структуру і склад, чи є торговцем, що одержує в постачальників наркотики й перепродає їх. В усіх випадках слід планувати проведення ОРЗ щодо встановлення особи та зв'язків збувальника (Shevchuk et al., 2007).

Ще одним напрямом документування злочинної діяльності є встановлення документів і предметів, що згодом можуть бути залучені до кримінального провадження як докази. Порушення під час проведення оперативно-розшукових заходів, а також недотримання порядку представлення результатів ОРД, що мають значення для досудового розслідування, може негативно позначитися на формуванні доказів у кримінальному провадженні (Komakhin, 2015).

Під час пошуку предметів, які можуть бути речовими доказами в кримінальному провадженні, слід урахувати, що ними можуть бути не лише безпосередньо наркотичні засоби чи психотропні речовини, а й різні пристрої, які використовують для їхнього виготовлення, уживання чи розповсюдження, а також інструменти та пристрої для незаконного виготовлення, зберігання і транспортування наркотичних засобів тощо, речі, на яких могли залишитися частки цих засобів (одяг, сумки, пакувальний матеріал тощо).

Доказове значення у справах аналізованої категорії можуть мати й інші предмети, що вказують на злочинну діяльність і є засобом її розкриття, викриття підозрюваного, зокрема: гроші; цінності; інші речі, здобуті від незаконного наркообігу; особисті записники з відомостями про злочинні зв'язки особи; записами про нелегальний бізнес; проїзні документи; квитанції; підроблені рецептурні бланки на отримання нарковмісних лікарських засобів, інші предмети й документи, у яких може міститися інформація, що стосується справи. Під час оперативно-розшукового документування вживають заходи, спрямовані на безпосередню фіксацію злочинних дій (Nozdryn, 2011).

Виявленню злочинів у сфері обігу наркотичних засобів під час оперативного обслуговування сприяє здійснення перевірки: суб'єктів господарювання, які вирощують та переробляють наркотичні засоби; суб'єктів, які реалізують і використовують наркотичні засоби (аптеки, лікарні тощо); місць збуту наркотичних засобів злочинцями (парки, сквери, бари тощо); об'єктів масового відпочинку, розважальних й освітніх закладів тощо (Hren, 2017, р. 161). Документування підпільних лабораторій, що

спеціалізуються на виготовленні синтетичних наркотичних засобів, здійснюють за будь-яким з елементів ланцюжка: споживач – збувальник – посередник – організатор – виробник наркотиків (Roganov, 2005).

Документування як самостійний елемент доказування є малоефективним. Щоб притягнути особу до кримінальної відповідальності, результати оперативного документування має бути «легалізовано» в кримінальному процесуальному праві шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема негласних (розшукових) дій (Sakovskiy, & Zhyzhyn, 2018). Відповідно до ч. 6 ст. 246 КПК України, здійснювати негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий, який провадить досудове розслідування злочину, або (за письмовим дорученням слідчого, прокурора) уповноважені оперативні підрозділи Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що контролюють дотримання податкового й митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ і підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України – за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (ч. 1 ст. 41 КПК України).

Наукова новизна

Наукова новизна публікації полягає в системному аналізі особливостей діяльності оперативних підрозділів з документування кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних

речовин, прекурсорів та їх аналогів. Схарактеризовано типові оперативно-розшукові заходи, які здійснюються з метою виявлення та розкриття кримінальних правопорушень, передбачених ст. 305–320 КК України, залежно від слідчої оперативно-розшукової ситуації. Надано рекомендації щодо оптимізації документування з подальшою можливістю реалізації його результатів під час розслідування означених кримінальних правопорушень.

Висновки

Важливою складовою забезпечення оперативними підрозділами доказування в кримінальних провадженнях за фактом учинення кримінального правопорушення, пов'язаного з незаконним обігом наркотичних засобів, є документування відповідних фактичних даних, яке проводять під час ОРД та виконання оперативними підрозділами доручень слідчого, прокурора на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Основними оперативно-розшуковими методами виявлення кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів є: контрольована поставка; контрольована й оперативна закупка; встановлення конфіденційного співробітництва; розвідувальне опитування; оперативне спостереження. Результатом документування є створення документів, які після відповідної оцінки та перевірки слідчим, прокурором можуть бути використані як докази в кримінальному провадженні. Результати документування оперативними підрозділами фактів незаконного обігу наркотичних засобів можуть бути використані як для забезпечення доказування в конкретному кримінальному провадженні, так і для інших цілей, встановлених КПК та Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність».

REFERENCES

- Afonin, D.N., Osipov, D.I., & Prusak, E.I. (2017). Kontrabanda narkoticheskikh sredstv, peresylaemykh v mezhdunarodnykh pochtovykh otpravleniyakh [Smuggling of drugs sent in international mail. Journal of International Economic Affairs]. *Journal of International Economic Affairs*, 7(1), 135. doi: <https://doi.org/10.18334/eo.7.1.37389> [in Russian].
- Albul, S.V. & Andrusenko, S.V. (2018). Zlochyyny u sferi obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn, yikh analohiv abo prekurzoriv: taktyka provedennia okremykh slidchykh (rozshukovykh) ta nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii [Crimes in the circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors: tactics of conducting individual investigative (investigative) and silent investigative (investigative) actions]. Odesa: ODUVS [in Ukrainian].
- Bandurka, O.M. (2002). *Operativno-rozshukova diialnist* [Operational search activity]. (Vols. 2). Kharkiv: Nats. un-t vnutr. sprav [in Ukrainian].
- Belkin, R.S. (1969). *Borba s khishcheniem, nezakonnym izgotovleniem, rasprostraneniem i izgotovleniem narkoticheskikh veshchestv* [Combating theft, illicit manufacture, distribution and manufacture of narcotic substances]. Moscow: VNII MVD SSSR [in Russian].
- Deriugin, R.A. (2016). Spetsialnaia kriminalisticheskaiia tekhnika, prednaznachennaia dlia analiza i obrabotki informatsii o soedineniyakh mezndu abonentami i (ili) abonentskimi ustroystvami [Special forensic technology designed to analyze and process information about connections between subscribers and (or) subscriber devices]. *Politseiskaia i sledstvennaia deiatelnost, Police and investigative activities*, 3, 32-35. doi: <https://doi.org/10.7256/2409-7810.2016.3.18711> [in Russian].

- Elesin, A.A., Izotov, N.N., & Shornikova, L.V. (2017). O nekotorykh voprosakh organizatsii vzaimodeistviia v sfere operativno-rozysknoi deiatelnosti organov vnutrennikh del po borbe s nezakonnym oborotom narkoticheskikh sredstv i psihotropnykh veshchestv [On some issues of the organization of interaction in the field of operational-search activities of the internal affairs bodies to combat the illicit trafficking of narcotic drugs and psychotropic substances]. *Jurnal.ru*, 1-5. doi: <https://doi.org/10.18411/lj-31-01-2017-4-09> [in Russian].
- Goncharov, P.V., & Tikhonenko, V.P. (1987). *Preduprezhdenie i raskrytie prestuplenii ugovolnym rozyskom* [Crime Prevention and Disclosure]. Moscow: NIIRO MFluZO MVD SSSR [in Russian].
- Hren, R.R. (2017). Orhanizatsiino-pravovi osnovy diialnosti operatyvnykh pidrozdiliv pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy u protydiv zlochynam u sferi obihu narkotychnykh zasobiv [Organizational and legal bases of activity of operative divisions of law enforcement agencies of Ukraine in combating drug trafficking crimes]. *Candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
- International Narcotics Control Strategy Report. (2018). *Bureau for International Narcotics and Law Enforcement Affairs*, 1, 279. doi: <https://doi.org/10.18356/3d146968-en>.
- Komakhin, B.N. (2015). Operativno-rozysknaia deiatelnost, kak osnovnoi vid deiatelnosti pri vyavleniiakh korruptsionnykh prestuplenii [Operational-search activity, as the main type of activity in detecting corruption crimes]. *Politseiskaia deiatelnost, Police activity*, 6, 396-404. doi: <https://doi.org/10.7256/2222-1964.2015.6.17071> [in Russian].
- Kovalenko, V.V., Moisieiev, Ye.M., Tatsii, V.Ya., & Shemshuchenko, Yu.S. (Ed.). (2007). *Mizhnarodna politseiska entsyklopediia* [International Police Encyclopedia]. (Vols. 1-10). Kyiv: Atika [in Ukrainian].
- Krychun, Yu.A. (2018). Analysis of the foreign criminal legislation on the responsibility of drug smuggling. *Naukovyi Visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 4 (4), 188-195. doi: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2017-4-188-195>.
- Lukashov, V.A. (1988). *Preduprezhdenie i raskrytie nezakonnogo izgotovleniia, priobreteniia, khraneniia i sbyta narkoticheskikh veshchestv* [Prevention and disclosure of illicit manufacture, acquisition, storage and marketing of narcotic substances]. Moscow: Akad. MVD SSSR [in Russian].
- Lyzohubenko, Ye.V. (2011). Osoblyvosti vzaïemodii operatyvnogo pratsivnyka ta slidchoho pry vyavlenni, rozkrytti ta rozsliduvanni zlochyniv, poviazanykh z nezakonnym obihom narkotychnykh zasobiv [Features of interaction of the operative employee and the investigator in the detection, disclosure and investigation of crimes related to drug trafficking]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav im. E.O. Didorenka, Bulletin of Lugansk State University of Internal Affairs. E.O. Didorenko*, 3(2), 122-129 [in Ukrainian].
- Mamleev, R.R. (2016). Sredstva i metody osushchestvleniia operativno-rozysknogo meropriiatiia poluchenie kompiuternoi informatsii [Means and methods of implementing operational-search measures obtaining computer information]. *Politseiskaia i sledstvennaia deiatelnost, Police and investigative activities*, 4, 37-45. doi: <https://doi.org/10.7256/2409-7810.2016.4.20785> [in Russian].
- Meretukov, G.M. (2017). Pravovye osnovy ispolzovaniia tekhnicheskikh sredstv v rassledovanii prestuplenii: ugovolno-protsessualnye i kriminalisticheskie aspekty [The legal basis for the use of technical means in the investigation of crimes: criminal procedural and forensic aspects]. *Nauchnyi zhurnal, Science Magazine*, 132(08). doi: <https://doi.org/10.21515/1990-4665-132-104> [in Russian].
- Nedil'skyi, V.V. (2012). Operatyvno-rozshukove zabezpechennia poshuku narkotychnykh zasobiv [Operational and search support for the search for drugs]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: NAVS [in Ukrainian].
- Nozdryn, D.O. (2011). Vyavleniia ta protydiv nelegalnym dzherelam vyhotovleniia ta zbutu narkotychnykh zasobiv, psyhotropnykh rehovyn ta prekursoriv [Detection and counteraction to illegal sources of production and sale of drugs, psychotropic substances and precursors]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, 3, 371-382 [in Ukrainian].
- Nykyforchuk, D.Y. (2019). Protydiia zlochynnosti: problemy teorii ta praktyky [Crime counteraction: problems of theory and practice]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 2(111), 41-48 [in Ukrainian].
- Okushko, A.V. (2017). Osoblyvosti dokazuvannia porushen vstanovlenykh pravyl obihu narkotychnykh zasobiv, psyhotropnykh rehovyn i prekursoriv [Features of proving violations of the established rules for the circulation of drugs, psychotropic substances and precursors]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 1(102), 258-266 [in Ukrainian].
- Orlov, Yu.Yu. (2007). *Zastosuvannia operatyvnoi tekhniki v operatyvno-rozshukovii diialnosti militsii (teoriia i praktyka)* [Application of operative technique in police search and operative activity (theory and practice)]. Kyiv: Kyiv. nats. un-t vnutr. sprav [in Ukrainian].
- Palamarchuk, G.V. (2017). Smuggling in criminological and also criminal and legal dimensions. *Scientific Herald of Sivershchyna*, 2(2), 174-179. doi: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2017.02.174>.
- Petukhov, E.N. (2018). Usloviia i motivatsiia nadlezhachchego vypolneniia ugovolno-protsessualnykh obiazannosti uchastnikami sledstvennykh deistvii [Conditions and motivation for the proper performance of criminal procedural obligations by participants in investigative actions]. *Izvestiia AltGU, News of AltSU*, 6(104), 118-124. doi: [https://doi.org/10.14258/izvasu\(2018\)6-22](https://doi.org/10.14258/izvasu(2018)6-22) [in Russian].
- Roganov, S.A. (2005). *Rassledovanie prestuplenii v sfere netraditsionnogo narkobiznesa* [Investigation of crimes in the field of alternative drug business]. SPb.: Iurid. tsentr Press [in Russian].
- Sakovskiy, A.A., & Zhyzhyn, A.V. (2019). Vzaïemodiia pidrozdiliv kryminalnoi politsii ta orhaniv dosudovoho rozsliduvannia v dokumentuvanni kryminalnykh pravoporushen [Interaction between criminal police units and pre-

- trial investigation bodies in documenting criminal offenses]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 2(111). doi: <https://doi.org/10.33270/01191112.49> [in Ukrainian].
- Sereda, D.M. (2001). *Taktyka rozkryttia zlochyniv u sferi pryvatyzatsii operatyvnymy pidrozdilamy orhaniv vnutrishnikh sprav* [Tactics of disclosure of crimes in the sphere of privatization by operational units of law-enforcement bodies]. *Candidate's thesis*. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
- Shapovalova, G.M. (2018). Oblachnye vychisleniia (cloud computing) - novaia paradigma v kriminalistike [Cloud computing is a new paradigm in forensics]. *Politseiskaia i sledstvennaia deiatel'nost, Police and investigative activities*, 2, 66-72. doi: <https://doi.org/10.25136/2409-7810.2018.2.26409> [in Russian].
- Shevchuk, V.M., Shepitko, V.Yu., & Panov, M.P. (et al.). (2007). *Rozsliduvannia nezakonnogo obihu narkotychnykh zasobiv. Nastilna knyha slidchoho [Investigation of drug trafficking. Investigator's board]* (2nd ed., rev.). Kyiv: In Yure [in Ukrainian].
- Statystychni dani za 2017 rik [Statistical data for 2017]. *Sait "Tsentru medychnoi statystyky MOZ Ukrainy", Site "Health Statistics Center of the Ministry of Health of Ukraine"*. Retrieved from <http://medstat.gov.ua/ukr/statdan.html> [in Ukrainian].
- Tsutskiridze, M.S. (2018). Zdiisnennia operatyvno-rozshukovoi diialnosti z vykorystanniam pravovykh zasobiv piznavalnoi diialnosti slidchoho [Carrying out operative-search activity using legal means of cognitive activity of the investigator]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Law Journal of the National Academy of the Interior*, 1(15), 272-280 [in Ukrainian].
- Voloshchuk, A.M., & Butkevych, S.A. (2011). Osoblyvosti vyiavlennia "vazhkykh" narkotychnykh zasobiv (za materialamy AR Krym) [Features of detection of "heavy" narcotic drugs (according to materials of Autonomous Republic of Crimea)]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, 3, 362-371 [in Ukrainian].
- Zhovtan, P.V. (2014). Dokumentuvannia yak zasib zabezpechennia operatyvnymy pidrozdilamy dokazuvannia pryiniattia propozyitsii, obitsianky abo oderzhannia nepravomirnoi vyhody sluzhbovuiu osoboiu [Documentation as a means of providing operational units with proof of acceptance of an offer, promise or receipt of undue benefit by an official]. *Problemy pravoznavstva ta pravookhoronnoi diialnosti, Problems of jurisprudence and law enforcement*, 4(51), 87-93 [in Ukrainian].
- Zhyvytsia, D., & Kazeka, V. (2017). Psykhichni i psykhotychni rozlady ta efektyvnist VAART u vil-infikovanykh spozhyvachiv iniektsiinykh narkotykiv [Mental and psychotic disorders and the effectiveness of HAART in HIV-infected injecting drug users]. *Infektsiini khvoroby, Infectious diseases*, 4. doi: <https://doi.org/10.11603/1681-2727.2016.4.7210> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Афонин Д. Н., Осипов Д. И., Прусак Э. И. Контрабанда наркотических средств, пересылаемых в международных почтовых отправлениях. *Journal of International Economic Affairs*. 2017. № 7 (1). С. 135. doi: <https://doi.org/10.18334/eo.7.1.37389>.
- Албул С. В., Андрусенко С. В. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: тактика проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій : метод. рек. Одеса : ОДУВС, 2018. 100 с.
- Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник : у 2 ч. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2002. Ч. 1. 336 с.
- Белкин Р. С. Борьба с хищением, незаконным изготовлением, распространением и изготовлением наркотических веществ. М. : ВНИИ МВД СССР, 1969. 174 с.
- Дерюгин Р. А. Специальная криминалистическая техника, предназначенная для анализа и обработки информации о соединениях между абонентами и (или) абонентскими устройствами. *Полицейская и следственная деятельность*. 2016. № 3. С. 32-35. doi: <https://doi.org/10.7256/2409-7810.2016.3.18711>.
- Елесин А. А., Изотов Н. Н., Шорникова Л. В. О некоторых вопросах организации взаимодействия в сфере оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел по борьбе с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ. *Journal.ru*. 2017. С. 1–5. doi: <https://doi.org/10.18411/lj-31-01-2017-4-09>.
- Гончаров П. В., Тихоненко В. П. Предупреждение и раскрытие преступлений уголовным розыском : учебник. М. : НИИРО МФЮЗО МВД СССР, 1987. 260 с.
- Грень Р. Р. Організаційно-правові основи діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України у протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2017. 264 с.
- International Narcotics Control Strategy Report. *Bureau for International Narcotics and Law Enforcement Affairs*. 2018. Vol. 1. P. 279. doi: <https://doi.org/10.18356/3d146968-en>.
- Комахин Б. Н. Оперативно-розыскная деятельность как основной вид деятельности при выявлении коррупционных преступлений. *Полицейская деятельность*. 2015. № 6. С. 396–404. doi: <https://doi.org/10.7256/2222-1964.2015.6.17071>.
- Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред.: В. В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Атіка, 2007. Т. IV. 968 с.

- Krychun Yu. A. Analysis of the foreign criminal legislation on the responsibility of drug smuggling. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. No. 4 (4). P. 188–195. doi: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2017-4-188-195>.
- Лукашов В. А. Предупреждение и раскрытие незаконного изготовления, приобретения, хранения и сбыта наркотических веществ : учеб. пособие. М. : Акад. МВД СССР, 1988. 320 с.
- Лизогубенко Є. В. Особливості взаємодії оперативного працівника та слідчого при виявленні, розкритті та розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2011. № 3 (2). С. 122–129.
- Мамлеев Р. Р. Средства и методы осуществления оперативно-розыскного мероприятия получения компьютерной информации. *Полицейская и следственная деятельность*. 2016. № 4. С. 37–45. doi: <https://doi.org/10.7256/2409-7810.2016.4.20785>
- Меретуков Г. М. Правовые основы использования технических средств в расследовании преступлений: уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты. *Научный журнал*. 2017. № 132(08). doi: <https://doi.org/10.21515/1990-4665-132-104>.
- Недільський В. В. Оперативно-розшукове забезпечення пошуку наркотичних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 18 с.
- Ноздрін Д. О. Виявлення та протидія нелегальним джерелам виготовлення та збуту наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 371–382.
- Никифорчук Д. Й. Протидія злочинності: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2 (111). С. 41–48.
- Окушко А. В. Особливості доказування порушень встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (102). С. 258–266.
- Орлов Ю. Ю. Застосування оперативної техніки в оперативно-розшуковій діяльності міліції (теорія і практика) : монографія. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2007. 559 с.
- Palamarchuk G. V. Smuggling in criminological and also criminal and legal dimensions. *Scientific Herald of Sivershchyna*. 2017. No. 2 (2). P. 174–179. (Series «Law»). doi: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2017.02.174>.
- Петухов Е. Н. Условия и мотивация надлежащего выполнения уголовно-процессуальных обязанностей участниками следственных действий. *Известия АлтГУ*. 2018. № 6 (104). С. 118–124. (Серия «Юридические науки»). doi: [https://doi.org/10.14258/izvasu\(2018\)6-22](https://doi.org/10.14258/izvasu(2018)6-22).
- Роганов С. А. Расследование преступлений в сфере нетрадиционного наркобизнеса. СПб : Юрид. центр Пресс, 2005. 549 с.
- Саковський А. А., Жижин А. В. Взаємодія підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування в документуванні кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2 (111). doi: <https://doi.org/10.33270/0119112.49>.
- Середа Д. М. Тактика розкриття злочинів у сфері приватизації оперативними підрозділами органів внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04. Запоріжжя, 2001. 204 с.
- Шоповалова Г. М. Облачные вычисления (cloud computing) – новая парадигма в криминалистике. *Полицейская и следственная деятельность*. 2018. № 2. С. 66–72. doi: <https://doi.org/10.25136/2409-7810.2018.2.26409>.
- Розслідування незаконного обігу наркотичних засобів. Настільна книга слідчого / [В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, М. П. Панов та ін.]. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Ін Юре, 2007. 728 с.
- Статистичні дані за 2017 рік. *Центр медичної статистики МОЗ України* : [сайт]. URL: <http://medstat.gov.ua/ukr/statdan.html>.
- Цуцкірідзе М. С. Здійснення оперативно-розшукової діяльності з використанням правових засобів пізнавальної діяльності слідчого. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (15). С. 272–280.
- Волощук А. М., Буткевич С. А. Особливості виявлення «важких» наркотичних засобів (за матеріалами АР Крим). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 362–371. (Серія «Юридична»).
- Жовтан П. В. Документування як засіб забезпечення оперативними підрозділами доказування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2014. № 4 (51). С. 87–93.
- Живиця Д., Казека В. Психічні і психотичні розлади та ефективність ВААПТ у ВІЛ-інфікованих споживачів ін'єкційних наркотиків. *Інфекційні хвороби*. 2017. № 4. doi: <https://doi.org/10.11603/1681-2727.2016.4.7210>.

Стаття надійшла до редколегії 12.04.2019

Sakovskiy A. – Ph.D in Law, Associate Professor, Director of the Educational and Research Institute No. 2 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0762-859X>;

Klymchuk M. – Ph.D in Law, Associate Professor, Senior Research Fellow of the Scientific Research Laboratory on the Problems of Providing Criminal and Forensic Expert Study of the Educational and Research Institute No. 2 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0488-5470>

Peculiarities of Documentation of Criminal Offenses Related to Illegal Trafficking

*The **purpose** of the article is to determine the essence and features of documenting by the operational units of criminal offenses related to the illicit trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, precursors and their analogues, to indicate the possibility of using its results in proving. **Methodology.** Methodological basis of the study is the methods and techniques of scientific knowledge. Their application is conditioned by a systematic approach, which allows to consider the outlined problems in the unity of their social content and legal form. Using the methods of system analysis, system-structural and formal, the essence of the interaction of the investigative and operational units in the documentation of facts related to drug trafficking was found out. Methods of statistical and documentary analysis have contributed to the identification of positive and negative trends in the process of proving and using in the pre-trial investigation of the results of operational search activities. Modeling and forecasting techniques have been used to formulate suggestions for improving theoretical assumptions regarding the use of factual data obtained from documenting drug trafficking. The **scientific novelty** is the systematic analysis of the peculiarities of the activities of operational units for the documentation of criminal offenses related to drug trafficking, psychotropic substances, precursors and their analogues. Characterization of typical operative-search measures carried out with the purpose of detection and disclosure of criminal offenses under art. 305–320 of the Criminal Code of Ukraine, depending on the investigative and operative search situation. Recommendations are given to optimize the documentation with the further possibility of realizing its results in the investigation of these criminal offenses. **Conclusions.** An important component of providing operational units with evidence in criminal proceedings on the commission of a criminal offense related to drug trafficking is to document the relevant factual data, which can occur both during the execution of the search operations and in the execution of operational units of the commission of the investigative (search) actions. The main operational and search methods for detecting criminal offenses in the area of drug trafficking are: controlled delivery; controlled and prompt procurement; establishment of confidential cooperation; intelligence survey; operative observation. The result of the documentation is the creation of documents which, after proper evaluation and review by the investigator, can be used by the prosecutor as evidence in criminal proceedings. The results of documentation by operational units of facts of illicit drug trafficking can be used both to provide evidence in specific criminal proceedings, as well as for other purposes established by the Criminal Procedure Code of Ukraine and the Law of Ukraine «On Operational Investigation Activity».*

Keywords: drug; trafficking; investigation; interaction; documentation; search and operative activity; evidence; investigative and operational units.

УДК 343.9.02(477)

Бусол О. Ю. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу з вивчення проблем захисту національних інтересів в економічній сфері та протидії корупції Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4713-4546>

Організована злочинність в Україні: стан і проблеми реалізації державної політики у сфері протидії цьому явищу

Мета статті – дослідження та висвітлення стану, тенденцій, сучасних загроз і проблем реалізації державної політики у сфері протидії організованій злочинності в Україні. Для реалізації поставленої мети в статті виконано такі завдання: схарактеризовано стан, визначено тенденції, сучасні загрози та проблеми реалізації державної політики у сфері протидії організованій злочинності в Україні. Акцентовано на кримінологічній ситуації, пов'язаній з наявністю в Україні терористичної загрози, бандитизму. Висвітлено проблеми одного з головних завдань у нашій державі – протидії корупційним злочинам. Проаналізовано засади протидії нелегальній міграції, етнічній злочинності. Констатовано, що прогресу в протидії контрабанді правоохоронні органи протягом останніх десяти років не досягли. Здійснений аналіз ситуації з незаконним обігом наркотиків в Україні засвідчує збільшення кількості інтернет-ресурсів, які займаються збутом наркотиків, а також перехід частини ринку збуту наркотиків в інтернет-простір. З'ясовано головні чинники, які створюють сприятливі умови для контрабанди. Виокремлено проблемні питання в практичній діяльності підрозділів Національної поліції України, які протидіють організованій злочинності. У цьому контексті проаналізовано роботу Національної поліції України, Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, Генеральної прокуратури України, Державної міграційної служби тощо. Обґрунтовано дієвість заходів з протидії організованій злочинності правоохоронними органами. Аргументовано доцільність перегляду статусу Служби безпеки України як правоохоронного органу, щоб законодавчо закріпити її відповідно до вимог ЄС і НАТО як спеціальну службу. Запропоновано відновити на базі Державного бюро розслідувань функціонування автоматизованої інформаційно-пошукової системи «Скорпіон». **Методологічну основу** публікації становить діалектичний підхід до аналізу криміногенної ситуації в Україні та світі. У роботі використано методи формальної логіки: аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, аналогію, абстрагування, а також статистичний, системно-структурний методи, метод прогнозування. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що вперше досліджено організовану злочинність в Україні станом на 2018–2019 роки, встановлено тенденції та основні проблеми реалізації державної політики у сфері протидії цьому явищу, а також сформульовано пропозиції щодо реформування органів кримінальної юстиції та законодавства. У **висновках** акцентовано на необхідності створення центрального координаційного органу, що здійснюватиме управління макросистемою протидії організованій злочинності як організаційно-функціональною системою.

Ключові слова: корупція; організована злочинність; організована група; злочинна організація; протидія; державна політика.

Вступ

Протягом останніх десятиліть організована злочинність у світі зазнала кардинальних змін за масштабами та змістом. У своїй початковій формі у ХХ ст. організована злочинність була відповідником прихованого світу мафії, гангстерів і рекетирів. Після закінчення «холодної війни» вплив злочинної діяльності на державотворення, безпеку людини й економічний розвиток став предметом гострого занепокоєння в посткомуністичних країнах і загалом у низці нестабільних та постраждалих від конфліктів держав. Однак організована злочинність стала системною частиною управління – постійним ресурсом для політиків і чиновників, що за певних обставин може спричинити невдоволення громадськості та політичну нестабільність. Злочин став не причиною притягнення до кримінальної відповідальності, а приводом для революції (Briscoe, & Kalkman, 2016).

За даними Всесвітнього економічного форуму, Україна у 2017–2018 роках увійшла до

списку держав з найвищим рівнем організованої злочинності та посіла 113-тє місце із 137 між Угандою та Тринідадом і Тобаго (Sait "Vsemirnyi ekonomicheskii forum", 2018). Тобто Україна, попри значні людські та природні ресурси, за своїми економічними показниками знаходиться наприкінці списку. У зв'язку з несправедливим розподілом ресурсів, привласненням і приватизацією майна елітами переважна більшість громадян вважають, що їх пограбовано вже й на майбутнє.

Організована злочинність в Україні є диференційованим явищем. Істотні регіональні відмінності зумовлені географією, політичною структурою та історичною спадщиною. Портове місто Одеса, відоме своєю дореволюційною організованою злочинністю, залишається центром організованої злочинності з понад 6000 учасниками (Shelley, 1998). Злочинна група, яка займалася створенням місць розпусти, звідництвом і сутенерством, утягненням осіб до заняття проституцією, 2018 року була викрита оперативниками

Одеського управління внутрішньої безпеки Національної поліції України та Служби безпеки України ("Sait "Natsionalna politsiia"). Чимало злочинних груп також беруть участь у транснаціональній злочинній діяльності. Міста Донецьк і Дніпро-петровськ (нині – Дніпро) відомі злочинами, пов'язаними переважно зі старими номенклатурними структурами та замовними вбивствами, учиненими у зв'язку з розподілом державних ресурсів ("Ukraine", 1996; Busol, 2017, p. 53–55). Організована злочинність у Києві тісно пов'язана з будівництвом, нерухомістю, банківською діяльністю, міжнародним повітряним сполученням (Shelley, 1998).

У низці держав, які знаходяться на етапі нестабільного переходу до демократії, питання організованого злочинного впливу на державні справи стало глобальним, адже традиційні методи правоохоронних органів, антикорупційні кампанії, інституційні чищення (люстрації) та реформи вже не є дієвими. Натомість у випадку з Україною чи Мексикою, а також низкою інших держав світу потужна організована злочинність стала не стільки незаконною діяльністю з метою отримання прибутку, скільки операційним режимом для соціальної та політичної системи. Незаконна діяльність перетворилася на частину живого організму громадських і бізнесових справ, невід'ємним елементом урядування й економічних систем. Протидія організованій злочинності вже давно є прерогативою правоохоронних органів, проте навіть поняття організованої злочинності в сучасних умовах видається застарілим, що ускладнює тлумачення цього протиправного явища (Briscoe, & Kalkman, 2016).

Окреслену проблему вивчали такі науковці, як І. М. Даньшин, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, О. М. Костенко, О. Г. Кулик, О. М. Литвинов, Є. Д. Скулиш, В. О. Туляков, В. І. Шакун, О. Ю. Шостко та ін. Учені досліджували особливості діяльності виявлених в Україні злочинних організацій (ЗО) та організованих груп (ОГ) за останні 10–15 років. Здебільшого наукові праці за 2018–2019 роки стосуються окремих напрямів організованої злочинності (наприклад, Д. Й. Никифорчук (Nykyforchuk, 2019) аналізує аспекти транзиту наркотиків територією України).

Мета і завдання дослідження

Мета статті – на підставі аналізу досліджень учених і показників національної статистики щодо результатів боротьби з організованими групами (ОГ) та злочинними організаціями (ЗО) за 2018–2019 роки встановити й висвітлити стан, тенденції, сучасні загрози та проблеми реалізації державної політики у сфері протидії організованій злочинності в Україні.

Виклад основного матеріалу

Станом на 2019, 2018, 2017 і 2016 роки Україна посідала, відповідно, 150-те, 152-те, 154-те і 156-те місця зі 163 позицій за міжнародним рейтингом найбезпечніших для життя країн Global Peace Index. У цьому рейтингу 2019 року Україна посіла позицію між Північною Кореєю і Суданом. Для порівняння: 2015 року наша держава посідала 152-те місце, 2014 року – 144-те, з 2010-го до 2013 року – 120-те, 2009 року – 118-те ("Vizion of Humanity", 2019). Можна констатувати тенденцію до підвищення рівня небезпеки для життя людей в Україні.

Відповідно до Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України ("Ukaz Prezydenta", 2016), серед найактуальніших у середньостроковій перспективі загроз названо й поширення транскордонної організованої злочинності. Основними завданнями сектору безпеки й оборони визначено боротьбу з тероризмом, корупцією та організованою злочинністю у сфері управління й економіки. Відповідно до звіту про результати боротьби з ОГ і ЗО Генеральної прокуратури України, 2018 року виявлено 288 ОГ і ЗО, з них за участю неповнолітніх – 7, з корумпованими зв'язками – 21, з них в органах влади й управління – 10, з міжрегіональними зв'язками – 41, з транснаціональними зв'язками – 7, сформовані на етнічній основі – 17, з них у бюджетній сфері – 22, у банківській системі – 7, зокрема комерційних банках – 7, фінансово-кредитній системі (без банків) – 4, у сфері приватизації – 0, сфері земельних правовідносин – 1, вугільній промисловості – 4, нафтогазовій – 3, електроенергетичному комплексі – 1, металургійній промисловості – 2. Важливою ознакою цих утворень є тривалість існування, яка засвідчує їхню стійкість і цілеспрямованість антисуспільної діяльності. Більшість виявлених ОГ і ЗО не є стійкими: до одного року дії – 202, до двох років – 51, від трьох до шести років – 9, лише одна група проіснувала понад шість років.

За кількістю членів ОГ і ЗО виявлено: у складі 3 осіб – 160, від 4 до 10 – 120, від 11 до 20 – 7, понад 20 – лише 1. Загалом осіб, які вчинили злочини у складі ОГ і ЗО, виявлено 1429 ("Sait "Heneralna prokuratura"). Таким чином, зазначені групи переважно є нечисельними, що може засвідчувати не надто високу суспільну небезпеку або недостатню ефективність правоохоронних органів з їх виявлення.

Упродовж 2018 року правоохоронні органи викрили 288 організованих злочинних груп, що на третину більше, ніж 2017 року, – 210, або +37,1 %. Таку тенденцію прослідковують у більшості регіонів держави, за винятком Луганської області, де зафіксовано зниження цього показника, а у Вінницькій, Тернопільській

та Хмельницькій областях показник залишається сталим. Загалом у складі організованих злочинних груп (ОЗГ) 2018 року вчинено 2513 кримінальних правопорушень, що майже вдвічі більше, ніж протягом двох попередніх років: 2017-го – 1727, 2016-го – 1235. Про підозру в учиненні цих злочинів 2018 року повідомлено 1233 особам, з яких лише стосовно 219 обрано запобіжний захід у виді тримання під вартою. До суду направлено 314 обвинувальних актів у провадженнях зазначеної категорії, що більше, ніж 2016 року, – 166, 2015-го – 176, 2014 року – 213, проте майже вдвічі менше, ніж 2010 року, – 453, 2005 року – 561. Кількість направлених минулого року до суду обвинувальних актів щодо злочинів цієї категорії, за статистичними даними, становить лише 12,6 % загальної кількості кримінальних правопорушень, учинених у складі ОЗГ та ЗО.

У контексті ефективності протидії організованій злочинності показовою є кількість обвинувальних вироків суду, якими встановлено факт учинення кримінального правопорушення саме в складі ОЗГ і ЗО, що в офіційній статистиці Генеральної прокуратури України не відображено. Водночас, відповідно до даних судової адміністрації України, обвинувальні вирoki суди постановили у 137 провадженнях про злочини, учинені ОЗГ (з них 54 вирoki – із затвердженням угоди про визнання винуватості), а також 14 – про злочини, учинені ЗО (з них 8 вироків – із затвердженням угоди про визнання винуватості). Тобто зі 151 обвинувального вироку, що винесено із цієї категорії злочинів, 62 винесено без проведення судового розслідування, було затверджено лише угоди про визнання винуватості, тобто викладені в цих обвинувальних актах докази про вчинення обвинуваченими злочинів у складі ОЗГ та ЗО суд не перевіряв. Із цієї інформації також не можна з'ясувати, у скількох провадженнях у суді не підтверджено попередню кваліфікацію злочину, у скількох із них суд не знайшов підтвердження вчинення злочину саме в організованих формах (ОЗГ чи ЗО). Водночас суди виправдали 11 осіб із числа обвинувачених у злочинах, учинених в організованих формах. Серед цієї кількості винесених обвинувальних вироків можуть бути й ті, які направляли до судів у минулі роки, до 2018 року. Крім того, у 24 провадженнях про злочини, учинені ОЗГ, і в 4 – про злочини, учинені ЗО, суди прийняли рішення про повернення таких обвинувальних актів прокурору для доопрацювання. Водночас немає інформації, чи направляли їх повторно до суду.

Унаслідок учинення злочинів зазначеної категорії 2018 року завдано матеріальних збитків на суму 518 млн грн, з яких під час досудового розслідування відшкодовано лише 44,4 млн грн,

тобто питома вага відшкодування в таких провадженнях становила 8,6 % (2017 року – 32,1 %), що також засвідчує негативні тенденції результатів діяльності правоохоронних органів з протидії організованій злочинності. Це може бути пов'язано також з ліквідацією 2015 року спеціальних підрозділів боротьби з організованою злочинністю МВС України, прогалинами в оперативно-розшуковій діяльності, слідчій і судовій практиці (Bahnets, 2019).

Згідно з відомостями щодо закінчених проваджень про кримінальні правопорушення, учинені ОГ та ЗО за 2018 рік, ОГ та ЗО найчастіше вчиняють злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів – 706 (24,8 %). За поширеністю вчинюваних ОГ та ЗО злочинів фіксують також привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем – 221 (7,8 %), крадіжки – 139 (4,9 %), розбої – 77 (2,7 %), вимагання – 45 (1,58 %), незаконне виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, увезення в Україну з метою збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів чи білетів державних лотерей – 44 (1,5 %), фіктивне підприємництво – 39 (1,4 %) ("Sait "Heneralna prokuratura"). Більшість зареєстрованих злочинів, учинених ОГ та ЗО, є загальнокримінальними.

Кримінологічна ситуація засвідчує існування в Україні терористичної загрози. Статистика за 2018 рік щодо результатів судового розгляду кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, учинені в складі ОГ і ЗО, містить лише нульові показники за всіма позиціями. Це може бути спричинено, зокрема, розривом оперативно-службових зв'язків вітчизняних правоохоронних органів з правоохоронними органами Російської Федерації, адже кримінальні зв'язки між ОЗГ РФ і України були доволі міцними.

За 2017 рік поліцейські припинили діяльність 172 ОГ і ЗО, викрили 13 бандитських угруповань, розкрили 1953 злочини, учинені в складі ОЗГ та ЗО. Зокрема, працівники поліції виявили 665 осіб, які діяли у складі ОЗГ. Це найвищий показник за період з 2013-го до 2017 року. 27 % викритих поліцією ОЗГ були причетні до незаконного обігу наркотиків. У березні поліція затримала організовану злочинну групу, сформовану з підготовлених спортсменів, які займалися не лише наркобізнесом, а й розбійними нападами, викраденням людей, залякуванням, вимаганням і контрабандою. За 2017 рік поліція виявила 13 злочинів у сфері використання комп'ютерів і мереж електрозв'язку. У липні того самого року в Запоріжжі поліцейські затримали членів ОЗУ, яких підозрювали в учиненні протягом кількох років понад 20 тяжких та особливо тяжких злочинів. Зокрема, їм інкриміновано втручання в

роботу закритих комп'ютерних систем, конвертацію та легалізацію незаконно отриманих грошових коштів, викрадення й побиття людей.

За результатами аналізу протидії організованій злочинності підрозділами кримінальної поліції за січень–травень 2019 року, порівняно із цим періодом 2018 року, задокументовано 151 ОГ і 30 (на 13,6 % більше, ніж за аналогічний період минулого року (151 на противагу 133) у складі 566 учасників, яких викрито в учиненні 1096 злочинів (на противагу 1227), з яких 833 – тяжкі й особливо тяжкі (на противагу 1077).

Задокументовано діяльність 14 (на противагу 7) ОГ і 30 з корумпованими зв'язками, зокрема 3 (попереднього року – 0) в органах виконавчої влади, 4 (на противагу 3) – в органах місцевого самоврядування, а також 6 (на противагу 16) – з міжрегіональними зв'язками, 4 (на противагу 6) – із транснаціональними зв'язками, 9 (на противагу 11) – сформованих на етнічній основі, 11 (на противагу 7) – причетних до розкрадання бюджетних коштів, зокрема 6 (на противагу 5) – з корумпованими зв'язками. Викрито 33 ОГ і 30, пов'язані з незаконним обігом наркотиків (на противагу 31), 6 – з незаконним обігом зброї (на противагу 7), 4 – з торгівлею людьми (на противагу 3) і 8 – у сфері суспільної моралі (на противагу 5). На 20 % (2 на противагу 10) менше знешкоджено озброєних банд. Крім того, за звітний період 2019 року документовано такі види злочинів, учинених учасниками ОГ і 30: викрито 5 фактів створення 30 (на противагу 3), 2 вбивства (на противагу 10), зокрема 1 – учинене на замовлення (як і попереднього року), 30 розбійних нападів (на противагу 36), 55 грабежів (на противагу 2), 34 вимагання (на противагу 5), 1 захоплення заручників (попереднього року – 0), 29 фактів торгівлі людьми (на противагу 10), 9 – сутенерство або втягнення до заняття проституцією (на противагу 20), 7 – незаконне поводження зі зброєю (на противагу 8), злочини у сфері обігу наркотичних засобів – 358 (на противагу 365), 38 – шахрайств (на противагу 167), 104 – крадіжки (на противагу 70), 61 – привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (на противагу 190), зокрема 16 (на противагу 19) – в особливо великих розмірах, а також 104 – злочини у сфері службової діяльності (на противагу 103), 83 – у сфері господарської діяльності (на противагу 64). 3 виявлених 566 учасників, які вчиняли кримінальні правопорушення у складі ОГ і 30 (на противагу 521), задокументовано 163 організатори (на противагу 136) і 389 виконавців (на противагу 370). Щодо зазначених осіб застосовано такі запобіжні заходи: тримання під вартою – 190 (на противагу 179), домашній арешт – 132 (на противагу 123), 57 відпущено під

заставу (на противагу 44) ("Sait "Natsionalna politsiia").

Інтенсифікація терористичної загрози закономірно спостерігалася з 2014 року у зв'язку з військовими діями на території Донецької та Луганської областей. Рівень загрози вчинення терактів зростає, з огляду на факти посягання на територіальну цілісність України, розвідувально-підривну діяльність, спрямовану на ослаблення держави, її економіки, загострення внутрішньополітичної конфронтації, соціально-психологічної напруженості (Beschastnyi, 2017).

Слід констатувати зменшення кількості виявлених терористичних груп і терористичних організацій, фінансування тероризму на тлі збільшення в Україні кількості терористичних актів. Це може засвідчувати неефективність оперативно-розшукової діяльності підрозділів СБУ й інших оперативних служб. За 2018 рік закінчено сім кримінальних проваджень щодо терористичних актів, учинених ОГ та 30. Члени організованих злочинних угруповань у своїй діяльності активно використовують новітні технології, а отже, здійснюють контроль за сегментами економіки та ресурсами.

Однією з головних проблем у нашій державі залишається протидія корупційним злочинам. Упродовж 2018 року правоохоронні органи (не враховуючи НАБУ) викрили 3679 корупційних кримінальних правопорушень (на противагу 2831 2017 року, 2175 – 2016 року, 2493 – 2015 року), і це більше, ніж у попередні роки. Проте зростання зазначених показників не свідчить про покращення діяльності правоохоронних органів з протидії корупції. Так, за результатами розслідування до суду скеровано 2226 обвинувальних актів про корупційні діяння, що становить 63 % усіх зареєстрованих (2017 року – 72,5 %), стосовно 2608 обвинувачених, з яких лише 386 (або 14,8 %) перебували під вартою, тобто суд не знайшов підстав для обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою для більшості потенційних корупціонерів. Водночас детективи НАБУ 2018 року розслідували 2211 кримінальних проваджень, з них закінчено 429 проваджень, а до суду скеровано лише 64 обвинувальні акти, що становить 15,1 % загальної кількості закінчених детективами НАБУ проваджень про корупційні злочини. Зокрема, з них лише 53 обвинувальні акти – про корупційні правопорушення, 2 – про правопорушення, учинені в організованих формах. Привертає увагу той факт, що НАБУ виявляє та розслідує переважно прості форми корупції, їх одиничні факти, а боротьбу з корупцією саме в організованих формах, у яких вона переважно існує, фактично не здійснюють.

За ознаками корупційних діянь 2018 року суди визнали винними 2565 осіб (на противагу

2400 2017 року), з них набрали законної сили судові рішення стосовно лише 994 осіб, що менше ніж удвічі, порівняно з 2017 роком (2178). Було засуджено до різних видів покарання тільки 766 осіб (на противагу 1692 2017 року), до позбавлення волі – лише 53 особи. Більшість засуджених за корупційні дії отримали покарання у вигляді штрафу. Тобто за вчинення зазначених корупційних діянь суди призначають невинуватих м'які види покарань. Це може бути свідченням або мізерних сум доказаної в суді неправомірної вигоди та невеликих сум доведених матеріальних збитків, або недостатньої переконливості зібраних доказів винуватості засуджених осіб.

Політична корупція неможлива без співучасті представників публічної влади, які використовують свої можливості й повноваження з метою отримання особистих чи групових вигод. Слід також урахувати, що корупційні злочини вчиняють ОГ і ЗО. Така ситуація потребує новітніх підходів з боку державних органів, які визначають державні напрями протидії злочинам в Україні, урахування напрацювань учених у сфері кримінального права й процесу, криміналістів і науковців, які досліджують проблеми судочинства й функціонування системи кримінальної юстиції.

Актуальною проблемою в нашій державі є етнічна злочинність. Останніми роками Україну вважають своєю батьківщиною тисячі вихідців з інших держав. Згідно з даними останнього Всеукраїнського перепису населення, 2001 року в Україні проживали 48 млн 457 тис. осіб, які належать до 134 різних етнічних груп ("Sait "Vseukrainskyi perepys", 2001) та ідентифікують себе як громадяни України. Іноземці створили етнічні діаспори, у яких згодом сформувалися організовані злочинні угруповання. Сучасна етнічна злочинність чітко структурована: кожна національність має власну сферу впливу у певному регіоні й обстоєє бізнес-інтереси етнічної спільноти. Сферами діяльності етнічних злочинних формувань є торгівля контрафактними алкогольними напоями, наркотичними речовинами та вогнепальною зброєю, проституція, ігровий бізнес, а також замовні вбивства. Протидія етнічній злочинності ускладнена закритістю більшості національних співтовариств. Тому проведення агентурної роботи в цьому напрямі може бути ускладнене. Етнічна злочинність залежить від зовнішніх факторів, зокрема, ситуації в сусідніх державах (унаслідок посилення уваги правоохоронних органів Російської Федерації до Чеченської Республіки, державної політики щодо «злочинців у законі» в Грузії злочинці із зазначених держав потрапили до України). Слід зауважити, що міграційні

процеси у світі й окремій державі є передумовою активізації контрабанди наркотиків (Hots, 2018).

Державна міграційна служба і Національна поліція України з 1 березня до 31 травня 2019 року виявили 4226 нелегальних мігрантів, стосовно яких ДМС України прийняла 3874 рішення про примус, 310 іноземців розміщено до пунктів тимчасового тримання іноземців та осіб без громадянства з метою забезпечення їх подальшого примусового видворення, 1269 іноземцям заборонено в'їзд в Україну.

За час проведення заходів територіальні органи та підрозділи Державної міграційної служби України забезпечили виконання 2493 рішень про примусове повернення та 162 рішення про примусове видворення іноземців та осіб без громадянства з території України ("Sait "Derzhavna mihratsiina sluzhba"). Можна прогнозувати, що в найближчі роки ця проблема загостриться – збільшиться кількість національних діаспор і нелегальних мігрантів. Тому нагальною є необхідність розробити спеціальні організаційні й тактичні заходи для запобігання й розкриття злочинів, учинених численними злочинними групами, сформованими на етнічному підґрунті.

Показники протидії контрабанді правоохоронними органами є надто низькими, з огляду на відкриті інформації ЗМІ щодо «кришування» контрабандистів і безпосередньої участі державних службовців прикордонних районів та областей у контрабандних операціях.

Недостатня щільність системи охорони кордону України спричинила перетворення його на транзитний пункт для наркотиків ("Observatoire Geopolitique"). Наркотичні засоби переміщують територією України з Ісламської Республіки Афганістану через Російську Федерацію і Туреччину. Південноамериканський кокаїн переміщують через українські морські порти й аеропорти для внутрішнього використання та подальшого транзиту в держави ЄС ("International Narcotics", 2018, р. 279). Нині Україна має 409 км неконтрольованого кордону з РФ, інші – це 1300 км ділянки, що контролюють до межі кордону з Республікою Білорусь ("Stalo vidomo").

2018 року правоохоронні органи закінчили лише два кримінальні провадження щодо контрабанди. Минулого року в журналі "Süddeutsche Zeitung" опубліковано статтю, у якій зазначено, що Україна 2017 року зазнала збитків від контрабанди понад 120 млрд грн. Це вдвічі більше, ніж наша держава отримала 2018 року від МВФ ("Kontrabanda – osnovnyi chynnyk"). Такий низький показник кількості кримінальних проваджень 2018 року може засвідчити недостатню увагу протидії злочинним угрупованням економічного спрямування та неналежний рівень ефективності боротьби з цим явищем.

Упродовж шести місяців 2019 року слідчі підрозділи НПУ до суду з обвинувальним актом направили 44 кримінальні провадження щодо ОГ, які діяли у сфері незаконного обігу наркотиків, що на сім більше, ніж за аналогічний період 2018 року. 3 направлених управліннями протидії наркозлочинності ГУНП до суду наркогруповань 8 спеціалізувалися на збуті метадону, 13 – психотропних речовин амфітамінової групи, 4 – канабіоїдів, 2 – опію, 1 – сильнодіючих лікарських засобів. У зазначених провадженнях до кримінальної відповідальності притягнуто 126 осіб, з яких щодо 69 мірою запобіжного заходу обрано тримання під вартою з правом внесення застави (35 внесли), 46 – наркозбувачам, після затримання суди обрали запобіжні заходи у виді домашнього арешту, 5 – особисте зобов'язання, 1 особу оголошено в розшук (попередньо не затримувалася). Один підозрюваний під час досудового розслідування помер, а 4 особам міру запобіжного заходу не було обрано. Серед викритих ОЗГ 1 – сформована на етнічній основі, 1 – з міжрегіональними зв'язками.

Минулого року зареєстровано 51 факт використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, що в 1,4 раза перевищує результат 2017 року (37). У процесі досудового розслідування за 47 злочинами встановлено винних осіб. До кримінальної відповідальності притягнуто 51 злочинця, з яких арештовано 30.

За шість місяців 2019 року накладено арешт і вилучено майна та коштів у наркозлочинців на суму 78,3 млн грн. Під час досудового розслідування накладено арешт на майно, кошти й цінності наркозлочинців на суму 58,9 млн грн (2018 року – 32 млн грн). У звітному періоді вилучено майна, цінностей і коштів у наркозлочинців на суму 19,5 млн грн (2018 року – 5,9 млн грн).

Задokumentовано 3255 кримінальних правопорушень, пов'язаних зі збутом наркотичних засобів. Кількість правопорушень, за якими особам повідомлено про підозру, – 1918. До кримінальної відповідальності притягнуто 1198 збувачів наркотиків, кримінальні провадження стосовно яких направлено до суду, що на 4 % більше, ніж 2018 року (1156), арештовано на 3 % більше збувачів наркотиків (із 574 до 590).

Аналіз наркоситуації в Україні засвідчує збільшення кількості інтернет-ресурсів, які займаються збутом наркотиків, і перехід частини наркоринку в інтернет-простір. Зазначена проблема охоплює всі регіони України. За шість місяців 2019 року підрозділи протидії наркозлочинності ГУНП в областях та м. Києві викрили 236 кримінальних правопорушень щодо збуту наркотичних засобів і психотропних речовин з використанням Інтернету, у яких наркозбувачам

оголошено про підозру. Такі показники значно перевищують результати роботи за цим напрямом за цей період 2018 року (викрито лише 79).

За шість місяців 2019 року ліквідовано 66 підпільних нарколабораторій, щодо 52 злочинів повідомлено про підозру. До кримінальної відповідальності притягнуто 68 злочинців, з яких 27 – заарештовано.

За звітний період зареєстровано 390 кримінальних проваджень щодо утримання наркопритонів, що на 29 % більше, ніж минулого року (303). Під час досудового розслідування за 275 такими злочинами винних осіб було встановлено.

Під час спільної спеціальної операції Національної поліції, СБУ та Державної прикордонної служби України в березні 2019 року з незаконного обігу вилучено 257 кг кокаїну, який знаходився в контейнері, що прибув в Одеську область з Латинської Америки. Загалом унаслідок проведених заходів з початку року з незаконного обігу вилучено 3499 кг наркотичних засобів і психотропних речовин (на початку досудового розслідування, без урахування закритих). Зокрема, унаслідок операцій підрозділів НПУ з ліквідації міжнародних каналів у наркозлочинців вилучено 925 кг героїну та 657 кг кокаїну. Водночас аналіз інформації засвідчує, що ситуація у сфері протидії контрабандній діяльності протягом останніх років суттєвих змін не зазнала та залишається складною. Протягом першого півріччя 2019 року викрито 37 злочинів за ст. 201 КК України та 4 злочини за ст. 333 КК України, у вчиненні яких особам повідомлено про підозру або вилучено предмети правопорушень, засуджено 27 осіб, вилучено предметів контрабанди та порушень митних правил на суму понад 18,6 млн грн, конфісковано предмети контрабанди та порушень митних правил за рішенням суду на суму 536 тис. грн ("Sait "Natsionalna politsiia").

З-поміж головних чинників, які створюють сприятливі умови для контрабанди, слід виокремити такі:

- недостатнє співробітництво правоохоронних і контролюючих органів України з відповідними органами суміжних з Україною держав щодо обміну інформацією про боротьбу з переміщенням товарів поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю (наприклад, брак єдиної бази митних органів України й митних органів країн ЄС);

- сприяння посадових осіб органів державної влади, зокрема правоохоронних і контролюючих, юридичним чи фізичним особам у переміщенні через митний кордон України зазначеного виду продукції (корупційна складова);

- недосконале, суперечливе регулювання діяльності щодо боротьби з контрабандою та порушенням митних правил (недосконалість законодавства, недостатнє покарання);

– наявність істотної різниці між цінами на окремі групи товарів на світовому та внутрішньому ринках; безробіття мешканців прикордонних районів ("Kontrabanda - osnovnyj chynnyk");

– незавершеність демаркаційного процесу з РФ, Республікою Білоруссю та Республікою Молдовою, розташування населених пунктів, приватних будинків, земельних ділянок приватної власності та пайового фонду впритул до лінії державного кордону;

– неналежний рівень інженерно-технічного облаштування лінії державного кордону, наявність неконтрольованих доріг і водних переправ, значні відстані між окремими українськими та суміжними пунктами пропуску;

– втрата контролю над окремими ділянками державного кордону на тимчасово окупованих територіях України, які можуть використовувати для неправомірного переміщення предметів правопорушень;

– проблеми кадрового й матеріально-технічного забезпечення підрозділів Державної прикордонної служби України, митниць Державної фіскальної служби України й інших державних органів, які виконують контрольні функції на державному кордоні;

– корумпованість митних і прикордонних службовців, посадових осіб правоохоронних органів, які забезпечують досудове розслідування кримінальних проваджень щодо контрабанди, а також суддів під час винесення вироків контрабандистам;

– неналежний рівень митного контролю міжнародних поштових відправлень через їх значну кількість;

– можливість анонімної реалізації предметів контрабанди через інтернет-магазини й інтернет-аукціони;

– поступове обмеження повноважень правоохоронних органів у сфері боротьби з контрабандою, а також протидії правопорушенням суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності й іноземних суб'єктів господарської діяльності;

– відсутність у чинному законодавстві чіткого визначення поняття та повного переліку сильнодіючих й отруйних речовин, неможливість проведення лабораторних досліджень з установлення факту отруйності чи сильної дії речовини, що ускладнює документування контрабанди отруйних і сильнодіючих речовин. Зазначені фактори спричиняють те, що контрабандна діяльність, насамперед «товарна контрабанда», стає економічно доцільною і привабливою, даючи змогу виводити в тінь чималі грошові кошти. Це самостійний вид тіньової економічної діяльності, оскільки механізм формування тіньових прибутків (надприбутків) під час контрабанди є специфічним, що зумовлено транснаціональним характером цієї діяльності (Palamarchuk, 2017, p. 174).

У червні 2019 року на Луганщині припинено протиправне постачання паливно-мастильних матеріалів з території РФ в Україну за допомогою прокладеного підземного трубопроводу. Цей трубопровід виходив на подвір'я приватного домоволодіння, звідти зловмисники транспортували продукцію на територію колишнього держпідприємства, де знаходилися ємності для зберігання паливно-мастильних матеріалів. Для легалізації контрабандного товару правопорушники укладали фіктивні договори з підприємствами та реалізовували паливо фермерським господарствам у Луганській області. Вилучено обладнання для перекачування паливно-мастильних матеріалів, цистерну ємністю 24 м³ та 15 тис. літрів дизпалива в залишку (вартість вилученого товару й обладнання становить близько 500 тис. грн), незаконний трубопровід демонтовано.

Для переміщення сильнодіючих та отруйних речовин використовують схеми переправлення поза пунктами пропуску на державному кордоні. Це переважно лікарські засоби та сировина для їх виготовлення. У більшості випадків вони надходять в Україну з КНР поштовим каналом. Переміщують такі засоби з країн ЄС і Молдови, де діє вільний обіг анаболічних препаратів ("Sait "Sluzhba bezpeky").

Проблемними питаннями в практичній діяльності структурних підрозділів Національної поліції України, які протидіють організований злочинності, є такі:

1. Немоżliвість доступу до онлайн-ресурсів, месенджерів (Viber, Whatsapp, Telegram), використовуваних особами, які є учасниками ОГ і ЗО й причетні до вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. Інформація, яку може бути отримано завдяки доступу до зазначених ресурсів, може слугувати доказом у кримінальному провадженні.

2. Категорія осіб, які мають найвищий статус у злочинній ієрархії – «злочинці в законі». Маючи авторитет і впливовість у кримінальному середовищі, на території України створюють підконтрольні їм організації, які вчиняють тяжкі й особливо тяжкі кримінальні правопорушення. Причиною цього є лояльне законодавство, яке дає змогу іноземцям безперешкодно отримувати членам ОГ і ОЗГ громадянство України, інші документи, які надають право перебувати на території нашої держави. Цьому безпосередньо сприяє корупція в органах державної влади.

3. Брак доступу до низки інформаційно-аналітичних і пошукових систем державних органів, що унеможливорює ефективне виконання спеціальних завдань й аналіз отриманої інформації.

4. Неналежне фінансово-матеріальне забезпечення підрозділів кримінальної поліції під час організації та проведення спеціальних операцій, зокрема для забезпечення безпеки осіб, залучених до виконання спеціальних завдань,

після завершення спецоперацій, а також підготовки поліцейських «під прикриттям».

5. Відсутність єдиного алгоритму документального забезпечення організації та проведення негласних слідчих (розшукових) дій або оперативно-розшукових заходів у порядку ст. 272 КПК України щодо забезпечення безпеки особи під час конфіденційного співробітництва та легалізації відомостей, даних, речей, отриманих під час виконання спеціального завдання, з метою їх подальшого використання як доказової бази під час кримінального провадження та розгляду в суді (допит особи в суді як свідка, яку залучено для виконання спеціального завдання).

6. Неврегульованість на законодавчому рівні механізмів і методів роботи з поліцейськими під прикриттям, зокрема стосовно дотримання вимог Закону України «Про запобігання корупції».

7. Нерегламентованість на законодавчому рівні та в практичній діяльності правоохоронних органів реальних гарантій особистої безпеки осіб і членів їхніх сімей після виконання спеціального завдання та виведення їх з розробки.

8. Неналагодження в більшості областей взаємодії органів прокуратури та суду з підрозділами кримінальної поліції під час документування злочинів, учинених організованими групами та злочинними організаціями, унаслідок чого судові засідання за кримінальними провадженнями цієї категорії тривають роками.

9. Низький фаховий рівень співробітників нижчої та середньої ланок правоохоронних органів, а також суттєві недоліки в організації оперативно-розшукової діяльності. Професійна підготовка співробітників правоохоронних органів не цілком відповідає вимогам часу, серед них переважають молоді фахівці, які не мають необхідного досвіду, якісної кваліфікованої вищої освіти.

Наукова новизна

Наукова новизна публікації полягає в тому, що вперше в Україні досліджено організовану злочинність в Україні станом на 2018–2019 роки, з'ясовано тенденції та основні проблеми реалізації державної політики у сфері протидії цьому явищу, а також сформульовано конкретні пропозиції щодо реформування органів кримінальної юстиції та законодавства, які полягають у такому:

1. Відновити прокурорський нагляд й інститут дослідчої перевірки.

2. Спростити передбачену КПК України процедуру проведення найбільш застосовуваних слідчих (розшукових) і процесуальних дій, які не пов'язані з посяганням на конституційні права та свободи громадян, зокрема скасувавши передбачену чинним кримінальним процесуальним законом необхідність обов'язкового попереднього погодження їх зі слідчими суддями, оскільки тривале проходження таких процедур у судах

створює можливі ризики витоку інформації, перевантажує слідчих суддів, призводить до поверхового вивчення ними клопотань. Нагляд за додержанням вимог законів під час проведення більшості слідчих і процесуальних дій повинен здійснювати процесуальний керівник, а його помилки чи недоліки має виправляти прокурор вищого рівня.

3. Увести в дію норми КПК України щодо кримінальних проступків, а також суттєво спростити процедуру досудового розслідування злочинів невеликої та середньої тяжкості, які в загальній структурі злочинності становлять не менше ніж 75 % кримінальних правопорушень, доручивши їх проведення працівникам кримінальної поліції, щоб слідчі та процесуальні керівники були задіяні лише для розслідування очевидних і резонансних тяжких й особливо тяжких злочинів.

4. Забезпечити відновлення належної координації та взаємодії між різними підрозділами в системі Національної поліції України, передусім через підпорядкування всіх територіальних підрозділів керівникам місцевих органів Національної поліції, ліквідувавши принцип безпосереднього підпорядкування деяких із них центральному апарату в м. Києві.

5. Повернути оперативно-розшуковим підрозділам право проводити за власною ініціативою оперативно-розшукові заходи з метою розкриття вже вчинених і зареєстрованих в ЄРДР тяжких та особливо тяжких злочинів, зокрема «за гарячими слідами», і законодавчо забезпечити визнання допустимими доказами даних і відомостей, одержаних під час оперативно-розшукових заходів.

6. Переглянути статус Служби безпеки України як правоохоронного органу, законодавчо закріпивши її відповідно до вимог ЄС і НАТО як спецслужбу. Функції правоохоронного органу, а саме повноваження проводити оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування за більшістю складів кримінальних правопорушень, передати іншим державним органам досудового розслідування (Державному бюро розслідувань, НАБУ, Національній поліції України). У контексті не властивих для будь-яких спеціальних служб функцій, яких необхідно позбавитися в процесі такого реформування, слід зазначити про боротьбу з економічною злочинністю, наркобізнесом, посадовими злочинами, корупцією та організованою злочинністю.

7. Законодавчо заборонити без узгодження з профільними комітетами Верховної Ради з питань законодавчого забезпечення діяльності правоохоронних органів і протидії корупції виносити на голосування сесії парламенту законопроекти, розроблені Кабінетом Міністрів України, Адміністрацією Президента, від імені інших непрофільних комітетів Верховної Ради України чи

індивідуально підготовлені окремими нардепами або групами парламентарів, які стосуються діяльності й повноважень правоохоронних органів, зокрема з протидії злочинності та корупції, щоб виключити випадки прийняття антиконституційних законів (Bahaneys, 2019).

8. Відновити на базі Державного бюро розслідувань функціонування автоматизованої пошукової системи «Скорпіон», з якою працювали оперативні підрозділи Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю МВС України до 2015 року.

9. Одним з дієвих шляхів посилення боротьби з незаконним увезенням товарів на митну територію України може стати відновлення кримінальної відповідальності за товарну контрабанду.

10. Збільшити бюджетні видатки на виплату грошових коштів негласному апарату, що реально задіяний до боротьби зі злочинністю.

11. У здійсненні протидії організованим злочинностям слід дотримуватися міжнародних рекомендацій, які передбачають, що під час розроблення стратегій антизлочинної політики, зокрема щодо законодавства й інших заходів, держави мають ураховувати структурні особливості злочинних організацій і способи їх діяльності ("Neapolska politychna deklaratsiia").

12. Стан криміногенної обстановки в Україні засвідчує необхідність створення центрального координаційного органу, який здійснюватиме управління макросистемою протидії організованим злочинностям як організаційно-функціональною системою.

Висновки

Після ліквідації спеціальних підрозділів МВС України по боротьбі з організованою злочинністю та фактичного припинення дії Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» втрачено результативні методики й навички документування діяльності ОЗГ і ЗО, передусім оперативно-розшуковим шляхом, методи організації роботи щодо збирання, перевірки й оцінки доказів винуватості підозрюваних та обвинувачених у таких надзвичайно складних у розкритті й доказуванні кримінальних правопорушеннях. Натомість уже «реформовані» правоохоронні органи в практичній діяльності з протидії організованим злочинностям (передусім це виявляється під час складання підозр й обвинувальних актів) масово використовують припущення про обставини вчинення злочинів у складі ОЗГ чи ЗО, які в суді не знаходять об'єктивного підтвердження.

На переконання представників ЄС, функції Служби безпеки України в протидії організованій злочинності мають бути обмежені контррозвідкою, контртероризмом і захистом державної таємниці.

СБУ має позбутися функцій у сфері боротьби з економічною та організованою злочинністю (Kozak, 2019).

Аналіз сучасного рівня злочинності в Україні та пов'язаних із ним загроз для нормального розвитку нашої держави доводить необхідність здійснення комплексного кримінологічного супроводу протидії організованій злочинності в Україні та реалізації цього процесу шляхом удосконалення організаційного, інформаційного, науково-методичного й нормативно-правового забезпечення зазначеної діяльності. Механізми для цього в Україні напрацьовано. Попри те, що кримінальне законодавство іноземних держав, наприклад, у сфері відповідальності за контрабанду наркотиків, відрізняється, проте спільною ознакою є визнання цього злочину таким, що становить значну небезпеку для суспільства (Krychun, 2018, p. 188).

З моменту набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 року № 4025-VI у частині скасування кримінальної відповідальності за контрабандне переміщення товарів значно збільшилася кількість правопорушень, пов'язаних із незаконним переміщенням через митний кордон України підакцизних і контрафактних товарів, зокрема тютюнових й алкогольних виробів, спирту та паливно-мастильних матеріалів. До функціонування таких каналів часто причетні ОЗГ, долучаються службові особи прикордонних і митних органів ("Sait "Sluzhba bezpeky").

Ситуація з організованою злочинністю та корупцією в Україні підриває основи держави. Український націоналізм не може протистояти виснажливим наслідкам криміналізованої економіки та корупції серед еліти. Активні контакти українських злочинців з міжнародними сприяють підвищенню рівня кваліфікованості організованої злочинності. Це стосується як торгівлі людьми, так і фінансових дій, пов'язаних із масштабним відмиванням коштів за кордоном. Контакти з міжнародними злочинними угрупованнями сприятимуть подальшій диверсифікації злочинної діяльності в Україні, оскільки національні злочинні утворення переймають досвід від своїх іноземних партнерів. Україна не може відокремлювати внутрішні проблеми злочинності від проблем у цій сфері країн Балтії, Росії та решти сусідніх держав (Shelley, 1998).

Проте, як слушно вважає О. М. Джу́жа, найперспективнішим напрямом впливу на злочинність має бути саме подолання прагнення вчиняти злочини. Основою цього впливу має бути не ідеологічний тиск, а забезпечення задоволеності людей, розвиток позитивних національних традицій (Dzhuzha, 2019).

REFERENCES

- Bahanets, O. (2019). Rekomendatsii po vdoskonalenniu diialnosti pravookhoronnykh orhaniv (Chastyna 2) [Recommendations for improving law enforcement (Part 2)]. *Yurydychnyi visnyk Ukrainy, Legal Bulletin of Ukraine*. Retrieved from <https://yvu.com.ua/rekomendatsiyi-po-vdoskonalennnyu-diyalnosti-pravookhoronnyh-organiv-chastyna-2> [in Ukrainian].
- Bahanets, O. (2019). *Tendentsii zlochynnosti 2018. Rezonans. 17 travnia* [Crime Trends 2018. Resonance. May 17]. Retrieved from <http://rezonance.ua/tendencii-zlochynnosti-2018/> [in Ukrainian].
- Beschastnyi, V. (2017). Kryminolohichni analiz stanu zlochynnosti v Ukraini [Criminological analysis of crime in Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo, Entrepreneurship, economy and law*, 1, 212 [in Ukrainian].
- Briscoe, I., & Kalkman, P. (2016). The new criminal powers. The spread of illicit links to politics across the world and how it can be tackled. *CRU Report*. Retrieved from https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/the_new_criminal_powers.pdf.
- Busol, O. (2017). *Political games, abo Stvorennia Derzhavnoho biuro rozsliduvan v Ukraini* [Political games, or Establishment of a State Bureau of Investigation in Ukraine]. Kyiv: Sammit-Knyha [in Ukrainian].
- Dzhuzha, O.M. (2019). Svitovi kryminolohichni systemy zapobihannia zlochynam [World Criminological Crime Prevention Systems]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 1(110), 7-12. doi: <https://doi.org/10.33270/01191101.7> [in Ukrainian].
- Hots, A.A. (2018). Mizhnarodna trudova mihratsiia ukraintsiv v umovakh voiennoho konfliktu na skhodi krainy [International labor migration of Ukrainians in the context of a military conflict in the eastern part of the country]. *Hrani, Grani*, 21(3), 6-11. doi: <https://doi.org/10.18334/eo.7.1.37389> [in Ukrainian].
- International Narcotics Control Strategy Report. (2018). *Bureau for International Narcotics and Law Enforcement Affairs*, 1, 279. doi: <https://doi.org/10.18356/3d146968-en>.
- Kontrabanda - osnovnyi chynnnyk nezadovolnogo ekonomichnogo stanovyscha Ukrainy [Smuggling is a major factor in Ukraine's unsatisfactory economic situation]. (n.d.). *trueua.info*. Retrieved from <https://trueua.info/news/-kontrabanda-osnovnij-chinnik-nezadovolnogo-ekonomichnogo-stanovitsha-ukraini> [in Ukrainian].
- Kozak, T. (2019). *Kontrabanda, rozborgy i politychnyi tisk. Yak SBU i prokurory nelegalnu torhivliu z ORDLO "rozsliduvaty" [Smuggling, showdowns and political pressure. How the SBU and prosecutors investigated illegal trafficking in ORDLO]*. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/08/16/650654> [in Ukrainian].
- Krychun, Yu.A. (2018). Analysis of the foreign criminal legislation on the responsibility of drug smuggling. *Naukovyi Visnyk Dnipropetrovskoo Derzhavnoho Universytetu Vnutrishnikh Sprav, Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 4(4), 188-195. doi: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2017-4-188-195>.
- Neapolska politychna deklaratsiia i Hlobalnyi plan dii proty orhanizovanoi transnatsionalnoi zlochynnosti [The Naples Political Declaration and the Global Plan for Action Against Organized Transnational Crime]. (n.d.). *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_787 [in Ukrainian].
- Nykyforchuk, D.Y. (2019). Tranzyt narkotyktiv terytoriiu Ukrainy yak peredumova poshyrennia narkobiznesu v Yevropi [Drug transit across Ukraine as a prerequisite for the spread of drug business in Europe]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 2(111), 41-48. doi: <https://doi.org/10.33270/01191112.41> [in Ukrainian].
- Observatoire Geopolitique des Drogues, The World Geopolitics of Drugs 1995/1996. *Annual Report, published on website*. Retrieved from www.ogd.org/rapport.gb.
- Palamarchuk, G.V. (2017). Smuggling in criminological and also criminal and legal dimensions. *Scientific Herald of Sivershchyna*, 2(2), 174-179. doi: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2017.02.174>.
- Sait "Derzhavna mihratsiina sluzhba Ukrainy" [Site "State Migration Service of Ukraine"]. *dmsu.gov.ua*. Retrieved from <https://dmsu.gov.ua> [in Ukrainian].
- Sait "Heneralna prokuratura Ukrainy" [Site "General Prosecutor of Ukraine"]. *www.gp.gov.ua*. Retrieved from <https://www.gp.gov.ua> [in Ukrainian].
- Sait "Natsionalna politsiia Ukrainy" [Site "National Police of Ukraine"]. *www.npu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.npu.gov.ua> [in Ukrainian].
- Sait "Sluzhba bezpeky Ukrainy" [Site "Security Service of Ukraine"]. *ssu.gov.ua*. Retrieved from <https://ssu.gov.ua> [in Ukrainian].
- Sait "Vsemirnyi ekonomicheskii forum" [Site "World Economic Forum"]. *reports.weforum.org*. Retrieved from <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/competitiveness-rankings/#series=EOSQ035> [in Ukrainian].
- Sait "Vseukrainskyi perepys naselennia 2001 r." [Site "2001 All-Ukrainian Population Census"]. *2001.ukrcensus.gov.ua*. Retrieved from <https://2001.ukrcensus.gov.ua> [in Ukrainian].
- Shelley, L. (1998). *Organized Crime and Corruption in Ukraine: Impediments to the Development of a Free Market Economy*. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/2a90/04666b6dd9345f9d70e05a93762447c81594.pdf>.
- Stalo vidomo, skilky kilometriv kordonu z RF ne kontroliuie Ukraina [It became known how many kilometers of the border with Russia is not controlled by Ukraine]. (n.d.). *vgoles.com.ua*. Retrieved from https://vgoles.com.ua/news/stalo-vidomo-skilky-kilometriv-kordonu-z-rf-ne-kontrolyuye-ukrayina_310068.html [in Ukrainian].
- Ukaz Prezidenta Ukrainy "Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 4 bereznia 2016 roku "Pro Kontseptsiiu rozvytku sektoru bezpeky i oborony Ukrainy": vid 16 berez. 2016 r. No. 92 [Decree of the President of Ukraine "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of March 4, 2016 "On the Concept of Development of the Security and Defense Sector of Ukraine" from March 16, 2016, No. 92]. (n.d.). *www.president.gov.ua*. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/922016-19832> [in Ukrainian].

- Ukraine: Interior Minister on Crime Situation. (1996). FBIS-Sov-95-235 Daily Report, 7 December 1995; presentations at Organized Crime Conference sponsored by Rule of Lawprogram. Kyiv.
- Vision of Humanity. (2019). (n.d.). *visionofhumanity.org*. Retrieved from <http://visionofhumanity.org/indexes/global-peace-index>.
- Vnutrishnia bezpeka politsii zatrymala mizhrehionalnu OZH suteneriv [Internal police security has detained the interregional OPG pimps]. (n.d.). *www.facebook.com*. Retrieved from <https://www.facebook.com/mvs.gov.ua/posts/1689697327783618> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Баганець О. Рекомендації по вдосконаленню діяльності правоохоронних органів (Частина 2). *Юридичний вісник України*. 2019. 24 трав. URL: <https://yvu.com.ua/rekomendatsiyi-po-vdoskonalennyu-diyalnosti-pravoohoronnyh-organiv-chastyna-2>.
- Баганець О. Тенденції злочинності 2018. Резонанс. 2019. 17 трав. URL: <http://resonance.ua/tendencii-zlochinnosti-2018>.
- Бесчастний В. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 212.
- Briscoe I., Kalkman P. The new criminal powers. The spread of illicit links to politics across the world and how it can be tackled. *CRU Report*. 2016. January. URL: https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/the_new_criminal_powers.pdf.
- Бусол О. Political games, або Створення Державного бюро розслідувань в Україні : монографія. Київ : Самміт-Книга, 232 с.
- Джуза О. М. Світові кримінологічні системи запобігання злочинам. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1 (110). С. 7–12. doi: <https://doi.org/10.33270/01191101.7>.
- Гоц А. А. Міжнародна трудова міграція українців в умовах воєнного конфлікту на Сході країни. *Грані*. 2018. № 21 (3). С. 6–11. doi: <https://doi.org/10.15421/10.15421/17183>.
- International Narcotics Control Strategy Report. *Bureau for International Narcotics and Law Enforcement Affairs*. 2018. Vol. 1. P. 279. doi: <https://doi.org/10.18356/3d146968-en>.
- Контрабанда – основний чинник незадовільного економічного становища України. URL: <https://trueua.info/news/-kontrabanda-osnovnij-chinnik-nezadovolnogo-ekonomichnogo-stanovitsha-ukraini>.
- Козак Т. Контрабанда, розборки і політичний тиск. Як СБУ і прокурори нелегальну торгівлю з ОРДЛО «розслідували». URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2019/08/16/650654>.
- Krychun Yu. A. Analysis of the foreign criminal legislation on the responsibility of drug smuggling. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4 (4). С. 188–195. doi: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2017-4-188-195>.
- Неапольська політична декларація і Глобальний план дій проти організованої транснаціональної злочинності. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_787.
- Никифорчук Д. Й. Транзит наркотиків територією України як передумова поширення наркобізнесу в Європі. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2 (111). С. 41–48. doi: <https://doi.org/10.33270/01191112.41>.
- Observatoire Geopolitique des Drogues, The World Geopolitics of Drugs 1995/1996. *Annual Report, published on website*. URL: <https://www.ogd.org/rapport.gb>.
- Palamarchuk G. V. Smuggling in criminological and also criminal and legal dimensions. *Scientific Herald of Sivershchyna*. 2017. No. 2 (2). P. 174–179. (Series «Law»). doi: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2017.02.174>.
- Державна міграційна служба України : [сайт]. URL: <https://dmsu.gov.ua>.
- Генеральна прокуратура України : [сайт]. URL: <https://www.gp.gov.ua>.
- Національна поліція України : [сайт]. URL: <https://www.npu.gov.ua>.
- Служба безпеки України : [сайт]. URL: <https://ssu.gov.ua>.
- Всемирный экономический форум : [сайт]. URL: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/competitiveness-rankings/#series=EOSQ035>.
- Всеукраїнський перепис населення 2001 р. : [сайт]. URL: <https://2001.ukrcensus.gov.ua>.
- Shelley L. Organized Crime and Corruption in Ukraine: Impediments to the Development of a Free Market Economy. 1998. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/2a90/04666b6dd9345f9d70e05a93762447c81594.pdf>.
- Стало відомо, скільки кілометрів кордону з РФ не контролює Україна. URL: https://vgolos.com.ua/news/stalo-vidomo-skilky-kilometriv-kordonu-z-rf-ne-kontrolyuye-ukrayina_310068.html.
- Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України» : Указ Президента України від 4 берез. 2016 р. № 92. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/922016-19832>.
- Ukraine: Interior Minister on Crime Situation, FBIS-Sov-95-235 Daily Report, 7 December 1995; presentations at Organized Crime Conference sponsored by Rule of Lawprogram. Kyiv, Ukraine, 17–18 March, 1996.
- Vision of Humanity. 2019. URL: <http://visionofhumanity.org/indexes/global-peace-index>.
- Внутрішня безпека поліції затримала міжрегіональну ОЗГ сутенерів. URL: <https://www.facebook.com/mvs.gov.ua/posts/1689697327783618>.

Стаття надійшла до редколегії 01.04.2019

Busol O. – Doctor of Law, Senior Research Fellow, Chief Research Fellow of the Interagency Scientific and Research Center on Problems of Combating Organized Crime under the National Security and Defense Council of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4713-4546>

Organized Crime in Ukraine: Status and Problems of Implementing State Policy in the Sphere of Countering this Phenomenon

*The **purpose** of the article is to identify and highlight the status, trends, current threats and problems of implementing state policy in the sphere of combating organized crime in Ukraine. In order to achieve this goal, the article accomplishes the following tasks: it characterizes the status, identifies trends, current threats and problems in implementing state policy in the sphere of combating organized crime in Ukraine. The focus is on the criminological situation associated with prevalence of the terrorist threat in Ukraine and banditry. It highlights the problems of one of the main tasks in our country, i.e. counteraction to corruption crimes. The state of counteraction to illegal migration and ethnic crime is analyzed. Emphasis is on a lack of progress in countering smuggling by law enforcement agencies over the last ten years. The conducted analysis of the situation with drug trafficking in Ukraine shows an increase in the number of online resources involved in drug trafficking and the transition of part of the offline drug market into the Internet plane. The main factors that allow for the conditions for smuggling have been identified. The problematic issues that take place in the practical activity of the structural units of the National Police of Ukraine, which counteract organized crime, are highlighted. In this context, the effectiveness of the work of the following bodies has been analyzed: of the National Police of Ukraine, the Security Service of Ukraine, the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, the Prosecutor General's Office of Ukraine, the State Migration Service, and other bodies as well. The conclusions have been made as for the effectiveness of measures to combat organized crime by law enforcement agencies. The author of the article considers it appropriate to review the status of the Security Service of Ukraine as a law enforcement agency, by legally establishing it as a special service, in accordance with the requirements of the EU and NATO institutions. It is proposed to restore the functioning of the Scorpion Automated Search Engine on the basis of the State Bureau of Investigation. The **methodological basis** of the work leans upon the dialectical approach to the analysis of criminogenic situation in Ukraine and in the world. The following formal logic methods are used in the work: analysis, synthesis, induction, deduction, analogy, abstraction; statistical, system-structural, forecasting methods as well. The **scientific novelty** of the article is that for the first time in Ukraine it investigated organized crime in Ukraine as of 2018–2019; it identified tendencies and main problems of implementation of state policy in the sphere of combating this phenomenon; as well as the specific propositions for reformation of the bodies of criminal justice and legislation were introduced therein. The **conclusions** emphasized the need to create a central coordinating body to manage the macro-system of combating organized crime as an organizational and functional system.*

Keywords: corruption; organized crime; organized group; criminal organizations; counteraction; public policy.

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПРАВА

УДК 351.746.2

Князєв С. М. – кандидат юридичних наук, здобувач Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1008-0852>

Негласна робота як фундаментальна категорія теорії оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу

Мета статті – проаналізувати категорію «негласна робота» шляхом порівняльного аналізу положень оперативно-розшукового та кримінального процесуального законодавства. **Методологічною основою** дослідження є сукупність загальнонаукових і спеціальних методів та способів пізнання, застосування яких дало змогу розглянути елементи оперативно-розшукової діяльності, негласної роботи й кримінального провадження з метою визначення їх співвідношення та на підставі отриманих положень сформулювати пропозиції до чинного законодавства. Зокрема, було використано такі методи дослідження: системний аналіз (для вивчення правових норм, що регламентують оперативно-розшукову та кримінальну процесуальну діяльність); правове прогнозування (дає змогу розробити зміни й доповнення до чинного оперативно-розшукового та кримінального процесуального законодавства з огляду на контекст їх подальшої імплементації); системно-структурний (для встановлення змісту досліджуваних категорій і правових явищ, формування понятійно-категоріального апарату); логіко-юридичний (під час розроблення понятійного апарату й наукових положень). Емпіричну базу дослідження становлять праці вітчизняних й іноземних науковців, які вивчали теоретичні питання негласної роботи, її місце в оперативно-розшуковому й кримінальному процесуальному законодавстві. **Наукова новизна** отриманих результатів полягає в тому, що в статті відображено наукову думку щодо визначення поняття й змісту категорії «негласна робота» та її співвідношення з положеннями оперативно-розшукового та кримінального процесуального законодавства. **Висновки.** Оперативно-розшукова діяльність і негласна робота оперативних підрозділів Національної поліції України частково збігаються за змістом, проте не є тотожними. До змісту негласної роботи не належить та оперативно-розшукова діяльність, яку здійснюють відкрито, а зміст оперативно-розшукової діяльності не охоплює негласну роботу оперативних підрозділів у межах кримінального провадження, що здійснюють за дорученням слідчого, прокурора. Оперативно-розшукова діяльність і негласна робота оперативних підрозділів Національної поліції України є елементами (переважно накладеними один на одного) ширшої категорії «діяльність оперативних підрозділів». Вона передбачає виконання оперативними підрозділами Національної поліції України всіх функцій, покладених на них законодавством і підзаконними нормативно-правовими актами. Можливість проведення заходів цієї групи (пошукові заходи) має бути закріплено на рівні Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» і Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність; негласна робота; оперативні підрозділи; оперативно-розшукові заходи; негласні слідчі (розшукові) дії.

Вступ

Поняття оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) в Україні визначено на законодавчому рівні. Ця категорія повсякчас є предметом наукових досліджень. Її вивчали як вітчизняні науковці, так і вчені іноземних країн, де такий вид діяльності становить окремий напрям правоохоронної практики. Водночас в українському науковому середовищі та за кордоном досі тривають дискусії щодо формулювання визначення поняття й елементів змісту ОРД. Результати цих дискусій мають не лише теоретичне, а й прикладне значення, оскільки тлумачення на рівні закону окресленої категорії безпосередньо впливає на порядок, повноваження та кінцеві результати діяльності правоохоронних органів, ефективність виконання завдань кримінального провадження й роботи з виявлення та припинення злочинів, запобігання кримінальним правопорушенням.

На відміну від ОРД, поняття негласної роботи досі неврегульоване законодавством. Крім цього,

воно лишається недостатньо дослідженим. Зазначену категорію було запроваджено в правоохоронну практику без належного наукового обґрунтування за ініціативою практичних працівників, які розробляли проект відомчого нормативно-правового акта, призначеного врегулювати всі питання діяльності оперативних підрозділів Національної поліції України. Такий крок був вимушеним, оскільки в правових реаліях, пов'язаних із набранням чинності 2012 року КПК України та внесенням відповідних змін до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», значна частина важливої суспільно корисної діяльності оперативних підрозділів Національної поліції України опинилася поза законом, яким відвели лише роль виконавця доручень слідчого, прокурора на проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій ("Kryminalnyi protsesualnyi kodeks", 2012). Такий підхід законодавця став предметом дискусій серед науковців і практичних працівників. Адже його наслідок полягає в тому,

що оперативні підрозділи правоохоронних органів юридично позбавлені можливості здійснювати оперативно-розшукове супроводження кримінального провадження (крім підрозділу детективів і підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України).

На необґрунтованість підходу законодавця до визначення повноважень оперативних підрозділів у кримінальному провадженні, а також порівняння поняття й змісту ОРД та негласної роботи повсякчас акцентували увагу К. В. Антонов, В. І. Василичук, М. Л. Грібов, В. П. Захаров, В. А. Колесник, Я. Ю. Кондратьєв, Д. Й. Никифорчук, С. В. Обшалов, Ю. Ю. Орлов, М. А. Погорецький, С. А. Савенко, С. О. Сафронов, Д. Б. Сергєєва, М. В. Стащак, С. Р. Тагієв, А. М. Черняк, В. В. Шендрик, А. О. Шишкін, М. Є. Шумило та ін. Зазначені науковці зробили вагомий внесок у дослідження цієї тематики, однак недостатньо вивченим залишається питання співвідношення понять «оперативно-розшукова діяльність» і «негласна робота», що й засвідчує актуальність цієї статті.

Мета і завдання дослідження

Метою публікації є дослідження категорії «негласна робота» на підставі порівняльного аналізу положень оперативно-розшукового та кримінального процесуального законодавства.

Основними завданнями статті є такі:

- окреслити окремі елементи ОРД, негласної роботи й кримінального провадження з метою визначення їх співвідношення;
- окреслити проблемні питання, які підлягають урегулюванню щодо реалізації поняття «негласна робота» в чинному законодавстві;
- запропонувати зміни й доповнення до законодавчих актів з метою узгодження категорії «негласна робота» з чинним оперативно-розшуковим і кримінальним процесуальним законодавством.

Виклад основного матеріалу

Слід зазначити, що передумови для розмежування ОРД і негласної роботи було закладено задовго до прийняття чинного КПК України. Після прийняття Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» головною проблемою законодавчого регулювання діяльності оперативних підрозділів залишається питання заборони проведення оперативно-розшукових заходів без заведення оперативно-розшукової справи ("Zakon Ukrainy", 1992).

У науковій літературі з цього приводу слухно зауважують: щоб отримати підстави для заведення оперативно-розшукових справ (наявність достатньої інформації, одержаної у встановленому законом порядку, що потребує перевірки за

допомогою оперативно-розшукових заходів), необхідно здійснити відповідну розвідувально-пошукову роботу (Pohoretskyi, 2007, p. 156).

Окремі оперативно-розшукові заходи слід проводити, аби одержати первинну інформацію про осіб, які готують і вчиняють злочини, а також про кримінальні правопорушення, здійснені невстановленими особами. Ідеться, насамперед, про латентну злочинність. Це, зокрема, стосується корупційних злочинів, кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів, певних злочинів у сфері господарської діяльності тощо.

Норми закону складено так, що будь-які заходи, спрямовані на виявлення злочинів, припинення та запобігання їм, фактично є незаконними, оскільки їх проводять до заведення оперативно-розшукової справи. Такі негласні заходи не можуть мати статус оперативно-розшукових і здійснюватися в межах ОРД. Саме це й стало поштовхом для окреслення практичної категорії «негласна робота».

Зазначене зумовлює необхідність осмислення співвідношення поняття ОРД (як у практичному, так і в теоретичному аспектах) і поняття суто прикладної категорії «негласна робота». У статті 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» ОРД визначено як систему гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних й оперативно-технічних засобів ("Zakon Ukrainy", 1992).

Така дефініція не може сформувати однозначне розуміння поняття ОРД. Це спричинено обмеженою інформативністю. Також законодавець не пропонує визначення пошукових, розвідувальних і контррозвідувальних заходів, не розмежує їх на гласні й негласні, не формує їх переліку. Це стосується й оперативних та оперативно-технічних засобів. Крім як у визначенні ОРД, терміни «оперативні засоби», «оперативно-технічні засоби», «пошукові заходи», «розвідувальні заходи», «контррозвідувальні заходи», «гласні заходи», «негласні заходи» в тексті Закону більше не використано.

Сформувати однозначне уявлення про зміст ОРД і точно визначити це поняття можливо за умови комплексного наукового аналізу сукупності норм законодавства. Проте це можна реалізувати лише на підставі розроблених теорією та перевірених практикою положень щодо змісту юридичної діяльності загалом. Комплексний аналіз результатів наукових досліджень, присвячених змісту діяльності (зокрема юридичної) та її різновидів, дає підстави для висновку про наявність суттєвих розбіжностей у позиціях учених. Деякі з них (Б. І. Бараненко, С. Д. Гусарєв, В. С. Кузьмічов, В. А. Яценко та ін.) пропонують

власну комбінацію елементів, що утворюють зміст діяльності.

Ураховуючи загальнонаукові засади діяльності й критично оцінюючи погляди щодо визначення її структурних елементів, М. А. Погорецький доречно виокремлює такі внутрішні структурні елементи змісту ОРД і кримінального процесу: мета, завдання, дії та суб'єкти, що утворюють їх як цілісні діяльні системи й зовнішні їх елементи, якими є стадії, етапи, організаційно-правові форми. На думку цього вченого, принципи, методи та функції не є структурними елементами змісту ОРД і кримінального процесу як діяльних систем, проте відіграють важливу роль у їх функціонуванні та характеризують внутрішні й зовнішні сутнісні ознаки цих видів діяльності (Pohoretskyi, 2007, p. 143).

Розглянемо такі елементи ОРД, як мета, завдання, дії та суб'єкти. У статті 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначено, що завданням ОРД є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб і груп, відповідальність за які передбачена КК України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав й організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства й держави. Метою ОРД є попередження та припинення злочинів і сприяння оперативно-розшуковими засобами реалізації мети й завдань кримінального судочинства, а її завданнями – пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, встановлення й розшук таких осіб і груп для досягнення мети ОРД, а також мети й завдань кримінального судочинства. Реалізацію завдань, тобто перетворення цілей на результати в ОРД, здійснюють через оперативно-розшукові заходи, що і є тими елементарними діями, які становлять ОРД.

Зазначене дає підстави розглядати реалізацію оперативними підрозділами окремих прав, передбачених ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», як оперативно-розшукові заходи. Слушною видається позиція науковців, які пропонують визначати оперативно-розшукові заходи як комплекс дій, які оперативні підрозділи проводять з метою виконання завдань ОРД відповідно до повноважень, наданих їм Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» (Hribov, 2009).

Суб'єктів ОРД визначено в ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (зокрема після фрази «Оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами...»). Термін «оперативні підрозділи» законодавець застосовує і в КПК України. Їхні повноваження в

кримінальному провадженні врегульовано в ст. 41, п. 5 ч. 2 ст. 36, п. 3 ч. 1 ст. 40, ч. 6 ст. 246, ч. 3 ст. 281 та в інших нормах КПК України (Cherniak, & Hribov, 2018).

Законодавець не використовує в КПК і Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» поняття «оперативні підрозділи» (у ст. 41 міститься лише їх перелік). Проте на підставі аналізу норм ст. 5, а також останнього абзацу ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» можна стверджувати, що суб'єкти ОРД і є оперативними підрозділами. Однак лише деякі з них мають повноваження в кримінальному процесі. Наприклад, оперативні підрозділи Служби зовнішньої розвідки України, Управління державної охорони України, розвідувального органу Міністерства оборони України законодавець вважає суб'єктами ОРД, хоча вони не належать до оперативних підрозділів, які проводять слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за дорученням слідчого, прокурора.

З набуттям оперативними підрозділами певних правоохоронних органів України статусу учасників кримінального процесу зі сторони обвинувачення, покладенням на них обов'язку виконання доручень слідчого, прокурора на проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій термін «оперативно-розшукова діяльність» не охоплює в повному обсязі функції, які вони мають виконувати.

Отже, зміст ОРД і діяльності оперативних підрозділів не є тотожним. Після набрання чинності КПК України можна стверджувати, що діяльність оперативних підрозділів цілком не висвітлює поняття ОРД. Із цього приводу М. Л. Грібов слушно зауважує, що нині, відповідно до потреб практики, під час проведення наукових досліджень не можна послугуватися лише усталеною категорією «оперативно-розшукова діяльність», а слід вивчати ширшу категорію – «діяльність оперативних підрозділів» (Hribov, 2015). Одночасно категорія «оперативно-розшукова діяльність» окреслює основний (базовий) сегмент діяльності оперативних підрозділів. Адже функції оперативних підрозділів зумовлені переважно тими повноваженнями, які покладені на них законодавцем. Визначальними для діяльності оперативних підрозділів мають бути норми Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Це цілком закономірно, оскільки оперативні підрозділи правоохоронних органів і є суб'єктами ОРД.

Зазначене дає змогу констатувати, що ОРД є системою дій (оперативно-розшукових заходів), які: полягають у пошуку та фіксації фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб і груп, місця перебування та долю осіб, оголошених у розшук; проводять з метою виявлення та припинення злочинів, запобігання кримінальним правопорушенням; здійснюють оперативні

підрозділи правоохоронних органів, відповідно до наданих їм законом повноважень; можуть проводитися як відкрито, так і негласно.

Термін «негласна робота» оперативних підрозділів поліції слід трактувати як комплексний вид діяльності уповноважених осіб (підрозділів), здійснюваний у межах норм законодавства України приховано від інших і спрямований на недопущення, виявлення та припинення протиправних дій, охорону інтересів суспільства й держави, прав і свобод людини, забезпечення громадської безпеки та публічного порядку. Негласну роботу оперативних підрозділів реалізують шляхом:

1) негласного співробітництва з громадянами, особами без громадянства, іноземцями;

2) проведення негласних пошукових заходів;

3) взаємодії між оперативними підрозділами Національної поліції України й іншими суб'єктами ОРД;

4) використання спеціальних технічних, заздалегідь ідентифікованих (помічених) і несправжніх (імітаційних) засобів;

5) виконання доручень слідчого, прокурора на проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Діяльність оперативних підрозділів можна диференціювати залежно від двох основних критеріїв: належність до конкретної сфери правосвідносин (ОРД і кримінальний процес), а також гласність. За першим критерієм виокремлюють ОРД і кримінальну процесуальну діяльність оперативних підрозділів. За другим – розмежовують діяльність оперативних підрозділів на гласну й негласну. Застосування цих двох критеріїв надає можливість визначити важливі складові:

1) гласну оперативно-розшукову та кримінальну процесуальну діяльність оперативних підрозділів;

2) негласну оперативно-розшукову та кримінальну процесуальну діяльність.

На наш погляд, остання складова й підпадає під визначення «негласна робота». Вона охоплює:

1) проведення негласних оперативно-розшукових заходів у межах оперативно-розшукових справ з отриманням відповідних дозволів слідчого судді та погодження з прокурором; 2) виконання доручень слідчого, прокурора на проведення негласних слідчих (розшукових) дій; 3) проведення негласних заходів, що відповідно до закону не потребують одержання спеціальних дозволів і можуть бути реалізовані оперативними підрозділами за власною ініціативою, зокрема без заведення оперативно-розшукової справи. Ці заходи мають вирізнятися мінімальним (порівняно з оперативно-розшуковими засобами та негласними слідчими (розшуковими) діями) порушенням прав і свобод громадян, що здійснене без завдання їм моральної та матеріальної шкоди.

Останню категорію заходів не узгоджено з чинним оперативно-розшуковим і кримінальним

процесуальним законодавством. У зазначеному випадку виникає суперечність законності й доцільності, адже необхідна суспільству та державі соціально корисна діяльність опинилася поза законом. Аналіз наявних законопроектів ("Proekt Zakonu Ukrainy", 2017) і наукових надбань В. І. Василичука, М. М. Алексійчука, П. В. Дерев'янка (Vasylynychuk, Aleksiiichuk, & Derevianko, 2014), В. В. Вінчук (Vintsuk, & Tsebynoha, 2018), М. А. Погорецького (Pohoretskyi, 2007), О. О. Сухачова (Sukhachov, 2016), А. М. Черняка (Cherniak, 2017), М. О. Шиліна (Shylin, 2013) та інших учених, а також вивчення іноземного досвіду за цим напрямом (Burcher, & Whelan, 2018; James, 2016) дали змогу сформулювати пропонувані зміни до законодавства саме в цій частині.

Зокрема, ч. 1 ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» слід доповнити п. 5, визначивши як одну з підстав для проведення ОРД «здійснення профілактики, своєчасного виявлення та припинення злочинів і викриття причин та умов, які сприяють їх учиненню».

У п. 1 ч. 1 ст. 8 зазначеного Закону запропоновано виокремити як частину цієї статті, виклавши її в такій редакції:

«Оперативні підрозділи за власною ініціативою і без погодження з прокурором та одержання дозволу суду з метою виявлення злочинів, а також у межах заведених оперативно-розшукових справ мають право проводити заходи оперативного пошуку, до яких належать:

– оперативне опитування – одержання оперативним працівником (або особою, яка співробітничав з ним на конфіденційній основі) інформації, потрібної для боротьби зі злочинністю, під час спілкування з особами за їхньою добровільною згодою, зокрема з приховуванням справжньої мети опитування та персональних даних особи, яка його проводить;

– оперативний огляд – візуальне обстеження оперативним працівником (або особою, яка співробітничав з ним на конфіденційній основі) конкретних матеріальних об'єктів з метою виконання завдань оперативно-розшукової діяльності шляхом вільного доступу або на підставі згоди власника, користувача чи уповноважених ними осіб. Згоду власника, користувача або уповноважених ними осіб на доступ до конкретного об'єкта одержують відкрито або з приховуванням належності до правоохоронних органів та (або) мети відвідування;

– вивчення документів – безпосереднє вивчення документів та інформаційних баз даних з доступом до них відповідно до законних повноважень або за згодою уповноважених осіб;

– пошук інформації з вільним доступом у мережі Інтернет;

– аналітична розвідка – комплексний аналіз усієї доступної оперативним підрозділам інформації, зокрема із застосуванням інформаційних технологій, з метою отримання нових

відомостей про злочинну діяльність окремих осіб і груп;

– візуальне спостереження в публічно доступних місцях з метою розпізнавання ознак учинення злочину та встановлення даних, що дають змогу ідентифікувати причетних до нього осіб.

Матеріали заходів оперативного пошуку, що проводяться з метою виявлення злочинів, накопичуються у справах оперативного пошуку. Такі справи заводять за окремими напрямками боротьби зі злочинністю, про що повідомляють прокурора».

Крім того, ст. 41 КПК України «Оперативні підрозділи» запропоновано викласти в такій редакції:

«1. Оперативні підрозділи – це суб'єкти, які відповідно до ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» уповноважені на проведення оперативно-розшукової діяльності та функціонують у складі правоохоронних органів, визначених у ст. 38 цього Кодексу.

2. Оперативні підрозділи зобов'язані проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора.

3. Оперативні підрозділи з метою одержання й документальної фіксації фактичних даних, що можуть бути використані для виконання завдань кримінального провадження в межах досудового розслідування, уповноважені проводити комплекс гласних і негласних дій, що може включати заходи супроводження кримінального провадження, до яких належать: збирання публічно доступної інформації з будь-яких джерел; опитування – одержання оперативним працівником (або особою, яка співробітничав з ним на конфіденційній основі) інформації, необхідної для боротьби зі злочинністю, у процесі спілкування з особами за їхньою добровільною згодою, а саме з приховуванням справжньої мети опитування та персональних даних особи, яка його проводить; оперативний огляд – візуальне обстеження оперативним працівником (або особою, яка співробітничав з ним на конфіденційній основі) конкретних матеріальних об'єктів з метою виконання завдань оперативно-розшукової діяльності шляхом вільного доступу або на підставі згоди власника, користувача чи уповноважених ними осіб. Згоду власника, користувача або уповноважених ними осіб на доступ до конкретного об'єкта одержують відкрито чи з приховуванням належності до правоохоронних органів й (або) мети відвідування; обстеження публічно недоступних об'єктів за згодою осіб, у розпорядженні (користуванні) яких вони знаходяться; короточасне впровадження до

криміногенного середовища; комплексний аналіз інформації, одержаної під час інших заходів оперативного супроводження кримінального провадження та слідчих (розшукових) дій, зокрема негласних, у досудовому розслідуванні конкретного злочину; візуальне спостереження в публічно доступних місцях з метою встановлення даних, що дають змогу ідентифікувати невідомих осіб, виявлених у процесі інших заходів оперативного супроводження кримінального провадження та слідчих (розшукових) дій, зокрема негласних, у досудовому розслідуванні конкретного злочину».

Проведення комплексу зазначених заходів має бути санкціоноване прокурором – процесуальним керівником (у формі відповідної резолюції на постанові про заведення справи оперативного супроводження кримінального провадження) та погоджуватися зі слідчим – щодо кожного заходу. Прокурор – процесуальний керівник має право давати вказівки про заведення, зупинення або припинення провадження у справі оперативного супроводження кримінального провадження, проведення та припинення конкретних заходів у її межах. Він зобов'язаний здійснювати нагляд за дотриманням законності в такій справі.

Наукова новизна

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в статті відображено наукову позицію щодо визначення поняття й змісту категорії «негласна робота» та її співвідношення з положеннями оперативно-розшукового та кримінального процесуального законодавства.

Висновки

ОРД та негласна робота оперативних підрозділів Національної поліції України частково збігаються за змістом, проте не є тотожними. До змісту негласної роботи не належить та частина ОРД, яку здійснюють відкрито, а зміст ОРД не охоплює негласну роботу оперативних підрозділів у межах кримінального провадження, яку здійснюють за дорученням слідчого, прокурора.

ОРД і негласна робота оперативних підрозділів Національної поліції України є елементами (здебільшого накладеними один на одного) ширшої категорії «діяльність оперативних підрозділів». Вона охоплює виконання оперативними підрозділами Національної поліції України всіх функцій, покладених на них законодавством і підзаконними нормативно-правовими актами.

Можливість проведення заходів останньої групи (пошукові заходи) має бути закріплено на рівні Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та КПК України.

REFERENCES

- Burcher, M., & Whelan, C. (2018). Intelligence-Led Policing in Practice: Reflections From Intelligence Analysts. *Police Quarterly*, 2, 139-160. doi: doi.org/10.1177/1098611118796890.
- Cherniak, A.M. (2017). Vyivlennia ta rozsliduvannia zlochiniv u sferi mizhnarodnoho studentskoho obminu [Detection and investigation of crimes in the field of international student exchange]. *Visnyk kryminalnogo sudochynstva, Bulletin of criminal proceedings*, 3, 143-148 [in Ukrainian].
- Cherniak, A.M., & Hribov, M.L. (2018). Operativni pidrozdily pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy yak subiekty protydii zlochynnosti [The operational units of the law enforcement agencies of Ukraine as subjects of combating crime]. *Visnyk kryminalnogo sudochynstva, Bulletin of criminal proceedings*, 4, 24-31 [in Ukrainian].
- Hribov, M.L. (2009). Rozvidualni zakhody orhaniv vnutrishnikh sprav: sutnist ta pytannia zastosuvannia v borotbi z orhanizovanoi zlochynnistiu [Intelligence activities of law enforcement agencies: the nature and issues of use in the fight against organized crime]. *Borotba z orhanizovanoi zlochynnistiu i koruptsiieiu (teoriia i praktyka), Combating Organized Crime and Corruption (Theory and Practice)*, 20, 26-33 [in Ukrainian].
- Hribov, M.L. (2015). Teoriia operativno-rozshukovoi diialnosti: neobkhidnist onovlennia systemy fundamentalnykh katehorii nauky z ohliadu na potreby praktyky [The theory of operational search activities: the need to update the system of fundamental categories of science in view of the needs of practice]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 3, 98-105 [in Ukrainian].
- James, A. (2016). *Understanding police intelligence work*. doi: 10.2307/j.ctt1t88z5c.
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedural Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). zakon0.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
- Pohoretskyi, M.A. (2007). *Funktsionalne pryznachennia operativno-rozshukovoi diialnosti u kryminalnomu protsesi* [Functional purpose of operational search activities in the criminal process]. Kharkiv: Arsis [in Ukrainian].
- Proekt Zakonu Ukrainy "Pro operativno-rozshukovu diialnist": vid 4 kvit. 2017 r. No. 6284 [Draft Law of Ukraine "On search and search activity" from April 4, 2017, No. 6284]. (n.d.). w1.c1.rada.gov.ua. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61497 [in Ukrainian].
- Shylin, M.O. (2013). Operativno-rozshukova diialnist ta nehlasni slidchi dii: problemy pravovoho rehuliuвання u svitli novoho Kryminalnogo protsesualnogo kodeksu Ukrainy [Operational search activities and unspoken investigative actions: problems of legal regulation in the light of the new Criminal procedural code of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy, Bulletin of the National Academy of Public Prosecutor's Office of Ukraine*, 1, 59-64 [in Ukrainian].
- Sukhachov, O.O. (2016). Poniattia, perelik ta klasyfikatsiia operativno-rozshukovykh zakhodiv yak osnova doslidzhennia pytan yikh konspiratsii [The concept, list and classification of operational-search measures as a basis for the study of issues of their conspiracy]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnogo universytetu, Bulletin of Zaporizhzhya National University*, 2, 125-132 [in Ukrainian].
- Vasylynychuk, V.I., Aleksiihuk, M.M., & Derevianko, P.V. (2014). Zakonodavstvo Ukrainy: stan, problemy, shliakhy reformuvannia [Legislation of Ukraine: State, Problems, Ways of Reforming]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 1, 68-78 [in Ukrainian].
- Vintsuk, V.V., & Tsebynoha, V.Yu. (2018). Aktualni pytannia realizatsii Zakonu Ukrainy "Pro operativno-rozshukovu diialnist": teoriia ta praktyka [Topical Issues of Implementation of the Law of Ukraine "On Operational Investigation Activity": Theory and Practice]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 4(97), 144-148. doi: doi.org/10.31733/2078-3566-2018-6-144-148 [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro operativno-rozshukovu diialnist": vid 18 liut. 1992 r. No. 2135-XII [The Law of Ukraine "On search operations" from February 18, 1992, No. 2135-XII]. *Holos Ukrainy, Voice of Ukraine*, 56 [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Burcher M., Whelan C. Intelligence-Led Policing in Practice: Reflections From Intelligence Analysts. *Police Quarterly*. 2018. No. 2. P. 139–160. doi: doi.org/10.1177/1098611118796890.
- Черняк А. М., Грібов М. Л. Оперативні підрозділи правоохоронних органів України як суб'єкти протидії злочинності. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 4. С. 24–31.
- Черняк А. М. Виявлення та розслідування злочинів у сфері міжнародного студентського обміну. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 3. С. 143–148.
- Грібов М. Л. Розвідувальні заходи органів внутрішніх справ: сутність та питання застосування в боротьбі з організованою злочинністю. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. № 20. С. 26–33.
- Грібов М. Л. Теорія оперативно-розшукової діяльності: необхідність оновлення системи фундаментальних категорій науки з огляду на потреби практики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 98–105.
- James A. Understanding police intelligence work. 2016. P. 188. doi: 10.2307/j.ctt1t88z5c.
- Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

- Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків : Арсіс, 2007. 576 с.
- Про оперативно-розшукову діяльність : проект Закону України від 4 квіт. 2017 р. № 6284. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61497.
- Шилін М. О. Оперативно-розшукова діяльність та негласні слідчі дії: проблеми правового регулювання у світлі нового Кримінального процесуального кодексу України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 1. С. 59–64.
- Сухачов О. О. Поняття, перелік та класифікація оперативно-розшукових заходів як основа дослідження питань їх конспірації. *Вісник Запорізького національного університету*. 2016. № 2. С. 125–132.
- Василинчук В. І., Алексійчук М. М., Дерев'янка П. В. Законодавство України: стан, проблеми, шляхи реформування. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 68–78.
- Вінчук В. В., Цебинога В. Ю. Актуальні питання реалізації Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»: теорія та практика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4 (97). С. 144–148. doi: doi.org/10.31733/2078-3566-2018-6-144-148.
- Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. *Голос України*. 1992. № 56.

Стаття надійшла до редколегії 25.04.2019

Kniaziev S. – Ph.D in Law, Research of the of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1008-0852>

Unofficial Investigation as a Fundamental Category of the Theory of Operational Investigation Activity and Criminal Process

The article reveals the concept and content of operational investigation activity and unofficial investigation, as well as correlates the specified terms. The **purpose** of the article is to describe the category of «unofficial investigation» on the basis of a comparative analysis of the provisions of the operational investigation activity and criminal-procedural legislation. The **methodological basis** of the study is a set of both general scientific and special methods of cognition and investigation. The use of these methods allows us to analyze the elements of operational investigation activity, unofficial investigation measures and criminal proceedings in order to determine their correlation and on the basis of the received information to formulate proposals for the current legislation. It is noted that the operational investigation activity and unofficial investigation of the operational units of the National Police largely coincide in content, but are not identical. It is emphasized that the content of the unofficial investigation does not belong to the part of the operational investigation activity, which is carried out openly, and the content of the operational investigation activity does not belong to the unofficial investigation of the operational units within the framework of criminal proceedings, carried out on behalf of the investigator or prosecutor. Operational investigation activity and unofficial investigation of the National Police's operational units are elements (usually superimposed) of the broader category of «operational units' activities». This category covers the performance by the National Police of all the functions assigned to them by Law and Legal Acts. It has been stated that Operational investigation activity is defined as a system of actions which: 1) are conducted for the purpose of detection and termination of crimes, prevention of criminal offense; 2) consist of finding and recording the actual data on criminal activity of individuals and groups, location and fate of wanted persons; 3) are carried out by operational units of law enforcement bodies in accordance with the powers assigned to them by Law; 4) can be conducted both openly and implicitly. Unofficial investigation – part of the activity of the operational units, which purpose and tasks coincides with the operational investigation activity and is a system of exclusively unofficial actions, which include: 1) conducting unofficial investigation measures within the framework of different cases but only after obtaining the relevant permissions of the investigating judge and approval of the prosecutor; 2) fulfillment of the instructions of the investigator, the prosecutor for conducting unofficial investigation (search) measures; 3) conducting unofficial investigation measures, which in accordance with the Law do not require special permits and can be conducted by operational units on their own initiative, including without launching a case. The **scientific novelty** of the obtained results is that the article further reflected the scientific opinion on the definition of the concept and content of the category «unofficial investigation» and its correlation in the operational investigation activity and criminal procedural legislation. To **conclusions**, we can confirm that operational investigation activity and unofficial investigation measures of the operational units of the National Police of Ukraine are substantially the same in content, but not identical. The possibility of conducting the activities of the said group (search activities) should be enshrined on the level of the Law of Ukraine «On Operational Investigation Activities» and the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Keywords: operational investigation activity; unofficial investigation; operational units; operational-search activities
unofficial investigation (search) measures.

УДК 343.98

Юсупов В. В. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем кримінального забезпечення та судової експертології навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5216-4144>

Предмет криміналістики як системоутворювальний чинник криміналістичних знань

Метою статті є аналіз концептуальних засад поняття «система», висвітлення історичних тенденцій формування системи криміналістики, встановлення співвідношення між системою криміналістики як науки і навчальної дисципліни та впливу практики протидії злочинності на сучасну систему криміналістики. **Методологія.** У публікації використано комплекс наукових методів, а саме: історичний, історіографічний, термінологічний, системно-структурний, формально-логічний, порівняльно-правовий. **Наукова новизна.** На підставі аналізу поняття «система», виокремлення її складових – елементів, між якими наявні кореляційні та субординаційні зв'язки, встановлено, що критерієм систематизації криміналістики є її предмет. Системоутворювальним чинником криміналістичних знань про злочинну діяльність і діяльність з розслідування кримінальних правопорушень, судового їх розгляду, запобігання злочинам є предмет криміналістики. Історія розвитку уявлень про предмет криміналістики обумовлює зміну системи науки, кількісні елементи якої в різний час коливалися від двох до п'яти розділів. На прикладах впливу на криміналістику змін у законодавстві та стану практики протидії злочинності обґрунтовано, що система криміналістики є незамкненою, гнучкою, такою, що змінює відповідно до зовнішніх викликів (об'єктивних умов) свої кількісні та змістові складові, якими є розділи й підрозділи. Дістало подальшого розвитку обґрунтування тези про відмінність системи криміналістики як науки й системи навчальної дисципліни «Криміналістика». Остання залежить від змін системи криміналістичної науки та може корегуватися залежно від спеціалізації юристів, що засвоюють криміналістичні знання. **Висновки.** Систематизація криміналістичних знань відбувається внаслідок пізнання наукою власного предмета. Критерієм систематизації криміналістичних знань постає предмет криміналістики. Він серед іншого виконує функцію їх системоутворювального чинника. Система криміналістики є цілісним утворенням, яке формується з елементів (розділів), які також мають власні систематизовані елементи (підрозділи). Система криміналістики є незамкнутою, вона уможливорює поповнення новими структурними елементами, категоріями та поняттями. Система криміналістики як науки відрізняється від системи навчальної дисципліни «Криміналістика».

Ключові слова: криміналістика; предмет криміналістики; система криміналістики; криміналістичні знання; судові науки; історія криміналістики.

Вступ

Предмет науки є вихідною передумовою проведення досліджень, а тому конструктивний аналіз теоретичних положень про нього має бути одним із завдань галузей наукового знання. Будь-яка галузь науки систематизується відповідно до тих фактів, явищ і процесів, які вона вивчає. Криміналістика як юридична наука досліджує реалії навколишнього світу лише в контексті існування їх у межах злочинної діяльності й роботи правоохоронців з протидії їй. Загальноновизнаним є твердження, згідно з яким криміналістика вивчає двоєдиний об'єкт – злочинну діяльність і діяльність щодо її розслідування, однак у науці є різні підходи до системи криміналістики, систематизації криміналістичних знань, що має відображати предмет й об'єкти вивчення цієї галузі наукового знання.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є аналіз концептуальних засад поняття «система науки», висвітлення історичних тенденцій формування системи криміналістики у зв'язку з розвитком її предмета, встановлення співвідношення між системою криміналістики як

науки й навчальної дисципліни та впливу практики протидії злочинності на сучасну систему криміналістики.

Виклад основного матеріалу

Проблема визначення системи криміналістичної науки пов'язана з питанням єдності елементів предмета криміналістики в межах об'єкта її вивчення, а саме злочинної діяльності й діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, судового розгляду та запобігання їм. Ці дві групи елементів посідають визначене місце в предметі дослідження, мають зв'язки з іншими елементами системи як у горизонтальному, так й у вертикальному напрямках.

Відомо, що зміст криміналістики становлять криміналістичні знання. Вони надають правоохоронцям інформацію про механізм учинення злочинів, їх способи, особу правопорушників, дають змогу здійснювати пізнавально-пошукову діяльність у кримінальному провадженні, ефективно збирати, перевіряти, оцінювати й використовувати докази в процесі доказування. Упорядкування криміналістичних знань потребує

системного підходу, що передбачає синтез історичного, функціонального та структурно-видового аналізу (Pavlov, 2001, p. 11).

Системність криміналістики сприяє найповнішому виявленню в логічних і знакових формах наукових знань про злочинну діяльність і процес розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням, їх судового розгляду. Однак розроблення й удосконалення системи криміналістики не зводиться до звичайного впорядкування криміналістичних знань, їх групування. Із цього приводу В. А. Журавель зазначає, що йдеться про побудову цілісної наукової системи, яка відображає закономірні зв'язки між елементами предмета наукового пізнання, властивостями об'єктів, які вивчають (Zhuravel, 2016, p. 11).

Загалом слово «система» означає об'єктивну єдність закономірно пов'язаних один з одним предметів, явищ, а також знань про природу й суспільство. Система – це комплекс елементів та їхніх властивостей, взаємодія між якими зумовлює появу якісно нової цілісності. Елемент є неподільною одиницею системи, властивості та функції якого залежать від місця в цілісності. Подеколи елемент можна вважати складним утворенням, підсистемою.

Основні зв'язки, притаманні цілісності, – це кореляція, інтеграція, субординація та кооперація (Pavlov, 2001, p. 12-13). Системі притаманна ієрархічність, оскільки вона є елементом системи вищого порядку, її складники постають як системи нижчого рівня.

Отже, система – це комплекс взаємопов'язаних елементів, що утворюють цілісність. Причому узгоджена сукупність елементів є системоутворювальним чинником для певного виду наукового знання.

Система права, зокрема такої його галузі, як криміналістика, відповідає вимогам, що встановлені для систем загалом. Це засвідчує наявність складних взаємозв'язків між її елементами, наприклад: елементами правової норми; нормами, що об'єднані в інститути; інститутами певної галузі права; окремими галузями права (Boshno, 2013).

Системність криміналістичних знань є результатом систематизації знань, що належать до сфери розслідування злочинних діянь, тобто результатом дискурсивного узагальнення й упорядкування цих знань на підставі системоутворювальної ознаки (Terekhovych, & Nimande, 2009, p. 37). Відповідно, системоутворювальною ознакою криміналістичних знань є предмет криміналістики.

Розвиток уявлень про предмет криміналістики зумовлював трансформацію поглядів щодо її системи.

На підставі аналізу історії розвитку криміналістики ми дійшли висновку, що її система

змінювалася відповідно до рівня розроблення, становлення й розвитку власне криміналістичних знань (Yusupov, 2018, p. 62-73). Унаслідок розширення змісту криміналістики трансформувалися погляди щодо її внутрішньої структури, зокрема кількості, сутності й призначення розділів науки. У «Керівництві для судових слідчих, чинів загальної і жандармської поліції» у межах криміналістики виокремлено загальну й особливу частини. У подальших працях Г. Гросс убачав доцільним побудувати систему криміналістики з таких двох частин: перша – теоретичне вчення про виявлені злочини; друга – практичні настанови для провадження слідства, з огляду на два об'єкти криміналістичної науки – злочинну та слідчу діяльність (Tishchenko, 2017, p. 16-17).

Із середини 1920-х років у СРСР дослідники започаткували дискусію щодо системи криміналістики. У двотомному підручнику з криміналістики 1935–1936 років уперше було подано таку її систему: «Техніка і тактика розслідування злочинів», «Методика розслідування окремих видів злочинів». Згодом Б. М. Шавер 1938 року обґрунтував поділ криміналістики на загальну й особливу частини. Загальна охоплювала криміналістичну техніку й тактику, особлива – методику розслідування окремих видів і груп злочинів (Shaver, 1938, p. 56-62). У радянській науці 1950 року виокремлено самостійну частину криміналістики – «Вступ до науки». У пострадянському просторі з того часу й донині в межах змісту криміналістики виокремлюють чотири частини, серед яких: 1) загальна теорія криміналістики (загально-теоретичні положення, методологічні основи тощо); 2) криміналістична техніка; 3) криміналістична тактика; 4) криміналістична методика (методика розслідування окремих видів злочинів).

У деяких західноєвропейських країнах предмет криміналістики трактують як сукупність знань про закономірності розслідування злочинного діяння, що утворюють систему, яка містить три взаємопов'язані елементи: 1) поява слідів злочинного діяння як очікуваної події в процесі встановлення обставин, пов'язаних зі злочином; 2) проведення слідчих дій як основного законного способу виявлення, отримання та фіксації доказів; 3) наукова організація розслідування злочинних діянь як планомірного, цілеспрямованого процесу встановлення обставин, пов'язаних із подією злочину (Terekhovych, & Nimande, 2009, p. 39-40).

Таке трактування зумовлено місцем криміналістики в системі наукового знання іноземних країн. Зокрема, у США криміналістику вважають «Forensic Sciences» (судовою наукою), у деяких інших англomовних країнах – частиною судових наук – «Criminalistics», «Criminal Investigation» (кримінальним розслідуванням), «Criminology» (кримінологією) (Shepitko, 2014, p. 143). У балканських країнах (Словенія, Хорватія, Боснія

та Герцеговина, Албанія, Македонія, Греція, Болгарія) криміналістика є частиною кримінології (Matijević, 2018).

З цього приводу зацентруємо увагу на пропозиціях вітчизняних дослідників щодо співвідношення криміналістики й науки про судову експертизу – судової експертології.

В Україні розроблено положення нової галузі знань – судової експертології, яка самостійно розвивається поряд з криміналістикою.

Нова наука становить «сплав» різних галузей наукових знань у межах змісту вчення про судову експертизу, про що зазначають Н. І. Клименко, А. В. Кофанов, О. О. Садченко, М. Я. Сегай, Е. Б. Сімакова-Єфремян, П. В. Цимбал, М. Г. Щербаковський та ін. (Yusupov, 2018, p. 218).

Ідею створення загальної теорії судової експертизи (інша назва судової експертології) окремо від криміналістики актуалізувала основоположна закономірність: усі види експертиз мають спільні загальні позиції, що виявляються в їхніх призначенні, теоретичному обґрунтуванні, джерелах виникнення, стадіях розвитку, функціонуванні, нормативному регулюванні, організації тощо (Yusupov, 2012, p. 131).

На думку М. Я. Сегая, судова експертологія – це юридична наука про судово-експертну діяльність, об'єктом якої є діяльність держави, юридичних і фізичних осіб щодо забезпечення правосуддя незалежною та кваліфікованою експертизою, яку здійснюють професійні експерти (Segai, 2003, p. 25).

Нині у відомчих закладах вищої освіти України функціонують кафедри судової експертології, наприклад: кафедра криміналістики та судової експертології Харківського національного університету внутрішніх справ; відповідні наукові підрозділи, серед яких науково-дослідна лабораторія з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології Національної академії внутрішніх справ.

Криміналістика як вияв правозастосовної діяльності обумовлена нормами кримінального та кримінального процесуального права. Зміни цих норм мають приводити до відповідної трансформації криміналістичних знань про злочинну діяльність та її розслідування. Зокрема, якщо законодавець криміналізує певний вид протиправної діяльності, то це зумовлює потребу розроблення криміналістичної методики її розслідування. Якщо змінюються види слідчих (розшукових) дій, запроваджують нові процесуальні засоби, то криміналістична тактика, як і методика, також мають на це «відреагувати», пропонуючи тактичні прийоми та їх комплекси щодо нововведеного слідчого інструментарію. Криміналістична техніка «зобов'язана відгукнутися» на конкретні досягнення науково-технічного прогресу шляхом напрацювання засобів

оптимізації роботи зі збирання, дослідження, оцінки та використання доказової інформації. Цілком слушною є позиція Є. П. Іщенко, який зазначає, що у зв'язку з появою нових статей у Кримінальному кодексі необхідно з'ясувати, як гарантувати реальну дію цих статей. Окрім криміналістів, ніхто це завдання не виконає (Ishchenko, 2010, p. 8).

Яскравим прикладом, що засвідчує цю тезу, є розроблення криміналістикою практичного інструментарію протидії комп'ютерним злочинам (кіберзлочинності) як новому виду суспільно небезпечних діянь, що виникли в Україні наприкінці ХХ століття.

У криміналістичній методиці з'явився новий підрозділ – методика розслідування злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин, систем і комп'ютерних мереж (комп'ютерних злочинів, кіберзлочинів), що ґрунтується на наукових розвідках В. М. Бутузова, О. І. Мотляха, Л. П. Паламарчук, О. А. Самойленко, С. Л. Остапця, В. Г. Хахановського, В. П. Шеломенцева (Yusupov, 2018, p. 197-198), Г. М. і В. В. Шаповалових (Shapovalova, & Shapovalov, 2016) та ін. Криміналістична тактика запропонувала тактичні прийоми огляду комп'ютерної техніки, особливості її виїмки та дії з нею під час обшуку, можливості використання спеціальних знань під час розслідування кіберзлочинів. Фахівці з криміналістичної техніки дослідили механізм слідоутворення в цифрових комп'ютерних носіях і на різних продуктах використання електронно-обчислювальних машин, зокрема в разі вчинення злочинів міжнародного характеру, надавши правоохоронцям технічний інструментарій запобігання та розкриття комп'ютерних злочинів (Shoroshev, & Khoroshko, 2007).

Крім цього, відбулося активне впровадження комп'ютерних технологій до арсеналу криміналістичних засобів виявлення, фіксації, дослідження слідів злочинів, а також комп'ютерно-технічної експертизи (Rusetskyi, 2018), обладнано різноманітною комп'ютерною технікою оперативні, слідчі, криміналістичні й інші підрозділи правоохоронних органів України.

На підставі зазначеного можна дійти висновку, що криміналістичні знання передбачають системну організацію та інтерпретацію, є незамкнутими й такими, що прогнозують розвиток науки шляхом формування нових видів зв'язків між елементами під впливом зовнішніх умов – злочинної діяльності.

Учення про систему криміналістики – систематика криміналістики – розмежовує впорядковані елементи науки криміналістики та криміналістики як навчальної дисципліни. Про це зауважували В. Д. Берназ, Р. С. Белкін, А. Ф. Волобуєв, Т. С. Волцецька, Ю. П. Гармаєв, М. В. Даньшин, М. В. Салтевський, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько та ін.

Про необхідність розмежування системи науки криміналістики й системи відповідної навчальної дисципліни зазначили 355 опитаних нами працівників правоохоронних органів (77,2 % від загальної кількості респондентів).

Курс навчальної дисципліни «Криміналістика» передбачає опанування всіх структурних елементів науки: теоретичних основ криміналістики, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики, криміналістичної методики (Shepitko et al., 2008, p. 3).

Водночас не видається доцільним визнавати залежність галузі наукового знання від супутньої навчальної дисципліни, адже система навчального курсу криміналістики не може бути точним відображенням системи науки, вважає М. В. Данышин. Криміналістична наука розвивається відповідно до головних тенденцій розвитку дослідницької діяльності й обраних векторів самовдосконалення криміналістичного знання. Навчальна дисципліна повинна мати єдині загальнодержавні стандарти й визначатися відповідною навчальною програмою (Danshun, 2013, p. 169, 182, 187).

Так, серед розділів криміналістичної науки виокремлюють криміналістичну експертологію (Zorin, 2000, p. 23), криміналістичну експертизу (Kuzmichov, & Prokopenko, 2001).

Слід урахувати, що побудова навчального курсу криміналістики повинна бути адекватною спеціалізації тих, хто навчається, і ліміту відведеного на навчання часу (Kuzmichov, 2010, p. 42). У провідному вітчизняному закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання, який здійснює підготовку поліцейських, – Національній академії внутрішніх справ – протягом тривалого часу навчальна дисципліна «Криміналістика» містила п'ять розділів: загальна теорія криміналістики, криміналістична техніка, *криміналістична експертиза*, криміналістична тактика, криміналістична методика. Такий підхід є цілком прийнятним з погляду побудови навчального курсу для певних категорій фахівців, які поглиблено вивчають питання судової експертизи, а саме судових експертів й інспекторів-криміналістів. Про доцільність викладання «Криміналістики» за п'ятьохелементною системою навчального курсу зазначила переважна більшість опитаних нами інспекторів-криміналістів Національної поліції України (84,6 %) та судових експертів (60,9 %).

Про трансформацію навчального курсу з «Криміналістики» та необхідність поглибленого вивчення криміналістичних експертиз під час підготовки правоохоронців ідеться і в наукових джерелах (Iablokov, 2010, p. 73; Korshunova, 2017, p. 27-30). Цілком слушною є позиція Ю. М. Чорноус, яка стверджує, що зміст криміналістики як навчальної дисципліни різниться залежно від суспільних потреб і стану протидії злочинності;

виду закладу вищої освіти, у якому її викладають; галузі знань, за якою здійснюють підготовку здобувачів вищої освіти; напрямів і завдань підготовки кадрів для державних, правоохоронних органів тощо (Chornous, 2019, p. 7).

Виокремлення розділу «Криміналістична експертиза» пов'язане з необхідністю комплексного вивчення питань використання спеціальних знань у кримінальному процесі. Важливе місце в системі криміналістичних знань посідають спеціальні знання, передусім – знання в галузі криміналістичних експертиз. Питання криміналістичних експертиз розглядають у всіх розділах криміналістики. У загальній теорії – під час вивчення механізму слідотворення, ідентифікації та діагностики; у криміналістичній техніці – під час аналізу її галузей (трасології, балістики, почеркознавства); у криміналістичній тактиці – для вибору оптимальних місця та часу проведення експертизи, відбору зразків для порівняльного дослідження, формулювання питань експертам тощо; у криміналістичній методиці експертизи розглянуто в аспекті їх застосування під час розслідування окремих видів злочинів (Kuzmichov, 2010, p. 40).

Таким чином, структура системи криміналістики рухлива та може змінюватися, а система криміналістичної науки не тотожна системі навчального курсу криміналістики, і навпаки.

З прийняттям КПК України та реалізацією його положень під час кримінальних проваджень сформувалися цілком нові принципи, правила та положення розслідування кримінальних правопорушень, їх судового розгляду й запобігання злочинам. Такі зміни позначаються на сучасному розвитку криміналістики. Зокрема, змінюється й традиційна парадигма викладання криміналістики в умовах дії нових принципів кримінального процесу – його змагальності (Garmaev, 2015, p. 331-332).

Нині криміналістика активно розробляє технічні, тактичні, науково-методичні засоби розслідування корупційних, військових злочинів, злочинів проти довкілля, у сфері інтелектуальної власності, транснаціональної злочинної діяльності, нелегального обігу зброї та вибухонебезпечних матеріалів.

Отже, відбувається трансформація предмета вітчизняної криміналістики як науки, що спрямована забезпечувати практику розслідування злочинів дієвими рекомендаціями, а вповноваженим суб'єктам пропонувати криміналістичні знання належного рівня. Зміна предмета криміналістики зумовить зміни її системи як науки і, як наслідок, відповідної навчальної дисципліни.

Наукова новизна

На підставі аналізу поняття «система», виокремлення її складових – елементів, між якими наявні кореляційні та субординаційні

зв'язки, встановлено, що критерієм систематизації криміналістики є її предмет. Відповідно, системоутворювальним чинником криміналістичних знань про злочинну діяльність і діяльність з розслідування кримінальних правопорушень, судового їх розгляду, запобігання злочинам є предмет криміналістики. Історія розвитку уявлень про предмет криміналістики обумовлює зміну системи науки, кількісні елементи якої в різний час коливалися від двох до п'яти розділів. У зв'язку з впливом на криміналістику змін у законодавстві та стану практики протидії злочинності обґрунтовано, що система криміналістики є незамкненою, гнучкою, такою, що змінює відповідно до зовнішніх викликів (об'єктивних умов) свої кількісні та змістові складові, якими є розділи й підрозділи. Дістало подальшого розвитку обґрунтування тези про відмінність системи криміналістики як науки й системи навчальної дисципліни «Криміналістика». Остання залежить від змін системи криміналістичної науки та може корегуватися залежно від спеціалізації юристів, що засвоюють криміналістичні знання.

Висновки

На різних етапах розвитку криміналістики змінювалися наукові погляди на її внутрішню структуру, кількість і назву елементів (розділів),

що відповідало трактуванню предмета, який вивчала наука, рівню розроблення та засвоєння криміналістичних знань. Систематизація криміналістичних знань відбувається внаслідок пізнання наукою власного предмета. Критерієм систематизації криміналістичних знань, які є змістовним наповненням криміналістики, постає її предмет. Він серед іншого виконує функцію їх системоутворювального чинника.

Система криміналістичної науки ґрунтується на двоєдиному об'єкті її вивчення, яким є злочинна діяльність і діяльність з розслідування кримінальних правопорушень, їх судового розгляду та запобігання злочинам. Система криміналістики є цілісним утворенням, яке формується з елементів (підсистем – розділів), що також мають власні систематизовані елементи – підрозділи. Криміналістика в Україні є складовою системи юридичних наук. Система криміналістики є незамкненою, вона уможливорює власне поповнення новими структурними елементами, категоріями та поняттями.

Система криміналістики як науки відрізняється від системи навчальної дисципліни «Криміналістика».

Розвиток системи криміналістики, зокрема її зміна внаслідок формування нових розділів науки, пов'язана із законодавчими змінами та практикою протидії злочинності в державі.

REFERENCES

- Boshno, S.V. (2013). Sistema prava i sistema zakonodatelstva [System of law and system of legislation]. *Pravo i sovremennye gosudarstva, Law and modern states*, 5. Retrieved from <http://bar-association.ru/?p=402>. doi: <https://doi.org/10.14420/ru.2013.5.3> [in Russian].
- Chornous, Yu.M. (2019). Innovatsiini pidkhody do vyvchennia kryminalistyky v zakladakh vyshchoi osvity MVS Ukrainy [Innovative approaches to the study of forensics in higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnykh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 2(111), 7-14. doi: <https://doi.org/10.33270/01191112.7> [in Ukrainian].
- Danshyn, M.V. (2013). Kryminalistyka XXI stolittia: mistse u systemi naukovooho znannia [XXI Century Forensics: A Place in the Scientific Knowledge System]. Kharkiv: KhNU im. V.N. Karazina [in Ukrainian].
- Garmaev, Iu.P. (2015). Kriminalistika kak initsiator obnovleniia paradigm iuridicheskikh nauk i uchebnykh distsiplin s uchetom printsipa sostiazatelnosti [Forensics as the initiator of updating the paradigms of legal sciences and academic disciplines, taking into account the principle of competition]. *Soiuz kriminalistov i kriminologov, The Union of Forensic and Criminologists*, 3-4, 330-343. doi: <https://doi.org/10.7256/2310-8681.2015.3.20100> [in Russian].
- Iablokov, N.P. (2010). Nekotorye vzgliady na kriminalistiku kak nauku i uchebnuu distsiplinu XXI veka [Some views on forensics as a science and academic discipline of the XXI century]. *Kryminalistyka XXI stolittia, Criminalistics of the 21st Century: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 69-73). Kharkiv [in Russian].
- Ishchenko, E.P. (2010). O meste kriminalistiki v sisteme ugovovno-pravovykh nauk [About the place of forensics in the system of criminal law]. *Kryminalistyka XXI stolittia, Criminalistics of the 21st Century: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 5-9). Kharkiv [in Russian].
- Iusupov, V.V. (2012). Analiz sovremennykh kontseptsii obshchei teorii sudebnoi ekspertizy [Analysis of modern concepts of the general theory of forensics]. *Voprosy kriminologii, kriminalistiki i sudebnoi ekspertizy, Questions of criminology, forensics and forensics*, 2/32, 131-135 [in Russian].
- Korshunova, O.N. (2017). Kriminalistika v tamoznennom dele: problemy i resheniia [Forensics in customs: problems and solutions]. *Nauchnyi dialog: iurisprudentsiia, Scientific dialogue: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 27-30). Moscow: Obshchestv. nauka. doi: <https://doi.org/10.18411/spc-20-11-2017-08> [in Russian].
- Kuzmichov, V.S. (2010). Systema kryminalistyky na mezhi III tysiacholittia [Forensic system at the turn of the third millennium]. *Kryminalistyka XXI stolittia, Criminalistics of the 21st Century: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 40-42). Kharkiv [in Ukrainian].
- Kuzmichov, V.S., & Prokopenko, H.I. (2001). Kryminalistyka [Forensic]. V.H. Honcharenko, & Ye.M. Moiseieva (Ed.). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

- Pavlov, V.I. (2001). Obgruntuvannia katehorii hnoseologii zasobamy systemnoho pidkhodu [Justification of epistemology categories by means of systematic approach]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Rusetskyi, A.A. (2018). Mistse sudovykh ekspertyz u systemi protydyi kiberzahrozam u sferi informatsiinoi bezpeky Ukrainy [Place of judicial expertise in the system of cyber threats in the field of information security of Ukraine]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky, Theory and Practice of Forensic Science and Forensic Science*, 18, 263-271. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.29> [in Ukrainian].
- Segai, M.Ia. (2003). Sudebnaia ekspertologiya: obekt, predmet, priroda i sistema nauki [Forensic science: object, subject, nature and system of science]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky, Theory and Practice of Forensic Science and Forensic Science*, 3, 25-32 [in Russian].
- Shapovalova, G.M., & Shapovalov, V.V. (2016). Kriminalistika i ee rol v preduprezhdenii prestuplenii na osnove informatsionnykh tekhnologii [Forensics and its role in the prevention of crimes based on information technology]. *Politseiskaia deiatelnost, Police activity*, 2, 187-199. doi: 10.7256/2222-1964.2016.2.17636 [in Russian].
- Shaver, B.M. (1938). Predmet i metod sovetskoi kriminalistiki [The subject and method of Soviet forensics]. *Sotsialisticheskaia zakonnost, Socialist legality*, 6, 56-82 [in Russian].
- Shepitko, V.Iu. (2014). Kriminalistika v sisteme iuridicheskikh nauk i ee rol v globalnom mire [Forensic science in the system of legal sciences and its role in the global world]. *Kriminalistyka ta sudova ekspertyza: nauka, navchannia, praktyka, Forensics and forensics: science, training, practice: Proceedings of the Scientific works (Vols. 1-2)*. Kharkiv: Apostil [in Russian].
- Shepitko, V.Yu., Konovalova, V.O., & Zhuravel, V.A. (et al.). (Ed.). (2008). Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia samostiinoi roboty ta praktychnykh zaniat z navchalnoi dysypliny "Kryminalistyka" [Tutorial for independent work and practical training in the course "Criminalistics"]. Kharkiv: Nats. yuryd. akad. Ukrainy [in Ukrainian].
- Shoroshev, V.V., & Khoroshko, V.O. (2007). Systemy vyavlennia atak na kompiuterni systemy [Systems for detecting attacks on computer systems]. *Zakhyst informatsii, Protection of information*, 4(36), vols. 9, doi: 10.18372/2410-7840.9.4124 [in Ukrainian].
- Terekhov, V.N., & Nimande, E.V. (2009). Problema sistemizatsii kriminalisticheskogo znaniia [The problem of the systematization of forensic knowledge]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky, Theory and Practice of Forensic Science and Forensic Science*, 9, 37-41 [in Russian].
- Tishchenko, V.V. (Ed.). (2017). *Kryminalistyka [Forensics]*. Odesa: Helvetyka [in Ukrainian].
- Yusupov, V.V. (2018). *Kryminalistyka v Ukraini u XX-XXI stolittakh [Forensic science in Ukraine in the XX-XXI centuries]*. Kyiv: FOP Maslakov [in Ukrainian].
- Yusupov, V.V. (2018). Predmet kryminalistyky: etapy formuvannia ta suchasni pidkhody [The subject of forensics: stages of formation and modern approaches]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky, Theory and Practice of Forensic Science and Forensic Science*, 18, 62-73. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.07> [in Ukrainian].
- Zhuravel, V.A. (2016). *Systema kryminalistyky: suchasni kontseptsii ta perspektyvy rozvytku. Vybrani tvory [Forensic system: current concepts and prospects. Selected works]*. Kharkiv: Apostil [in Ukrainian].
- Zorin, G.A. (2000). *Teoreticheskie osnovy kriminalistiki [The theoretical basis of forensics]*. Minsk: Amalfeia [in Russian].
- Матијевић, М. (2018). Криминалистика - откривање и доказување (вријеме пролази, дјела остају). *Безбједност Полиција Грађани*, 3-4, 12, 3-23 <https://doi.org/10.7251/bpg1603003m>.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бошно С. В. Система права и система законодательства. *Право и современные государства*. 2013. № 5. URL: <http://bar-association.ru/?p=402>. doi: <https://doi.org/10.14420/ru.2013.5.3>.
- Чорноус Ю. М. Інноваційні підходи до вивчення криміналістики в закладах вищої освіти МВС України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2 (111). С. 7–14. doi: <https://doi.org/10.33270/01191112.7>.
- Даньшин М. В. Криміналістика XXI століття: місце у системі наукового знання : монографія. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. 480 с.
- Гармаев Ю. П. Криминалистика как инициатор обновления парадигм юридических наук и учебных дисциплин с учетом принципа состязательности. *Союз криминалистов и криминологов*. 2015. № 3–4. С. 330–343. doi:10.7256/2310-8681.2015.3.20100.
- Яблоков Н. П. Некоторые взгляды на криминалистику как науку и учебную дисциплину XXI века. *Криміналістика XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 листоп. 2010 р.). Харків, 2010. С. 69–73.
- Ищенко Е. П. О месте криминалистики в системе уголовно-правовых наук. *Криміналістика XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 листоп. 2010 р.). Харків, 2010. С. 5–9.
- Юсупов В. В. Анализ современных концепций общей теории судебной экспертизы. *Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы*. 2012. Вып. 2/32. С. 131–135.
- Коршунова О. Н. Криминалистика в таможенном деле: проблемы и решения. *Научный диалог: юриспруденция* : материалы IX Междунар. науч.-практ. конф. (Москва, 20 нояб. 2017 г.). М. : Обществ. наука, 2017. С. 27–30. doi: <https://doi.org/10.18411/spc-20-11-2017-08>.
- Кузьмичов В. С. Система криміналістики на межі III тисячоліття. *Криміналістика XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 листоп. 2010 р.). Харків, 2010. С. 40–42.
- Кузьмичов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика : навч. посіб. / за ред. В. Г. Гончаренка, Є. М. Моїсєєва. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 267 с.
- Павлов В. І. Обґрунтування категорій ґносеології засобами системного підходу : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.01. Київ, 2001. 19 с.

- Русецкий А. А. Місце судових експертиз у системі протидії кіберзагрозам у сфері інформаційної безпеки України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 263–271. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.29>.
- Сегай М. Я. Судебная экспертология: объект, предмет, природа и система науки. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2003. Вип. 3. С. 25–32.
- Шаповалова Г. М., Шаповалов В. В. Криминалистика и ее роль в предупреждении преступлений на основе информационных технологий. *Полицейская деятельность*. 2016. № 2. С. 187–199. doi: <https://doi.org/10.7256/2222-1964.2016.2.17636>.
- Шавер Б. М. Предмет и метод советской криминалистики. *Социалистическая законность*. 1938. № 6. С. 56–82.
- Шепитько В. Ю. Криминалистика в системе юридических наук и ее роль в глобальном мире. *Криміналістика та судово експертиза: наука, навчання, практика* : зб. наук. пр. : у 2 т. Харків : Апостіль, 2014. Т. 1. С. 142–153.
- Навчально-методичний посібник для самостійної роботи та практичних занять з навчальної дисципліни «Криміналістика» / [уклад.: В. Ю. Шепитько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.]. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. 155 с.
- Шорошев В. В., Хорошко В. О. Системи виявлення атак на комп'ютерні системи. *Захист інформації*. Т. 9, № 4 (36). 2007. С. 5–10. doi: <https://doi.org/10.18372/2410-7840.9.4124>.
- Терехович В. Н., Ниманде Э. В. Проблема систематизации криминалистического знания. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2009. Вип. 9. С. 37–41.
- Криміналістика : підручник / за ред. В. В. Тіщенко. Одеса : Гельветика, 2017. 556 с.
- Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX–XXI століттях : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 556 с.
- Юсупов В. В. Предмет криміналістики: етапи формування та сучасні підходи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 62–73. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.07>.
- Журавель В. А. Система криміналістики: сучасні концепції та перспективи розвитку. Вибрані твори. Харків : Апостіль, 2016. С. 11–19.
- Зорин Г. А. Теоретические основы криминалистики. Минск : Амалфея, 2000. 416 с.
- Мати́євіч М. Криміналістика – откривање и докажување (Том I, II) (вријеме пролази, дјела остају). *Безбједност Полиција Грађани*. Vol. 12. Issue 3–4, 25 Jan. 2018. С. 3–23. doi: <https://doi.org/10.7251/bpg1603003m>

Стаття надійшла до редколегії 23.05.2019

Yusupov V. – Doctor of Law, Senior Research Fellow, Leading Research Fellow of the Scientific Research Laboratory on the Problems of Providing Criminal and Forensic Expert Study of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5216-4144>

The Subject of Forensics as a System Forming Factor of Forensics Knowledge

The **purpose** of the article is to analyze the conceptual foundations of the concept of «system», to highlight the historical trends in the formation of the forensic system, to establish a relationship between the forensic system as a science and academic discipline, the impact of the practice of combating crime on the modern forensic system. **Methodology.** In the article a set of scientific methods is used, namely: historical, historiographical, terminological, systemic-structural, formal-logical, comparative legal. **Scientific novelty.** Based on the analysis of the concept of «system», the allocation of its components – elements between which there are correlation and subordination connections, it is established that the criterion of systematization of forensics is its subject. Accordingly, the subject of forensics is the backbone factor in forensic knowledge about criminal activity and the investigation of criminal offenses, their judicial review, and crime prevention. The history of the development of views on the subject of forensics influenced a change system of science, the quantitative elements of which at different times ranged from two to five sections. On the examples of the impact on forensic science of changes in legislation and the state of the practice of combating crime, it is proved that the forensic system is open and it changes its sections and subsections according to external conditions. The provision on the difference between the criminalistics system as a science and the system of academic discipline «Criminalistics» was further developed. It depends on changes in the system of forensic science and can be adjusted depending on the specialization of lawyers who acquire forensic knowledge. **Conclusions.** The systematization of forensic knowledge occurs as a result of science's knowledge of its own subject. The criterion for the systematization of forensic knowledge is the subject of forensics. Among other things, it serves as a backbone factor. The forensic system is a holistic formation of elements (sections) that have their own systematic elements (subsections). The forensic system is open, it is available for filling with new structural elements, categories and concepts. The forensic science system as a science is different from the forensic science discipline system.

Keywords: forensics; subject of forensics; system of forensics; forensics knowledge; forensics sciences; history of forensics.

UDC 342.565.2(477)

Shaptala N. – Ph.D in Law, Chairman of the Constitutional Court of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5944-9596>

Logical (Mental) Part of the Knowledge of the Truth in the Constitutional Court Process

*The article is devoted to the topical low-researched issues related to determination of the essence of logical (mental) part of the knowledge of the truth in the constitutional court process. Particular attention is drawn to determination of the general principles and differences of the philosophical and functional specificity of the logic of assessing evidence in the activities of the body of constitutional jurisdiction in protecting human and citizen's rights and fundamental freedoms. The **theoretical basis** of the research are the works of domestic and foreign scholars in the fields of philosophy and constitutional law, as well as acts of the domestic constitutional jurisdiction body. The **purpose** of the research is to determine the philosophical and legal dimensions of the logical (mental) part of the knowledge of the truth, including the assessment and use of evidence, in the constitutional court process and their impact on the adoption of a fair and well-founded judicial decision. According to the results of the research, the author provided for certain **conclusions**, which present **scientific novelty** and are the following: firstly, given the basic theoretical doctrine of epistemology, as a branch of philosophy, which studies the problems of the nature of knowledge and its capabilities, the main task of the process of judicial evidence, which takes place in logical forms, is its authenticity and the truth; secondly, one should attribute to the peculiarities of the philosophical and functional specificity of the logical (mental) part of the knowledge of the truth in the constitutional court process, including the study, assessment and use of evidence in resolving issues of constitutionality of laws and other legal acts, first of all, the application of classical evaluation of the true values of information received by the Court, each of which is one of two values – «true» or «false»; thirdly, proceeding from the concept of philosophical monism, according to which the relationship of phenomena is the most common pattern of the existence of the world, the essence of dialectical and formal logic and other categories of science of the philosophy of law in proving in a constitutional court process is to determine these connections under the conditional scheme «the constitution – the law – the by-law – an individual».*

Keywords: version; hypothesis; logic; assessment of evidence; relevance; logical deliberate trick.

Introduction

Problems on the functioning of the domestic institute of constitutional judicial control were studied by well-known specialists in the field of constitutional law, in particular: M. Baimuratov, Yu. Barabash, O. Bandura, Yu. Baulin, V. Boiko, V. Bryntsev, Yu. Hroshevyi, N. Drozdovych, A. Dubinskyi, V. Kampo, N. Klymenko, V. Kolisnyk, A. Koni, V. Konovalova, M. Kostytskiy, N. Kushakova-Kostytska, A. Krusian, V. Lemak, V. Maliarenko, M. Orzikh, M. Pohoretsky, B. Poshva, P. Rabinovych, Yu. Shemshuchenko, O. Skrypniuk, P. Shliakhtun, Yu. Todyka, V. Fedorenko, O. Frytsky and many others.

Nevertheless, despite a large number of publications and scientific works, certain topical issues, in particular, regarding the philosophical and legal determination of ontological and axiological content of the logical part of the knowledge of the truth in the constitutional court process, remain poorly researched.

The theoretical basis of the research are the works of domestic and foreign scholars in the fields of philosophy and constitutional law, as well as acts of the domestic constitutional jurisdiction body.

The purpose and tasks of the research

The purpose of the research is to determine the philosophical and legal dimensions of the logical (mental) part of the knowledge of the truth, including

the assessment and use of evidence, in the constitutional court process and their impact on the adoption of a fair and well-founded judicial decision.

Purpose achievement requires solving certain tasks:

- to research general principles of the process of judicial evidence, given the basic theoretical concept of epistemology, according to which the prerequisites of knowledge, occurring in logical forms, is its authenticity and the truth;

- to identify the peculiarities of the philosophical and functional specificity of the logical (mental) part of the knowledge of the truth, including through the study, assessment and use of evidence in the constitutional court process;

- to outline the factors, indicating the need to use dialectical and formal logic and other categories of science of the philosophy of law in proving in the constitutional court process.

Presentation of the main material

Dictionaries and special literature define logic as a science that studies the criteria for the correctness of thinking and evidence and is based on formal (traditional) principles of definition, classification, correct use of terms, predication¹, and

¹ Prediction (Latin *praedicatio* means expression, statement) in linguistics is one of the functions of language expression, which aims to correlate the inclination

considerations in general. That means, de facto, that logic is the doctrine of the principles and methods used to understand and solve problems through conscious intellectual analysis.

Thus, according to the Great Glossary of Contemporary Ukrainian Language: «logic is the science of laws and varieties of thinking, ways of knowing and the conditions for the truth of knowledge and judgment». Classical logic is a collection of logical theories characterised by the classical assessment of the true values of evidence, which consists in the fact that the main interpretation is considered as attributing to each evidence one of the two values – «true» or «false». Other interpretations are allowed, but they are considered artificial. The classical understanding of the denial is based on the recognition of the position under which a double denial is equivalent to affirmation (Busel, 2005, p. 625).

According to the special literature, the principles of logic are the general rules of reasoning adopted in it. «To think logically and correctly means to think in accordance with the principles of traditional logic which include:

- the principle of equitation²;
- the principle of consistency³;
- the principle of the excluded third⁴;
- the principle of sufficient reason⁵»

(Ishmuratov, 1997, p. 9-10).

At the same time, professor V. Tytov writes, one should distinguish the logical conclusion from deliberate trick. The scientist notes that there is a textbook example of such a technique, which was used in a polemic against Florida State Senator Claude Pepper, as a result of which he was

defeated in the next election. His adversary said: «... all the FBI and every member of Congress know that Claude Pepper is a shameless extrovert, moreover, there are reasons to believe that he practices nepotism towards his sister-in-law, his sister was a fespianka in sinful New York. Finally, although it is difficult to believe, it is well-known that before marriage Pepper practiced celibacy». This characteristic sounds terrible for the average person. However, for a person familiar with the meaning of the terms used in this provocative accusation, it is clear that it does not make any sense, because the extrovert is an open, sociable person, nepotism means patronage to relatives, fespianka is an admirer of dramatic art, celibate means celibacy. To accuse the man of the fact that he is a sociable person who helps his relatives, that his sister likes the theater, and that he himself was a bachelor until marriage is simply meaningless» (Ishmuratov, 1997, p. 199).

Recently, many scientific studies of judicial logic have been carried out, in particular, in order to identify ways of adequately addressing the challenges facing the judiciary, including the logic of assessing evidence.

Among the foreign publications on this topic, in my opinion, it is worthwhile to note the following articles:

«Arguing about the Evidence: a Logical Approach» (Fox, 2013);

«Logical Theory and Semantic Analysis» (Hacking);

«Rendering the Doi plot properly in meta-analysis» (Suhail, 2018);

«Formal Methods for Logical Evaluation in Forensic Evidence in Court» (Craig, 2016);

«Old Evidence and Logical Omniscience in Bayesian Confirmation Theory» (Garber);

«Logical Normativity and Common Sense Reasoning» (Agaz, 2011);

«Logical Aliens and the 'Ground' of Logical Necessity» (Stroud, 2018);

«Logical and Legal Relevance under the Uniform Evidence Law» (Dahdal, 2007);

«Logical fallacies used to dismiss the evidence on intelligence testing» (Gottfredson, 2009);

«The problem of the logical reconstruction of clinical activity» (Meehl, 1954).

Special mention should be made on the research work of one of the authors of the concept of «logical relevance», professor of Law, Northwestern University (USA), R. Allen «Burdens of Persuasion in Civil Cases: Algorithms v. Explanations», which has become widespread, although it should be noted that its provisions are perceived in scientific circles ambiguously.

In particular, explaining the content of this concept, professor R. Allen notes that this is a relational concept, since it determines that no

of the speech in the reality: the state of the object or subject, event or situation (author's reference).

² The basic tenets of the principle (law) of equitation are that: firstly, it is impossible to equate different thoughts; secondly, it is impossible to accept identical thoughts for different (author's note).

³ The law (principle) of contradictions (Latin *lex contradictionis*) or the law (principle) of noncontradictions (Latin *lex noncontradictionis*) is one of the four basic laws of formal (traditional) logic, according to which: the two opposing statements are not at the same time true, one of them definitely false (author's reference).

⁴ The law of the excluded third (Latin *tertium non data* means «the third is not given») is the law of classical logic, which consists in the fact that two statements – «A» or «not A» – one is necessarily true, that is, two judgments, one of which is a denial of the other, can not be simultaneously false (author's note).

⁵ The law of sufficient reason or the principle of sufficient reason is one of the laws of formal logic, which ensures the validity and proof of thinking, requires the thoughts to be internally linked to one another. According to G. Leibniz: «No phenomenon can appear to be true or valid, no statement is fair without sufficient reason why this is the case, and not otherwise» (author's note).

evidence is relevant in itself, in the absence of its logical connection with others and fact, which is established. In his view, the concept of «relevance» in the first sense means that any two or more relevant evidence are so interrelated that, in accordance with the general course of events, they are taken separately and demonstrate whether it makes it possible to prove the existence or non-existence of facts in the past, present or future (Allen, 2003, p. 898).

The scholar continues that «the second definition is in the Federal Rule of Evidence of the United States (art. 401), according to which evidence is topical (relevant⁶) if «it tends to make the fact more or less probable than it would without evidence». In this case, the concept of «probable» in these and other standard definitions sometimes is interpreted as having a mathematical value of probability» (Allen, 2003, p. 898).

As the professor at the University of Staffordshire (UK) D. McCrimmon noted in this regard the notion of relevance, widely known as «logical significance». This is a bit wrong word, since in this understanding there is a temptation to assume that the definition of relevance as a «logical value» follows from the logical probability theory. However, the term «logical relevance» was not originally conceived in the light of such connotations⁷. In jurisprudence, «logic» is used freely and it refers to the fund of beliefs or generalisations, as well as the types of reasoning that judges or lawyers use in defining as «common sense» (MacCrimmon, 2001-2002, p. 1441).

The relevance, as it is stated in the Stanford Encyclopedia of Philosophy, «is a matter of logic, not of the law», which does not mean that the matching of the desired result to the desired one has no legal dimension. The law distinguishes between law and factual issues. The issue that matters in the case is the issue of the law that a judge must make before a decision, and not a jury, since the relevance is determined by lawful sources, which the judge should be guided by in the legal definition process. At the same time, the legal definition is considered to be logical and non-legal concept in the sense that, when assessing evidence, the judge necessarily relies on extra-judicial resources and is not bound by legal precedents ("The Legal Concept", 2015).

Thus, in our opinion, there are reasons to believe that although the process of assessing evidence is not purely scientific, in the context of the fact that it is not intended to know the laws of the physical and social conditions of their occurrence, however, the cognitive mental activity of the subject

of evidence on detection or confirmation of facts, circumstances or phenomena of reality, *de facto* is carried out with the application of dialectical and formal logic and other categories of science of the philosophy of law.

S. Semenko rightly points out that the assessment of evidence includes two aspects: certifying and logical ones. The certification aspect consists of procedural rules for obtaining evidence, established by law to guarantee the authenticity of the information received. Logical aspect involves the use of patterns and the laws of logic to substantiate a decision in a case based on the information received (Semenko, 2012, p. 160).

It should also be noted that although the logic of assessing evidence is based on general principles, this activity in every form of procedural law has its own specificity, which is predetermined primarily by the object, the task of proving, as well as the range of its subjects, procedural terms and procedural form.

Thus, unlike general jurisdiction courts, evidence in a constitutional court process is a combination of practical and intellectual activity of judges exclusively, the results of which are issued in the form of an act (decision, opinion, ruling) of the collegial body of the Constitutional Court of Ukraine (Grand Chamber, Senates, Collegia).

From the point of view of formal logic, obtaining of knowledge on belonging, admissibility and reliability of each evidence in any court process is preceded by the hypothesis, but the assessment itself is the result of confirmation or refutation that the subject of evidence carries out through mental operations (analysis, synthesis, comparison etc). However, it can not be denied that the ultimate goal of this activity is to use the knowledge gained to solve the problems facing the court in each particular case (criminal, civil, administrative, etc.).

O. Starchenko writes that the hypotheses in the judicial investigation are called versions, but this is not a specific legal term, it is used in other areas of cognition. Versions that explain the essential circumstances of the case, turn into reliable knowledge through logical justification. It proceeds indirectly, because the events that have taken place in the past, or the phenomena that exist currently, but are not accessible to direct perception, are being learned (Kirillov, & Starchenko, 1987, p. 234).

Logical proof of hypothesis, depending on the method of justification, can proceed in the form of indirect (knock-on) or direct evidence. Indirect evidence is carried out by refuting and excluding of all erroneous versions, on the basis of which one can assert the reliability of the only remaining, assumption, given the peculiarities of the type of litigation (Kirillov, & Starchenko, 1987, p. 235).

With regard to the constitutional court process, the main task of assessing evidence is to resolve issues of compliance or non-compliance of certain normative

⁶ Author's note.

⁷ The connotation (from the Latin *con* – together and *noto* – emphasise, denote) – in logic is used as the equivalent of the concept of automatic deduction (author's note).

acts, both in terms of content and procedure for their consideration and approval, to the requirements of Constitution (constitutionality or unconstitutionality). In other words, it is a classical assessment of true values of evidence, which, as noted, consists in the fact that the main interpretation is regarded as attributing to each evidence one of the two values – «true» or «false». At the same time, proceeding from the concept of philosophical monism, according to which the relationship of phenomena is the most common pattern of the existence of the world, the logic of assesment of evidence in such a process also lies in the definition of these relations under the conditional scheme «the constitution – the law – the by-law – an individual».

«As it can be seen from the transcript of meetings of the Constitutional Court (from the relevant literature) the words: “logic”, “contrary to logic”, and “logical form of thought” were used many times. Special logical terms: “determination”, “thesis”, “reason”, “evidence”, “arguments”, “ground”, “conclusion” (“conclusions”) were used as well. References were made to the laws and requirements of logic: it was said about the “substitution of the thesis” (the law of equiting), there were logical contradictions in the arguments of the parties (the law of contradiction), the requirement “or – or” (the law of the excluded third) was applied, the “sufficient grounds” for conclusions (the law of sufficient reason)» (“Lohika yak nauka”).

On this occasion it should be noted that:

– firstly, according to the Law on the Constitutional Court of Ukraine, presentations of the judges of the Constitutional Court of Ukraine at in-camera part of the plenary session of the Grand Chamber or the Senate are confidential information and can not be disclosed (Article 66.9, Article 67.9). Therefore, it is not clear where the authors of the publication received such information;

– secondly, the judge of the Constitutional Court of Ukraine is entitled to legally express his/her understanding of the logic of the formation of both legal position as well as the provisions of the final act of the Court on the issues that were considered, firstly, by voting, and secondly, in the dissenting opinion, which is provided for in the written form attached to the relevant Act of the Court and is promptly published on the official website of the Court (Article 93.2 of the Law on the Constitutional Court of Ukraine), for example:

– in the opinion of the judge O. Lytvynov, the consistency of practice of the Constitutional Court of Ukraine is quite logical, since establishing of violation of the constitutional procedure for consideration, approval and entry into force of the law, in essence, means that these laws could not take place as acts of higher legal force, and the only consequence of the establishment of such violation is the declaration of the laws unconstitutional in full

by the decision of the Court, therefore further constitutional control of the content of these laws is meaningless (“Okrema dumka”, 2018);

– Judge S. Sas points out «some of the proposed amendments to the Constitution of Ukraine are written confusingly and unclear and violate the laws of logic and systematic approach to analysis and, accordingly, understanding of the administrative and territorial structure of the state. In particular, in the proposed wording of Art. 113.1 of the Constitution of Ukraine, the term “community” is used to designate an administrative-territorial unit, whereas in the Ukrainian language it is used to denote the association (collective) of people» (“Okrema dumka”, 2015);

– thirdly, the Constitutional Court of Ukraine, by reasoning its decisions on the issues examined, has repeatedly applied the methodology of logic as a science of laws and types of thinking, methods of knowledge and the conditions for the truth of knowledge and judgments, for example:

– «systematic and logical interpretation of the provisions of Art. 155 of the Constitution of Ukraine» at the next ordinary session of the Verkhovna Rada of Ukraine «gives grounds for the conclusion that it should be interpreted in conjunction with Art. 158.1 of the Fundamental Law of Ukraine, according to which the draft law on introducing amendments to the Constitution of Ukraine, considered by the Verkhovna Rada of Ukraine and not adopted, may be submitted to the Verkhovna Rada of Ukraine no sooner than one year from the day of the adoption of the decision on this draft law» (“Rishennia KSU”, 2016);

– «the analysis of the content of the constitutional petition provides for the grounds for the conclusion that the declarations of the people’s deputies of Ukraine regarding the unconstitutionality of the disputed provisions of the law without logical conjunction with the relevant articles of the Constitution of Ukraine concerning voluntary consolidation and groundless enrollment of lands, that are the subject of the property rights of the Ukrainian people, to communal and state property, their unreasonable delimitation, as well as creation of grounds for public officials of public authorities and local self-government bodies to commit numerous corruption acts related to the powers of the owner of the land, causing considerable damage to constitutional rights and legitimate interests of the Ukrainian people, are assumption. The Constitutional Court of Ukraine has repeatedly stated that assumptions can not be considered as arguments to confirm the unconstitutionality of legal acts or their separate provisions» (Ukhvala KSU, 2015);

– the Code, which «has a corresponding logically constructed structure, regulates the sequence of procedural actions regarding the consideration and solving the issues related to bringing a person to administrative liability; the

procedure for appealing judge's decision in the case on administrative liability, approved in essence; the procedure for execution of a resolution imposing administrative penalties» ("Rishennia KSU", 2015);

– systemic and logical-grammatical analysis of the phrase «state bodies, enterprises, institutions, organisations» gives grounds for the conclusion that the definitions of «state» are characterised by logically related homogeneous worded words «organs», «enterprises», «institutions», «organisations». It is in this context that the given phrase is lexical and grammatically completed ("Rishennia KSU", 2013);

– on the basis of the systematic analysis of the disputed provisions of the codes the Constitutional Court of Ukraine concluded that they are based on the rule of law principle, in particular on its components, such as effectiveness of the purpose and means of legal regulation, the reasonableness and logic of the law ("Rishennia KSU", 2012).

Conclusions

Thus, the statement, in my opinion, is the final ground for certain conclusions, which are the following:

– Firstly, given the basic theoretical doctrine of epistemology, as a branch of philosophy, which

studies the problems of the nature of knowledge and its capabilities, the main task of the process of judicial evidence, which takes place in logical forms, is its authenticity and the truth;

– Secondly, one should attribute to the peculiarities of the philosophical and functional specificity of the logical (mental) part of the knowledge of the truth in the constitutional court process, including the study, assessment and use of evidence in resolving issues of constitutionality of laws and other legal acts, first of all, the application of classical evaluation of the true values of information received by the Court, each of which is one of two values – «true» or «false»;

– Thirdly, proceeding from the concept of philosophical monism, according to which the relationship of phenomena is the most common pattern of the existence of the world, the essence of dialectical and formal logic and other categories of science of the philosophy of law in proving in a constitutional court process is to determine these connections under the conditional scheme «the constitution – the law – the by-law – an individual».

REFERENCES

- Agaz, E. (2011). Logical Normativity and Common Sense Reasoning. *Principia: an international journal of epistemology*, 1(15). doi: <https://doi.org/10.5007/1808-1711.2011v15n1p15>.
- Allen, R. (2003). Burdens of Persuasion in Civil Cases: Algorithms v. Explanations. *Michigan State Law Review*, 4, 893-944.
- Busel, V.T. (Ed.). (2005). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) [Great glossary of contemporary Ukrainian language (with additions and notes)]*. Kyiv; Irpin: Perun [in Ukrainian].
- Craig, A. (2016). Formal Methods for Logical Evaluation in Forensic Evidence in Court. *Book Chapter published 19 July*. doi: 10.1002/9781119054443.ch7.
- Dahdal, A. (2007). Logical and Legal Relevance under the Uniform Evidence Law: The Recognition of "Natural Logic". *Macquarie Law Working Paper 2007-20*. Retrieved from <https://ssrn.com/abstract=1077464>. doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1077464>.
- Fox, J. (2013). Arguing about the Evidence: a Logical Approach. *Evidence, Inference and Enquiry*. W. Twining, M. Vasilaki (Eds.). Published to British Academy Scholarship Online. doi: 10.5871/bacad/9780197264843.003.0006.
- Garber, D. Old Evidence and Logical Omniscience in Bayesian Confirmation Theory. *Book Chapter published in Testing Scientific Theories on*. doi: 10.5749/j.ctts94f.8.
- Gottfredson, L.S. (2009). Logical fallacies used to dismiss the evidence on intelligence testing. R.P. Phelps (Ed.). *Correcting fallacies about educational and psychological testing*. Washington, DC, US: American Psychological Association. doi: 10.1037/11861-001.
- Hacking, I. Logical Theory and Semantic Analysis. *Cite as Combined Evidence* doi: 10.1007/978-94-010-2191-3_10.
- Ishmuratov, A.T. (1997). *Vstup do filosofskoi lohiky [Introduction to philosophical logic]*. Kyiv: Abris [in Ukrainian].
- Kirillov, V.I., & Starchenko, A.A. (1987). *Lohika [Logic]* (2nd ed., rev.). Moscow: Vyssh. shk. [in Russian].
- Lohika yak nauka pro formy ta zakony pravylnoho myslennia. Znachennia lohiky dlia yurystiv [Logic as a science of the forms and laws of proper thinking. Value of logic for lawyers]. (n.d.). ru.osvita.ua. Retrieved from <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/logika/25245> [in Ukrainian].
- MacCrimmon, M. (2001-2002). What is "Common" about Common Sense?: *Cautionary Tales for Travelers Crossing Disciplinary Boundaries*. Cardozo Law Review.
- Meehl, P.E. (1954). The problem of the logical reconstruction of clinical activity. *Clinical versus statistical prediction: A theoretical analysis and a review of the evidence*. Minneapolis, MN, US: University of Minnesota Press. doi: 10.1037/11281-006.
- Okrema dumka suddi KSU Lytvynova O.M. stosovno Rishennia KSU vid 26 kvitnia 2018 roku No. 4-r/2018 [Dissenting opinion of the judge of the Constitutional Court of Ukraine Lytvynov O.M. concerning the Decision of the Constitutional Court of Ukraine from April 26, 2018, No. 4-rp/2018]. (n.d.). [zakon3.rada.gov.ua](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/na04d710-18). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/na04d710-18> [in Ukrainian].
- Okrema dumka suddi KSU Sasa S.V. stosovno Vysnovku KSU vid 30 serpnia 2015 roku No. 2-v/2015 [Dissenting opinion of the judge of the Constitutional Court of Ukraine Sas S.V. concerning the Opinion of the Constitutional

- Court of Ukraine from August 30, 2015, No. 2-v/2015]. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy, Official Bulletin of Ukraine*, 64, 366 [in Ukrainian].
- Rishennia KSU vid 15 bereznia 2016 roku No. 1-rp/2016 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine from March 15, 2016, No.1-rp/2016]. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy, Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*, 6, 9 [in Ukrainian].
- Rishennia KSU vid 28 lystopada 2013 roku No. 12-rp/2013 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine from November 28, 2013, No. 12-rp/2013]. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy, Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*, 1, 13 [in Ukrainian].
- Rishennia KSU vid 31 bereznia 2015 roku No. 2-rp/2015 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine from March 31, 2015, No. 2-rp/2015]. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy, Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*, 3, 16 [in Ukrainian].
- Rishennia KSU vid 8 hrudnia 2011 roku No. 16-rp/2011 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine from December 8, 2011, No. 16-rp/2011]. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy, Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*, 1, 31 [in Ukrainian].
- Semenko, S. (2012). Psykholohichni osoblyvosti protsesu dokazuvannia u spravakh, porushenykh za skarhoiu poterpiloho [Psychological peculiarities of the process of proof in cases brought under the complaint of the victim]. *Yevropeiskі perspektyvy, European perspectives*, 2, 158-162 [in Ukrainian].
- Stroud, B. (2018). Logical Aliens and the "Ground" of Logical Necessity/eeing, Knowing, Understanding: Philosophical Essays. *Published to Oxford Scholarship Online*. doi: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198809753.003.0017>.
- Suhail, D. (2018). Rendering the Doi plot properly in meta-analysis. *International Journal of Evidence-Based Healthcare*, 16(4), 242–243. doi: 10.1097/XEB.000000000000158 PMID: 30507720.
- The Legal Concept of Evidence. (2015). Stanford Encyclopedia of Philosophy. (n.d.). *plato.stanford.edu*. Retrieved from <https://plato.stanford.edu/entries/evidence-legal>.
- Ukhvala KSU vid 10 lystopada 2015 roku No. 46-u/2015 [Ruling of the Constitutional Court of Ukraine from November 10, 2015, No. 46-u/2015]. *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy, Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*, 1, 51 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 21.05.2019

Шаптала Н. К. – кандидат юридичних наук, голова Конституційного Суду України, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5944-9596>

Логічний (розумовий) аспект пізнання істини в конституційному судовому процесі

Стаття присвячена актуальним, однак недостатньо дослідженим питанням, пов'язаним з визначенням сутності логічного (розумового) аспекту пізнання істини в конституційному судовому процесі. Увагу акцентовано на визначенні загальних засад і відмінностей світоглядно-функціональної специфіки логіки оцінки доказів у діяльності органу конституційної юрисдикції щодо захисту прав й основоположних свобод людини та громадянина. **Теоретичною основою** дослідження є праці вітчизняних та іноземних науковців у галузях філософії і конституційного права, а також акти вітчизняного органу конституційної юрисдикції. **Мета** дослідження полягає у визначенні філософсько-правових вимірів логічного (розумового) аспекту пізнання істини, зокрема щодо оцінки та використання доказів, у конституційному судовому процесі та їх впливу на прийняття справедливого й обґрунтованого судового рішення. За результатами дослідження автор доходить певних **висновків**, які й становлять **наукову новизну** публікації та полягають у такому: по-перше, з огляду на основну теоретичну концепцію гносеології як розділу філософії, що вивчає проблеми сутності пізнання та його можливостей, головним завданням процесу судового доказування, який відбувається в логічних формах, є його достовірність та істинність; по-друге, до особливостей світоглядно-функціональної специфіки логічного (розумового) аспекту пізнання істини в конституційному судовому процесі, зокрема шляхом дослідження, оцінки та використання доказів під час вирішення питань конституційності законів та інших правових актів, слід віднести, насамперед, застосування класичного оцінювання істинних значень інформації, отриманої Судом, кожному з яких приписують одне з двох значень – «істинне» чи «хибне»; по-третє, з огляду на концепцію філософського монізму, згідно з якою взаємозв'язок явищ є найзагальнішою закономірністю існування навколишнього світу, сутність діалектичної та формальної логіки й інших категорій науки філософії права під час доказування в конституційному судовому процесі полягає у визначенні цих зв'язків за умовною схемою «Конституція – закон – підзаконний акт – людина».

Ключові слова: версія; гіпотеза; логіка; оцінка доказів; релевантність; логічний умисний виверт.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

УДК 343.121.4:343.125

Дудко О. В. – аспірант наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1744-8982>

Помилки адвоката під час вирішення питання про застосування запобіжного заходу

Мета статті – окреслити тактичні та процесуальні помилки адвоката під час вирішення питання про застосування до його підзахисного запобіжного заходу забезпечення кримінального провадження, запропонувати шляхи запобігання їм, мінімізації та усунення кримінальними процесуальними засобами. **Методологія.** Методологічним підґрунтям наукової статті є сукупність філософських, загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, зокрема: діалектичний метод застосовано для поглиблення понятійного апарату, з'ясування сутності таких категорій, як запобіжні заходи, помилки адвоката; історико-правовий – під час аналізу стану наукових досліджень проблем застосування запобіжних заходів у кримінальному судочинстві; системний – для встановлення типових помилок адвоката під час вирішення питання про застосування до підзахисного заходів забезпечення кримінального провадження; догматичний (формально-юридичний) – під час дослідження процесуального порядку подання, розгляду та вирішення клопотань про застосування запобіжних заходів; анкетування – у процесі проведення опитування адвокатів, слідчих, прокурорів і суддів. **Наукова новизна.** З огляду на специфіку запобіжних заходів, які під час досудового розслідування обмежують суб'єктивні права підозрюваного, увагу акцентовано на ініціативності адвоката-захисника, який в інтересах клієнта наділений повноваженнями: спростувати доводи слідчого, прокурора щодо застосування запобіжного заходу чи обрання саме того запобіжного заходу, про який клопоче сторона обвинувачення. Доведено тактичну доцільність використання наданих захисникові повноважень в інтересах підзахисного, зокрема: клопотати про скасування ухвали про застосування запобіжного заходу; оскаржувати в цій частині рішення, дії, бездіяльність уповноважених суб'єктів кримінального провадження. Щоб запобігти погіршенню становища підзахисного, спричиненого стратегічною помилкою його захисника, рекомендовано відмовлятися від дачі показань як підозрюваного в обмін на гарантії застосування обрання м'якшого запобіжного заходу. Аргументовано, що під час вирішення питання про застосування запобіжних заходів до неповнолітніх захисник повинен акцентувати на врахуванні їхніх психологічних і вікових характеристик, виду занять, обстоювати доцільність передання неповнолітнього під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, що є вихованцями дитячої установи, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи. **Висновки.** Основним завданням адвоката на етапі обрання щодо підозрюваного запобіжного заходу є доведення доцільності застосування найбільш м'якого з-поміж них і недоцільності застосування обмежувальних заходів в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством. Відсутність захисника під час розгляду клопотання в судовому засіданні не варто беззапечно вважати помилкою, адже за змістом ч. 1 ст. 193 Кримінального процесуального кодексу України його участь не є обов'язковою, хоча й бажаною. Характер і зміст дій адвоката залежатиме від виду кримінального правопорушення, особливостей досудового розслідування конкретного кримінального провадження, статусу довірителя. У разі коли щодо підзахисного вже обрано запобіжний захід, важливим у діяльності захисника є застосування окремих тактичних прийомів, стратегічно спрямованих на поліпшення становища підозрюваного, використання можливостей подання клопотання про зміну, скасування запобіжного заходу, оскарження дій уповноважених осіб.

Ключові слова: кримінальне провадження; адвокат; захисник; помилка; запобіжні заходи; досудове розслідування; тактика захисту; клопотання.

Вступ

Діяльність адвоката в механізмі реалізації процесуальних гарантій захисту прав особи в кримінальному провадженні має надзвичайно важливе значення (Zaytseva, 2018). Адже адвокат є суб'єктом, діяльність якого спрямована на реалізацію прав учасника кримінального провадження, а також на відновлення порушених прав.

Проблематику застосування запобіжних заходів у кримінальному судочинстві досліджувало чимало українських (Cherniavskiy, & Tatarov, 2015; Klymchuk, 2013; Sereda, 2018; Tyshchenko, 2008;

Zavtur, 2016) й іноземних (Chzhan, 2013; Koriakina, 2017; Kurtis, 2018; Lobanova, & Viskov, 2017; Mardoian, 2017; Titov, 2013; Iakimovich, 2015; Iaselskaia, 2017) учених-процесуалістів.

Аналіз наукового доробку цих та інших науковців, які акцентували увагу здебільшого на процесуальних проблемах застосування заходів забезпечення кримінального провадження стороною обвинувачення, надасть можливість дослідити особливості реалізації повноважень із зазначених питань адвокатом, установити типові помилки та запропонувати шляхи запобігання їм й усунення кримінальними процесуальними

засобами. Невирішеними залишаються питання формування спільної позиції підзахисного та його представника, обрання ними відповідної лінії поведінки, визначення меж активності під час дослідження доказів у процесі розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу. Часто підзахисний, не маючи необхідної юридичної підготовки, не здатний оцінити ефективність дій адвоката, тому в нього виникає хибне уявлення про захищеність у кримінальному провадженні (Chashin, 2013).

Оскільки під час застосування більшості заходів забезпечення кримінального провадження відбувається суттєве тимчасове обмеження прав та інтересів осіб, їх здійснюють лише на підставі ухвали слідчого судді. Приймаючи рішення про застосування запобіжного заходу, слідчий суддя не лише керується положеннями кримінального процесуального законодавства, а й здійснює вибір на користь певних аргументів (Bondiuk, 2017).

За таких обставин вирішальну роль відіграє майстерність і професійність адвоката, уміння швидко зорієнтуватися в ситуації кримінального провадження, оцінити становище в ній клієнта, зібрати та використати докази на користь спільно розробленої позиції. Майже в усіх процедурах, пов'язаних із заходами забезпечення кримінального провадження, бере участь захисник, рідше – представник. Адвокат-захисник у кримінальному провадженні представляє не інтереси правосуддя, не власні інтереси, а інтереси підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачено застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачено розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), як, власне, й адвокат – представник інтересів свідка, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, третьої особи, щодо майна якої вирішують питання про арешт.

Незаконні обмеження прав підозрюваних, обвинувачених негативно позначаються на авторитеті держави, оскільки правовим наслідком незаконного обмеження прав буде відповідальність (Dzidzariia, 2017). Завдяки довірчим відносинам з підзахисним адвокат має досить широкі можливості як для захисту його прав, так і для заподіяння шкоди клієнтові (Lobanova, & Viskov, 2017), а його некваліфіковані дії, упущення у відстоюванні інтересів довірителя іноді мають вирішальне значення для самого довірителя.

Натомість з'ясування правового змісту помилок адвоката, причин й умов їх виникнення є одним із чинників впливу на підвищення ефективності та якості надання кваліфікованої правничої допомоги, зокрема зміцнення довіри

до системи правосуддя (Dudko, 2019). Розглянемо організаційні та процесуальні аспекти діяльності адвоката на досудовому розслідуванні під час обрання запобіжних заходів.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є дослідження тактичних і процесуальних особливостей діяльності захисника щодо прийняття рішення про застосування запобіжного заходу, виявлення типових помилок у його діяльності та формулювання відповідних пропозицій з метою їх недопущення, мінімізації та усунення.

Виклад основного матеріалу

Інститут заходів забезпечення кримінального провадження не є монолітним явищем українського кримінального процесу, оскільки за специфікою нормативної регламентації від нього відгалужується підінститут запобіжних заходів (глава 18 КПК України) (Chornousko, 2016). Без запобіжних заходів не обходиться жоден кримінальний процес у світі, за допомогою них забезпечують належний, визначений законом перебіг досудового розслідування та судового провадження, як наслідок – захист особи, суспільства, держави від кримінальних правопорушень і виконання інших завдань кримінального провадження (Skriabin, 2014). Водночас дедалі важливішого значення набуває завдання держави щодо якомога вищого індивідуального захисту постраждалого від злочинного діяння, щоб відновити його в колишньому стані (Kurtis, 2018).

Важливу роль під час вирішення питання про обрання, зміну, скасування запобіжного заходу щодо підозрюваного відіграють захисник й адвокат – представник інших учасників кримінального провадження. Зазначене зумовлює необхідність дослідження тактичних і процесуальних особливостей діяльності захисника в цьому напрямі, виявлення типових помилок й окреслення шляхів їх мінімізації.

Порядок обрання запобіжних заходів, як і всіх заходів забезпечення кримінального провадження, також є змагальним, а обов'язок доведення перед слідчим суддею, судом наявності підстав для застосування запобіжних заходів покладено на слідчого, прокурора, який повинен обґрунтувати їх наявність і доцільність обрання конкретного виду ("Metodychni rekomendatsii", 2014). Зазначення в клопотанні відповідних підстав і мотивів для застосування запобіжного заходу, дослідження їх у судовому засіданні забезпечує можливість на підставі обґрунтованої імовірності спрогнозувати можливу негативну поведінку особи (Humin, 2013).

З огляду на законодавчі приписи, відсутність захисника під час розгляду клопотання в

судовому засіданні не варто беззастережно вважати його помилкою, адже за змістом ч. 1 ст. 193 КПК України така його участь не є обов'язковою, хоча й бажаною. Цю позицію обстоюють 64 % опитаних адвокатів, слідчих, прокурорів і суддів. Заздалегідь визначити конкретний зміст дій адвоката щодо надання правової допомоги в разі обрання, зміни, скасування запобіжного заходу неможливо. Зміст такої правової допомоги залежатиме від виду кримінального правопорушення, особливостей досудового розслідування конкретного кримінального провадження, статусу довірителя.

Найпоширенішими правовідносинами адвоката в таких випадках є відносини «захисник – підозрюваний». Саме вони можуть передбачати найбільшу кількість помилок адвокатів, яких краще уникнути, ніж потім вибудовувати стратегію захисту клієнта, долаючи наслідки таких помилок.

У низці випадків прийняттю рішення про доцільність застосування запобіжного заходу передуює затримання. Кримінальне процесуальне затримання є заходом процесуального примусу, завданнями якого є: забезпечення явки особи для здійснення процесуальних дій; запобігання вчиненню інших кримінальних правопорушень; запобігання ухиленню від кримінальної відповідальності (Smirnova, 2005).

До найпоширеніших порушень, пов'язаних із затриманням, належать: затримання без законних підстав уповноваженою службовою особою; порушення права на захист; непроведення реєстрації затримання; затримання без складання протоколу про затримання; неповідомлення про затримання близьких родичів і членів сім'ї затриманого; застосування до затриманого тортур, фізичного та психологічного тиску; неповідомлення підозрюваному підстав затримання; порушення строків затримання тощо (Doiar, 2015). За таких умов участь захисника під час застосування затримання – складова діяльності захисника в конкретному кримінальному провадженні, безпосереднім предметом якої є захист від порушення конституційних та інших прав затриманого, а її метою – недопущення порушення цих прав і сприяння законному й обґрунтованому застосуванню затримання (Vupokurov, 2015).

Насамперед захисник має вжити заходів, а уповноважені особи – забезпечити можливість конфіденційного побачення з підзахисним. Такі зустрічі можуть проходити під візуальним контролем уповноваженої посадової особи, однак в умовах, що виключають можливість прослуховування чи підслуховування (ч. 5 ст. 46 КПК України). Зазначена діяльність є важливим елементом забезпечення ефективності правової допомоги.

На першій зустрічі з підозрюваним захиснику важливо й необхідно налагодити комунікативно-

психологічний контакт (розповісти про свою спеціалізацію, стаж роботи, позитивні приклади зі своєї практики в аналогічних і схожих ситуаціях тощо). Захисник має детально з'ясувати в підзахисного обставини кримінального правопорушення (чи наявні в діях підозрюваного склад злочину чи обставини, що виключають кримінальну відповідальність, мотиви вчинення кримінального правопорушення, пом'якшуючі та обтяжуючі обставини тощо), що сприятиме не тільки налагодженню контакту, а й визначенню стратегії захисту загалом і спільної позиції з довірителем під час обрання запобіжного заходу.

Захисник повинен повідомити своєму клієнту про фактичний статус допитуваного (фактично підозрюваного), який дає йому змогу відмовитися від дачі показань. Захисник також зобов'язаний зробити заяву з вимогою занесення її до протоколу, що допит «свідка» є допитом підозрюваного, а це передбачає можливість реалізації допитуваним усіх прав, наданих йому законом. Важливим є з'ясування добровільності показань підзахисного в разі, якщо такі були ним дані за відсутності захисника. У разі отримання інформації про застосування психологічного, фізичного впливу адвокату потрібно зафіксувати у відповідній заяві факт застосування насильства щодо підзахисного й надати його прокурору, вимагати проведення медичного огляду та фіксації тілесних ушкоджень.

На практиці часто трапляються випадки, коли слідчий, прокурор, обіцяючи застосувати м'якший запобіжний захід (особисте зобов'язання, особиста порука тощо), пропонує затриманому дати показання. Таку ініціативу уповноважених посадових осіб схвально оцінюють недосвідчені адвокати та їхні клієнти, хоча насправді вона є сумнівною для сторони захисту. На наш погляд, у цій ситуації захисник повинен повідомити своєму підзахисному, що під час досудового розслідування рішення щодо застосування запобіжного заходу приймає слідчий суддя, а слідчий, прокурор є його ініціаторами. Після отримання зізнань сторона обвинувачення ініціює клопотання про тримання під вартою. Такий розвиток подій є стратегічною помилкою захисника, адже зазвичай саме ініціатива слідчого, прокурора, відображена у відповідному клопотанні та доданих до нього матеріалах на підтвердження доводів, формує в слідчого судді переконання стосовно доцільності обрання до підозрюваного відповідного запобіжного заходу.

Щоб уникнути погіршення становища підзахисного, спричиненого помилкою його захисника, рекомендуємо не погоджуватися на такі сумнівні угоди зі слідчим, прокурором, відмовлятися від дачі показань як підозрюваного.

За допомогою підозрюваного, потерпілих, близьких або рідних клієнта, адвокатських

запитів, клопотань захиснику слід максимально повно зібрати відомості, що характеризують особу підозрюваного, і додати їх до матеріалів кримінального провадження слідчому або під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу. Він повинен пояснити підзахисному процедуру розгляду клопотання в суді й дати рекомендації з підготовки до виступу в судовому засіданні. Саме на цьому обмеженому в термінах етапі захисник має докласти максимум зусиль до прийняття всіх необхідних заходів з пошуку й витребування на користь клієнта доказів, які спростовуватимуть доводи сторони обвинувачення під час вирішення питання про обрання запобіжного заходу.

Подеколи простежується певна процесуальна пасивність захисників після затримання підзахисних, а також після обрання запобіжного заходу. Насамперед це стосується першої доби після фактичного затримання або після обрання запобіжного заходу. Так, якщо є підстави вважати, що орган розслідування клопотатиме перед судом про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, захисник повинен негайно розпочати збір документів (характеристика з місця роботи, довідка з місця роботи, свідоцтво про народження дітей, про реєстрацію шлюбу, договір оренди житлового приміщення, свідоцтво про право власності тощо).

Акцентувати слід на тих доказах, які з плином часу можуть бути знищені або втрачені. Наприклад, клопотати перед слідчим, прокурором про виїмку записів камер спостереження, у яких обмежений термін зберігання. Так, у кримінальному провадженні № 748/1496/16-к захисник підозрюваного А. не заявив відповідне клопотання, а слідчий, відповідно, вчасно не вилучив записи з камер спостереження в під'їзді. Клопотання іншого захисника підозрюваного, який був залучений до участі в кримінальному провадженні пізніше, результатів не дали, оскільки записи з камери спостереження було автоматично стерто (ухвала Чернігівського районного суду Чернігівської області від 8 серпня 2016 року, справа № 748/1496/16-к). Одна помилка адвоката, яка полягала в його незверненні до уповноваженої особи з клопотанням про вилучення відеозапису на підтвердження алібі підозрюваного, могла позбавити сторони кримінального провадження значного обсягу роботи, вплинути на рішення слідчого судді про обрання щодо підзахисного запобіжного заходу.

Поширеною є негативна практика неякісного складання слідчими, прокурорами клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження. У клопотанні про застосування запобіжного заходу здебільшого не зазначають точну інформацію стосовно даних про особу, щодо якої подають таке клопотання (неправильна

адреса місця перебування, помилкові дані про прізвище, ім'я та по батькові тощо), не висвітлюють обставини та не підтверджуються факти необхідності застосування до осіб запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; трапляються випадки, коли до клопотання не долучають копії матеріалів кримінального провадження, які мають істотне значення під час розгляду клопотання й можуть суттєво вплинути на висновки слідчого судді, що є перешкодою для повного, усебічного та об'єктивного розгляду таких клопотань.

Ігнорування адвокатом таких недоліків у діяльності слідчого, прокурора засвідчуватиме некомпетентність адвоката або його байдужість до інтересів клієнта. Саме тому захиснику підозрюваного необхідно відповідально перевіряти зміст клопотань і, використовуючи всі дозволені способи, в інтересах підзахисного вказувати уповноваженим особам на недоліки й порушення, які можуть призвести до негативних наслідків для їхнього клієнта.

«Наріжним каменем» у діяльності сторін кримінального провадження залишається проблема обґрунтування та, відповідно, спростування ризиків під час обрання запобіжних заходів, яка є багатоаспектною, охоплює питання обґрунтованості підозри, правової аргументації, діяльності сторін, доказування тощо.

Зокрема, спробу переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду як ризик, про який ідеться в п. 1 ч. 1 ст. 177 КПК України, на практиці часто обґрунтовують слідчий, прокурор нез'явленням підозрюваного за викликом, а також відсутністю особи за місцем реєстрації. Поділяємо позицію О. В. Гунченко, згідно з якою зазначені аргументи не можуть цілком обґрунтовувати ризик, адже задля забезпечення явки особи, яка не з'являється за викликом, може бути застосовано привід, а її відсутність за місцем реєстрації не підтверджує факт ухилення від органів досудового розслідування та суду. Стороні захисту для спростування таких аргументів необхідно акцентувати увагу на дотриманні стороною обвинувачення, судом процедури виклику, наявності поважних причин неприбуття на виклик тощо. Слід також урахувати, що в підозрюваного була можливість переховуватися, але він нею добровільно не скористався, що засвідчує його позитивну процесуальну поведінку (Hunchenko, 2018).

Спростовуючи ризик знищити, сховати чи спотворити речі або документи, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 177 КПК України), захисник повинен вимагати чіткого визначення переліку тих речей і документів, щодо яких є ризик, докази того, що в підозрюваного є доступ до них. Під час розгляду

клопотання адвокату варто зауважити слідчому судді про факт застосування/незастосування інших заходів забезпечення кримінального провадження, процесуальних дій, спрямованих на отримання, збереження речей і документів, що мають значення для кримінального провадження (тимчасовий доступ до речей і документів, арешт майна, обшук, огляд), а також поведінку підозрюваного під час проведення цих заходів.

Якщо йдеться про наявність такого ризику, як спроби підозрюваного незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста в цьому самому кримінальному провадженні (п. 3 ч. 1 ст. 177 КПК України), вони мають бути реальними, тобто полягати в залякуванні, шантажі, можливості використати своє становище для впливу на зазначених суб'єктів, кримінальні та соціальні зв'язки підозрюваного тощо. Суб'єктивне сприйняття можливості такого впливу не можна трактувати як доказ (Hunchenko, 2018).

Невизначеним у правовому аспекті є положення про ризик перешкоджання кримінальному провадженню в інший спосіб (п. 4 ч. 1 ст. 177 КПК України), наприклад, шляхом погрози чи підкупу органів й осіб, які провадять розслідування та правосуддя, створення небезпеки для публічного порядку й особи, щодо якої здійснюють кримінальне провадження, перешкоджання виконанню судового рішення (Zavtur, 2016). Спростовуючи цей ризик, слід також акцентувати увагу на неспростовності відповідних фактичних даних, конкретно визначених і відображених.

У практичній діяльності часто ризик, що підозрюваний вчинить інше кримінальне правопорушення чи продовжить кримінальне правопорушення, у якому його підозрюють, обвинувачують (п. 5 ч. 1 ст. 177 КПК України), обґрунтовують наявністю судимостей або іншим кримінальним провадженням, яке здійснюють щодо нього. На спростування зазначеного ризику захиснику слід вимагати докази підтвердження зв'язку між кримінальним правопорушенням і злочинною діяльністю підозрюваного в минулому, на яке посилається сторона захисту.

Якщо особу затримала уповноважена службова особа (ст. 208 КПК України), до клопотання про застосування запобіжного заходу додають протокол затримання, у якому має бути зазначено час і місце затримання (ця інформація може не відповідати реальному часу та місцю затримання). Якщо клієнт, допитаний як підозрюваний, дасть показання про час і місце, а також про обставини затримання і це буде зафіксовано в протоколі допиту підозрюваного, навіть у ситуації, коли цей протокол не буде додано до клопотання, у судовому засіданні захиснику підозрюваного можна й потрібно

наполягати на його долученні до матеріалів провадження ("Taktyka roboty", 2018).

Під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу захисникові слід також акцентувати на врахуванні положення п. 10 ст. 178 КПК України, відповідно до якого, вирішуючи питання про обрання запобіжного заходу, крім наявності окреслених ризиків, слідчий суддя, суд зобов'язаний оцінити всі обставини в сукупності, зокрема наявність повідомлення особі про підозру в учиненні іншого кримінального правопорушення (Drozdov, 2016). Обґрунтування в клопотанні про застосування запобіжного заходу наявності одного або декількох ризиків чи підстав, які визначають можливість застосувати певний зі встановлених у КПК України запобіжних заходів, також передбачає обов'язок прокурора довести неможливість застосування інших, більш м'яких запобіжних заходів (п. 9 інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 4 квітня 2013 року № 511-550/0/4-13 «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів у ході досудового розслідування і судового провадження відповідно до КПК»).

Проблемними є питання, пов'язані із застосуванням запобіжних заходів до неповнолітнього (Isaeva, & Kazhenova, 2019). Під час вирішення питання про застосування запобіжних заходів до такої специфічної категорії осіб, як неповнолітні, захисник повинен звертатися до слідчого судді щодо врахування психологічних і вікових властивостей підозрюваного, виду його занять, адже затримання й тримання під вартою можуть застосовувати до неповнолітнього лише у випадку підозри його чи обвинувачення в учиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

У п. 13 Мінімальних стандартних правил ООН зазначено, що слід неодмінно знайти можливість застосувати захід, альтернативний примусу. Про це йдеться й у листі Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ від 18 липня 2013 року № 223-1134/0/4-13. Однією з таких альтернатив є передбачена ч. 1 ст. 493 КПК України можливість застосовувати до неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого такий запобіжний захід, як передання їх під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які є вихованцями дитячої установи, — передання їх під нагляд адміністрації цієї установи (ч. 1 ст. 493 КПК України).

На підставі аналізу судової практики, а також результатів опитування адвокатів, слідчих, прокурорів і суддів під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу до неповнолітнього захисники, на жаль, не завжди (лише у 66 % випадків) акцентують увагу слідчого судді на

доцільності й можливості передання неповнолітнього під нагляд у порядку ст. 493 КПК України.

Стосовно думки потерпілого та його представника щодо потреби застосування запобіжного заходу та його суворості зазначимо, що вітчизняне кримінальне процесуальне право не містить положення, яке встановлювало б для зазначених учасників кримінального провадження право висловити свою думку з приводу цього. Вважаємо, що думка потерпілого, його представника може бути корисною для виправдання та обґрунтування наявності передбачених законом ризиків (зокрема, для оцінювання ризику того, що особа, яку притягають до кримінальної відповідальності, чинитиме незаконний вплив на потерпілого (п. 3 ч. 1 ст. 177 КПК України)). Визнаючи той факт, що потерпілий може мати суб'єктивну емоційну думку щодо вибору найсуворішого запобіжного заходу (тримання під вартою), така думка буде лише додатковим джерелом інформації, яке допоможе слідчому судді визначити наявність чи відсутність ризику. У зв'язку із цим поділяємо позицію К.О. Середи, згідно з якою до обставин, які мають ураховувати під час вирішення питання про обрання запобіжного заходу, що передбачені ст. 178 КПК України, доцільно додати ще одну – думку потерпілого щодо ризику незаконного впливу на потерпілого або інших осіб (Sereda, 2018).

Після закінчення судового розгляду про обрання запобіжного заходу підозрюваному захисник має отримати ухвалу суду про застосування запобіжного заходу або відмову в його застосуванні, обговорити зміст ухвали з підзахисним і роз'яснити її суть. Підзахисному має також бути роз'яснено його обов'язки, один з яких полягає в недопущенні певних дій, які визначені в законі, інші – у виконанні дій у разі потреби в них (ч. 7 ст. 42, ч. 5, 6 ст. 194 КПК України). Якщо до підозрюваного застосовано більш м'який запобіжний захід, ніж взяття під варту, йому важливо знати свої процесуальні обов'язки. У цьому випадку захисник повинен роз'яснити підзахисному, як може бути забезпечено явку до уповноваженої особи; вимогу закону про належну поведінку; у чому полягають обов'язки поручителя або заставодавця; які обставини та причини можуть бути визнані поважними для неявки в судові засідання; порядок застосування електронних засобів контролю і наслідки в разі їх пошкодження тощо.

Таким чином, щоб довести недоцільність обрання запобіжного заходу, вплинути на вирішення питання про обрання м'якшого запобіжного заходу, захисник повинен в умовах дефіциту часу виявити ініціативу, активність у пошуку й витребуванні доказів на користь клієнта, уміло використати їх під час розгляду

відповідного клопотання в судовому порядку. Навіть у разі якщо під час обрання запобіжного заходу слідчий суддя визнав доводи сторони обвинувачення переконливішими, захисник і його клієнт, уже не будучи настільки обмеженими в строках щодо збирання доказів, можуть у порядку ст. 201 КПК України ініціювати клопотання про зміну запобіжного заходу, зокрема про скасування чи зміну додаткових обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України та покладених на нього слідчим суддею, чи про зміну способу їх виконання. Незвернення з відповідним клопотанням не завжди слід вважати помилкою адвоката, адже воно може бути пов'язане зі стратегічними міркуваннями (наприклад, спільним переконанням захисника та клієнта в марності спроб ініціювати питання про зміну запобіжного заходу з огляду на обставини справи й тяжкість учиненого, у доцільності зосередження уваги на інших, не менш важливих питаннях кримінального провадження).

Отже, основним завданням адвоката на етапі обрання щодо підозрюваного запобіжного заходу є доведення доцільності застосування найбільш м'якого запобіжного заходу (наприклад, особисте зобов'язання; особиста порука, застава, домашній арешт), недоцільності застосування обмежувальних заходів в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством (ч. 6 ст. 194 КПК України). У ст. 201 КПК України передбачено подання клопотання про зміну запобіжного заходу.

У разі коли щодо підзахисного вже обрано запобіжний захід, важливим у діяльності захисника є застосування окремих тактичних прийомів, стратегічно спрямованих на поліпшення становища підозрюваного. Захисникам не варто зловживати такою тактичною хитрістю, як неявка на судові засідання напередодні закінчення строку тримання під вартою, адже в такому разі запрошення іншого захисника може ускладнити становище підзахисного. Увага захисника має бути зосереджена й на дотриманні розумних строків, наприклад, у разі, якщо прокурор або слідчий пропустив п'ятиденний термін на звернення до слідчого судді для продовження строку тримання під вартою. З метою поновлення порушених прав підзахисного адвокат повинен вимагати звернення зазначених уповноважених осіб відповідно до ч. 1 ст. 117 КПК України. Ухвала слідчого судді про поновлення процесуального строку також може бути оскаржена захисником в інтересах клієнта (ч. 2 ст. 117 КПК України).

Таким чином, обстоюючи позицію клієнта в досудовому кримінальному процесі, адвокат під час вирішення питання щодо застосування відповідного запобіжного заходу має керуватися інтересами саме довірителя, а не правосуддя, акцентуючи увагу на недоцільності застосування визначеного в клопотанні заходу примусу, а

також на можливості альтернативного вибору цього заходу, урахуваючи необхідність балансу між ступенем тяжкості вчиненого злочину та характером допустимої ізоляції особи, обмеження її прав і свобод.

Наукова новизна

З огляду на особливий характер запобіжних заходів, які під час досудового розслідування обмежують суб'єктивні права підозрюваного, акцентовано на ініціативності адвоката-захисника, який в інтересах клієнта наділений повноваженнями: спростувати доводи слідчого, прокурора щодо застосування запобіжного заходу чи обрання суворого запобіжного заходу, про який клопоче сторона обвинувачення. Доведено тактичну доцільність використовувати надані захисникові повноваження в інтересах підзахисного, зокрема: клопотати про скасування ухвали про застосування запобіжного заходу; оскаржувати в цій частині рішення, дії, бездіяльність уповноважених суб'єктів кримінального провадження. З метою уникнення можливості погіршити становище підзахисного, що пов'язано зі стратегічною помилкою його захисника, рекомендовано відмовлятися від дачі показань як підозрюваного в обмін на гарантії застосування обрання м'якшого запобіжного заходу. Аргументовано, що під час вирішення питання про застосування запобіжних заходів до неповнолітнього захисник повинен наголошувати на врахуванні

їхніх психологічних і вікових характеристик, виду занять, обґрунтовувати доцільність передання неповнолітнього під нагляд батьків, опікунів чи піклувальників, а до неповнолітніх, які є вихованцями в дитячій установі, – передання їх під нагляд адміністрації цієї установи.

Висновки

Основним завданням адвоката на етапі обрання щодо підозрюваного запобіжного заходу є доведення доцільності застосування найбільш м'якого запобіжного заходу, недоцільності застосування обмежувальних заходів в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством. У разі якщо до підзахисного вже обрано запобіжний захід, важливим у діяльності захисника є застосування окремих тактичних прийомів, стратегічно спрямованих на поліпшення становища підозрюваного, використання можливостей подання клопотання про зміну, скасування запобіжного заходу, оскарження дій уповноважених осіб. Відсутність захисника під час розгляду клопотання в судовому засіданні не варто беззастережно вважати його помилкою, адже за змістом ч. 1 ст. 193 КПК України така його участь не є обов'язковою, хоча й бажаною. Зміст дій адвоката залежатиме від виду кримінального правопорушення, особливостей досудового розслідування конкретного кримінального провадження, статусу довірителя.

REFERENCES

- Bondiuk, A.F. (2017). *Protsesualni osnovy statusu slidchoho suddi u kryminalnomu provadzhenni* [Procedural basis for the status of a forensic judge in criminal proceedings]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Chashin, A.N. (2013). *Kriterii kachestva iuridicheskikh uslug, predostavliaemykh grazhdanam* [Criteria for the quality of legal services provided to citizens]. *Baykalskiy gosudarstvennyy universitet, Baikal State University*. Moscow: Delo i Servis. doi: [https://doi.org/10.17150/2500-2759.2017.27\(4\)](https://doi.org/10.17150/2500-2759.2017.27(4)) [in Russian].
- Cherniavskiy, S.S. & Tatarov, O.Yu. (2015). *Uchast zakhysnyka u kryminalnomu provadzhenni: problemy zakonodavchoho vrehuliuvannia* [The fate of a hangover at a criminal state: problems of legislative legislative regulation]. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva, Bulletin of criminal conviction*, 2, 77-84 [in Ukrainian].
- Chornousko, M.V. (2016). *Zdiisnennia prokurorom protsesualnoho kerivnytstva dosudovym rozsliduvanniam* [The prosecutor's exercise of procedural guidance in the pre-trial investigation]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Chzhan, I. (2013). *Istoriia advokatury, poniatie advokata i ego pravovoe polozenie v dosudebnom sudoproizvodstve KNR* [The history of the bar, the concept of a lawyer and his legal status in pre-trial proceedings of the PRC]. *Pravo i politika, Law and politics*, 9, 1195-1201. doi: <https://doi.org/10.7256/1811-9018.2013.9.926>. ISSN 2410-3594 [in Ukrainian].
- Doiar, Ye.V. (2015). *Mistse ta rol zakhysnyka pry zastosuvanni do pidozriuvanoho (obvynuvachenoho) zasobiv zabezpechennia kryminalnoho provadzhennia* [What is the role of a henchman in case of stasis to pre-matured (accused) interest in the protection of criminal provocation]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk, Prykarpatskiy legal newsletter*, 1(7), 114-117 [in Ukrainian].
- Drozdov, O. (2019). *Analiz pravovykh pozytsii YeSPL, yaki mozhut buty vykorystani u 2019 rotsi dlia vdoskonalennia protsesualnoho zakonodavstva* [Analysis of ECtHR legal positions that can be used in 2019 to improve procedural law]. Retrieved from https://protocol.ua/ua/analiz_ppravovykh_pozitsiy_espl_yaki_mogut_buti_vikorystani_u_2019_rotsi_dlya_vdoskonalennya_protsesualnoho_zakonodavstva [in Ukrainian].
- Dudko, O.V. (2019). *Poniattia ta sutnist pomylok advokata u kryminalnomu provadzhenni* [Understanding the utility of a lawyer's pardon at criminal proceedings]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Science News of the National Academy of Internal Sciences*, 2(111), 23-33. doi: <https://doi.org/10.33270/01191112.23> [in Ukrainian].

- Dzidzariia, B.Iu. (2017). Nezakonnoe zaderzhanie i kompensatsiia vreda [Illegal detention and compensation for harm]. *Politseyskaia i sledstvennaia deiatel'nost, Police and investigative activities*, 1, 20-26. Retrieved from https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=19515. doi: 10.7256/2409-7810.2017.1.19515 [in Russian].
- Humin, O.M. (2013). Systema zakhodiv zabezpechennia kryminalnogo provadzhennia za novym Kryminalnym protsesualnym kodeksom Ukrainy [The login system for securing criminal criminal procedure for the new Criminal Procedural Code of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Science News of the National Academy of Internal Sciences*, 1, 226-231 [in Ukrainian].
- Hunchenko, O.V. (2018). Sprostuvannia zakhysnykom ryzykiv pry vyrishenni pytannia pro obrannia zapobizhnoho zakhodu u vyhladi trymannia pid vartoiu [Saying goodbye to the rizikiv at the viral nutrition about the picking up of the near sunset at the sight of the trehmanny pid vartuyu: take extra]. *Protsesualne ta kryminalistychne zabezpechennia dosudovoho rozsliduvannia, The process is more criminal and pre-trial care: These are the Advanced Science and Technology seminar* (pp. 243-247). Lviv: LvDUVS [in Ukrainian].
- Iakimovich, Iu.K. (2015). Uchastie advokata v ugovnom protsesse [Attorney's involvement in criminal proceedings]. *Ugolovnaia iustitsiia, Criminal Justice*, 1(5), 80-84. doi: <https://doi.org/10.17223/23088451/5/14> [in Russian].
- Iaselskaia, V.V. (2017). Novye vozmozhnosti zashchitnika v dokazyvanii, starye problemy [New defender capabilities in proving, old problems]. *Ugolovnaia iustitsiia, Criminal Justice*, 9, 46-48. doi: <https://doi.org/10.17223/23088451/9/9> [in Russian].
- Isaeva, K.A. & Kazhenova, A.S. (2019). Aktualnye problemy zaschity prav i interesov nesovershennoletnego v kontekste reformirovanie UPK v otdelnykh stranakh SNG [Actual problems of protecting the rights and interests of a minor in the context of reforming the CPC in individual CIS countries]. *Politseyskaia deiatel'nost, Police activity*, 1, 43-53. doi: 10.7256/2454-0692.2019.1.26884 [in Russian].
- Klymchuk, M.P. (2013). Tymchasovy dostup do rechei i dokumentiv yak zakhid zabezpechennia kriminalnogo provadzhennia [Timchovy access to speeches and documents as a hobby of criminal criminals]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Legal Chronicle of the National Academic Internal Reference*, 2(6), 185-189 [in Ukrainian].
- Koriakina, Z.I. (2017). Osobennosti obespecheniia prava na zashchitu nesovershennoletnego podozrevaemogo i obviniaemogo s uchastiem advokata-zashchitnika v dosudebnom ugovnom sudoproizvodstve [Features of ensuring the right to defense of a minor suspect and accused with the participation of a defense attorney in pre-trial criminal proceedings]. *Teoriia i praktika obshchestvennogo razvitiia, Theory and practice of social development*. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/search?q=Корякина%20Зинаида%20Ивановна>. doi: <https://doi.org/10.24158/tipor.2017.10> [in Russian].
- Kurtis, G. (2018). Usovershenstvovanie zashchity prav poterpevshego v ugovnom protsesse Novyi uroven i novye metody [Improving the protection of the rights of the victim in criminal proceedings. A new level and new methods]. *Teisės apžvalga Law review*, 2(18), 223-232. doi: <https://doi.org/10.7220/2029-4239.18.15> [in Russian].
- Lobanova, L.V. & Viskov, N.V. (2017). O nekotorykh obshchestvenno opasnykh proiavlenniakh narusheniia prava obviniaemogo (podozrevaemogo) na zashchitu [About some socially dangerous manifestations of violation of the right of the accused (suspect) to defense]. *Obshchestvo: politika, ekonomika, pravo, Society: politics, economics, law*, 12, 105-110. doi: <https://doi.org/10.24158/pep.2017> [in Russian].
- Mardoian, V.S. (2017). Advokat-zashchitnik kak subekt dokazyvaniia v sude apeliatsionnoi instantsii [Lawyer-defender as a subject of proof in the court of appeal]. doi: <https://doi.org/10.24158/tipor.2017> [in Russian].
- Metodychni rekomendatsii shchodo zdiisnennia prokurorom nahliadu za doderzhanniam zakoniv pid chas provedennia dosudovoho rozsliduvannia u formi protsesualnogo kerivnytstva [Methodological recommendations by the public prosecutor to look at the additional laws for the hour of the pre-trial investigation of the form of the trial]. (2014). Kyiv [in Ukrainian].
- Neka, L.I. (2015). Istoricheskiy analiz primeneniia mer presecheniia po delam nesovershennoletnikh na primere Velikobritanii i SShA [A historical analysis of the use of juvenile restraint on the example of the United Kingdom and the United States]. *Soiuz kriminalistov i kriminologov, The Union of Forensic and Criminologists*, 1, 151-156. doi: 10.7256/2310-8681.2015.1.19183 [in Russian].
- Sereda, K.O. (2018). Pravove rehuliuвання запобіжних заходів у кримінальному провадженні [The law of regulation of foreign visits to criminal provincial]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Skriabin, A.N. (2014). Etapy deystviy zashchitnika pri reshenii voprosa ob izbranii mery presecheniia podozrevaemomu (obviniaemomu) v ugovnom proizvodstve Ukrainy [Stages of actions of the defense attorney when deciding on the selection of a preventive measure to the suspect (accused) in the criminal proceedings of Ukraine]. *Evraziyskaia advokatura, Eurasian Bar*, 4(11). Moscow: IurLitinform [in Russian].
- Smirnova, L.N. (2005). *Ugolovno-pravovoe regulirovanie zaderznaniia lits [Criminal regulation of the detention of persons]*. Moscow: Iurid. tsentr Press [in Russian].
- Sotskov, F.N. (2016). Analiz pariteta storon v protsesse sudebnogo razresheniia khodataystva ob izbranii (prodlenie) mery presecheniia [Analysis of the parity of the parties in the process of judicial resolution of the application for the election (extension) of a preventive measure]. *Politseyskaia deiatel'nost, Police activity*, 5, 456-461. doi: <https://doi.org/10.7256/2222-1964.2016.5.17726> [in Russian].
- Taktyka roboty zi slidchym: porady advokata [Tactics of work with the investigator: advice of the lawyer]. (n.d.). kdk.org.ua. Retrieved from <http://kdk.org.ua/2018/07/27/%D1%82%D0%B0%D0%BA%D1%82%> [in Ukrainian].

- Titov, P.S. (2013). Ob uchastii zashchitnika v sobiranii dokazatelstv [On the participation of counsel in the collection of evidence]. *Politika i obshchestvo, Politics and society*, 6, 746-751. Retrieved from https://www.nbpublish.com/library_read_article.php?id=25072. doi: <https://doi.org/10.7256/1812-8696.2013.6.8077> [in Russian].
- Tyshchenko, O.I. (2008). *Zapobizhnyi zakhid u vyhladi vziattia pid vartu: problemy obrannia ta oskarzhennia v dosudovomu provadzhenni po kryminalnii spravi* [I want to take a note from a vigil taking a pid vartu: problems and bad luck in pre-trial criminal investigation]. Kharkiv: Finn, 2008 [in Ukrainian].
- Ukhvala Chernihivskoho raionnoho sudu Chernihivskoi oblasti: vid 8 serp. 2016 r. Sprava No. 748/1496/16-k [The decision of Chernihiv district court of Chernihiv region from August 8. 2016 Case No. 748/1496/16-k]. (n.d.). www.reyestr.court.gov.ua. Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59505024> [in Ukrainian].
- Vynokurov, O.V. (2015). Aktualni problemy zakhystu prav ta zakonnykh interesiv pidozriuvanoho pry zatrymanni [Actual problems and the burden of rights are those of legitimate interests of those who've been condemned when they're blamed]. *Visnyk kryminalnogo sudochynstva, Bulletin of criminal conviction*, 4, 160-164 [in Ukrainian].
- Zavtur, V.A. (2016.) Pereshkodzhannia kryminalnomu provadzhenniu "inshym chynom" yak pidstava zastosuvannia zapobizhnogo zakhodu [Pereshkodzhannia criminal provinzheniu "inshim rank" yak pidstava zastosuvannia zapobizhnogo call]. *Pravovi ta instytutsiini mekhanizmy zabezpechennia rozvytku derzhavy ta prava v umovakh yevrointehratsii, Legal and Institutional Mechanisms for Secure Development of the State and Rights in the minds of the European Integration: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. (Vols. 1-2). (pp. 330-332). Odesa: Yuryd. lit. [in Ukrainian].
- Zaytseva, A.M. (2018). Zashchitnik v ugodovnom sudoproizvodstve [Defender in criminal proceedings]. *Nauchnoe i obrazovatelnoe prostranstvo, Scientific and educational space: development prospects: Proceedings of the XX International Scientific and Practical Conference*. (pp. 243-247). Cheboksary. doi: 10.21661/r-474065 [in Russian].
- ZNeleva, O.V. (2015). Poniatie i priznaki zloupotrebleniia pravom v ugodovnom sudoproizvodstve [The concept and signs of abuse of law in criminal proceedings]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta, Bulletin of Tomsk State University*, 396, 260. doi: <https://doi.org/10.17223/15617793/396/21> [in Russian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бондюк А. Ф. Процесуальні основи статусу слідчого судді у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2017. 241 с.
- Чашин А. Н. Критерии качества юридических услуг, предоставляемых гражданам. *Байкальский государственный университет*. М. : Дело и Сервис, 2013. С. 468–477. doi: [https://doi.org/10.17150/2500-2759.2017.27\(4\)](https://doi.org/10.17150/2500-2759.2017.27(4)).
- Чернявський С. С., Татаров О. Ю. Участь захисника у кримінальному провадженні: проблеми законодавчого врегулювання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 77–84.
- Чорноусько М. В. Здійснення прокурором процесуального керівництва досудовим розслідуванням : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 211 с.
- Чжан И. История адвокатуры, понятие адвоката и его правовое положение в досудебном судопроизводстве КНР. *Право и политика*. 2013. № 9. С. 1195–1201. doi: <https://doi.org/10.7256/1811-9018.2013.9.926>.
- Дояр Є. В. Місце та роль захисника при застосуванні до підозрюваного (обвинуваченого) засобів забезпечення кримінального провадження. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. № 1 (7). С. 114–117.
- Дроздов О. Аналіз правових позицій ЄСПЛ, які можуть бути використані у 2019 році для вдосконалення процесуального законодавства. URL: https://protocol.ua/ua/analiz_pравovih_pozitsiy_espl_yaki_mogut_buti_vikoristani_u_2019_rotsi_dlya_vdoskonalennya_protseusalnogo_zakonodavstva.
- Дудко О. В. Поняття та сутність помилок адвоката у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2 (111). С. 23–33. doi: <https://doi.org/10.33270/01191112.23>.
- Дзидзария Б. Ю. Незаконное задержание и компенсация вреда. *Полицейская и следственная деятельность*. 2017. № 1. С. 20–26. URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=19515. doi: <https://doi.org/10.7256/2409-7810.2017.1.19515>.
- Гумін О. М. Система заходів забезпечення кримінального провадження за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 226–231.
- Гунченко О. В. Спростування захисником ризиків при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. *Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування : тези доп. наук.-практ. семінару* (Львів, 30 листоп. 2018 р.). Львів, 2018. С. 243–247.
- Якимович Ю. К. Участие адвоката в уголовном процессе. *Уголовная юстиция*. 2015. № 1 (5). С. 80–84. doi: <https://doi.org/10.17223/23088451/5/14>.
- Ясельская В. В. Новые возможности защитника в доказывании, старые проблемы. *Уголовная юстиция*. 2017. № 9. С. 46–48. doi: <https://doi.org/10.17223/23088451/9/9>.
- Исаева К. А., Каженова А. С. Актуальные проблемы защиты прав и интересов несовершеннолетнего в контексте реформирование УПК в отдельных странах СНГ. *Полицейская деятельность*. 2019. № 1. С. 43–53. doi: <https://doi.org/10.7256/2454-0692.2019.1.26884>.
- Климчук М. П. Тимчасовий доступ до речей і документів як захід забезпечення кримінального провадження. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2 (6). С. 185–189.

- Корякина З. И. Особенности обеспечения права на защиту несовершеннолетнего подозреваемого и обвиняемого с участием адвоката-защитника в досудебном уголовном судопроизводстве. *Теория и практика общественного развития*. 2017. URL: <https://cyberleninka.ru/search?q=Корякина%20Зинаида%20Ивановна>. doi: <https://doi.org/10.24158/tipor.2017.10>.
- Куртис Г. Усовершенствование защиты прав потерпевшего в уголовном процессе. Новый уровень и новые методы. *Teisés apžvalga Law review*. 2018. № 2 (18). С. 223–232. doi: <https://doi.org/10.7220/2029-4239.18.15>.
- Лобанова Л. В., Висков Н. В. О некоторых общественно опасных проявлениях нарушения права обвиняемого (подозреваемого) на защиту. *Общество: политика, экономика, право*. 2017. № 12. С. 105–110. doi: <https://doi.org/10.24158/per.2017>.
- Мардоян В. С. Адвокат-защитник как субъект доказывания в суде апелляционной инстанции. 2017. doi: <https://doi.org/10.24158/tipor.2017>.
- Методичні рекомендації щодо здійснення прокурором нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва. Київ, 2014. 87 с.
- Нека Л. И. Исторический анализ применения мер пресечения по делам несовершеннолетних на примере Великобритании и США. *Союз криминалистов и кримиологов*. 2015. № 1. С. 151–156. doi: [10.7256/2310-8681.2015.1.19183](https://doi.org/10.7256/2310-8681.2015.1.19183).
- Середа К. О. Правове регулювання запобіжних заходів у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 235 с.
- Скрябин А. Н. Этапы действий защитника при решении вопроса об избрании меры пресечения подозреваемому (обвиняемому) в уголовном производстве Украины. *Евразийская адвокатура*. 2014. № 4 (11). С. 36–42.
- Смирнова Л. Н. Уголовно-правовое регулирование задержания лиц. М. : Юрид. центр Пресс, 2005. 278 с.
- Сотсков Ф. Н. Анализ паритета сторон в процессе судебного разрешения ходатайства об избрании (продлении) меры пресечения. *Полицейская деятельность*. 2016. № 5. С. 456–461. doi: <https://doi.org/10.7256/2222-1964.2016.5.17726>.
- Тактика роботи зі слідчим: поради адвоката. URL: <http://kdka.org.ua/2018/07/27/%D1%82%D0%B0%D0%BA%D1%82%>.
- Титов П. С. Об участии защитника в собирании доказательств. *Политика и общество*. 2013. № 6. С. 746–751. URL: https://www.nbpublish.com/library_read_article.php?id=-25072. doi: <https://doi.org/10.7256/1812-8696.2013.6.8077>.
- Тищенко О. І. Запобіжний захід у вигляді взяття під варту: проблеми обрання та оскарження в досудовому провадженні по кримінальній справі : монографія. Харків : Фінн, 2008. 176 с.
- Ухвала Чернігівського районного суду Чернігівської області від 8 серп. 2016 р. Справа № 748/1496/16-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59505024>.
- Винокуров О. В. Актуальні проблеми захисту прав та законних інтересів підозрюваного при затриманні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 160–164.
- Завтур В. А. Перешкоджання кримінальному провадженню «іншим чином» як підстава застосування запобіжного заходу. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 20 трав. 2016 р.) : у 2 т. Одеса : Юрид. літ. 2016. Т. 2. С. 330–332.
- Зайцева А. М. Защитник в уголовном судопроизводстве. *Научное и образовательное пространство: перспективы развития* : материалы X Междунар. науч.-практ. конф. (Чебоксары, 9 нояб. 2018 г.). Чебоксары, 2018. С. 243–247. doi: <https://doi.org/10.21661/r-474065>.
- Желева О. В. Понятие и признаки злоупотребления правом в уголовном судопроизводстве. *Вестник Томского государственного университета*. 2015. № 396. 260 с. doi: <https://doi.org/10.17223/15617793/396/21>.

Стаття надійшла до редколегії 03.04.2019

Dudko O. – Postgraduate Student of the Scientific Laboratory on the Problems of Combating Crime of the Educational and Research Institute No. 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-1744-8982>

The Lawyer's Errors While Decision Application

The **purpose** of the article is to outline the tactical and procedural sins of a lawyer while participating in resolving the issue of criminal prosecution being applied to his client, suggesting ways to prevent, minimize, and eliminate criminal procedural means. **Methodology.** The methodological basis of the scientific article is a set of philosophical, general scientific and special methods of scientific cognition, in particular: the dialectical method of cognition – to deepen the conceptual apparatus, to clarify the nature of such categories as preventive measures, mistakes of the lawyer; historical and legal – during the characterization of the state of scientific research the problems of the application of preventive measures in criminal proceedings; systemic – to characterize the typical mistakes of a lawyer in deciding whether criminal proceedings should be ensured by the protective measures; dogmatic (formal and legal) – during the analysis of

*the procedural procedure for submitting, reviewing and resolving requests for the application of preventive measures; questionnaire – in the process of interviewing lawyers, investigators, prosecutors and judges. **Scientific novelty.** Given the special nature of the precautionary measures that limit the suspect's subjective rights during the pre-trial investigation, it emphasizes the initiative of the defense lawyer, who is empowered in the interests of the client: to refute the investigator's, the prosecutor's arguments about the precautionary measure, or to choose the measure sought by the prosecution. The tactical expediency of using the powers conferred on the defense counsel in the interests of the client has been proved, in particular: seeking the cancellation of the decision on the application of the preventive measure; to challenge in this part the decisions, actions, omissions of the authorized subjects of criminal proceedings. In order to avoid the possibility of deterioration of the position of the client, caused by the strategic error of his defender, it is recommended to refuse to testify as a suspect in exchange for guarantees of the use of a softer precautionary measure. It is argued that when deciding whether to take precautionary measures for a minor, the defender should emphasize their psychological and age characteristics, type of occupation, point to the expediency of transferring the minor to the care of parents, guardians or guardians, and to juvenile, child-rearing children their transfer to the administration of that institution. **Conclusions.** The main task of the lawyer at the stage of election regarding the suspected preventive measure is to prove the feasibility of applying the mildest preventive measure, the inappropriate use of restrictive measures in the interests of the victim of a crime related to domestic violence. The absence of a defense counsel during the consideration of the petition in court, should not be unconditionally attributed to his mistakes, because the content of part 1 of art. 193 of the Code of Criminal Procedure, such participation is not obligatory, although desirable. The nature and specific content of the lawyer's actions will depend on the type of criminal offense, the features of the pre-trial investigation of the particular criminal proceedings, and the status of the principal. When a measure of protection is already chosen for a client, it is important in the activity of the defender to apply certain tactical techniques, strategically aimed at improving the position of the suspect, to use the possibilities of filing a request for change, to cancel the measure of protection, to challenge the actions of authorized persons.*

Keywords: criminal proceedings; lawyer; defender; error; precautionary measures; pre-trial investigation; protection tactics; petition.

УДК 343.97:343.35:355.241.2:351.746.1(477)

Бурак М. В. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://0000-0002-1099-2096>

Корупційні ризики в державних оборонних закупівлях: шляхи мінімізації

Мета статті – на підставі аналізу науково-теоретичних поглядів учених, результатів дослідження міжнародних організацій у сфері запобігання та протидії корупції окреслити корупційні ризики в державних оборонних закупівлях і запропонувати можливі шляхи мінімізації корупції в оборонному секторі. **Методологічне підґрунтя** наукової статті становить цілісна й узгоджена система методів, що дала змогу на належному рівні проаналізувати предмет дослідження й охопила наукові методи аналізу, індукції та дедукції. Теоретичним підґрунтям цієї публікації стали праці вітчизняних й іноземних учених, присвячені аспектам корупційної проблематики в оборонній сфері, творче осмислення яких надало можливість сформулювати обґрунтовані висновки. **Наукова новизна** публікації полягає в системному аналізі основних корупційних ризиків під час здійснення державних оборонних закупівель. На підставі здійсненого аналізу факторів, що становлять ризик в оборонній сфері, визначено, що ключову роль у мінімізації корупції в цьому сегменті національної безпеки має відігравати принцип прозорості закупівель під час виконання державного оборонного замовлення та посилення транспарентності державних інститутів. **Висновки.** Убачається за необхідне переглянути процедуру оприлюднення військового бюджету так, щоб громадськість мала достатньо часу та можливостей для перевірки й контролю його витрат. Реальна протидія корупційним ризикам у державних оборонних закупівлях можлива тільки за умови, якщо її розглядатимуть як системне явище, що охоплює комплекс соціальних, економічних, організаційних та інших проблем. Важливе значення в протидії корупції мають заходи превентивного характеру, що полягають в удосконаленні державного регулювання та контролю під час здійснення державних оборонних закупівель. Запропонований у статті перелік шляхів мінімізації корупційних ризиків в оборонних закупівлях, у разі запровадження, надасть можливість підвищити ефективність реалізації державної політики у сфері національної безпеки, якості управління ресурсами, спрямованими на забезпечення національної безпеки, забезпечить прозорість державних оборонних закупівель і зниження рівня корупції в аналізованій сфері. Зміни сприятимуть створенню необхідних умов для забезпечення військових формувань України сучасним озброєнням і військовою технікою, розвитку оборонно-промислового комплексу, розширенню військово-технічного співробітництва та залученню іноземних інвестицій в Україну.

Ключові слова: корупція; корупційні ризики; оборонно-промисловий комплекс; оборонні закупівлі.

Вступ

Неврегульованість українського законодавства у сфері державних закупівель, переважно паперовий документообіг, відсутність прозорих і справедливих тендерних процедур призводять до неефективного використання державних коштів, поширення корупції в цій сфері. Унаслідок цього знижується рівень матеріально-технічного забезпечення армії, закуповують неякісну техніку й озброєння, що загрожує безпеці військових і населення.

Негативні наслідки, спричинені цим явищем, не тільки перешкоджають прогресивному, поступальному розвитку суспільства, а й становлять загрозу інтересам національної безпеки країни (Chumachenko, 2018, p. 38).

Корупція чинить синергетичний вплив на решту загроз у безпековій сфері, створюючи сприятливе середовище для діяльності різних форм організованої злочинності, посилюючи суспільну нестабільність, позбавляючи державу можливостей виконувати покладені на неї суспільством функції, унеможлиблюючи економічний розвиток. Рівень корупції в країні щороку зростає, передусім в умовах проведення операції Об'єднаних сил на Сході України.

Ужиті державними та правоохоронними органами заходи щодо запобігання корупції в оборонному секторі виявилися недостатніми для реальної стабілізації криміногенної обстановки. Саме тому дослідження корупційних ризиків у зазначеній сфері, зокрема в державних оборонних закупівлях, надасть можливість встановити сутність і чинники їх виникнення, а також шляхи мінімізації корупції під час супроводження публічних (державних) закупівель.

Аспекти корупційної проблематики як загрози національній безпеці в Україні розглядали у своїх працях А. Л. Баланда, З. С. Варналії, Т. І. Ковальчук, Є. М. Невмержицький. Правовим аспектам протидії корупції в оборонному секторі присвячено публікації А. В. Волощенко, М. Я. Голомші, О. П. Голоти, О. П. Котляренко та ін. Вплив корупції на реформи українського війська досліджував Л. І. Поляков. Проблеми, пов'язані з формуванням і реалізацією антикорупційної політики держави, були предметом вивчення іноземних науковців, серед яких М. Пайман (M. Payman), С. Роуз-Аккерман (Rouz-Akkerman, 2003).

Попри те, що в Україні вже сформовано інституційні засади правової та організаційної протидії корупційним виявам, корупція як неминун-

чий наслідок, з одного боку, надмірного адміністрування, а з іншого – браку ефективного контролю та відповідальності перед державою, як і раніше, перешкоджає здійсненню соціальних перетворень і підвищенню ефективності національної економіки (Ivashova, & Ivashov, 2019, p. 318).

Останніми роками публікують монографічні дослідження, у яких розглянуто макроекономічні та фінансові (інвестиційні, банківські, валютні, кредитні, портфельні, підприємницькі) ризики, водночас, фундаментальних досліджень щодо корупційних ризиків у державних оборонних закупівлях не здійснено. Це зумовлює необхідність активізувати науковий аналіз цього різновиду ризиків, які є багатоаспектними, тому потребують міждисциплінарного підходу до вивчення. У зв'язку з браком чіткого визначення поняття корупційних ризиків та їх сегментних різновидів стає дедалі складніше мінімізувати їх, а своєчасно запобігти їм – і поготів.

Мета і завдання дослідження

Мета статті – на підставі аналізу науково-теоретичних поглядів учених, результатів дослідження міжнародних організацій у сфері запобігання та протидії корупції, окреслити корупційні ризики в державних оборонних закупівлях і можливі шляхи мінімізації корупції в оборонному секторі.

Для реалізації зазначеної мети було поставлено такі завдання:

- дослідити рівень корупції в оборонному секторі України;
- виокремити основні корупційні ризики в державних оборонних закупівлях;
- проаналізувати законодавство України у сфері запобігання корупції в оборонному секторі України;
- довести, що ключову роль у мінімізації корупції в цьому сегменті національної безпеки має відігравати принцип прозорості закупівель під час виконання державного оборонного замовлення та посилення транспарентності державних інститутів;
- запропонувати шляхи мінімізації корупційних ризиків у державних оборонних закупівлях.

Виклад основного матеріалу

Упродовж останніх років Україна зробила вагомі кроки на шляху до імплементації стандартів Європейського Союзу в національне законодавство, що дало змогу змінити застарілу систему публічних закупівель. Так, 2016 року було здійснено системну реформу тендерного процесу, унаслідок якої набрав чинності Закон України «Про публічні закупівлі» ("Zakon Ukrainy", 2015), який зобов'язує проводити закупівельні

процедури через електронну систему ProZorro ("Sait "ProZorro").

Основна мета електронної системи державних закупівель ProZorro – це запобігання корупції шляхом забезпечення прозорості ринку та створення конкурентного середовища у сфері публічних закупівель для отримання найкращої пропозиції. З огляду на загальні принципи державних закупівель, основною ідеєю, яку закладено в систему ProZorro під час її розроблення, була відкритість даних ("Sait "ProZorro").

Зокрема, до переваг ProZorro належать такі: закупівлі за державні кошти відбуваються в онлайн-режимі; будь-яка особа може бути віртуально присутньою на аукціоні закупівлі; спроба провести корумпований тендер одразу отримує розголос; система назавжди зберігає історію редагувань і надає можливість переглянути видалені документи; процес вибору переможця є зрозумілим і публічним; будь-який учасник торгів у режимі онлайн може подивитися перелік компаній учасників і подати скаргу; у систему викладають повну інформацію про товар, послугу або роботи переможця, зокрема й укладений договір; мінімальним є пакет довідок під час подання пропозиції; документообіг – електронний, зручний інтерфейс для подання пропозицій; постійною є підтримка професійними кол-центрами (Ratushniak, 2018, p. 164).

Позитивним аспектом є також запровадження електронної системи оскарження, що має на меті підвищити рівень конкуренції у сфері державних оборонних закупівель і знизити рівень корупції.

Попри створення системи ProZorro, корупційні схеми публічних закупівель в оборонному секторі досі не подолано.

Зловживання під час витрачання бюджетних коштів і неналагодження належного контролю громадськості за процесом здійснення державних оборонних закупівель призводять до неефективного використання бюджетних коштів, зростання витрат бюджету, деформації механізмів конкуренції в економіці та погіршення інвестиційного клімату в Україні. Саме тому державні оборонні закупівлі були й залишаються однією зі сфер господарської діяльності, якій притаманні високі корупційні ризики.

Із цього приводу А. В. Волошенко у своєму дослідженні зазначає, що корупційна вигода в оборонній сфері залежить від певних факторів, а саме: обсягу фінансових ресурсів, які виділяють для оборони країни та знаходяться під контролем військового чиновництва; влада, яку можуть використати на власний розсуд посадові особи; рівень прозорості та звітності в оборонному секторі (Voloshenko, 2018, p. 188-189).

Загалом рівень корупції у світовому військово-промисловому комплексі Transparency International оцінила у 20 млрд доларів щороку. Стосовно цього у своїй доповіді М. Пайман заявив: «Корупція в оборонному секторі – небезпечна і дорого коштує. Платять за корупцію усі: громадяни, військові, компанії та держави. Однак більшість держав не вживає належних заходів для того, щоб запобігти корупції, залишаючи безліч можливостей для безкарного казнокрадства й витрачаючи гроші, яким можна було б знайти ефективніше застосування» (Paiman, 2011, p. 98).

Державні оборонні закупівлі – це та сфера оборонної діяльності, яка є найбільш вразливою до корупційного ризику, причому цей ризик може виникнути на будь-якому етапі закупівельного циклу.

Нині в Україні сектор оборони належить до найбільш фінансово містких, оскільки наша держава вимушена захищати свою незалежність, відстоювати територіальну цілісність. На жаль, не посилені для держави оборонні фінансові витрати (понад 80 млрд грн на рік) не завжди є транспарентними в практичному використанні (Voloshenko, 2015, p. 96).

Так, оборонний бюджет України становить частину валового внутрішнього продукту, що внаслідок перерозподілу набуває форми централізованого цільового фонду фінансових ресурсів з подальшим використанням на потреби оборони країни. Воєнно-економічним і нормативно-правовим підґрунтям формування оборонного бюджету України є закони України, укази Президента України, постанови Верховної Ради України й Кабінету Міністрів України з питань оборони; накази й директиви Міністерства оборони України та інших відповідних міністерств із фінансово-економічних питань тощо. Оборонний бюджет є специфічною та важливою складовою державного бюджету.

Планування видатків на національну оборону й правоохоронну діяльність є невід'ємним елементом планування видатків державного бюджету на наступний фінансовий рік, його здійснюють відповідно до бюджетної класифікації видатків. Основним завданням у процесі фінансового планування є правильне формування потреби в коштах на розвиток Збройних сил України, здійснення контролю щодо ефективного витрачання бюджетних коштів (Semenenko et al., 2017, p. 123).

Водночас аналіз нормативно-правового регулювання сфери державних оборонних закупівель дає підстави стверджувати, що наявна низка правових прогалин, які має бути законодавчо врегульовано з метою покращення функціонування

системи оборонних закупівель, її ефективності та прозорості. Таку необхідність засвідчує напружена ситуація довкола Державного концерну «Укроборонпром» і пов'язаних із ним підприємств, хоча потужна нормативно-правова база мала б мінімізувати корупційні ризики в оборонній сфері.

Крім того, у законодавстві передбачено, що процедуру державних оборонних закупівель регулює уповноважений орган – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України; у разі виявлення порушень законодавства Міністерство має право надавати рекомендації щодо їх усунення.

До цієї системи належать контролюючі органи у сфері державних оборонних закупівель, а саме:

– *Державна казначейська служба України* – перевіряє наявність і відповідність документів замовника та не проводить платежі в разі виявлення порушень;

– *Антимонопольний комітет України* – контролює дотримання конкуренції під час державних закупівель (викриття змов учасників) і розглядає скарги учасників;

– *Державна аудиторська служба України* – контролює законне й ефективне витрачання державних коштів;

– *Рахункова палата України* – уповноважена парламентом на здійснення контролю за законним, ефективним витрачанням державних коштів;

– *громадський контроль* – банки, правоохоронні органи в межах компетенції, визначеної Конституцією та законами України.

Зокрема, громадський сектор активно долучився до вирішення питань, пов'язаних із корупційними ризиками в державних оборонних закупівлях, і досягнув певних позитивних результатів.

Якщо раніше в українські засоби масової інформації лише зрідка потрапляла інформація про закупівлі з явним завищенням ціни, а також закупівлю предметів розкоші для міністерств і відомств, то нині всі нестандартні «запити» одразу стають об'єктом пильної уваги преси та громадських організацій (Dargahan, 2018, p. 235).

Слід також зазначити, що, крім системи електронних державних закупівель ProZorro, в Україні найуспішнішими антикорупційними громадськими проектами останніми роками є:

– проект «УКР.АВ», започаткований 2014 року громадською організацією «Центр протидії корупції», який фіксує на власному електронному ресурсі докази проти конкретних чиновників-корупціонерів і відображає перебіг процесу притягнення їх до відповідальності з розкриттям інформації про всі спроби контролюючих чи правоохоронних органів покрити корупціонерів;

– проект «Наші гроші», який представлено на окремому сайті, що здійснює моніторинг й аналіз інформації, опублікованої у «Віснику державних закупівель» на предмет виявлення можливих корупційних ризиків ("Sait "Nashi hroshi");

– моніторинговий портал DoZorro – онлайн-платформа громадського контролю державних тендерів у ProZorro, де кожен учасник системи (постачальник, замовник, контролюючий орган, громадянин) може надати зворотний зв'язок державному замовнику чи постачальнику, обговорити й оцінити умови конкретної закупівлі, проаналізувати закупівлі окремого державного органу чи установи, підготувати та подати офіційне звернення до контролюючих органів тощо ("Sait "ProZorro").

Зважаючи на ситуацію, яка склалася в оборонному секторі нашої держави, в Україні розпочав роботу Незалежний антикорупційний комітет з питань оборони (НАКО). Цей проект діє за сприяння Transparency International Великої Британії та України. Комітет не залежний від держави, його фінансову підтримку здійснює Міністерство закордонних справ Королівства Нідерланди ("Korupsiia v oboronnomu"). До головних завдань новоствореного комітету належать: оцінювання корупційних ризиків у сфері оборони та безпеки в Україні, розроблення рекомендацій державним органам і підприємствам щодо боротьби з виявами корупції та контроль їх реалізації. На думку членів комітету, прозорість і підзвітність оборонних структур не лише підвищить їхню ефективність, а й сприятиме реформуванню сектору безпеки загалом. Комітет здійснює співпрацю з такими державними органами, як Національне антикорупційне бюро України, Рада національної безпеки і оборони України, Міністерство оборони України, взаємодіє з громадськими та волонтерськими організаціями ("Korupsiia v oboronnomu").

Отже, спробуємо детальніше розглянути, хто і як здійснює державні оборонні закупівлі.

Умовно цикл державних оборонних закупівель можна поділити на стадії: визначення потреби в певних послугах, обладнанні або роботах (що, в якому обсязі та коли купувати) і планування необхідних закупівель; визначення шляхів придбання необхідного обладнання або послуг для забезпечення цих потреб (обрання процедури закупівлі, вибір постачальника, дотримання тендерних процедур); придбання необхідного обладнання або послуг (укладання договору (контракту), управління контрактом, перевірка якості, повноти та своєчасності постачання предмета контракту тощо) ("Ryzyku koruptsii", p. 16).

Так, Міністерство оборони України державні закупівлі здійснює як централізовано, так і децентралізовано. Причому централізовано здійснює більшість закупівель – на них припадає близько 80 % потреб. Відповідно до Бюджетного кодексу України, якщо предмет закупівлі не містить відомостей з державної таємниці, закупівельний процес керується законами України «Про публічні закупівлі» та «Про особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони». Цей Закон регулює своєчасність й ефективність проведення закупівель для потреб Збройних сил України та інших військових формувань в особливий період, період надзвичайного стану та проведення операції Об'єднаних сил ("Zakon Ukrainy", 2016). Він передбачає, що під час здійснення закупівель через систему електронних закупівель ProZorro буде істотно посилено відповідальність постачальників за порушення процедури закупівлі та порушення термінів постачання (недобросовісні учасники тендерів нестимуть фінансову відповідальність, втрачатимуть свою репутацію); також відповідно до цього Закону скорочено строки проведення процедур закупівель із 60-ти до 14 днів. Тобто впроваджено переговорну процедуру на особливий період з використанням системи електронних закупівель. Відтепер участь компаній у тендерах здійснюватиметься під банківські гарантії, а в разі порушення процедури закупівлі, постачання неякісної продукції або зриву терміну її постачання банк, який надав гарантію учаснику, сплачуватиме Міністерству оборони України 3 % від вартості закупівлі ("Zakon Ukrainy", 2016). Недобросовісні постачальники змушені будуть сплатити гарантійне забезпечення – банківську гарантію, якщо порушать процедуру закупівлі. Також вони потраплять до дискваліфікаційного списку та протягом року не матимуть змоги брати участь у процедурах закупівель Міністерства оборони України та інших силових відомств. Ці фірми оприлюднюватимуть у відповідному розділі порталу державних закупівель.

На думку О. П. Голоти, такі позитивні зміни в законодавстві про здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони засвідчують, що не все гаразд і з відкритими закупівлями (Holota, 2017, p. 29]. Зокрема, навіть попри застосування електронної системи закупівель ProZorro, значним є сектор для маніпулювання та впливу людського чинника, а також залишаються допорогові закупівлі (товари та послуги вартістю до 200 тис. грн та роботи до 1,5 млн грн), під час проведення яких не обов'язково використовувати електронну систему, потрібно лише відзвітуватися без завантаження в

систему укладеного договору, що знижує майже до нуля прозорість і можливість проаналізувати зазначені закупівлі.

Трапляються також випадки, коли замовник навіть за формального дотримання всіх умов законодавства у сфері закупівлі обирає конкретного постачальника. Найчастіше порушення трапляються під час формування інформації щодо предмета закупівлі в тендерній документації, де прописують якісні та кваліфікаційні критерії до учасників. Часто замовники під час оголошення закупівлі прописують у технічній документації якісні характеристики саме конкретного виробника та не передбачають можливості запропонувати іншим постачальникам аналог такої продукції. Іноді це відбувається не навмисно, адже замовник у минулому вже користувався таким продуктом і має намір ще раз його замовити, не довіряючи іншим постачальникам, що суперечить основним принципам проведення публічних закупівель. Такі випадки трапляються через низький рівень кваліфікованості учасників тендерного комітету замовника (Kramarenko, 2018, p. 24).

Зазначене надає можливість виокремити ключові корупційні ризики централізованих закупівель:

- завищення ціни предмета закупівлі, зокрема за рахунок маніпулювання додатковими угодами (крім завищеної орієнтовної вартості, є в Законі України «Про публічні закупівлі» таке упушення: у ньому передбачено, що в разі укладання додаткової угоди можлива зміна ціни за одиницю товару не більше ніж на 10 % у разі коливання ціни такого товару на ринку, за умови, що зазначена зміна не призведе до збільшення суми, визначеної в договорі ("Zakon Ukrainy", 2015), проте немає обмежень щодо кількості укладання додаткових угод, які можуть щоразу підвищувати ціну на 10 %;

- завищення обсягів предмета закупівлі;

- маніпулювання на етапі формування лотів, тобто груп товарів для проведення тендеру (спроба закупити великий лот може бути небезпечною, оскільки часто лише один постачальник здатний виробити необхідну значну кількість товару, а дрібніші постачальники не можуть взяти участь у тендері. Крім розміру лота, також корупційні ризики можливі в процесі вибору найменувань для лота. Значною корупційною загрозою під час формування лотів є внесення в лот товару, наявного тільки в одного постачальника, разом з товарами, які потенційно можливо закупити в різних постачальників. Водночас лише один постачальник здатний поставити лот повністю;

- підготовка документації конкурсних торгів під конкретного учасника;

- штучне приведення до застосування переговорної процедури закупівлі;

- відсутність гарантійних зобов'язань щодо предмета закупівлі;

- недопостачання товарів (робіт/послуг); приймання продукції, яка не відповідає стандартам якості;

- закупівля майна, яке не використовують у Збройних силах України;

- закупівля майна, яке пропонують виробники (постачальники), а не того, яке необхідне Збройним силам України;

- недопостачання товарів (робіт/ послуг);

- приймання продукції, яка не відповідає стандартам якості, тощо.

У децентралізованих закупівлях корупційні ризики майже такі самі, однак з'являється ще декілька додаткових, а саме:

- уникнення тендерних процедур;

- зайві витрати бюджетних коштів на децентралізовані закупівлі внаслідок закупівлі аналогічного майна в централізованому порядку.

Натомість продукцію, роботи й послуги, які становлять державну таємницю, закуповують без застосування конкурентних процедур. Згідно з вимогами Закону України «Про державне оборонне замовлення», державні закупівлі відбуваються лише в суб'єктів господарювання, що зареєстровані як виробники продукції, робіт і послуг оборонного призначення ("Zakon Ukrainy", 1999). Порядок формування та ведення Реєстру виробників продукції, робіт і послуг оборонного призначення, закупівлі яких становлять державну таємницю (Реєстр), визначений у постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування та ведення реєстру виробників продукції, робіт і послуг оборонного призначення, закупівлі, яких становлять державну таємницю» ("Postanova Kabinetu Ministriv", 2011).

У державних оборонних замовленнях наявні такі корупційні ризики:

- завищення фактичних витрат підприємства шляхом включення до калькуляцій робіт, послуг, товарів, які не виконують, завищення норми прибутку тощо;

- зміна додатковими угодами суттєвих умов договору, які призводять до зменшення фактичних витрат виконавця без зміни ціни договору;

- маніпулювання зі складом державного оборонного замовлення (до складу державного оборонного замовлення, користуючись можливостями засекречування військового виробництва, вносять надто розширений спектр товарів, робіт і послуг);

- наявність конфлікту інтересів;

- неконтрольований військовий ремонт, фактичні витрати за яким перевіряють військові

представництва лише за актами виконаних робіт, затвердженими командирами. Військові представництва не беруть участі в дефектуванні виробів, не перевіряють відповідно до процедур якості виконаних робіт тощо ("Ryzyku korupsii", p. 31).

Таким чином, розвиток корупційних ризиків у державних оборонних закупівлях спричиняє негативні наслідки, зокрема становить безпосередню загрозу життю бійців і населення загалом.

Крім того, проведення операції Об'єднаних сил на Сході України значно збільшує обсяг видатків на реформування та розвиток оборонно-промислового комплексу країни, що посилює ризики вчинення корупційних злочинів у цій сфері.

В останньому Індексі антикорупційної політики в оборонному секторі, розробленому міжнародною організацією Transparency International, український сектор оборони отримав загальну оцінку «D», що засвідчила низький рівень прозорості та «високий» рівень корупційного ризику ("Transparency International", 2014). Оборонні закупівлі визначено як найбільш непрозору та вразливу до корупції сферу в оборонному секторі. Річний бюджет Міністерства оборони України на 2018 рік становив 86,6 млрд грн (2,8 млрд євро). З них бюджет закупівель Міністерства оборони України становив 32,7 млрд грн (1 млрд євро). Загалом понад 55 % цього закупівельного бюджету використано для закупівель за закритою процедурою, а 95 % закупівель озброєння та військової техніки є засекреченими. За оцінкою експертів з військової тематики, з якими провела інтерв'ю Transparency International, у разі наявності корупційної складової в закритій закупівлі, від 5 до 40 % бюджету такої закупівлі можуть бути розкраденими ("Shist chervonykh praportsiv").

Державні закупівлі в оборонному секторі здебільшого відбуваються не безпосередньо з надавачами або виробником послуг, а через ланцюг посередників, що істотно підвищує вартість тендерної пропозиції, оскільки на «вартості послуги» за лобювання інтересів окремих суб'єктів господарювання позначається встановлена кожним учасником ланцюга дохідність.

Наприклад, правоохоронні органи викрили схему, пов'язану з незаконним збагаченням посадових осіб підприємства оборонно-промислового комплексу. Між державним підприємством, яке працює у військовій галузі, і Міністерством оборони іноземної країни було укладено три контракти на ремонт та постачання військової техніки на загальну суму 560,1 млн доларів США. За цими контрактами державне підприємство отримало кошти в розмірі 261,9 млн доларів США та на виконання умов контрактів

виготовило й здійснило часткове постачання військової техніки на користь іноземної країни. Державне підприємство залучило для надання агентських, консультаційних, юридичних та інших послуг міжнародні компанії. Посадові особи Державного підприємства з метою привласнення коштів під виглядом забезпечення виконання підписаних контрактів залучили чотири підконтрольні їм іноземні компанії з ознаками фіктивності, на рахунки яких державне підприємство перерахувало 29,0 млн доларів США. Зазначені компанії не надавали будь-яких послуг і діяли в інтересах конкурентів державного підприємства з Російської Федерації. Участь їх призвела до припинення реалізації контрактів ("Vidmyvannia dokhodiv", 2016).

Крім того, лише за офіційними даними Національного антикорупційного бюро України, щонайменше на 15-ти підприємствах оборонно-промислового комплексу детективи зафіксували та викрили корупційні схеми на понад мільярд гривень. Переважно йдеться про присвоєння, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, а також закупівлю товарів за завищеними цінами через компанії-посередники ("Zvit Natsionalnoho antykorupsiinoho biuro", 2018). Унаслідок таких дій, за попередніми оцінками детективів Національного антикорупційного бюро України, інтересам держави завдано шкоди на суму понад 620 млн грн і 3 млн доларів США. Відповідно до розслідувань детективів, ключову роль у появі корупційних схем на підприємствах оборонно-промислового комплексу відіграють посадовці державних структур.

Хоча й численні, проте однобічні адміністративно-обмежувальні організаційно-правові заходи та задекларовані компанії, які реалізовувала центральна влада з метою запобігання корупції в оборонному секторі після проголошення державної незалежності України, не дали очікуваних результатів (Mandybura, 2017, p. 69).

Брак національних дієвих механізмів прогнозування й запобігання факторам небезпеки та зниження ймовірності реалізації ризиків призводить до того, що наслідки корупції в оборонному секторі стають загрозами глобального рівня.

24 квітня 2015 року набув чинності Закон України «Про запобігання корупції». Цей Закон визначає правові й організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст і порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо подолання наслідків корупційних правопорушень. Ефективна антикорупційна діяльність неможлива без послідовних, спланованих і скоординованих дій, об'єднаних однією концепцією (Pak, Titarchuk, & Kobets, 2019, p. 121).

З метою створення умов для підвищення рівня функціонування оборонного сектору, що дасть змогу задовольнити потреби Збройних сил України, інших утворених відповідно до законів військових формувань у сучасному озброєнні та військовій техніці, а також сприятиме розвитку цілісної системи оборонно-промислового комплексу на принципах збалансованості відповідно до потреб внутрішнього та зовнішнього ринку, запобігання корупції, розпорядженням Кабінету Міністрів України затверджено Концепцію Державної цільової програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2020 року ("Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv", 2016).

Відповідно до цієї Концепції, розв'язання окреслених проблем можливе шляхом здійснення програмно-цільових комплексних заходів, що передбачають удосконалення процедури визначення ціни на продукцію оборонного призначення з метою запобігання корупції під час процедури закупівель за державним оборонним замовленням.

Важливе значення в протидії корупційним ризикам у системі державних закупівель в інтересах оборони має Стратегічний оборонний бюлетень України ("Ukaz Prezydenta", 2016). Серед проблем функціонування сил оборони в умовах наявних і потенційних загроз виокремлено наявність корупційних виявів у системі забезпечення військ (сил), що знижує спроможності сил оборони щодо виконання покладених завдань. Також зазначено, що процес викорінення корупції в системі державних закупівель в інтересах оборони є складним, тому з метою обмеження корупційних ризиків поставлено завдання щодо підвищення ефективності не лише наявних антикорупційних органів, а й незалежних контролюючих інституцій, до яких належать інституції громадянського суспільства України (Dykanovskiy, & Myroniuk, 2018, p. 16-17).

З метою протидії корупції в системі державних закупівель в інтересах оборони Стратегічний оборонний бюлетень України вимагає здійснювати закупівлі звичайних озброєнь не через державне оборонне замовлення, а через публічні закупівлі (Ukaz Prezydenta, 2016). Сформульовано вимогу проводити такі закупівлі відповідно до принципів і підходів, що застосовують європейські держави та держави – члени НАТО, через систему електронних закупівель, максимально відкрито та прозоро.

На розв'язання цієї проблеми спрямовані також Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 березня 2019 року "Про реформування оборонно-промислового комплексу та підвищення рівня прозорості виконання державного оборонного замовлення"» ("Ukaz Prezydenta", 2019) й

Антикорупційна програма Міністерства оборони України на 2018–2020 роки ("Nakaz Ministerstva obrony", 2018).

Антикорупційна програма Міністерства оборони України на 2018–2020 роки передбачає реалізацію антикорупційних реформ, забезпечення прозорості та підзвітності, залучення громадянського суспільства до цих процесів, створення ефективних механізмів запобігання корупції, урегулювання конфлікту інтересів і забезпечення контролю за дотриманням правил щодо доброчесності особами, уповноваженими на виконання функцій держави, посилення ефективності управління фінансовими ресурсами, обмеження корупційних ризиків у сфері публічних закупівель шляхом забезпечення їх прозорості й конкурентності, посилення можливості для виявлення та кримінального переслідування корупційних діянь ("Nakaz Ministerstva obrony", 2018). Крім того, ужиття ефективних і дієвих заходів щодо активізації боротьби з корупцією, поліпшення стану військової дисципліни та правопорядку в Збройних силах України в умовах захисту держави від збройної агресії належить до пріоритетів, визначених Міністром оборони України.

Офіційно боротьбу з корупцією в Міністерстві оборони та Збройних силах України визнано стратегічним завданням. Про стан цієї боротьби інформує відповідний розділ на офіційному сайті міністерства.

Безпосередньо в структурі апарату Міністерства оборони України створено Управління з питань запобігання та виявлення корупції Міністерства оборони України, яке є самостійним структурним підрозділом міністерства та підпорядковано безпосередньо Міністру оборони України. Управління координує та контролює діяльність підрозділів, посадових (службових) осіб з питань запобігання та виявлення корупції, створених в органах військового управління, на підприємствах, в установах та організаціях, які належать до сфери управління Міністерства оборони України ("Informatsiia pro rezultaty", 2014). Також з метою забезпечення оперативного реагування на звернення громадян створено кол-центр Міністерства оборони України, діє громадська приймальня Міністра оборони України та вісім регіональних приймалень при обласних військоматах, працюють телефонні «гарячі лінії», які дають змогу в режимі реального часу отримувати інформацію про факти корупційних правопорушень і вживати відповідних заходів.

Антикорупційна політика Міністерства оборони України ґрунтується на таких засадах: дотримання вимог чинного законодавства й норм міжнародного права у сфері запобігання та протидії корупції;

забезпечення виконання рекомендацій Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції, Групи держав проти корупції (GRECO), Антикорупційної мережі Організації економічної співпраці та розвитку для Східної Європи та Центральної Азії, міжнародної програми НАТО «Партнерство заради миру», Програми НАТО з розбудови цілісності, прозорості, доброчесності та зниження корупційних ризиків у роботі оборонних і безпекових інституцій; реалізації заходів, визначених нормативно-правовими актами щодо засад державної антикорупційної політики в Україні; формування нульової терпимості до будь-яких виявів корупції.

Одним із центральних міжнародно-правових актів універсального рівня щодо боротьби з корупцією має стати Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції, відповідно до якої на Україну покладено імперативні міжнародно-правові зобов'язання, а саме: зобов'язання щодо політики та практики запобігання корупції передбачають необхідність здійснення таких внутрішньодержавних заходів: розроблення й забезпечення реалізації за участю суспільства скоординованої та ефективної політики протидії корупції на підставі принципів правопорядку, непідкупності, прозорості та відповідальності; звітності держави перед суспільством, посилення прозорості в її державному управлінні, зокрема стосовно її організації, функціонування та процесів прийняття державних рішень тощо (Kisilevych-Chornoivan, & Shashkova-Zhuravel, 2018, p. 34).

У виданні Організації Об'єднаних Націй, присвяченому антикорупційному інструментарію, зазначено, що успіх або невдача антикорупційної стратегії безпосередньо залежить від ступеня мобілізації суспільства для протидії цьому явищу. Така мобілізація формує суспільні очікування високопрофесійних і моральних стандартів роботи державних установ, стійкий спротив корупційним практикам, що значно підвищує шанси на успіх антикорупційних зусиль (Langseth, 2004, p. 324).

Майже в усіх країнах Європейського Союзу вагомим антикорупційним інструментом у міжнародній практиці визнано запровадження хартії громадян (Nikos, 2001, p. 42-44). Вони встановлюють стандарти якості публічних послуг, що розробляють шляхом консультацій державних органів з громадянами, які споживають ці послуги. Хартії громадян описують зміст послуг, що надають державні агентства, часові параметри такого надання, інформацію про відповідальність посадових осіб, засоби боротьби в разі нена належного надання послуг тощо. Хартії громадян можуть використовувати, наприклад, як засіб подолання низової корупції шляхом розроблення

та оприлюднення стандартів якості послуг, за які чиновники часто вимагають хабарі.

Отже, за результатами огляду корупційних ризиків у державних оборонних закупівлях можна запропонувати такі шляхи їх мінімізації:

- підвищити рівень прозорості закупівель під час виконання державного оборонного замовлення (для цього Верховна Рада України має переглянути законодавство в галузі охорони державної таємниці, а також розглянути теоретичні та практичні аспекти здійснення закупівель у сфері оборони й оцінити ступінь їх відповідності стандартам НАТО і Глобальним принципам національної безпеки і свободи інформації);

- скасувати закритий реєстр виробників (постачальників) продукції, робіт і послуг оборонного призначення, постачання (закупівля) яких за державним оборонним замовленням становить державну таємницю; замість і на базі цього реєстру створити Відкритий реєстр виробників оборонної продукції, зокрема єдиних виробників оборонної продукції;

- запровадити додаткові принципи формування лотів для зниження ризиків маніпуляцій на цьому етапі (нині лоти формують згідно з принципами Єдиного закупівельного словника, проте має бути розроблено глибший рівень деталізації для розподілу найменувань, що закуповують, на лоти);

- забезпечити доброчесність під час процесу державних оборонних закупівель;

- не допускати необґрунтованого подрібнення предмета закупівель до допорогового рівня з метою уникнення тендеру;

- удосконалити процедуру внутрішніх закупівель Державного концерну «Укроборонпром»;

- проводити незалежний фінансовий аудит Державного концерну «Укроборонпром» і пов'язаних із ним підприємств;

- застосовувати жорсткі санкції до фірм, які не дотримуються умов контракту щодо чіткої регламентації процесу державних закупівель;

- передбачити інститут кримінальної відповідальності за порушення законодавства у сфері державних закупівель;

- здійснювати контроль за недопущенням необґрунтованого завищення кваліфікаційних вимог, звужування специфічних технічних умов, необґрунтованої дискваліфікації учасників (штучне створення сприятливих умов для окремого учасника);

- зобов'язати державних замовників звітувати про результати здійснення процедур закупівлі, укладення та виконання державних контрактів з оборонного замовлення (у частині, що не містить державної таємниці) з оприлюдненням звіту уповноваженим органом на його веб-порталі;

- оптимізувати процеси ідентифікації, оцінювання та управління ризиками;
- забезпечити прийняття управлінських рішень на підставі об'єктивних факторів;
- обмежити кількість субпідрядників;
- імплементувати міжнародні стандарти і пріоритети в національне законодавство.

Наукова новизна

Наукова новизна публікації полягає в системному аналізі основних корупційних ризиків у державних оборонних закупівлях. На підставі здійсненого аналізу факторів, що спричиняють ризик в оборонній сфері, встановлено, що ключову роль у мінімізації корупції в цьому сегменті національної безпеки має відігравати принцип прозорості закупівель під час виконання державного оборонного замовлення та посилення транспарентності державних інститутів.

Висновки

Наявність законодавства з питань забезпечення національної безпеки та запобігання корупції в оборонному секторі України ще не є гарантією його безумовного виконання й належної реалізації норм. Необхідно запобігти повторенню негативної практики минулого, а саме відсутності відповідальності за невиконання законів та інших нормативно-правових актів, невстановлення зв'язків між різними державними стратегічними й програмними документами.

Убачається за необхідне переглянути процедуру оприлюднення військового бюджету так, щоб громадськість мала достатньо часу та можливостей для перевірки й контролю його витрат. Реальна протидія корупційним ризикам у державних оборонних закупівлях можлива тільки в тому випадку, якщо її будуть розглядати як системне явище, що охоплює комплекс соціальних, економічних, організаційних та інших проблем. Важливу роль у протидії корупції мають відігравати заходи превентивного характеру, що полягають в удосконаленні державного регулювання та контролю під час здійснення державних оборонних закупівель.

Вважаємо за доцільне рекомендувати запровадження інституту кримінальної відповідальності за порушення процедури державних закупівель.

Запропонований перелік шляхів мінімізації корупційних ризиків в оборонних закупівлях надасть можливість підвищити ефективність реалізації державної політики у сфері національної безпеки, покращить якість управління ресурсами, спрямованими на забезпечення національної безпеки, сприятиме прозорості державних оборонних закупівель і зниженню рівня корупції в цій сфері. Зміни створять необхідні умови для забезпечення військових формувань України сучасним озброєнням і військовою технікою, розвитку оборонно-промислового комплексу, розширення військово-технічного співробітництва та залучення іноземних інвестицій в Україну.

REFERENCES

- Chumachenko, D. (2018). Koruptsiia yak sotsialne yavyshe u vymiri sotsiologichnoho analizu [Corruption as a social phenomenon in the dimension of sociological analysis]. *Hrani", The Edges*, 21 (2), 37-43. doi: <https://doi.org/10.15421/171814> [Ukrainian].
- Darahan, V.V. (2018). Zdiisnennia hromadskoho kontroliu u sferi publichnykh zakupivel yak forma realizatsii konstytutsiinykh prav hromadian [Exercising public control in the field of public procurement as a form of realization of citizens' constitutional rights]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 3, 223-228. doi: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2018-5-233-238> [in Ukrainian].
- Dykanovskiy, V.M. & Myroniuk, S.S. (2018). Rozshyrennia zakupivel ozbroiennia za rakhunok znyzhennia koruptsiinykh ryzykiv [Expanding Arms Procurement by Reducing Corruption Risks]. *Ozbroiennia ta viiskova tekhnika, Weapons and Military Equipment*, 1(17), 13-17. doi: [https://doi.org/10.34169/2414-0651.2018.1\(17\).13-17](https://doi.org/10.34169/2414-0651.2018.1(17).13-17) [in Ukrainian].
- Holota, O.P. (2017). Analiz koruptsiinykh ryzykiv derzhavnykh oboronnykh zakupivel [Analysis of corruption risks of public defense procurement]. *Protydiia koruptsiinym ta inshym pravoporushenniam u viiskovykh formuvanniakh Ukrainy, Combating corruption and other offenses in Ukraine's military formations: Proceedings of the Round Table*. (pp. 26-32). Kyiv: Nats. akad. prokuratury Ukrainy. Retrieved from http://napu.com.ua/wp-content/uploads/2017/12/VERSTKA_protudia_korupciinum.pdf. doi: <https://doi.org/10.18411/a-2017-023> [in Ukrainian].
- Hromadskiy kontrol derzhzakupivel [Public Procurement Control]. *Sait "DoZorro", Site "DoZorro". dozorro.org*. Retrieved from <https://dozorro.org> [in Ukrainian].
- Informatsiia pro rezultaty provedennia v Ministerstvi oborony Ukrainy zakhodiv shchodo zapobihannia ta protydi koruptsii v 2014 rotsi [Information on the results of the Ministry of Defense of Ukraine on measures to prevent and counteract corruption in 2014]. (n.d.). *www.mil.gov.ua*. Retrieved from <https://www.mil.gov.ua> [in Ukrainian].
- Ivashova, L., & Ivashov, M. (2019). Ukrainski realii ta svitovi dosvid borotby z koruptsiieiu u skladi derzhavnykh zakupivel [Ukrainian realities and the world experience of fighting corruption in the field of public procurement].

- Derzhavne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok, Public Administration and Regional Development*, 4, 316-343. doi: <https://doi.org/10.34132/pard2019.04.05> [in Ukrainian].
- Kisilevych-Chornoivan, O.M., & Shashkova-Zhuravel, I.O. (2018). Pravovi aspekty protydii koruptsii na mizhnarodnomu rivni [Legal aspects of combating corruption at the international level]. *Ekspert: paradyhma prava ta derzhavnoho upravlinnia, Expert: The paradigm of law and government*, 1(1), 31-42. doi: <https://doi.org/10.32689/2617-9660-2018-1-1-31-42> [in Ukrainian].
- Koruptsiia v oboronnomu sektori - druhyi naislynishyi voroh Ukrainy [Corruption in the defense sector is Ukraine's second strongest enemy]. *Sait "Tyzhden.ua", Site "Week.ua". tyzhden.ua*. Retrieved from <http://tyzhden.ua/Economics/188134> [in Ukrainian].
- Kramarenko, K.I. (2018.). Koruptsiini ryzyky pid chas provedennia publichnykh zakupivel: vitchyzniana praktyka ta zarubizhnyi dosvid [Corruption risks during public procurement: domestic practice and foreign experience]. *Pravovi horyzonty, Legal horizons*, 9(22), 22-28. doi: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i9.p21> [in Ukrainian].
- Langseth, P. (Ed.). (2004). *UN anti-corruption toolkit*. (2nd end). Vienna: United Nations. Retrieved from <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan020658.pdf>.
- Mandybura, V.O. (2017). Korruptsiia: institutsionalnaia sushchnost i mekhanizmy preodoleniia [Corruption: the institutional nature and mechanisms of overcoming]. *Ekonomicheskaiia Teoria, Economic theory*, 1, 59-76. doi: <https://doi.org/10.15407/et2017.01.059> [in Ukrainian].
- Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy "Pro zatverdzhennia Antykoruptsinoi prohramy Ministerstva oborony Ukrainy na 2018-2020 roky": vid 27 kvit. 2018 r. No. 190 [Order of the Ministry of Defense of Ukraine "On Approving the Anti-Corruption Program of the Ministry of Defense of Ukraine for 2018-2020" from April 27, 2018, No. 190]. (n.d.). www.mil.gov.ua. Retrieved from http://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/190_nm_2018.pdf. doi: <https://doi.org/10.3849/2336-2995.27.2018.03.129-140> [in Ukrainian].
- Nikos, M. (2001). Trends of administrative reform in Europe: towards administrative convergence? *International Public Management Review*, 2(2), 39-53. Retrieved from www.inpuma.net/test2/issue3/Nikos2.pdf.
- Paiman, M. (2011). *Buduvannia tsilisnosti, vykhovannia dobrochesnosti ta borotba z koruptsiieiu u sferi oborony i bezpeky: 20 praktychnykh reform [Building Integrity, Integrating Integrity and Fighting Corruption in Defense and Security: 20 Practical Reforms]*. London: Transparensi Interneshnel. Retrieved from <https://www.defenceagainstcorruption.org> [in Ukrainian].
- Pak, N.T., Titarchuk, A.O., & Kobets, K.O. (2019). Zapobihannia koruptsii v Ukraini [Prevention of corruption in Ukraine]. *Molodyi vchenyi, Young scientist*, 6(70), 118-123. doi: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-6-70-25> [in Ukrainian].
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia Poriadku formuvannia ta vedennia reiestru vyrobnykiv produktsii, robit i posluh oboronnoho pryznachennia, zakupivli, yakykh stanovliat derzhavnu taiemnytsiu": vid 17 berez. 2011 r. No. 262 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Procedure for Forming and Keeping a Register of Manufacturers of Defense Products, Works and Services, Procurement of State Secrets" from March 17, 2011, No. 262]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/262-2011-p> [in Ukrainian].
- Ratushniak, T. (2018). Monitoryng publichnykh zakupivel zasobamy platformy DOZORRO [Monitoring of public procurement through the DOZORRO platform]. *Ekonomichnyi visnyk, Economic Bulletin*, 2, 162-168. doi: <https://doi.org/10.33244/2617-5932.2.2018.162-168> [in Ukrainian].
- Rouz-Akkerman, S. (2003). *Korruptsiia i gosudarstvo: prichyny, sledstviia, reformy [Corruption and the state: Causes, consequences, reforms]*. O.A. Aliakrinskii Trans. Moscow: Logos [in Russian].
- Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro skhvalennia Kontseptsii Derzhavnoi tsilovoi prohramy reformuvannia ta rozvytku oboronno-promyslovoho kompleksu na period do 2020 roku": vid 20 sich. 2016 r. No. 19-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Concept of the State Target Program for Reform and Development of the Defense-Industrial Complex for the Period up to 2020" from January 20, 2016, No. 19-r]. (n.d.). zakon0.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/19-2016-%D1%80> [in Ukrainian].
- Ryzyky koruptsii v derzhavnykh oboronnykh zakupivliakh [Risks of corruption in public defense procurement]. *Naukovyi tsentr problem zapobihannia koruptsii v sektori bezpeky ta oborony, Natsionalnyi Universytet Oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho, Science Center for the Prevention of Corruption in the Security and Defense Sector, Ivan Cherniakhovsky National University of Defense of Ukraine*. Retrieved from http://bitec.nuou.org.ua/wp-content/uploads/2018/12/MOD_AC_BITEC_Presentation_ukr.pdf [in Ukrainian].
- Sait "Nashi hroshi" [Site "Our Money"]. *bihus.info*. Retrieved from <https://bihus.info/projects/teleprograma-nashi-groshi> [in Ukrainian].
- Sait "ProZorro" [Site "ProZorro"]. prozorro.gov.ua. Retrieved from <https://prozorro.gov.ua> [in Ukrainian].
- Semenenko, O.M., Boiko, R.V., Vodchyts, O.H., Vasylenko, S.P., Zubytska, H.H., & Kremeshnyi, O.I. (2017). Metodyka rozpodilu oboronnoho biudzhetu Ukrainy mizh skladovymy syl oborony z urakhuvanniam pokaznykiv potreby ta priorytetnosti zavdan tsykh skladovykh na planovi rik [Methods of allocating the defense budget of Ukraine among the components of the defense forces, taking into account the needs and priorities of the tasks of these components for the planning year]. *Nauka i tekhnika Povitrianykh Syl Zbroinykh Syl Ukrainy, Science and Technology of the Air Force of the Armed Forces of Ukraine*, 4(29), 123-131. doi:10.30748/nitps.2017.29.17 [in Ukrainian].

- Shist "chervonykh praportsiv": naibilsh rozpovsiudzheni koruptsiini ryzyky v oboronnykh zakupivliakh Ukrainy [Six "red flags": the most common corruption risks in Ukraine's defense procurement]. (n.d.). *nako.org.ua*. Retrieved from https://nako.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Ukraine_Six_Red_Flags_Ukr-4.pdf [in Ukrainian].
- Transparency International UK, Defence spending: how to reduce corruption risks. (2014). (n.d.). *www.transparency.org*. Retrieved from https://www.transparency.org/news/feature/defence_spending_how_to_reduce_corruption_risks.
- Ukaz Prezidenta Ukrainy "Pro reformuvannia oboronno-promyslovoho kompleksu ta pidvyshchennia rivnia prozorosti vykonannia derzhavnoho oboronnoho zamovlennia": vid 15 berez. 2019 r. No. 79/2019 [Decree of the President of Ukraine "On reforming the defense-industrial complex and increasing the level of transparency of the execution of the state defense order" from March 15, 2019, No. 79/2019]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001525-19> [in Ukrainian].
- Ukaz Prezidenta Ukrainy "Stratehichnyi oboronnyi biuletyn Ukrainy": vid 6 cherv. 2016 r. No. 240/2016 [Decree of the President of Ukraine "Strategic Defense Bulletin of Ukraine" from June 6, 2016, No. 240/2016]. (n.d.). *www.president.gov.ua*. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137> [in Ukrainian].
- Vidmyvannia dokhodiv, otrymanykh vid koruptsiinykh diian [Laundering of proceeds from corruption]. *Sait "Derzhavna sluzhba finansovoho monitorynhu Ukrainy", Site "State Financial Monitoring Service of Ukraine"*. *nako.org.ua*. Retrieved from http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20161230/Tipologia_2016.pdf [in Ukrainian].
- Voloshenko, A.V. (2015). Koruptsiini ryzyky v oboronni sferi: pryroda, chynnyky ta shliakhy minimizatsii [Corruption risks in the defense sphere: nature, factors and ways of minimization]. *Aktualni problemy ekonomiky, Current Issues of Economics*, 10(172), 95-105. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_10_15 [in Ukrainian].
- Voloshenko, A.V. (2018). Derzhavni rehuliatorni imperatyvy protydyi systemny koruptsii v natsionalni ekonomitsi [State regulatory imperatives to counteract systemic corruption in the national economy]. *Doctor's thesis*. Kyiv. Retrieved from <https://nam.kiev.ua/files/tesis/voloshenko.pdf> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro derzhavne oboronne zamovlennia": vid 3 berez. 1999 r. No. 464-XIV [Law of Ukraine "On the State Defense Order" from March 3, 1999, No. 464-XIV]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/464-14> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro osoblyvosti zdiisnennia zakupivel tovariv, robit i posluh dlia harantovanoho zabezpechennia potreb oborony": vid 12 trav. 2016 r. No. 1356-VIII [Law of Ukraine "On the peculiarities of procurement of goods, works and services to guarantee the defense needs" from May 12, 2016, No. 1356-VIII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1356-19> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro publichni zakupivli": vid 25 hrud. 2015 r. No. 922-VIII [Law of Ukraine "On Public Procurement" from December 25, 2015, No. 922-VIII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19> [in Ukrainian].
- Zvit Natsionalnoho antykoruptsiinoho biuro Ukrainy za 1-she pivrichchia 2018 roku [Report of the National Anticorruption Bureau of Ukraine for the 1st half of 2018]. *Sait "Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy", Site "National Anticorruption Bureau of Ukraine"*. *nabu.gov.ua*. Retrieved from https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit_ii_pivrichchya.pdf [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Чумаченко Д. Корупція як соціальне явище у вимірі соціологічного аналізу. *Грані"*. 2018. № 21 (2). С. 37–43. doi: <https://doi.org/10.15421/171814>.
- Дараган В. В. Здійснення громадського контролю у сфері публічних закупівель як форма реалізації конституційних прав громадян. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спецвип. № 3. С. 223–228. doi: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2018-5-233-238>.
- Дихановський, В. М., Миронюк С. С. Розширення закупівель озброєння за рахунок зниження корупційних ризиків. *Озброєння та військова техніка*. 2018. № 1 (17). С. 13–17. doi: [https://doi.org/10.34169/2414-0651.2018.1\(17\).13-17](https://doi.org/10.34169/2414-0651.2018.1(17).13-17).
- Голота О. П. Аналіз корупційних ризиків державних оборонних закупівель. *Протидія корупційним та іншим правопорушенням у військових формуваннях України*: матеріали круглого столу (Київ, 19 верес. 2017 р.). Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2017. С. 26–32. URL: http://napu.com.ua/wp-content/uploads/2017/12/VERSTKA_protudia_korupciinum.pdf. doi: <https://doi.org/10.18411/a-2017-023>.
- Громадський контроль держзакупівель. *DoZorro*: [сайт]. URL: <https://dozorro.org/>.
- Інформація про результати проведення в Міністерстві оборони України заходів щодо запобігання та протидії корупції в 2014 році. URL: <https://www.mil.gov.ua>.
- Івашова Л., Івашов М. Українські реалії та світовий досвід боротьби з корупцією у складі державних закупівель. *Державне управління та регіональний розвиток*. 2019. № 4. С. 316–343. doi: <https://doi.org/10.34132/pard2019.04.05>.
- Кісілевич-Чорнойван О. М., Шашкова-Журавель І. О. Правові аспекти протидії корупції на міжнародному рівні. *Експерт: парадигма права та державного управління*. 2018. Т. 1. Вип. 1. С. 31–42. doi: <https://doi.org/10.32689/2617-9660-2018-1-1-31-42>.
- Корупція в оборонному секторі – другий найсильніший ворог України. *Тиждень.ua*: [сайт]. URL: <http://tyzhden.ua/Economics/188134>.
- Крамаренко К. І. Корупційні ризики під час проведення публічних закупівель: вітчизняна практика та зарубіжний досвід. *Правові горизонти*. 2018. Вип. 9 (22). С. 22–28. doi: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i9.p21>.

- UN anti-corruption toolkit / ed. by P. Langseth (2nd end). Vienna: United Nations, 2004. 655 p. URL: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/un/unpan020658.pdf>.
- Мандыбура В. О. Коррупция: институциональная сущность и механизмы преодоления. *Экономическая теория*. 2017. № 1. С. 59–76. doi: <https://doi.org/10.15407/etet2017.01.059>.
- Про затвердження Антикорупційної програми Міністерства оборони України на 2018–2020 роки : наказ Міністерства оборони України від 27 квіт. 2018 р. № 190. URL: http://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/190_nm_2018.pdf. doi: <https://doi.org/10.3849/2336-2995.27.2018.03.129-140>.
- Nikos M. Trends of administrative reform in Europe: towards administrative convergence? *International Public Management Review*. 2001. Vol. 2. No. 2. P. 39–53. URL: <http://journals.sfu.ca/ipmr/index.php/ipmr/article/view/189>.
- Пайман М. Будівництво цілісності, виховання доброчесності та боротьба з корупцією у сфері оборони й безпеки: 20 практичних реформ. Лондон: Транспаренсі Інтернешнел, 2011. URL: <https://www.defenceagainstcorruption.org>.
- Пак Н. Т., Тітарчук А. О., Кобець К. О. Запобігання корупції в Україні. *Молодий вчений*. 2019. № 6 (70). С. 118–123. doi: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-6-70-25>.
- Про затвердження Порядку формування та ведення реєстру виробників продукції, робіт і послуг оборонного призначення, закупівлі, яких становлять державну таємницю : постанова Кабінету Міністрів України від 17 берез. 2011 р. № 262. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/262-2011-p>.
- Ратушняк Т. Моніторинг публічних закупівель засобами платформи DOZORRO. *Економічний вісник*. 2018. № 2. С. 162–168. (Серія «Фінанси, облік, оподаткування»). doi: <https://doi.org/10.33244/2617-5932.2.2018.162-168>.
- Роуз-Аккерман С. Коррупция и государство: причины, следствия, реформы / пер. с англ. О. А. Алякринского. М.: Логос, 2003. 356 с.
- Про схвалення Концепції Державної цільової програми реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 січ. 2016 р. № 19-р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/19-2016-%D1%80>.
- Ризики корупції в державних оборонних закупівлях. *Науковий центр проблем запобігання корупції в секторі безпеки та оборони, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського*. URL: http://bitec.nuou.org.ua/wp-content/uploads/2018/12/MOD_AC_BITEC_Presentation_ukr.pdf.
- Наші гроші : [сайт]. URL: <https://bihus.info/projects/teleprograma-nashi-groschi>.
- ProZorro : [сайт]. URL: <https://prozorro.gov.ua>.
- Семененко О. М., Бойко Р. В., Водчиць О. Г., Василенко С. П., Зубрицька Г. Г., Кремешний О. І. Методика розподілу оборонного бюджету України між складовими сил оборони з урахуванням показників потреб та пріоритетності завдань цих складових на плановий рік. *Наука і техніка Повітряних сил Збройних сил України*. 2017. № 4 (29). С. 123–131. doi: [10.30748/nitps.2017.29.17](https://doi.org/10.30748/nitps.2017.29.17).
- Шість «червоних прапорців»: найбільш розповсюджені корупційні ризики в оборонних закупівлях України. URL: https://nako.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/Ukraine_Six_Red_Flags_Ukr-4.pdf.
- Transparency International UK, Defence spending: how to reduce corruption risks. 2014. URL: https://www.transparency.org/news/feature/defence_spending_how_to_reduce_corruption_risks.
- Про реформування оборонно-промислового комплексу та підвищення рівня прозорості виконання державного оборонного замовлення : Указ Президента України від 15 берез. 2019 р. № 79/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001525-19>.
- Стратегічний оборонний бюлетень України : Указ Президента України від 6 черв. 2016 р. № 240/2016. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137>.
- Відмивання доходів, отриманих від корупційних діянь. *Державна служба фінансового моніторингу України* : [сайт]. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2016/20161230/Tipologia_2016.pdf.
- Волошенко А. В. Корупційні ризики в оборонній сфері: природа, чинники та шляхи мінімізації. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 10 (172). С. 95–105. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_10_15.
- Волошенко А. В. Державні регуляторні імперативи протидії системній корупції в національній економіці : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Київ, 2018. 407 с. URL: <https://nam.kiev.ua/files/tesis/voloshenko.pdf>.
- Про державне оборонне замовлення : Закон України від 3 берез. 1999 р. № 464-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/464-14>.
- Про особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб оборони : Закон України від 12 трав. 2016 р. № 1356-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1356-19>.
- Про публічні закупівлі : Закон України від 25 груд. 2015 р. № 922-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19>.
- Звіт Національного антикорупційного бюро України за 1-ше півріччя 2018 року. *Національне антикорупційне бюро України* : [сайт]. URL: https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/zvit_ii_pivrichchya.pdf.

Стаття надійшла до редколегії 02.04.2019

Burak M. – Ph.D in Law, Senior Research Fellow of the Scientific Laboratory on the Problems Counteracting of Crime of the Educational and Research Institute No. 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://0000-0002-1099-2096>

Corruption Risks in the Public Defense Procurement: Ways to Minimize it

*The urgency of the scientific article is due to the fact that the non-regulation of the Ukrainian legislation in the field of public procurement, mainly paperwork and the lack of transparent and fair tender procedures lead to inefficient use of public funds and the spread of corruption. As a result, the level of security of the army decreases, poor equipment and weapons are purchased, which endangers the security of military and ordinary citizens. The negative consequences of this phenomenon not only impede the progressive, progressive development of society, but also pose a serious threat to the national security interests of the country. The **purpose** of article is to provide an understanding of corruption risks in public defense procurement and to identify possible ways to minimize corruption in the defense sector, based on an analysis of scientific and theoretical views of scientists, research findings of international organizations in the field of preventing and combating corruption. The **methodological basis**. The methodological basis of scientific is a holistic and coherent system of methods, methods and methods of scientific knowledge that has enabled to properly analyze the subject of research. The **scientific novelty** of the results obtained results is that the scientific article is a successful attempt to comprehensively investigate the establishment and understanding of corruption risks in public defense procurement and the likely ways of minimization. Summarizing the above, it should be **concluded** that the list of ways of minimization will also increase the efficiency of the implementation of state policy in the field of national security, improve the quality of management of resources aimed at ensuring national security, ensure transparency of public defense procurement and reduce the level of corruption in the defense sphere. The changes will create favorable conditions for providing Ukraine's military units with the necessary modern armaments and military equipment, development of the defense-industrial complex, expansion of military-technical cooperation and attraction of foreign investments in Ukraine.*

Keywords: corruption; corruption risks; defense-industrial complex; defense procurement.

УДК 629.735.33

Стрільців О. М. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8324-3053>

Напрями правового врегулювання та організаційного забезпечення використання безпілотних повітряних суден в Україні на сучасному етапі

Метою статті є визначення напрямів правового врегулювання та організаційного забезпечення використання безпілотних повітряних суден в Україні як у цивільній сфері, так і в правоохоронній діяльності Національною поліцією. **Методологія.** Для досягнення поставленої мети застосовано методи системного аналізу, правового прогнозування, порівняльно-правовий, формально-логічний, системно-структурний. Емпіричну базу дослідження становлять праці вітчизняних й іноземних учених, які вивчали теоретичні питання правового врегулювання та організаційного забезпечення використання безпілотних літальних суден. **Наукова новизна** отриманих результатів полягає в тому, що в статті окреслено напрями правового врегулювання та організаційного забезпечення використання безпілотних повітряних суден в Україні як у цивільній сфері, так і в правоохоронній діяльності Національною поліцією. Зокрема, запропоновано: імплементувати прийняті ЄС правила експлуатації безпілотних літальних суден у чинне законодавство нашої держави, визначивши державний орган, який буде здійснювати процедуру сертифікації (реєстрації) таких суден; нормативно врегулювати впровадження засобів радіоелектронної боротьби з безпілотними повітряними судами над територією аеропортів та іншими об'єктами; розширити спектр технічних засобів, які можуть застосовувати правоохоронні органи та військові для протидії безпілотним літальним судам; уніфікувати навчальні програми з підготовки операторів безпілотних літальних суден правоохоронних органів; нормативно впорядкувати використання територіальними органами та підрозділами Національної поліції України безпілотних літальних суден; продовжити заходи з визначення заборонених для польотів безпілотних літальних суден зон. **Висновки.** На підставі дослідження прогалів нормативно-правового регулювання використання безпілотних повітряних суден у цивільній та правоохоронній сферах окреслено напрями, за якими необхідно здійснювати правове врегулювання та організаційне забезпечення використання безпілотних повітряних суден в Україні, а також запропоновано зміни й доповнення до окремих нормативно-правових актів, прийняття яких сприяло б урегулюванню повноважень правоохоронних органів у протидії протиправному використанню безпілотних повітряних суден.

Ключові слова: безпілотне повітряне судно; безпілотник; правила; політ; авіація; правоохоронні органи.

Вступ

Протиправне використання безпілотних повітряних суден (далі – БПС) на прикладі блокування в грудні 2018 року аеропорту м. Гатвіка у Великій Британії, що позначилося на понад тисячі рейсів і 140 тис. пасажирів ("Brytanska vlada", 2019), засвідчило наявність нових небезпечних викликів, які загрожують міжнародному суспільству, і потреби вжиття відповідних заходів реагування на нові загрози щодо перегляду нових правил та концепцій експлуатації БПС. Із цього приводу заступник глави британського МВС з питань безпеки Бен Уоллес на своїй сторінці у Twitter написав: «Поширеність таких пристроїв у поєднанні з труднощами застосування військових засобів протидії (безпілотникам) у цивільному середовищі означає, що простих рішень немає. Однак можемо сказати, що зараз ми маємо можливість розгорнути в усьому Сполученому Королівстві засоби виявлення (безпілотників) для боротьби із цією загрозою» ("Rt. Hon Ben", 2018).

У травні 2019 року Європейська комісія прийняла Правила ЄС, що забезпечують безпеку та безпеку руху БПС у Європі для людей на землі

та в повітрі ("Commission Delegated", 2019/945; "Commission Implementing", 2019/947). Правила будуть застосовувати до всіх операторів БПС – як професіоналів, так і тих, хто літає на БПС для відпочинку. Це одне з вагомих досягнень у межах Європейської авіаційної стратегії, основними завданнями якої є підтримання найвищого рівня безпеки та конкурентоспроможності авіаційної галузі ЄС.

Комісар з питань транспорту ЄС Віолета Балк заявила: «У ЄС тепер будуть діяти найновітніші у світі правила. Це прокладе шлях до безпечних й екологічних польотів безпілотників. Це також забезпечить необхідну ясність для ділового сектору й новаторів дронів у Європі» ("European Commission", 2019).

У Конституції України ("Zakon Ukrainy", 2019) закріплено положення щодо реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та Організації Північно-атлантичного договору, тому міжнародно-правові норми ЄС потребують імплементации у вітчизняне законодавство, зокрема у сфері забезпечення безпеки та безпеки руху БПС у нашій державі.

Нормативне регулювання застосування БПС в Україні лише почали напрацьовувати. Протягом

останніх років прийнято низку нормативно-правових актів стосовно цього питання. Водночас нерозв'язаними лишаються окремі проблеми правового регулювання й організаційного забезпечення використання як приватних, так і державних БПС, про що неодноразово зауважували у своїх працях Ю. Ю. Орлов, Г. Ю. Репін, А.В. Арешонков (Orlov, Repin, & Areshonkov, 2013), Є. В. Кузьменко (Kuzmenko, 2017), М. Г. Луцький, В. П. Харченко, Д. О. Бугайко (Lutskyi, Kharchenko, & Buhaiko, 2001), О. Ю. Іохов, В. Є. Козлов, В. Д. Лазарев, О. О. Щербина (Iokhov, Kozlov, Lazarev, Shcherbyna, 2018), Л. Ю. Грекова, Ю. О. Демченко (Hrekova, & Demchenko, 2018), В. В. Білоус (Bilous, 2017) та ін.

На виконання наказу МВС України від 16 липня 2019 року № 572 створено робочу групу для підготовки нормативно-правової бази з питань протидії застосуванню безпілотних літальних апаратів. До складу цієї групи ввійшли представники науково-педагогічного складу Національної академії внутрішніх справ, які окреслили напрями, що потребують опрацювання з метою підвищення ефективності протидії протиправному використанню БПС.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є визначення напрямів правового врегулювання та організаційного забезпечення використання БПС в Україні як у цивільній сфері, так і в правоохоронній діяльності Національної поліції. Для досягнення цієї мети було сформульовано такі завдання:

- проаналізувати наявні прогалини нормативно-правового регулювання використання БПС у цивільній і правоохоронній сферах;

- окреслити напрями, за якими необхідно здійснювати правове врегулювання й організаційне забезпечення використання БПС в Україні;

- запропонувати зміни та доповнення до нормативно-правових актів, прийняття яких сприяло б урегулюванню повноважень правоохоронних органів у протидії протиправному використанню БПС.

Виклад основного матеріалу

У травні 2019 року Єврокомісія затвердила правила, що діють у межах ЄС для БПС й операторів БПС, що спрямовані на підтримання загального рівня безпеки ("Commission Delegated", 2019/945; "Commission Implementing", 2019/947). Аналіз цього міжнародного документа засвідчує, що більшість його норм – це технічні вимоги, що стосуються власників та операторів БПС. Зокрема, із червня 2020 року оператори безпілотних літаків повинні зареєструватися в країні ЄС, де вони мешкають або мають основну роботу. Кожен БПС також підлягатиме

реєстрації, що надасть можливість відстежити його в разі необхідності. Водночас це не стосується операторів найменших БПС.

Також у ЄС вводять універсальні критерії для визначення класу, безпечності та вимог до БПС. Розроблено детальніші правила щодо максимальної висоти та відстані польотів для БПС, також встановлено перелік операцій з БПС, які мають бути сертифіковані у зв'язку з ризиком, який вони становлять.

З огляду на викладене, видається доцільним отримати на офіційному рівні зазначений міжнародний документ й імплементувати його міжнародно-правові норми у вітчизняне законодавство, зокрема в майбутні Правила надання дозволів на виконання польотів повітряних суден у повітряному просторі України, адже наказ Державної авіаційної служби України й Міністерства оборони України від 11 травня 2018 року № 430/210 «Про затвердження Авіаційних правил України "Правила використання повітряного простору України"» ("Nakaz Derzhavnoi aviatsinoi sluzhby", 2018) було прийнято до затверджених правил ЄС.

За результатами ознайомлення з принципами, що діють у межах ЄС для БПС і їхніх операторів, а також в інших країнах (Dalamagkidis, Valavanis, & Pieg, 2009; Marshall, Barnhart, Sharpee, & Most, 2016), для підтримання загального рівня безпеки мають бути доопрацьовані наявні правила сертифікації (реєстрації) та використання БПС у нашій державі, що передбачають покладення такого обов'язку не на користувачів, як запропоновано в Концепції регулювання наряду безпілотних повітряних суден ("Kontsepsiia rehuliuvannia", 2017), яку розробляє Державна авіаційна служба України, а на фізичних і юридичних осіб, які їх виробляють і ввозять в Україну незалежно від призначення БПС – для комерційних або некомерційних цілей. У нових правилах також слід передбачити можливість під час сертифікації (реєстрації) обов'язково вносити в програмне забезпечення БПС відповідні карти для польотів, які вже мають певні обмеження для польотів (аеропорти та заборонені зони), тож таке БПС фактично не зможе там літати. Одночасно необхідно запровадити відповідальність (адміністративну та кримінальну) за порушення (злом) програмного забезпечення БПС, зокрема якщо це спричинило тяжкі наслідки.

Наступним напрямом урегулювання використання БПС є визначення державного органу, який буде здійснювати процедуру сертифікації (реєстрації) БПС і контроль за їх реалізацією. Попри те, що такі повноваження прагне отримати Державна авіаційна служба України ("Kontsepsiia rehuliuvannia", 2017), у зв'язку з нечисельністю її підрозділів цей напрям діяльності можуть

перебрати на себе територіальні підрозділи Національної поліції України в межах дозвільної системи. Невизначеність питання гальмує внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Повітряного кодексу України стосовно запровадження відповідальності не тільки для осіб, які протиправно використовують БПС, а й щодо фізичних і юридичних осіб, які будуть порушувати встановлені норми процедури сертифікації (реєстрації) таких БПС.

Потребують опрацювання нові засоби протидії протиправному використанню БПС, які також необхідно закріпити в нормативно-правових актах. Наприклад, шляхом внесення змін і доповнень у Положення про використання повітряного простору України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2017 року № 954, у розділ «Заборона та обмеження щодо використання повітряного простору України» ("Postanova Kabinetu Ministriv", 2017) та в Авіаційні правила України «Правила використання повітряного простору України», затвердженого наказом Державної авіаційної служби України і Міністерства оборони України від 11 травня 2018 року № 430/210, у розділ X «Заборона та обмеження використання повітряного простору» ("Nakaz Derzhavnoi aviatsinoi sluzhby", 2018) або в майбутні Правила надання дозволів на виконання польотів повітряних суден у повітряному просторі України ("Hromadske obhovorennia", 2017), де передбачити, що БПС у разі порушення ними правил польоту (а саме незаконне використання їх у зоні з особливим режимом використання повітряного простору або зонах обмеження польотів) можуть бути примусово посаджені (вимога перервати політ), пошкоджені або знищені правоохоронними органами або Збройними силами України, які забезпечують контроль за цією зоною, а їхніх операторів притягнуто до відповідальності за порушення встановлених правил польоту.

З огляду на зазначене, протиправне використання БПС у межах аеропортів і його інфраструктури може не лише завдати значної матеріальної шкоди, а й загрожувати безпеці польотів, що засвідчує необхідність перегляду нових правил і стандартів експлуатації

аеропортів (McFadyen, & Martin, 2016). Саме тому дослідники пропонують внести зміни до нормативно-правових актів, які регламентують діяльність аеропортів, з метою обов'язкового встановлення засобів радіоелектронної боротьби для протидії несанкціонованій появі БПС на їхній території, розробки яких неодноразово публікували (Iokhov, Kozlov, Lazarev, & Shcherbyna, 2018; Danyk, Manko, & Pavlyuk, 2013; Bilohurov, & Zaichko, 2016; Vyshnevskiy, Beilis, & Klymchenko, 2017; Ishchenko, & Kyryliuk, 2017; Dressel, & Kochenderfer, 2019), як обов'язковий стандарт експлуатації таких об'єктів. У цьому контексті в нормативно-правових актах необхідно передбачити положення щодо обов'язкового встановлення на ділянках та об'єктах, що належать підприємствам, установам та організаціям незалежно від форм власності засобів радіорозвідки та радіоелектронної боротьби з БПС, одночасно запровадивши відповідальність за пошкодження таких засобів, наприклад, шляхом внесення змін у диспозицію ст. 111 Кодексу України про адміністративні правопорушення ("Kodeks Ukrainy", 1984).

Правоохоронні органи не мають достатніх прав і повноважень у протидії БПС. Тому нагальною є необхідність внести зміни й доповнення до законів України «Про Національну поліцію», «Про Національну гвардію України», «Про Службу безпеки України», «Про Державну прикордонну службу України», «Про Збройні сили України» та відповідних підзаконних нормативно-правових актів щодо розширення прав і повноважень з протидії порушенням використання повітряного простору, зокрема розширити спектр технічних засобів, які можуть застосовувати правоохоронні органи та військові з метою примусової посадки, взяття під контроль управління, пошкодження або знищення БПС. Для прикладу, шляхом внесення доповнень до ст. 42, 45 та 46 Закону України «Про Національну поліцію» ("Zakon Ukrainy", 2015) стосовно використання спеціальних засобів і вогнепальної зброї передбачити: якщо БПС своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського або якщо безпілотне повітряне судно використовують з метою вчинення злочину:

Закон України «Про Національну поліцію»	
Чинна редакція	Пропозиції НАВС
Стаття 42. Поліцейські заходи примусу ... 4. Для виконання своїх повноважень поліцейські можуть використовувати такі спеціальні засоби: ... 9) засоби акустичного та мікрохвильового впливу;	Стаття 42. Поліцейські заходи примусу ... 4. Для виконання своїх повноважень поліцейські можуть використовувати такі спеціальні засоби: ... 9) засоби акустичного та мікрохвильового впливу, засоби радіоелектронної боротьби;

Стаття 45. Застосування спеціальних засобів ... 8) пристрої, гранати та боеприпаси світлозвукової дії, засоби акустичного та мікрохвильового впливу застосовуються для: а) відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною; б) затримання особи, яка чинить збройний опір, або з метою примусити таку особу залишити територію (транспортний засіб, будівлю, споруду, земельну ділянку), де перебуває така особа; в) звільнення особи, незаконно позбавленої свободи, яка знаходиться у приміщенні;	Стаття 45. Застосування спеціальних засобів ... 8) пристрої, гранати та боеприпаси світлозвукової дії, засоби акустичного та мікрохвильового впливу застосовуються для: а) відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною; б) затримання особи, яка чинить збройний опір, або з метою примусити таку особу залишити територію (транспортний засіб, будівлю, споруду, земельну ділянку), де перебуває така особа; в) звільнення особи, незаконно позбавленої свободи, яка знаходиться у приміщенні; г) примусового припинення польоту, взяття під контроль управління, пошкодження або знищення безпілотного повітряного судна;
Стаття 46. Застосування вогнепальної зброї ... 4. Поліцейський уповноважений у виняткових випадках застосовувати вогнепальну зброю: ... 7) для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського. ... 9. Поліцейському заборонено застосовувати вогнепальну зброю в місцях, де може бути завдано шкоди іншим особам, а також у вогнебезпечних та вибухонебезпечних місцях, крім випадків необхідності відбиття нападу або крайньої необхідності.	Стаття 46. Застосування вогнепальної зброї ... 4. Поліцейський уповноважений у виняткових випадках застосовувати вогнепальну зброю: ... 7) для зупинки транспортного засобу, примусового припинення польоту безпілотного повітряного судна шляхом його пошкодження, якщо водій чи безпілотне повітряне судно своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського. ... 9. Поліцейському заборонено застосовувати вогнепальну зброю в місцях, де може бути завдано шкоди іншим особам, цивільним або державним повітряним суднам, а також у вогнебезпечних та вибухонебезпечних місцях, крім випадків необхідності відбиття нападу або крайньої необхідності.

Водночас питання застосування вогнепальної зброї потребує додаткового опрацювання з метою розроблення певних правил, щоб уникнути спричинення шкоди під час стрільби особам, які мешкають на верхніх поверхах будівель, повітряним суднам, зокрема цивільним і державним, іншим об'єктам, які можуть знаходитися в секторі обстрілу.

Щодо застосування БПС правоохоронними органами необхідно уніфікувати навчальні програми з підготовки операторів БПС. Видається за доцільне вдосконалити процедуру підготовки (підвищення кваліфікації) операторів БПС і розроблення єдиних або уніфікованих навчальних програм одночасно для Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Управління державної охорони України та Державної служби України з надзвичайних ситуацій, урахувавши спеціалізації цих органів. Такі програми мають бути затверджені Міністерством освіти і науки України й розроблені з огляду на потреби безпечного та професійного керування певними моделями (класами) БПС, передбачати отримання відповідного сертифіката й допуску до керування ("Pilot Training Recommendations", 2016). Зазначене сприятиме вдосконаленню

професійної складової операторів БПС і надасть можливість зняти відповідальність з керівництва закладів вищої освіти щодо неналежної підготовки таких фахівців.

Хоча БПС в МВС України використовують уже протягом тривалого часу (Orlov, Repin, & Areshonkov, 2013; Holovan, & Trobiuk, 2019; Mykytiuk, 2018), досі не розроблено нормативно-правового акта, який регламентував би порядок використання територіальними органами та підрозділами Національної поліції України БПС у правоохоронній діяльності. Прийняття такого документа сприяло б усуненню наявних прогалин у цій сфері, урегулювало б відповідальність поліцейських у разі заподіяння тілесних ушкоджень громадянам або завдання збитків юридичним і фізичним особам під час використання в правоохоронній діяльності БПС, наприклад, у разі його аварії. Правила виконання польотів безпілотними авіаційними комплексами державної авіації України, затверджені наказом Міністерства оборони України від 8 грудня 2016 року № 661 ("Nakaz Ministerstva oborony", 2016), не визначають усі особливості використання правоохоронними органами БПС у містах зі щільною забудовою, де наявні сторонні перешкоди (дерева, електричні стовпи і дроти

тощо) чи в разі необхідності здійснювати польоти над значною кількістю людей.

Вважаємо за необхідне відповідним підрозділам Національної поліції України, Національній гвардії України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Збройних сил України, Управління державної охорони України пришвидшити заходи щодо встановлення (активації) зон обмеження польотів, небезпечних зон для польотів БПС і поширення відповідної інформації через програмні продукти (карти польотів) серед операторів БПС.

Наукова новизна

Наукова новизна цієї статті полягає в окресленні напрямів правового врегулювання й організаційного забезпечення використання БПС в Україні як у цивільній сфері, так і в правоохоронній діяльності Національною поліцією. Зокрема, окреслено такі напрями:

- імплементувати Правила та процедури експлуатації безпілотних літальних апаратів, розроблені Делегатовою комісією ЄС від 24 травня 2019 року № 2019/947, і «Про безпілотні літальні апарати та про операторів безпілотних літальних апаратів третіх країн», схвалені Делегатовою комісією ЄС 12 березня 2019 року № 2019/945, у майбутні Правила надання дозволів на виконання польотів повітряних суден у повітряному просторі України щодо запровадження правил сертифікації (реєстрації) та використання БПС у цивільних цілях;

- визначити державний орган, який буде здійснювати процедуру сертифікації (реєстрації) БПС і контроль за їх реалізацією, внести зміни до Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Повітряного кодексу України стосовно запровадження відповідальності за порушення прийнятих правил;

- забезпечити нормативно-правове регулювання впровадження нових засобів протидії проти-правному використанню БПС над територією

аеропортів і над іншими об'єктами, одночасно запровадивши відповідальність за пошкодження таких засобів;

- нормативно розширити спектр технічних засобів, які можуть застосовувати правоохоронні органи та військові з метою примусової посадки, взяття під контроль управління, пошкодження або знищення БПС;

- здійснити заходи щодо уніфікації навчальних програм з підготовки операторів БПС і розроблення єдиних або уніфікованих навчальних програм одночасно для Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Управління державної охорони України та Державної служби України з надзвичайних ситуацій, урахувавши спеціалізацію цих органів (такі програми має затвердити Міністерство освіти і науки України);

- розробити нормативно-правовий акт МВС України, який регламентуватиме порядок використання територіальними органами та підрозділами Національної поліції України БПС у правоохоронній діяльності;

- зацікавленим правоохоронним органам пришвидшити заходи щодо встановлення (активації) зон обмеження польотів БПС, небезпечних зон для польотів БПС і поширення відповідної інформації через програмні продукти (карти польотів) серед операторів БПС.

Висновки

На підставі дослідження наявних прогалин у нормативно-правовому регулюванні використання БПС у цивільній і правоохоронній сферах окреслено напрями, за якими необхідно здійснювати правове врегулювання та організаційне забезпечення використання БПС в Україні, а також запропоновано зміни й доповнення до нормативно-правових актів, що сприятимуть регламентуванню повноважень правоохоронних органів у протидії протиправному використанню БПС.

REFERENCES

- Bilohurov, V.A., & Zaichko, K.V. (2016). Ohliad system vyivlennia ta protydii bezpilotnym povitrianyim sudnam v umovakh miskoi zabudovy [Overview of systems for detecting and countering unmanned aerial vehicles in urban development]. *Suchasna spetsialna tekhnika, Modern special equipment*, 4(47), 96-107 [in Ukrainian].
- Bilous, V.V. (2017). Pro anti-drone squad v Ukraini ta sviti [About anti-drone squad in Ukraine and the world]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho dezhavnoho universtytu, Scientific Bulletin of the Kherson State University*, 2(2), 103-107 [in Ukrainian].
- Brytanska vlada mozhe rozhornuty po vsii kraini zasoby protydii bezpilotnykam [British authorities can deploy drones across the country]. (2019). *Sait "Ukrayins'ki natsional'ni novyny", Site "Ukrainian national news"*. Retrieved from <https://www.unn.com.ua/uk/news/1769725-brytanska-vlada-mozhe-rozgornuti-po-vsiy-krayini-zasobi-protidiyi-bezpilotnykam> [in Ukrainian].
- Commission Delegated Regulation (EU) 2019/945 of 12 March 2019 on unmanned aircraft systems and on third-country operators of unmanned aircraft systems. (2019). *Site "EUR-Lex"*. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_del/2019/945/oj.

- Commission Implementing Regulation (EU) 2019/947 of 24 May 2019 on the rules and procedures for the operation of unmanned aircraft. (2019). Site "EUR-Lex". Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_impl/2019/947/oj.
- Dalamagkidis, K., Valavanis, K., & Pieg, A. (2009). *Unmanned Aircraft Systems Regulation, Part of the Intelligent Systems, Control and Automation: Science and Engineering*. (Vols. 1-54). ISCA. doi: https://doi.org/10.1007/978-94-007-2479-2_4.
- Danyk, Yu.H., Manko, O.V., & Pavliuk, V.V. (2013). Alhorytm vyavlenia radiosyhnaliv system dystantsiynoho keruvannia bezpilotnykh litalnykh aparatamy [An algorithm for detecting radio signals of unmanned aerial vehicles] *Zbirnyk naukovykh prats Zhytomyrskoho viiskovoho instytutu imeni S.P. Korolova Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu, Collection of scientific works of Zhytomyr SP Korolev Institute of National Aviation University*, 7, 5-13 [in Ukrainian].
- Dressel, L., & Kochenderfer, M. (2019). Hunting Drones with Other Drones: Tracking a Moving Radio Target. *International Conference on Robotics and Automation (ICRA)*. Canada, Montreal. doi: <https://doi.org/10.1109/ICRA.2019.8794243>.
- European Commission adopts rules on operating drones. (2019). (n.d.). [ec.europa.eu](https://ec.europa.eu/transport/modes/air/news/2019-05-24-rules-operating-drones_en). Retrieved from https://ec.europa.eu/transport/modes/air/news/2019-05-24-rules-operating-drones_en.
- Holovan, O.M., & Trobiuk, D.V. (2019). Perspektyva vykorystannia bezpilotnykh litalnykh aparativ pidrozdilamy Natsionalnoi hvardii Ukrainy pid chas okhorony hromadskoho poriadku [Prospects for the use of unmanned aerial vehicles by units of the National Guard of Ukraine during public order]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho universytetu Povitrianykh Syl, Proceedings of Kharkiv National University of the Air Force*, 2(60), 43-47. doi: <https://doi.org/10.30748/zhp.2019.60.06> [in Ukrainian].
- Hrekova, L.Yu., & Demchenko, Yu.O. (2018). Do pytannia pravovoho rehuliuвання vykorystannia bezpilotnykh litalnykh aparativ v Ukraini [On the Legal Regulation of Using Unmanned Aerial Vehicles in Ukraine]. *Molodyi vchenyi, Young scientist*, 4(56), 56-60 [in Ukrainian].
- Hromadske obhovorennia proektu Aviatsiinykh pravyl Ukrainy "Pravyla nadannia dozvoliv na vykonannia polotiv povitrianykh suden u povitrianiomu prostori Ukrainy" [Public discussion of the Draft Aviation Rules of Ukraine "Rules for granting permits for the execution of aircraft flights in the airspace of Ukraine"]. 2017). *Sait "Derzhavna aviatsiina sluzhba Ukrainy", Site "State Aviation Service of Ukraine"*. Retrieved from <https://avia.gov.ua>. doi: <https://doi.org/10.1002/9781118786352.wbieg0784> [in Ukrainian].
- Iokhov, O.Yu., Kozlov, V.Ye., Lazarev, V.D., & Shcherbyna, O.O. (2018). Drony - obiekty protyborstva i pomichnyky [Drones are objects of combat and helpers]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Natsionalnoi hvardii Ukrainy, Collection of scientific works of the National Academy of the National Guard of Ukraine*, 32(2), 40-45. doi: <https://doi.org/10.33405/2409-7470/2018/2/32/155171> [in Ukrainian].
- Ishchenko, D.A., & Kyryliuk, V.A. (2017). Zastosuvannia malohabarytnykh peredavachiv pereshkod dlia radioelektronnoho podavlennia bezpilotnykh litalnykh aparativ - nosiiv radiokerovanykh pidryvnykh zasobiv [The use of small obstacle transmitters for the electronic suppression of unmanned aerial vehicles – carriers of radio-controlled explosive devices]. *Zbirnyk naukovykh prats Zhytomyrskoho viiskovoho instytutu imeni S.P. Korolova Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu, Collection of scientific works of Zhytomyr S.P. Korolev Institute of National Aviation University*, 14, 116-129 [in Ukrainian].
- Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia: vid 7 hrud. 1984 r. No. 8074-10 [Code of Administrative Offences from December 7, 1984, No. 8074-10]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSS, Information of the Supreme Soviet of the USSR*, 1122 [in Ukrainian].
- Kontseptsii rehuliuвання napriam bezpilotnykh povitrianykh suden [The concept of regulation of the direction of unmanned aircraft]. 2017. Site "SlideShare". Retrieved from <https://www.slideshare.net/SAAU2017/ss-80646310> [in Ukrainian].
- Kuzmenko, Ye.V. (2017). Problemy pravovoho rehuliuвання zastosuvannia bezpilotnykh litalnykh aparativ u pravookhoronnii diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [Problems of Legal Regulation of Using Unmanned Aerial Vehicles in Law Enforcement of the National Police of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 4(101), 82-88 [in Ukrainian].
- Lutskyi, M.H., Kharchenko, V.P., & Buhaiko, D.O. (2001). Rozvytok mizhnarodnoho rehuliuвання ta normatyvnoi bazy vykorystannia bezpilotnykh litalnykh aparativ [Development of international regulation and regulatory framework for the use of unmanned aerial vehicles]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu, Bulletin of the National Aviation University*, 2, 5-14 [in Ukrainian].
- Marshall, D., Barnhart, R., Shappee, E., & Most, M. (2016). *Introduction to Unmanned Aircraft Systems*. CRC Press. doi: <https://doi.org/10.1201/9781315372044>.
- McFadyen, A., & Martin, T. (2016). Terminal airspace modelling for unmanned aircraft systems integration. *International Conference on Unmanned Aircraft Systems*. doi: <https://doi.org/10.1109/ICUAS.2016.7502622>.
- Mykytiuk, M.A. (2018). Rol ta mistse bezpilotnykh litalnykh aparativ pry zabezpechenni bezpeky osib pid chas provedennia masovykh zakhodiv [The role and place of unmanned aerial vehicles in ensuring the safety of persons during mass events]. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, 18, 41-47 [in Ukrainian].
- Nakaz Derzhavnoi aviatsiinoi sluzhby Ukrainy i Ministerstva oborony Ukrainy "Pro zatverdzhennia Aviatsiinykh pravyl Ukrainy "Pravyla vykorystannia povitrianoho prostoru Ukrainy": vid 11 trav. 2018 r. No 430/210 [Order of the State Aviation Service of Ukraine and the Ministry of Defense of Ukraine "Aviation Rules of Ukraine "Rules of Use of Ukrainian Airspace" from May 11, 2018, No. 430/210]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1056-18). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1056-18>. doi: <https://doi.org/10.1002/9781118786352.wbieg0784> [in Ukrainian].

- Nakaz Ministerstva obrony Ukrainy "Pro zatverdzhennia Pravyl vykonannia polotiv bezpilotnymy aviatsiinymy kompleksamy derzhavnoi aviatsii Ukrainy": vid 8 hrud. 2016 r. No. 661 [Decree of the Ministry of Defense of Ukraine "On approval of the Implementing Rules for the operation of unmanned aerial complexes of the State Aviation of Ukraine" from December 8, 2016, No. 661]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0031-17> [in Ukrainian].
- Orlov, Yu.Yu., Repin, H.Yu., & Areshonkov, V.V. (2013). *Vykorystannia bezpilotnykh litalnykh kompleksiv u pravoohoronnii diialnosti* [The use of unmanned aerial vehicles in law enforcement]. Kyiv: NAVS [in Ukrainian].
- Pilot Training Recommendations for Unmanned Aircraft Systems (UAS) Civil Operations. (2016). *Standard ARP5707*. G-10U Unmanned Aerospace Vehicle Committee. doi: <https://doi.org/10.4271/arp5707>.
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia Polozhennia povitrianoho prostoru Ukrainy": vid 6 hrud. 2017 r. No 954 [Decree the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Regulation on the use of Ukrainian airspace" from December 6, 2017, No. 954]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/954-2017-%D0%BF> [in Ukrainian].
- Rt. Hon Ben Wallace MP. (2018). Site "Twitter.com". Retrieved from <https://twitter.com/BWallaceMP/status/1077262680950476806>.
- Vyshnevskiy, S.D., Beilis, L.V., & Klymchenko, V.Y. (2017). Potentsiini mozhlyvosti RLS RTV z vyavlennia operativno-taktychnykh ta taktychnykh bezpilotnykh litalnykh aparativ [Potential capabilities of radar stations of radiotechnical troops for detection of tactical and tactical unmanned aerial vehicles]. *Nauka i tekhnika Povitrianykh Syl Zbroinykh Syl Ukrainy, Science and Technology of the Air Force of the Armed Forces of Ukraine*, 2(27), 92-98. doi: <https://doi.org/10.30748/nitps.2017.27.18> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro Natsionalnu politsiiu": vid 2 lyp. 2015 r. No. 580-VIII [Law of Ukraine "On the National Police" from July 2, 2015, № 580-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 40-41, 379 [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo stratehichnoho kursu derzhavy na nabuttia povnopravnoho chlenstva Ukrainy v Yevropeyskomu Soiuzi ta v Orhanizatsii Pivnichnoatlantynchoho dohovoru)": vid 7 liut. 2019 r. No 2680-VIII [The Law of Ukraine "On Amendments to the Constitution of Ukraine (concerning the strategic course of the state for the acquisition of full membership of Ukraine in the European Union and in the Organization of the North Atlantic Treaty)" from February 7, 2019, No 2680-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 9, 50. doi <https://doi.org/10.1002/9781118786352.wbieg0784> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Білогуров В. А., Заїчко К. В. Огляд систем виявлення та протидії безпілотним повітряним суднам в умовах міської забудови. *Сучасна спеціальна техніка*. 2016. № 4 (47). С. 96–107.
- Білоус В. В. Про anti-drone squad в Україні і та світі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 2. Т. 2. С. 103–107.
- Британська влада може розгорнути по всій країні засоби протидії безпілотникам. *Українські національні новини* : [сайт]. 2019. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1769725-britanska-vlada-mozhe-rozgornuti-po-vsiy-krayini-zasobi-protidiyi-bezpilotnikam>.
- Commission Delegated Regulation (EU) 2019/945 of 12 March 2019 on unmanned aircraft systems and on third-country operators of unmanned aircraft systems. *EUR-Lex* : [site]. 2019. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_del/2019/945/oj.
- Commission Implementing Regulation (EU) 2019/947 of 24 May 2019 on the rules and procedures for the operation of unmanned aircraft. *EUR-Lex* : [site]. 2019. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_impl/2019/947/oj.
- Dalamagkidis K., Valavanis K., Piegl A. Unmanned Aircraft Systems Regulation : Part of the Intelligent Systems, Control and Automation: Science and Engineering. *ISCA*, 2009. Vol. 54. P. 57–90. doi: https://doi.org/10.1007/978-94-007-2479-2_4.
- Даник Ю. Г., Манько О. В., Павлюк В. В. Алгоритм виявлення радіосигналів систем дистанційного керування безпілотними літальними апаратами. *Збірник наукових праць Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова Національного авіаційного університету*. 2013. Вип. 7. С. 5–13.
- Dressel L., Kochenderfer M. Hunting Drones with Other Drones: Tracking a Moving Radio Target. *International Conference on Robotics and Automation (ICRA)*. (Canada, Montreal, 20–24 May). 2019. doi: <https://doi.org/10.1109/ICRA.2019.8794243>.
- European Commission adopts rules on operating drones. 2019. URL: https://ec.europa.eu/transport/modes/air/news/2019-05-24-rules-operating-drones_en.
- Головань О. М., Тробюк Д. В. Перспектива використання безпілотних літальних апаратів підрозділами Національної гвардії України під час охорони громадського порядку. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних сил*. 2019. № 2 (60). С. 43–47. doi: <https://doi.org/10.30748/zhups.2019.60.06>.
- Грекова Л. Ю., Демченко Ю. О. До питання правового регулювання використання безпілотних літальних апаратів в Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (56). С. 56–60.

- Громадське обговорення проекту Авіаційних правил України «Правила надання дозволів на виконання польотів повітряних суден у повітряному просторі України». 2017. *Державна авіаційна служба України* : [сайт]. URL: <https://avia.gov.ua>. doi: <https://doi.org/10.1002/9781118786352.wbieg0784>.
- Іохов О. Ю., Козлов В. Є., Лазарев В. Д., Щербина О. О. Дрони – об'єкти протидії і помічники. *Збірник наукових праць Національної академії Національної гвардії України*. 2018. № 32. Т. 2. С. 40–45. doi: <https://doi.org/10.33405/2409-7470/2018/2/32/155171>.
- Іщенко Д. А., Кирилюк В. А. Застосування малогабаритних передавачів перешкод для радіоелектронного подавлення безпілотних літальних апаратів – носіїв радіокерованих підривних засобів. *Збірник наукових праць Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова Національного авіаційного університету*. 2017. № 14. С. 116–129.
- Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 груд. 1984 р. № 8074-10. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Ст. 1122.
- Концепція регулювання напрямку безпілотних повітряних суден. 2017. SlideShare : [site]. URL: <https://www.slideshare.net/SAAU2017/ss-80646310>.
- Кузьменко Є. В. Проблеми правового регулювання застосування безпілотних літальних апаратів у правоохоронній діяльності Національної поліції України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4 (101). С. 82–88.
- Луцький М. Г., Харченко В. П., Бугайко Д. О. Розвиток міжнародного регулювання та нормативної бази використання безпілотних літальних апаратів. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2001. № 2. С. 5–14.
- Marshall D., Barnhart R., Shappee E., Most M. Introduction to Unmanned Aircraft Systems. CRC Press, 2016. 395 p. doi: <https://doi.org/10.1201/9781315372044>.
- McFadyen A., Martin T. Terminal airspace modelling for unmanned aircraft systems integration. *International Conference on Unmanned Aircraft Systems* (7–10 June, 2016). doi: <https://doi.org/10.1109/ICUAS.2016.7502622>.
- Микитюк М. А. Роль та місце безпілотних літальних апаратів при забезпеченні безпеки осіб під час проведення масових заходів. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2018. № 18. Р. 41–47.
- Про затвердження Авіаційних правил України «Правила використання повітряного простору України» : наказ Державної авіаційної служби України і Міністерства оборони України від 11 трав. 2018 р. № 430/210. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1056-18>. doi: <https://doi.org/10.1002/9781118786352.wbieg0784>.
- Про затвердження Правил виконання польотів безпілотними авіаційними комплексами державної авіації України : наказ Міністерства оборони України від 8 груд. 2016 р. № 661. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0031-17>.
- Орлов Ю. Ю., Репін Г. Ю., Арешонков В. В. Використання безпілотних літальних комплексів у правоохоронній діяльності : аналіт. огляд. Київ : НАВС, 2013. 152 с.
- Pilot Training Recommendations for Unmanned Aircraft Systems (UAS) Civil Operations. *Standard ARP5707*. G-10U Unmanned Aerospace Vehicle Committee, 2016. doi: <https://doi.org/10.4271/arp5707>.
- Про затвердження Положення про використання повітряного простору України : постанова Кабінету Міністрів України від 6 груд. 2017 р. № 954. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/954-2017-%D0%BF>.
- Rt. Hon Ben Wallace MP. *Twitter.com* : [site]. 2018. URL: <https://twitter.com/BWallaceMP/status/1077262680950476806>.
- Вишневський С. Д., Бейліс Л. В., Климченко В. Й. Потенційні можливості РЛС РТВ з виявлення оперативно-тактичних та тактичних безпілотних літальних апаратів. *Наука і техніка Повітряних сил Збройних сил України*. 2017. № 2 (27). С. 92–98. doi: <https://doi.org/10.30748/nitps.2017.27.18>.
- Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
- Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 7 лют. 2019 р. № 2680-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 9. Ст. 50. doi: <https://doi.org/10.1002/9781118786352.wbieg0784>.

Стаття надійшла до редколегії 18.04.2019

Striltsiv O. – Ph.D in Law, Senior Research Fellow, Chief Research Fellow of the Science Laboratory on the Problems of Combating Crime of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8324-3053>

Areas of Legal Settlement and Organizational Provision of the Use of Unmanned Air Vehicles in Ukraine at the Modern Stage

*The **purpose** of the article is to identify the directions of legal regulation and organizational support for the use of non-pilot air vessels in Ukraine, both for civilian and law enforcement purposes by the National Police. **Methodology.** To achieve this goal, methods of legal forecasting, system analysis, comparative-legal, formal-logical, system-structural were applied. The empirical basis of the research is the works of domestic and foreign scientists who have studied the theoretical issues of legal regulation and organizational support for the use of drones. The **scientific novelty** of the obtained results is that the article further reflected the scientific opinion on the development of legal regulation and organizational support for the use of unmanned aerial vehicles in Ukraine for both civilian and law enforcement purposes by the National Police. In particular, such directions are: to implement the adopted EU rules for the operation of unmanned aerial vehicles in the current legislation of our country with the definition of a state body that will carry out the procedure (certification) of such vessels; regulation of the introduction of electronic warfare with unmanned aerial vehicles over the territory of airports and other objects; expand the range of equipment that can be used by law enforcement and military to combat unmanned aerial vehicles; unification of training programs for the training of unmanned aerial vehicles operators by law enforcement agencies; legally regulate the usage of unmanned aerial vehicles by regional bodies and units of the National Police Ukraine; carry on measures to identify unmanned aerial vehicles in the zones. **Conclusions.** On the basis of the existing gaps in the regulatory and legal regulation of the use of unmanned aerial vehicles in civil and law enforcement spheres, the directions for legal regulation and organizational support of the use of unmanned aerial vehicles in Ukraine are outlined, as well as amendments and supplements to certain normative legal acts are proposed. The adoption of which would help regulate the powers of law enforcement agencies to counter the unlawful use of unmanned aerial vehicles.*

Keywords: unmanned aerial vehicles; non-pilot aircraft; rules; aviation; law enforcement agencies.

УДК 347.919+347.921

Дмитрієв С. М. – аспірант кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4707-9268>;

Калінюк А. Л. – здобувач кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8032-3632>

Законний цивільний процесуальний інтерес як елемент цивільного процесуального статусу заявника у справах окремого провадження

Мета статті – дослідити сутність законного цивільного процесуального інтересу як елементу цивільного процесуального статусу заявника у справах окремого провадження. **Методологія.** Методологічну основу дослідження становлять методи та прийоми наукового пізнання. Їх застосування обумовлене системним підходом, який надає можливість розглядати окреслені проблеми в єдності їх соціального змісту та юридичної форми. Системний і структурно-функціональний методи використані для встановлення змісту досліджуваних категорій та відповідних правових явищ, формування понятійно-категоріального апарату; діалектичний та логіко-юридичний методи – для формування основоположних понять і наукових положень; метод прогнозування – для окреслення актуальних напрямів розвитку інституту учасника справи окремого провадження й удосконалення його законодавчого забезпечення тощо. **Наукова новизна** полягає у формулюванні низки нових концептуальних положень і висновків у контексті юридичної практики стосовно законного цивільного процесуального інтересу як елементу цивільного процесуального статусу заявника у справах окремого провадження. **Висновки.** У висновках констатовано, що на підставі аналізу чинного цивільного процесуального законодавства України, а також правової доктрини цивільний процесуальний статус заявника є сукупністю закріплених у цивільному процесуальному законодавстві прав, обов'язків та інтересів зазначеного суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин; виокремлено певні структурні елементи цивільного процесуального статусу; увагу акцентовано на необхідності підтвердження наявності або відсутності певного юридичного факту, що має значення для реалізації законного цивільного процесуального інтересу як елементу цивільного процесуального статусу заявника у справах окремого провадження.

Ключові слова: заявник; окреме провадження; цивільний процесуальний статус; законний інтерес; цивільний процесуальний інтерес.

Вступ

Однією з ознак правової держави є законодавче закріплення та реальне забезпечення основних прав, свобод й інтересів людини, тобто наявність налагодженого правового механізму правової їх охорони й захисту. Серед способів захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина важливе місце посідає судовий захист, унаслідок якого забезпечують відновлення порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав й інтересів юридичних осіб, інтересів держави (Churpita, 2016, р. 10).

Судовий захист прав, свобод та інтересів здійснюють у порядку різних видів цивільного судочинства. Водночас науковий та практичний інтерес становить процедура розгляду цивільних справ у порядку окремого провадження, що передбачає певну специфіку процесуальної форми (Churpita, 2016, р. 10).

Серед інститутів цивільного процесуального права України важливу роль відіграє інститут цивільного процесуального правового статусу, що має спеціальний предмет правового регулювання, а також вирізняється подеколи відсильним

характером правових норм, що його утворюють. Значення інституту цивільного процесуального правового статусу полягає в тому, що він є системою правових норм, які зумовлюють вид і міру можливої та обов'язкової поведінки учасників судового процесу, а також спрямованість їх прагнення на досягнення певного процесуального результату. Отже, цивільний процесуальний правовий статус (у суб'єктивному контексті) є невід'ємною властивістю будь-якого учасника цивільного процесу (Buchkova, 2011, р. 6).

Притаманний він й учасникам справ окремого провадження. Саме ця група учасників судового процесу вирізняється тим, що зумовлена специфікою як відповідного виду цивільного судочинства, так і юридичного статусу осіб, які беруть участь у таких цивільних справах. Адже всі ці особи мають право або зобов'язані здійснювати в суді певні процесуальні дії, спрямовані на виникнення, розвиток і припинення цивільного судочинства.

Наукові погляди на проблему цивільного процесуального статусу учасників цивільного процесу відображені в дослідженнях таких українських науковців, як: С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, К. В. Гусаров, В. В. Комаров,

Д. Д. Луспеник, Ю. Д. Притика, С. Я. Фурса, Г. В. Чурпіта та ін. Водночас зазначені процесуалісти аналізували переважно цивільний процесуальний статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження.

Мета і завдання дослідження

Проблемні аспекти, пов'язані з визначенням поняття та юридичної сутності законного цивільного процесуального інтересу як елементу цивільного процесуального статусу заявника у справах окремого провадження, залишаються недостатньо дослідженими й потребують подальшого наукового розроблення, що й становить мету і завдання нашої наукової розвідки.

Виклад основного матеріалу

У цивільному процесуальному праві визначенню поняття правового статусу вчені-процесуалісти не приділяють належної уваги. Така ситуація зумовлена тим, що проблемні аспекти, пов'язані з відповідною правовою категорією, здебільшого залишаються предметом наукових розвідок фахівців у галузі теорії держави та права. Поряд із загальним праворозумінням категорії «правовий статус», цивільний процесуальний правовий статус як його різновид наділений специфічними особливостями, пов'язаними зі специфікою правового регулювання суспільних відносин, що становлять предмет галузі цивільного процесуального права. Спеціальна категорія, ґнотеологічно наслідуючи загальну, завжди має індивідуальні риси, які необхідно виокремити й дослідити (Bychkova, 2011, р. 28).

Щодо елементів правового статусу ми поділяємо висловлену в юридичній літературі позицію, згідно з якою це регламентовані в законодавстві права, обов'язки й інтереси. Правосуб'єктність ми трактуємо як загальну передумову набуття правового статусу, а громадянство вважаємо підставою виникнення у фізичної особи певного виду правового статусу – статусу громадянина, іноземця, особи без громадянства. Принципи права, на наше переконання, є орієнтиром під час формування правового статусу, юридичні гарантії – засобом його реалізації, а відповідальність – формою державного впливу на порушення засад правового статусу. Свободи хоча й належать до структури правового статусу, проте не є самостійним його елементом, адже становлять зміст прав і цілком поглинені ними. Отже, зазначені категорії (правосуб'єктність, громадянство, принципи права, юридичні гарантії, відповідальність і свободи), з огляду на специфіку юридичного змісту, не є елементами структури правового статусу (Bychkova, 2011, р. 40).

Можна стверджувати, що цивільний процесуальний статус заявника є сукупністю закріплених у цивільному процесуальному законодавстві прав, обов'язків й інтересів зазначеного суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин.

Елементами цивільного процесуального правового статусу заявника слід вважати: суб'єктивні цивільні процесуальні права, юридичні цивільні процесуальні обов'язки, законні цивільні процесуальні інтереси.

Одним з елементів цивільного процесуального статусу заявника є законний цивільний процесуальний інтерес.

У юридичній літературі законні (охоронювані законом) інтереси по-різному визначають науковці. Зокрема, інтереси розглядають як юридично значущі та юридично виправдані домагання на соціальні блага, що не охоплені безпосереднім змістом прав і свобод (Marchenko, 1998, р. 265); потреби, які виявляються в діяльності з усвідомлення та реалізації цілей у суспільних відносинах (Biriukov, 2004, р. 20); дозволені нормативно-правовими актами прагнення особи до задоволення своїх потреб, до володіння певними благами, соціальними цінностями, послугами (Shestopalova, 2004, р. 154); прагнення до користування в межах правового регулювання конкретним благом (Kharchenko, 2011, р. 176); наміри, прагнення та мотиви до участі в правовідносинах з метою найбільш повного задоволення певних потреб (Sverdlyk, 1980, р. 12).

Дослідниця І. В. Венедіктова визначає охоронюваний законом інтерес у юридичному аспекті як усвідомлену суб'єктом права необхідність в отриманні певного матеріального (нематеріального) блага або зміни правового статусу, що спонукає суб'єктів права вчиняти конкретні дії чи, навпаки, утримуватися від них, знаходиться в правовому полі та є незабороненою державою, здійснюється у формі дозволеного домагання й реалізується в конкретному правовідношенні (Venediktova, 2011, р. 224).

Водночас, з позицій філософії, інтерес тлумачать як певний стимул до дії, спонукальний поштовх до досягнення цілей, яких прагне суб'єкт (Venediktova, 2011, р. 28).

Власну позицію щодо поняття «інтерес» висловив Конституційний Суд України. Так, у п. 1 резолютивної частини рішення від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень ч. 1 ст. 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) він визначив, що охоронюваним законом інтересом слід вважати прагнення до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом; зумовлений загальним

змістом об'єктивного й не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції та законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності й іншим загальноправовим засадам.

Прикладом застосування поняття «інтерес» у широкому значенні є Конституція України, у ст. 18, 32, 34, 35, 36, 39, 41, 44, 54, 79, 89, 104, 121, 127, 140 якої акцентовано на національних інтересах, інтересах національної безпеки, економічного добробуту, територіальної цілісності, громадського порядку, здоров'я та моральності населення, політичних, економічних, соціальних, культурних інтересах, моральних і матеріальних, професійних інтересах, інтересах суспільства, усіх співвітчизників, громадянина, держави, спільних інтересах територіальних громад сіл, селищ, міст тощо. Визнаючи наявність таких інтересів, Конституція України констатує необхідність їх забезпечення (ст. 18), задоволення (ст. 36) чи захисту (ст. 44, 54, 127).

Крім того, забезпечення, урахування, охорона та захист законних інтересів убачаються, зокрема, зі змісту ст. 2, 4, 5, 11, 13, 19 Цивільного процесуального кодексу України, ст. 3, 15–17, ч. 2 ст. 25, ст. 55, 56 Цивільного кодексу України, ч. 8 ст. 7, ст. 18, 19, ч. 1 ст. 27, ст. 59 Сімейного кодексу України тощо.

Слід акцентувати на нерозривному, логічно-смісловому зв'язку законного інтересу з категорією «суб'єктивне право». Конституційний Суд України в п. 3.6 мотивувальної частини рішення від 1 грудня 2004 року № 18-рп/2004 зазначає, що інтерес, навіть знаходячись під охороною закону чи права, на відміну від суб'єктивного права, не має такої правової можливості, як останнє, оскільки не забезпечується юридичним обов'язком іншої сторони.

Отже, законні інтереси є одним з елементів цивільного процесуального статусу, оскільки, по-перше, інакше їх не потрібно було б задовольняти, забезпечувати, ураховувати, охороняти й захищати; по-друге, вони нерозривно пов'язані з правами й обов'язками, оскільки є тими потребами і прагненнями, задля досягнення яких суб'єкти реалізують свої права та виконують обов'язки.

З огляду на викладене вище, цивільний процесуальний інтерес заявника як учасника справ окремого провадження полягає в прагненні домогтися бажаного процесуального результату – ухвалення рішення суду про задоволення заяви.

Водночас у справах окремого провадження законний процесуальний інтерес заявника може бути реалізований лише за наявності (відсутності) певного юридичного факту, який має

значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав. Підтвердження наявності або відсутності юридичного факту є основою розгляду відповідних справ у порядку непозовного цивільного судочинства.

Так, у справах щодо захисту сімейних прав та інтересів, які розглядають у порядку окремого провадження, судочинство здійснюється не шляхом встановлення правовідношення, а в спосіб підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, які є підставою виникнення, зміни чи припинення відповідних правовідносин.

На нашу думку, підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів у цій категорії справ є обов'язковою передумовою реалізації законного процесуального інтересу заявника як елемента його процесуального статусу сторони судового процесу.

Слід зауважити, що певну складність у контексті досліджуваної проблеми мають справи окремого провадження, учасниками яких є інші члени сім'ї, наприклад, у відносинах між вітчимою (мачухою) і пасинком (падчеркою).

Дослідник Є. М. Ворожейкін зазначає, що підставою виникнення правовідношення між вітчимою (мачухою) і дитиною є фактичні дії, які засвідчують прийняття першим на себе обов'язку з виховання (Vorozheikin, 1972, р. 219).

Законодавець, згідно зі ст. 268 Сімейного кодексу України, також покладає на мачуху, вітчима обов'язок утримувати малолітніх, неповнолітніх падчерку, пасинка, які з ними проживають, якщо в них немає матері, батька, діда, баби, повнолітніх братів і сестер або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що мачуха, вітчим можуть надавати матеріальну допомогу.

Відповідно до ст. 41 Закону України «Про пенсійне забезпечення», вітчим і мачуха мають право на пенсію в разі втрати годувальника нарівні з батьком та матір'ю за умови, якщо виховували або утримували померлого пасинка чи падчерку не менше ніж упродовж п'яти років. Пасинок і падчерка, якщо вони не одержували аліментів від батьків, мають право на пенсію нарівні з рідними дітьми.

Суб'єктний склад осіб, які беруть участь у справах про встановлення факту перебування фізичної особи на утриманні, зазначає Г. В. Чурпіта, залежить від мети звернення до суду з відповідною заявою, яка зумовлена особливостями матеріально-правового регулювання відповідних правовідносин. Заявником у цій справі буде особа, для якої встановлення факту перебування на утриманні буде мати наслідком виникнення, зміну чи припинення

особистих немайнових чи майнових цивільних, сімейних або інших правовідносин (Churpita, 2016, p. 318).

На нашу думку, юридичні факти в таких справах будуть також підставою правового статусу особи й матимуть статутний характер, тобто загальне значення для реалізації всіх прав та обов'язків, можливість здійснення яких і закладена в такому правовому статусі, що становитиме законний процесуальний інтерес заявника в конкретній справі окремого провадження (Zubareva, & Malykhina, 2011, p. 112).

Наукова новизна

Наукова новизна публікації полягає в дослідженні питання законного цивільного процесуального інтересу як елементу цивільного процесуального статусу заявника у справах окремого провадження. Встановлено, що підтвердження наявності або відсутності юридичного факту хоча й не є елементом цивільного процесуального статусу заявника, однак є обов'язковою умовою реалізації законного цивільного процесуального інтересу особи у справах, що розглядаються в порядку окремого провадження в цивільному судочинстві.

Висновки

Аналіз цивільного процесуального законодавства України, а також правової доктрини дав підстави для таких висновків:

1) цивільний процесуальний статус заявника є сукупністю закріплених у цивільному процесуальному законодавстві прав, обов'язків та інтересів зазначеного суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин;

2) елементами цивільного процесуального правового статусу заявника слід вважати: суб'єктивні цивільні процесуальні права, юридичні

цивільні процесуальні обов'язки, законні цивільні процесуальні інтереси;

3) охоронюваним законом інтересом слід вважати прагнення до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом; зумовлений загальним змістом об'єктивного і не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл, що є самостійним об'єктом судового захисту й інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції та законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності й іншим загальноправовим засадам;

4) законні інтереси є одним з елементів цивільного процесуального статусу, оскільки, по-перше, інакше їх не потрібно було б задовольняти, забезпечувати, урахувувати, охороняти й захищати; по-друге, законні інтереси невідривно пов'язані з правами та обов'язками, адже є тими потребами і прагненнями, задля досягнення яких суб'єкти реалізують свої права й виконують обов'язки;

5) цивільний процесуальний інтерес заявника полягає в прагненні домогтися бажаного процесуального результату – ухвалення рішення суду про задоволення заяви;

6) особливістю реалізації законного цивільного процесуального інтересу як елементу цивільного процесуального статусу заявника у справах окремого провадження є також юридичний факт, підтвердження наявності або відсутності якого має значення для охорони прав та інтересів особи чи створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав.

REFERENCES

- Biriukov, I. (2004). Interes i subiektivne tsyvilne pravo [Interest and subjective civil law]. *Pravo Ukrainy, Law of Ukraine*, 8, 18-20 [in Ukrainian].
- Bychkova, S.S. (2011). *Tsyvilnyi protsesualnyi pravovyi status osib, yaki berut uchast u spravakh pozovnoho provadzhennia* [Civil Procedural Legal Status of Persons involved in Claims]. Kyiv: Atika. doi: <https://doi.org/10.33498/louu-2018-10-114> [in Ukrainian].
- Churpita, H.V. (2016). *Zakhyst simeinykh prav ta interesiv u poriadku nepozovnoho cyvilnoho sudochynstva* [Protection of family rights and interests in the unenforceable civil proceedings]. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].
- Kharchenko, H.H. (2011). Pravova problematyka zakhystu interesu v tsyvilnomu pravi Ukrainy [Legal issues of interest protection in civil law of Ukraine]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava, Journal of the Kyiv University of Law*, 1, 175-179 [in Ukrainian].
- Marchenko, M.H. (Eds.). (1998). *Obshchaia teoriia gosudarstva i prava: akademicheskii kurs* [General theory of the state and right. The academic course]. (Vols. 1-2). Moscow: Zertsalo. doi: <https://doi.org/10.15216/9785406028308> [in Russian].
- Shestopalova, L.M. (2004). *Teoriia derzhavy i prava* [The theory of state and law]. Kyiv: Pretsedent [in Ukrainian].
- Sverdlyk, G.A. (1980). *Grazhdansko-pravovye sposoby sochetaniia obshchestvennykh, kollektivnykh i lichnykh interesov* [Civil ways of a combination of public, collective and personal interests]. Sverdlovsk: Sverdl. iurid. in-t im. R.A. Rudenko [in Russian].
- Venediktova, I.V. (2011). *Metodologichni zasady okhroniuvanykh zakonom interesiv u pryvatnomu pravi* [Methodological principles of law-protected interests in private law]. Kharkiv: Nove Slovo [in Ukrainian].

- Vorozneikin, E.M.(1972). *Semeinye pravootnosheniia v SSSR [Family legal relationship in the USSR]*. Moscow: Iurid. lit. [in Russian].
- Zubareva, O.G., & Malykhina, M.N. (2011). Pravovoi status pasynkov (padcherits) i otchima (machekhi): usloviia realizatsii imushchestvennykh prav i obiazannostei [Legal status of stepsons (stepdaughters) and stepfather (stepmother): conditions of realization of property rights and Duties]. *Zhurnal rossiiskogo prava, Magazine of Russian law*, 3, 111-120. doi: <https://doi.org/10.12737/issn.1605-6590> [in Russian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бірюков І. Інтерес і суб'єктивне цивільне право. *Право України*. 2004. № 8. С. 18–20.
- Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : монографія. Київ : Атіка, 2011. 420 с. doi: <https://doi.org/10.33498/louu-2018-10-114>.
- Чурпіта Г. В. Захист сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства : монографія. Київ : Алерта, 2016. 434 с.
- Харченко Г. Г. Правова проблематика захисту інтересу в цивільному праві України. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 1. С. 175–179.
- Общая теория государства и права: академический курс : учебник : в 2 т. / отв. ред. М. Н. Марченко. М. : Зерцало, 1998. Т. 1 : Теория государства / [Т. И. Байтин, А. Г. Бережнов, Н. В. Витрук и др.]. 1998. 416 с. doi: <https://doi.org/10.15216/9785406028308>.
- Теорія держави і права : навч. посіб. / упоряд. Л. М. Шестопалова. Київ : Прецедент, 2004. 224 с.
- Свердлов Г. А. Гражданско-правовые способы сочетания общественных, коллективных и личных интересов : учеб. пособие. Свердловск : Свердлов. юрид. ин-т им. Р. А. Руденко, 1980. 72 с.
- Венедіктова І. В. Методологічні засади охоронюваних законом інтересів у приватному праві : монографія. Харків : Нове Слово, 2011. 260 с.
- Ворожейкин Е. М. Семейные правоотношения в СССР. М. : Юрид. лит., 1972. 336 с.
- Зубарева О. Г., Малихина М. Н. Правовой статус пасынков (падчериц) и отчима (мачехи): условия реализации имущественных прав и обязанностей. *Журнал российского права*. 2006. № 3. С. 111–120. doi: <https://doi.org/10.12737/issn.1605-6590>.

Стаття надійшла до редколегії 20.05.2019

Dmytriiev S. – Postgraduate Student of the Department of Civil Law and Procedure of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4707-9268>;

Kaliniuk A. – Researcher of the Department of Civil Law and Procedure of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8032-3632>

Legitimate Civil Procedural Interest as an Element of the Applicant's Civil Procedural Status in Separate Proceedings

*The purpose of the article is to investigate the substance of a legitimate civil procedural interest as an element of the civil procedural status of the applicant in separate proceedings. **Methodology.** The methodological basis of the study is the methods and techniques of scientific knowledge. Their application is due to a systematic approach, which made it possible to consider the identified problems in the aggregate of their social content and legal form. Systemic and structural-functional methods were used to establish the content of the categories and relevant legal phenomena, to form the conceptual and categorical apparatus; dialectical and logical-legal methods – for the formation of fundamental concepts and scientific provisions; method of forecasting – to outline the actual directions of development of the institute of the participant of the case of separate proceedings and to improve its legislative support, etc. The **scientific novelty** lies in the formulation of a number of new conceptual provisions in the context of legal practice regarding the legitimate civil procedural interest as an element of the civil procedural status of the applicant in the separate proceedings. **Conclusions.** The findings stated that, based on an analysis of the current civil procedural legislation of Ukraine, as well as the legal doctrine, the applicant's civil procedural status is a set of civil procedural rights, obligations and interests specified in the civil procedural legislation; it identifies certain structural elements of civil procedural status and focuses on the need to confirm the existence or absence of a certain legal fact relevant to the exercise of a legitimate civil procedural interest as an element of the civil procedural status of the applicant in separate proceedings.*

Keywords: applicant; separate proceedings; civil procedural status; lawful interest; civil procedural interest.

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 343.54:343.971:341.4

Стрельбицький М. П. – доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник Національної академії Служби безпеки України, м. Київ

Протидія злочинам проти моральності: сучасний стан, проблеми правового забезпечення, міжнародний досвід

Рец. на кн.: Ємець О. М. Захист суспільної моралі від злочинних посягань : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2019. 560 с.

До важливих атрибутів розвитку сучасної правової держави традиційно належить комплексна робота щодо захисту прав і законних інтересів громадян від кримінальних посягань, яку розглядають у контексті протидії злочинності. Цим зумовлений посилений інтерес як з боку науковців, так і практиків до розроблення теоретичних концепцій та практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності засобів, прийомів, методів і методик протидії злочинності. Зазначена робота є завданням наук, що вивчають злочинність як соціальне явище, а також на підставі відповідних результатів здійснюють усебічне забезпечення правоохоронної діяльності. З-поміж них слід виокремити, насамперед, кримінальне право, кримінальний процес, криміналістику, кримінологію, теорію оперативно-розшукової діяльності, а також інші науки кримінально-правового циклу.

Рецензована монографія О. М. Ємця «Захист суспільної моралі від злочинних посягань» містить вступ, п'ять розділів і тринадцять підрозділів, висновки й додатки. Актуальність обраної автором теми зумовлена тим, що, попри наявність протилежних позицій стосовно доцільності легалізації проституції в нашій країні й допустимості свідомого вибору такого способу заробітку, навряд чи втягнення особи у сферу надання сексуальних послуг, насамперед дитини, або організацію заняття проституцією, звідництво для розпусти, створення та утримання місць розпусти можна вважати нормою сучасного суспільного життя. Слід зауважити, що проституція в Україні досі не є злочином, а лише адміністративним правопорушенням. Кримінально караними є тільки чітко визначені окремі дії, пов'язані з нею. Викладене дає підстави констатувати суспільну значущість й актуальність наукових досліджень проблем, пов'язаних із захистом суспільної моралі.

Одним з головних напрямів розбудови правової країни є курс на зміцнення державності, охорону прав, свобод і законних інтересів громадян, забезпечення верховенства права в усіх сферах суспільного життя. Водночас забезпечення прав і свобод громадян нероз-

ривно пов'язане з підвищенням якості й ефективності діяльності правоохоронних органів у різних сферах протидії злочинності. У сучасних умовах правоохоронні органи виконують широке коло завдань, що охоплює охорону прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб; швидке й повне розкриття злочинів; викриття винних і забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожний, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності, і жоден невинний не був покараний.

У монографії ґрунтовно проаналізовано попередні напрацювання вчених, пов'язані з різними аспектами захисту суспільної моралі, систематизовано їх висновки та пропозиції. Насамперед ідеться про дисертації за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» О. П. Рябчинської (2002), А. В. Ландіної (2005), Л. С. Кучанської (2007), І. О. Бандурки (2010), А. В. Плотнікової (2010), С. П. Репецького (2010), Т. А. Шевчук (2011), В. В. Кузнецова (2013) та С. Г. Кулика (2016). У монографії зазначено, що за іншими напрямками захищено значно менше наукових робіт, проте їх також проаналізовано. Це, зокрема, дисертація за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» В. О. Морозової (2003), 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» І. І. Припхан (2011), 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» – В. Ю. Мосяженко (2015). Крім того, розглянуто зміст монографій, підготовлених Ю. О. Єрмаковим, О. О. Косицею, А. А. Небитовим, Д. Й. Никифорчуком й О. С. Тарасенком. Високо оцінюючи їхній науковий внесок у вирішення численних питань теоретичного та практичного спрямування, автор зауважує, що проведені дослідження обмежуються аспектами загальної проблеми захисту суспільної моралі та протидії злочинам проти моральності, а також певними періодами становлення правової системи нашої держави та розвитку правоохоронної діяльності. Триває реформування правоохоронних органів України й

оновлення законодавчих засад їхньої роботи, що позначається на сталій практиці боротьби зі злочинністю та засвідчує важливість продовження наукових розробок у цій сфері. Ефективність державної політики щодо захисту суспільної моралі та протидії злочинам проти моральності безпосередньо залежить від розроблення та повноцінної реалізації цілісного комплексу продуманих і взаємопов'язаних заходів, які не мають полягати в разових окремих діях, а мати системний і науково обґрунтований характер.

У рецензованій монографії здійснено порівняльний аналіз захисту суспільної моралі від протиправних посягань, пов'язаних із сексуальною експлуатацією людини, у країнах Європи та США. Так, з'ясовано, що спільним у законодавстві різних держав (навіть попри легальний характер проституції в штаті Невада США й деяких країнах Європи, зокрема Австрії, Греції, Латвії, Нідерландах, Німеччині, Туреччині, Угорщині, Швейцарії, а також частково дозволений характер виготовлення й обігу порнографічних предметів) є те, що заборонено окремі дії, пов'язані із цими явищами, учинення яких сприймається як загроза моральності, посягання на нормальний розвиток людини, стан її здоров'я та психіки. Загальноприйнятою є сувора відповідальність за діяння, пов'язані з дитячою проституцією та дитячою порнографією.

Цікавою для наукової спільноти є оприлюднена автором інформація про те, що в країнах Європи, навіть у тих, у яких узаконено проституцію, на виконання вимог міжнародно-правових актів у цій сфері забороняють дії, пов'язані з експлуатацією проституції іншої особи, втягненням у проституцію та утриманням будинків розпусти. У Швеції 1999 року запроваджено новий підхід до протидії проституції (шведська, або скандинавська, модель, згідно з якою до відповідальності притягують не особу, що займається проституцією, а клієнта, який користується її послугами). Такий досвід згодом перейняли Норвегія та Франція. У Великій Британії клієнт несе відповідальність, якщо здійснював примушення до проституції, причому незалежно від того, чи знав він про це. У деяких штатах Америки також встановлено відповідальність не тільки за надання сексуальних послуг, а й за патрунування, тобто отримання послуг проституції.

Автор обґрунтовано доводить, що легалізація проституції не розв'язує проблему існування «тіньового ринку» сексуальних послуг. Так, за даними фахівців, там, де такий заробіток є дозволеним, масштаби нелегальної діяльності в цій сфері суттєво перевищують легальну, а протиправні прибутки в рази більші, порівняно із законними. У Нідерландах мер столиці визнав, що легалізація проституції була помилкою, і висловив намір частково обмежити її. Крім того, легалізація,

на жаль, не усуває проблему дитячої проституції та дитячої порнографії. Показово, що у США саме в штаті Невада в червні 2009 року за таку протиправну діяльність встановлено найсуворіше покарання.

Здійснивши критичний аналіз положень Закону України «Про захист суспільної моралі», О. М. Ємець слушно зауважує, що його зміст не цілком відповідає назві, тобто він переважно спрямований на протидію порнографії та обмеження обігу продукції еротичного й сексуального змісту, а також заборону виробництва і розповсюдження іншої морально не допустимої продукції. Водночас констатовано, що не прослідковується зв'язок із протидією такому аморальному явищу, як проституція, і злочинам проти моральності, зокрема створенню та утриманню місць розпусти, звідництву для розпусти, сутенерству й утягненню особи в заняття проституцією. Крім того, у Законі не йдеться про необхідність захисту осіб, постраждалих від правопорушень у сфері захисту суспільної моралі та моральності, за винятком неповнолітніх, а також про можливу реабілітацію осіб, утягнутих у надання сексуальних послуг. З метою виправлення ситуації для обговорення запропоновано низку обґрунтованих змін до цього Закону, які заслуговують на увагу науковців і законодавців.

У рецензованій науковій роботі розглянуто прийняті в різні часи постанови та рішення Уряду України, спрямовані на розв'язання проблем, пов'язаних із протидією торгівлі людьми. За результатами вивчення встановлено, що спочатку в них ішлося не тільки про необхідність протидії власне торгівлі людьми, а й про вирішення аспектів суміжної проблеми захисту суспільної моралі та моральності, зокрема протидії поширенню проституції, а також надання допомоги жертвам злочинів, пов'язаних із сексуальною експлуатацією. Проте згодом до програм з протидії торгівлі людьми такі положення вже не включали. Унаслідок цього звучується сфера їх застосування. З іншого боку, окремої урядової програми щодо захисту суспільної моралі та моральності так і не розроблено, тобто бракує комплексного урядового спеціалізованого підзаконного нормативно-правового акта для подолання цієї проблеми. З метою виправлення ситуації Кабінету Міністрів України запропоновано затвердити Державну соціальну програму захисту суспільної моралі та моральності на період до 2024 року, проект якої автор підготував для громадського обговорення.

Як і будь-яке наукове дослідження, монографія містить положення, що є дискусійними, зокрема переконливішими мають бути аргументи стосовно необхідності реалізації пропозицій щодо оновлення редакції ст. 301, 302 та 303 КК України й доповнення цього Кодексу новими

статтями 301¹, 302¹, 303¹ та 303², а також стосовно доцільності внесення деяких змін до інших чинних законів України.

Загалом монографія О. М. Ємця «Захист суспільної моралі від злочинних посягань» за змістом є завершеною самостійною науковою працею, яка містить поглиблене дослідження актуальної проблеми, а також має теоретичну та

практичну цінність. Оприлюднені результати може бути використано в освітньому процесі. Видання є корисним для працівників правоохоронних органів, а також фахівців, які на науковому та практичному рівнях вирішують комплекс питань, пов'язаних із захистом суспільної моралі в сучасному суспільстві.

Стаття надійшла до редколегії 16.05.2019

Strelbytskyi M. – Doctor of Law, Professor, Chief Researcher of the National Academy of Security Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Countering Crimes against Morality: Current Status, Problems of Legal Support, International Experience

Review of the book: Yemets O. Protection of Public Morals from Criminal Trespasses : monograph. Kyiv : FOP Maslakov, 2019. 560 p.

УДК 343.343:343.97

Кузнецов В. В. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних та загальноправових дисциплін Інституту Управління державної охорони України Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3676-1349>

Кримінально-правове забезпечення протидії злочинності: напрями біоетизації

Рец. на кн.: Триньова Я. О. Біоетика кримінально-правового забезпечення протидії злочинності : монографія. Харків : Право, 2019. 536 с.

Монографія «Біоетика кримінально-правового забезпечення протидії злочинності», підготовлена кандидатом юридичних наук, доцентом Я. О. Триньовою, є актуальним і ґрунтовним науковим виданням. Автор цієї праці на якісно новому рівні здійснила репрезентацію проблематики, виклавши її зрозуміло, доступно, урахувавши як плюралізм думок і поглядів, так і матеріалів судової практики. Актуальність предмета дослідження зумовлена нагальною потребою наукового розроблення теоретичних і практичних проблем біоетики в кримінальному праві.

Аспекти біоетики в кримінальному праві неодноразово досліджували вчені в галузі кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології. Однак в українській кримінально-правовій доктрині не здійснено комплексного дослідження біоетичних засад кримінально-правового забезпечення протидії злочинності.

Нетрадиційність авторського наукового підходу пов'язана із симбіозом біоетики та кримінального права. Автор констатує засилля позитивізму в праві, зокрема в правничих наукових дослідженнях, і повідомляє, що робота ґрунтується на позиціях природного права. Це своєрідне продовження розпочатої 1995 року (дійсним членом (академіком) НАПрН України, доктором юридичних наук, професором О. М. Костенком) традиції розгляду проблем протидії злочинності з природно-правових позицій.

Привертає увагу термін «біоетика», який автор уживає в назві монографії, а його комбінація з поняттями «кримінально-правове забезпечення» та «протидія злочинності» сприймається як щось досі не відоме.

Водночас, і про це зазначає Я. О. Триньова, поняття «біоетика» вже проникло в цивілістичне, екологічне, медичне право, а також у загальну теорію і філософію права. Іноземні правники давно послуговуються ним у загальнотеоретичних і галузевих правових дослідженнях.

Біоетику в монографії потлумачено як знання щодо гармонійного співіснування людини з Природою (екосистемою), сучасна філософія буття, мета якої – забезпечити виживання планети Земля. Таке співіснування не обмежується лише фізичною діяльністю людини. Гармонія має виявлятися й у формуванні відповідної біоетичної свідомості людини та вдосконаленні регуляторів її поведінки – моралі і права. У дослідженні

висвітлено співвідношення біоетики з правотворенням (на всіх його рівнях). Так, перш ніж біоетичний підхід до розуміння права виявиться на інституціональному рівні правотворення, він має сформуватися як біоетична свідомість на ґносеологічному рівні й утвердитися на матеріальному (конкретні відносини, правомірна поведінка).

На переконання автора, окреслений підхід до законотворення здатний досягти того, що закони відповідатимуть праву, а отже, будуть справедливими. Не є винятком і Кримінальний кодекс України, який також має ґрунтуватися на біоетичних засадах. Лише за цієї умови він може стати правовим законом і, відповідно, цілком реалізувати права та потреби сучасного суспільства. Наслідком цього, на думку автора, стане неминуче зниження загального рівня злочинності в країні.

Крім аргументів щодо необхідності біоетизації кримінального права, у монографії йдеться про загальну глобалізацію права. Відповідно до Закону України «Про застосування практики Європейського суду з прав людини», застосування рішень ЄСПЛ є джерелом права для національного правозастосовця та законодавця. Проте слід зважати на принципово різні підходи до правотворення на теренах пострадянських країн і в європейському просторі. Так, радянські та пострадянські системи законодавства вибудовані на засадах позитивізму, а європейські системи – на положеннях римського права, що було переважно природним за своєю суттю. Отже, принципова відмінність у правотворенні заважає виконувати вимоги зазначеного закону. Труднощі постають і під час імплементації положень іноземного законодавства до національного права. Вирішення ситуації, що склалася, Я. О. Триньова вбачає в необхідності переходу до нового природного права та більш точного праворозуміння, що ґрунтується на засадах біоетики, тобто оновленого природного права. Розмірковуючи на сторінках монографії над ознаками природного права та біоетики, авторка аналізує співвідношення явищ «біоетика» та «природне право». Вона вважає, що вони втілюють одну сутність, однак, з огляду на наявність офіційного визначення біоетики у Всезагальній декларації про біоетику та права людини й відсутність усталеного визначення природного права, доцільно користуватися

терміном «біоетика». Новий етап розвитку біоетики Я. О. Триньова пропонує назвати «неојусnaturalе». Префіксом «нео» охоплено визначені на міжнародному рівні й уточнені автором принципи сучасної біоетики, яких бракувало традиційним характеристикам природного права. Авторські роздуми викладено у фундаментальній частині рецензованої монографії (глава 1).

Про розвиток біоетики в Україні як комплексного міжгалузевого знання свідчать факти проведення щорічних міжнародних конгресів з біоетики, затвердження Державної концепції України в галузі біоетики (2002), створення відповідних інституцій громадянського суспільства (біоетична секція Комітету медичного і фармацевтичного права при Національній асоціації адвокатів України, головою якої є Я. О. Триньова) та біоетичні комісії при медичних закладах (до складу однієї з таких комісії також входить автор рецензованої праці) тощо.

Запропонований у дослідженні тип розуміння права чітко обґрунтовано на сторінках монографії, причому аргументовано його переваги над позитивізмом. Логічно, що за такого трактування сутності права Я. О. Триньова дотримується екоцентричної концепції світосприйняття. Тобто наполягає, що вершиною ціннісної піраміди людства має стати не людина, а екосистема, людина в якій є лише частиною. Автор пояснює, що саме за такого підходу, зберігаючи Природу, людина має шанси зберегти свій біологічний вид. Спеціальний доповідач ООН з питань надзвичайної бідності й прав людини Філіп Алстон зазначив, що наслідки глобального потепління підірвуть не лише основне право на життя, воду, їжу та житло для мільйонів людей, а й знищать демократію та верховенство закону. Такі наукові дослідження дали підстави Генеральному секретарю ООН Антоніу Гутеррішу, виступаючи на саміті G7 у французькому місті Біарріці, оголосити «надзвичайну кліматичну ситуацію».

Прикладна частина монографії (глави 2, 3) побудована за принципом «від зворотного». Спочатку читача ставлять перед фактом існування біоетичних проблем сучасності (визначення початку встановлення кримінально-правової охорони життя людини, припинення життя людини на прохання, клонування людини, інші маніпуляції з геномом людини, створення та використання нанотехнологій тощо), зазначаючи про те, що

бракує їх правового вирішення, зокрема в галузі кримінального права, й акцентуючи увагу на безкарному порушенні прав людини в зазначених сферах. Сформульовано авторське бачення шляхів розв'язання цих проблем, використовуючи засоби, про які йдеться у фундаментальній частині роботи (біоетичні засади). Зокрема, Я. О. Триньова пропонує доповнити Кримінальний кодекс України шістьма складами злочинів, а чотири наявні склади злочинів (ст. 172, 173, 236, 469 КК України) реформувати. Деякі із запропонованих складів злочинів передбачені іноземним кримінальним законодавством, однак певні діяння, які пропонує криміналізувати автор, є новими цілком. Прикладом такого складу злочину може бути порушення нанобезпеки.

Крім того, автор пропонує визнавати початком кримінально-правового забезпечення охорони життя людини 15-й день з моменту утворення зиготи. На думку Я. О. Триньової, така «точка відліку» буде сприяти подоланню протиріччя між правом ненародженої людини на життя та конституційними правами вагітної жінки на планування сім'ї, приватне життя тощо. Цікавими видаються й інші авторські пропозиції щодо розв'язання біоетичних кримінально-правових проблем.

Обидві частини роботи взаємопов'язані та взаємозалежні, їх можна схарактеризувати як процес і результат творчих роздумів щодо біоетичного правотворення в галузі кримінального права. На підставі біоетичних засад, які автор вважає «мірилом» природності права, вона розглядає крізь призму цієї системи не лише Загальну частину кримінального права, а й кожний запропонований склад злочину, що підтверджує фундаментальність здійсненого дослідження та його практичність.

Можна стверджувати, що проблеми, порушені Я. О. Триньовою, а також запропоновані шляхи їх розв'язання є актуальними для сучасної науки кримінального права, а з тих позицій, з яких аналізує їх автор, комплексно не розглянуті в кримінально-правовій доктрині.

Таким чином, вийшла друком оригінальна робота, яка змушує з цілком інших позицій оцінити стан кримінально-правового забезпечення протидії злочинності в розрізі глобальних викликів сучасності.

Рецензія надійшла до редколегії 12.04.2019

Kuznetsov V. – Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Humanities and General Law Disciplines of the Institute of Public Security of Ukraine of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3676-1349>

Criminal Justice for Combating Crime: Directions of Bioetization

Review of the book: Trynova Ya. Bioethics of Criminal Legal Support for Combating Crime : monograph. Kharkiv : Pravo, 2019. 536 p.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Вимоги до структури й технічного оформлення статей

У Національній академії внутрішніх справ триває прийом наукових статей для опублікування у фахових виданнях:

- «Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ» (з юридичних наук);
- «Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ» (з юридичних наук);
- «Філософські та методологічні проблеми права» (з юридичних наук);
- «Юридична психологія» (з юридичних і психологічних наук).

Редколегія приймає до опублікування статті, які мають такі **структурні елементи**:

1. **Індекс УДК** – у верхньому лівому кутку сторінки в першому рядку (Times New Roman, кегль 12, накреслення напівжирне, вирівнювання по лівому краю).

2. **Відомості про автора (авторів)**: прізвище, ім'я та по батькові автора, науковий ступінь, вчене звання, ORCID, посада, місце роботи (навчання) із зазначенням міста. Максимальна кількість співавторів – три особи. Зазначені відомості подають трьома мовами: українською, російською, англійською (додаток 1). Ім'я та прізвище автора мають бути транслітеровані відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27 січня 2010 року № 55. Також обов'язково мають бути зазначені контакти (телефон, електронна пошта) (Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5).

3. **Заголовок (назва) статті**, поданий трьома мовами: українською, російською, англійською. Назва не має перевищувати 90 знаків з пробілами (Times New Roman, кегль 14, інтервал – 1,5, накреслення напівжирне, вирівнювання по центру).

4. Розширена **анотація** (у формі реферату), подана трьома мовами: українською, російською та англійською. Обсяг анотації – не менше ніж 1800 знаків з пробілами, одним абзацом (Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5). Вона має бути структурована за логікою опису матеріалу в статті й містити такі елементи:

- **мета** (виокремлення недосліджених аспектів порушеної проблематики);
- **методологія** (методологічний інструментарій, теоретичний базис);
- **наукова новизна** (основні результати дослідження);
- **висновки** (рекомендації, перспективи подальших наукових розвідок).

Анотація не має містити посилань і скорочень, а також дублювати текст статті (відповідно до вимог міжнародних наукометричних баз реферування та індексування). Відповідальність за англійський переклад покладається особисто на автора.

5. **Ключові слова** (6–10 окремих слів та/або у складі словосполучень, що складаються щонайбільше з двох слів) через крапку з комою. Їх подають українською, російською та англійською мовами (Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5).

6. **Текст статті** повинен бути структурованим та мати такі елементи:

• **вступ**: актуальність дослідження, постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Обґрунтування новизни дослідження через ступінь опрацьованості проблеми на основі аналізу використаної літератури з обов'язковим розглядом останніх публікацій, у яких започатковано або продовжено розв'язання проблеми, з виокремленням не вирішених раніше її частин;

- **мета і завдання дослідження**;

• **виклад основного матеріалу**: інтерпретація наявних позицій дослідників щодо висвітлення порушеної проблематики та обґрунтування нових отриманих наукових результатів;

• **наукова новизна**: теоретичні дані, обґрунтовані нові підходи в осмисленні матеріалу та нове розв'язання проблеми, що є вагомим зрушенням, порівняно з попередніми дослідженнями;

- **висновки**: стисло викладені результати дослідження та перспективи подальших розвідок.

Назви структурних елементів статті мають бути виділені напівжирним накресленням і розміщені по центру.

Обсяг основного тексту статті має становити **від 12 до 25 сторінок** (формат А4, кегль 14, інтервал 1,5), або 21 600–45 000 знаків з пробілами, у роздрукованому й електронному варіантах (формат .rtf) українською, російською чи англійською мовами. До статті англійською мовою обов'язково додають її україномовний переклад.

Посилання в тексті мають відповідати стилю APA (додаток 2).

7. **References** – транслітерований список літератури (латинськими літерами) **за алфавітом**, оформлений відповідно до **APA-стилю** (Times New Roman, кегль 12, інтервал 1,5).

8. **Список використаних джерел** (бібліографічний опис джерел, використаних під час підготовки статті, мовою оригіналу), оформлений згідно зі стандартом «ДСТУ 8302:2015. «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» (Times New Roman, кегль 12, інтервал 1,5).

Порядок розміщення описів подається за порядком, представленим у References (без нумерації). Згідно з рекомендаціями міжнародних баз цитування, у пристатейній бібліографії повинно бути ядро джерел, яке має вплив на розвиток певної галузі науки.

References та список використаних джерел мають відповідати **таким вимогам:**

- кількість: 15–30 (для оригінальних статей), 30–50 (для оглядових статей) джерел, оформлених згідно із зазначеними стандартами (додаток 3). Більшість мають відображати сучасний стан наукових досліджень і **бути опублікованими не пізніше, ніж протягом останніх п'яти років;**
- наявність **не менше ніж трьох джерел латиницею** (статей з іноземних журналів із високим індексом впливовості, опублікованих протягом останніх двох-трьох років, і базових монографій);
- **80 % джерел повинні мати DOI**, ідентифікатор цифрового об'єкта (за винятком ретровидань – 10 %), який подають через пробіл після бібліографічного опису джерела (додаток 3).
- самопосилань має бути не більше ніж 10 %.

Для опублікування статті подають:

- роздрукований варіант статті з підписом автора, що означає повну його відповідальність за якість і наукову значущість поданого матеріалу;
- електронну версію тексту статті на USB-носії або електронною поштою: **rvc@naiau.kiev.ua;**
- витяг із протоколу засідання кафедри (наукової лабораторії) про рекомендацію зазначеної статті до відкритого друку.

Увага! Автори несуть повну відповідальність за достовірність викладеного матеріалу, точність наведених цитат, статистичних даних, власних назв, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, які не підлягають відкритій публікації. Статті, подані з порушенням зазначених вимог, не приймають до друку. Виявлений редакцією факт плагіату є безумовною підставою для відхилення статті. Редакційна колегія також не розглядає статті, принаймні один з авторів яких не має ORCID.

Адреса для листування: 03035, Україна, м. Київ, пл. Солом'янська, 1 (відділ підготовки навчально-наукових видань НАВС).

Телефон для довідок: 097-851-72-96, 14-48.

E-mail: rvc@naiau.kiev.ua.

З питань розміщення статей у фахових виданнях Національної академії внутрішніх справ звертатися:

- **«Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ»** (виходить друком чотири рази на рік) – тел. 097-851-72-96, внутр. 14-48 (відповідальна особа – Яковлева Ангеліна Яківна);
- **«Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ»** (виходить друком двічі на рік) – тел. 097-851-72-96, внутр. 14-48 (відповідальна особа – Яковлева Ангеліна Яківна);
- **«Філософські та методологічні проблеми права»** (виходить друком двічі на рік) – тел. (044) 249-09-69, внутр. 12-82 (відповідальна особа – Павлишин Олег Володимирович);
- **«Юридична психологія»** (виходить друком двічі на рік) – тел. (044) 520-08-89, 561-18-74, внутр. 15-56 – кафедра юридичної психології (відповідальна особа – Казміренко Людмила Іванівна).

Додаток 1

**Відповідники основних посад,
наукових ступенів і вчених звань**

Термін українською	Рекомендовані варіанти перекладу
доктор юридичних наук	Doctor of Law
кандидат юридичних наук	Ph.D in Law
доктор філософії (з права)	Doctor of Philosophy (in Law)
професор	Professor
доцент	Associate Professor
старший викладач	Senior Lecturer
викладач	Lecturer
провідний/старший/молодший науковий співробітник	Leading/Senior/Junior Research Fellow
докторант	Doctoral Student
аспірант, ад'юнкт	Postgraduate Student
здобувач	Researcher

Приклад оформлення посилань у тексті статті (відповідно до стилю APA)

Посилання в тексті мають виглядати таким чином: (Gundy, 2016) або (Malivskyi & Neill, 2016; Schukking, 2018), або за наявності цитати (Slobodian & Yakovyna, 2016, p. 58).

Приклад посилань у тексті статті українською мовою:

На переконання голландського судді Європейського суду з прав людини Ж. Шуккінга (Schukking, 2018) важливо, щоб «Сторони продемонстрували дотримання прав людини та верховенства права шляхом забезпечення дотримання мінімальних гарантій статті 6 Конвенції» (p. 155).

Приклад посилань у тексті статті англійською мовою:

According to the French philosopher Jean-Luc Marion (1999, p. 352) "Descartes remains one of our closest contemporaries".

Приклад блокової цитати:

Адаптація наявних та успішно апробованих рекомендацій криміналістичної техніки, тактики і методики до умов цивільного та інших видів судочинства є найбільш доцільним і одночасно економічним шляхом впровадження зазначених рекомендацій в інші види судочинства з урахуванням правових умов їх реалізації (Isaenko, 2018, p. 38).

Поради щодо оформлення References та списку використаних джерел

У **References**, який складається з описів оригінальних англійських та/або транслітерованих латиницею джерел, та **списку використаних джерел** (кирилицею) порядок і кількість джерел мають збігатися та залишатися незмінними.

Оформити бібліографічний опис відповідно до **стилю APA** можна на сайті онлайн-автоматичного формування посилань: Citation Machine (<http://www.citationmachine.net/apa/cite-a-book>); <http://www.bibme.org/apa/book-citation/manual> або іншому.

Офіційну транслітерацію українського алфавіту латиницею затверджено в постанові Кабінету Міністрів України від 27.01.2010 № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею». Онлайн-транслітератор – <http://ukrlit.org/transliteratsiia>.

Для російської мови транслітерувати потрібно згідно з вимогами наказу ФМС Росії від 03.02.2010 № 26. Онлайн-транслітератор – <http://ru.translit.net?account=zagranpasport>. Якщо вітчизняний журнал видається в перекладі на англійську мову, використовуйте англійські варіанти назви журналу та статті.

DOI видань можна знайти на сайті <http://www.crossref.org>

Підготовлені відповідно до загальноприйнятих вимог References та список використаних джерел матимуть такий вигляд:

References

- Gundy A.V., & Baumann-Grau, A. (2016). *Women, Incarceration, and Human Rights Violations: Feminist Criminology and Corrections by Ashgate*. London: Routledge. Retrieved from <https://www.taylorfrancis.com/books/9781134778423>. doi: <https://doi.org/10.4324/9781135546605>.
- Schukking, J. (2018). Protection of human rights and the Rule of Law in Europe: A shared responsibility. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 36(2), 152-158. doi: 10.1177/0924051918767967.
- Walklate, S., McCulloch, J., Fitz-Gibbon, K., & Maher, J. (2019). Criminology, gender and security in the Australian context: Making women's lives matter. *Theoretical Criminology*, 23(1), 60-77. doi: <https://doi.org/10.1177/1362480617719449>.
- Akimov, M.O. (2018). Kryminalno-pravova okhorona svobody osoby: problemy ta shliakhy vyrishennia [Criminal defense of individual freedom: problems and solutions]. *Naukovyi visnyk Sivershchyny, Scientific herald of Sivershchyna*, 1(3), 141-151. doi: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2018.01.141> [in Ukrainian].
- Vdovenko, N.M. (2013). *Derzhavne rehuliuвання akvakultury v Ukraini [State regulation of aquaculture in Ukraine monohrafiya]*. Kyiv: Kondor. doi: 10.25313/2520-2057-2013-5-465 [in Ukrainian].
- Isaenko, V.N. (2018). *Ispolzovanie vozmozhnostei kriminalistiki i sudebnoi ekspertizy v prokurorskoj deiatelnosti [Using forensic and forensic capabilities in prosecution activities]*. Moscow: Prospekt. doi: <https://doi.org/10.31085/9785392284306-2019-152> [in Russian].

- Kozeratska, O.A. (2018). Analiz statystychnoi dostovirnosti obhruntuvannia kryteriiv "obmezhenoi osudnosti" u osib, yaki skoily seksualni zlochyny [Analysis of the statistical validity of the justification of the criteria of "limited sanity" for persons who committed sexual offenses]. *International Academy Journal*, 2, 10-14.
doi: https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/12072018/5982 [in Ukrainian].
- Konventsia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: vid 4 lystop. 1950 r. [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms from November 4, 1950]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004 [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedural Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). *zakon0.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
- Chernykh, H. (2015). Zlochynnist ta parametry nasyllia v ukrainskomu suspilstvi [Criminality and the parameters of violence in Ukrainian society]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 6, 32-35.
doi: <http://dx.doi.org/10.17721/2413-7979/6.8> [in Ukrainian].

Список використаних джерел

- Gundy A. V., Baumann-Grau A. Women, Incarceration, and Human Rights Violations: Feminist Criminology and Corrections by Ashgate. London : Routledge, 2016. 156 p.
URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/9781134778423>.
doi: <https://doi.org/10.4324/97811315546605>.
- Schukking J. Protection of human rights and the Rule of Law in Europe: A shared responsibility. *Netherlands Quarterly of Human Rights*. 2018. Vol. 36 (2). P. 152–158.
doi: 10.1177/0924051918767967.
- Walklate S., McCulloch J., Fitz-Gibbon K., Maher J. Criminology, gender and security in the Australian context: Making women's lives matter. *Theoretical Criminology*. 2019. № 23 (1). P. 60–77.
doi: <https://doi.org/10.1177/1362480617719449>.
- Акімов М. О. Кримінально-правова охорона свободи особи: проблеми та шляхи вирішення. *Науковий вісник Сіверщини*. 2018. № 1 (3). С. 141–151. doi: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2018.01.141>.
- Вдовенко Н. М. Державне регулювання аквакультури в Україні : монографія. Київ : Кондор, 2013. 464 с. doi: 10.25313/2520-2057-2013-5-465.
- Исаенко В. Н. Использование возможностей криминалистики и судебной экспертизы в прокурорской деятельности. М. : Проспект, 2018. 192 с. doi: <https://doi.org/10.31085/9785392284306-2019-152>.
- Козерацька О. А. Аналіз статистичної достовірності обґрунтування критеріїв «обмеженої осудності» у осіб, які скоїли сексуальні злочини. *International Academy Journal. Web of Scholar*. 2018. № 2. С. 10–14. doi: https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/12072018/5982.
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004.
- Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- Черних Г. Злочинність та параметри насилля в українському суспільстві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 6. С. 32–35.
doi: <http://dx.doi.org/10.17721/2413-7979/6.8>.

**Юридичний часопис
Національної академії
внутрішніх справ**

**2
(18)
2019**

Науковий журнал

Виходить двічі на рік

Редагування:
*В. М. Кольцова,
В. С. Таран*

**Оформлення, комп'ютерний
набір і верстка**
Я. В. Шумко

Видавець:
Національна академія
внутрішніх справ,
03035, Київ-35, пл. Солом'янська, 1
Свідоцтво про внесення до державного
реєстру виготовників
і розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 4155
від 13.09.2011

Підп. до друку 27.08.2019
Формат 60x84/8
Друк оперативний
Папір офсетний
Обл.-вид. арк. 8,75
Ум. друк. арк. 8,14
Вид. № 14/II
Наклад 50 прим.

Editing:

*V. Koltsova,
V. Taran*

**Figuration, computer typing
and making up**

Ya. Shumko

Publisher:
National Academy of Internal Affairs
Ukraine, 03035, Kyiv
1, Solomianska square
State register certificate
of print production publishers
and distributors
series ДК No. 4155
dated from September 13th, 2011

Signed to print: dated from
August 27th, 2019
Dimensions: 60x84/8
Instant print
Offset paper
Standard publisher's pages 8,75
Simulated publisher's pages 8,14
Edition No. 14/II
Circulation 50